

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ISSN 2078-1431

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

GEOPOLITICS OF UKRAINE: HISTORY AND MODERN TIMES

2025' 2(35)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ІНСТИТУТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ISSN 2078-1431

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Збірник наукових праць

Випуск 2 (35)

Ужгород 2025

Збірник наукових праць внесено до Переліку наукових фахових видань України за спеціальностями: 292 Міжнародні економічні відносини (наказ МОН України від 11.07.2019 № 975) та 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії (наказ МОН України від 28.12.2019 №1643)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голова редакційної колегії: **Руденко Ольга Мстиславівна** — доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри менеджменту та адміністрування Національного університету «Чернігівська політехніка»

Заступник голови редакційної колегії: **Токар Петро Васильович** — кандидат соціологічних наук, директор НН Інституту євроінтеграційних досліджень, доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, директор НДІ міграції і демографії та Транскарпатського центру Жана Моне з дослідження європейських стратегій розвитку УжНУ (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»)

Члени редакційної колегії:

Артьомов Іван Володимирович — кандидат історичних наук, доцент, заступник директора НН Інституту євроінтеграційних досліджень (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Бевзюк Євген Володимирович** — доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Відел-Ігнац Малгожата** — доктор філософії, доцент кафедри перекладознавства та слов'янських мов Інституту лінгвістики Гуманітарного факультету (Люблінський католицький університет Івана Павла II), **Газуда Сергій Михайлович** — д.е.н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та торгівлі (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Гай-Нижник Павло Павлович** — доктор історичних наук, заступник директора Науково-дослідного інституту українознавства МОН України, академік Академії політичних наук, **Гбурова Марцела** — доктор наук, завідувачка кафедри політології Кошицького університету ім. П. Й. Шафарика (Словаччина), **Грицишен Димитрій Олександрович** — доктор економічних наук, доктор наук з державного управління, професор, проректор з науково-педагогічної роботи та інноваційного розвитку (Державний університет «Житомирська політехніка»), **Гуменюк Борис Іванович** — доктор історичних наук, професор, Надзвичайний і Повноважний Посол України, заслужений діяч науки і техніки України, Київ, Україна, **Житар Максим Олегович** — доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, **Кабульдін Зіябек** — доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН РК, директор Інституту історії та етнології імені Ч. Ч. Валіханова (м. Алмати, Казахстан), **Капленко Галина Вікторівна** — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та публічного управління (Львівський національний університет імені Івана Франка), **Ключівський Юрій Васильович** — керівник Інформаційно-аналітичної служби «Європейсько-Східний діалог», Прага, Чеська Республіка, **Кудряченко Андрій Іванович** — доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України, директор Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України», **Тодоров Ігор Ярославович** — доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, директор Інформаційного центру Європейського Союзу, директор навчально-дослідницького Центру міжнародної безпеки та євроатлантичної інтеграції (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Філчак Річард** — доктор філософії, заступник директора Центру соціальних та психологічних наук Словацької академії наук, **Черленяк Іван Іванович** — доктор наук з державного управління, професор кафедри бізнес-адміністрування, маркетингу та менеджменту (ДВНЗ «Ужгородський національний університет»), **Шкода Мірослав** — доктор філософії, доцент факультету менеджменту Університету ім. Коменського у Братиславі (Словаччина), **Якубек Петер** — доктор філософії, доцент, квестор ВНЗ «Дубницький технологічний інститут» (Словаччина).

*Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(Протокол № 13 від 28.10.2025)*

Електронна версія: <http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua>

© ДВНЗ «УжНУ»,
Науково-навчальний інститут
євроінтеграційних досліджень, 2025

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE UNIVERSITY «UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY»
EDUCATIONAL AND RESEARCH INSTITUTE OF EUROPEAN INTEGRATION STUDIES

ISSN 2078-1431

GEOPOLITICS OF UKRAINE: HISTORY AND MODERN TIMES

Collection of scientific papers

Issue 2 (35)

Uzhhorod 2025

The collection of scientific papers is included in the List of scientific professional editions of Ukraine by specialty: 292 International Economic Relations (The Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 975 of 11.07.2019) and specialty 291 International Relations, Public Communications and Regional Studies (order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1643 of 28.12.2019)

EDITORIAL BOARD:

Editor in chief:

Olha Rudenko — Doctor of Sciences (Public Administration), Professor, Head of the Department of Management and Administration of the National University «Chernihiv Polytechnic»

Deputy editor in chief:

Petro Tokar — Candidate of Sociological Sciences, Director of the Scientific and Educational Institute of European Integration Studies, associate professor of the Department of International Studies and Public Communications, director of the Research Institute of Migration and Demography and the Jean Monnet Transcarpathian Center for the Study of European Development Strategies of the Uzhhorod National University (SU «Uzhhorod National University»)

Members of the Editorial Board:

Ivan Artyomov — Ph.D. (History), Associate Professor, Deputy Director of the Scientific and Educational Institute of European Integration Studies (SU «Uzhhorod National University»), **Yevhen Bevziuk** — Doctor of Sciences (History), Professor of the Department of International Studies and Public Communications (SU «Uzhhorod National University»), **Malgorzata Widel-Ignaszczak** — Ph.D. Assistant Professor, Department of Translation Studies and Slavic Languages, Institute of Linguistics Faculty of (Humanities The John Paul II Catholic University of Lublin), **Serhiy Hazuda** — Doctor of Sciences (Economy), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Enterprise Economics and Trade (SU «Uzhhorod National University»), **Pavlo Hai-Nyzhnyk** — Doctor of Sciences (History), Deputy director of the Research Institute of Ukrainian Studies of the Ministry of Education and Culture of Ukraine, academician of the Academy of Political Sciences, **Martsela Hburova** — Doctor of Sciences, Head of the Department of Political Science in Pavol Jozef Šafárik University in Košice (Slovak Republic), **Dymytrii Hrytsyshen** — Doctor of Sciences Economy, Doctor of Public Administration, Professor, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work and Innovative Development (Zhytomyr Polytechnic State University), **Borys Humeniuk** — Doctor of Sciences (History), Professor, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine (Kyiv, Ukraine), **Maksym Zhytar** — Doctor of Sciences (Economy), Professor, Professor of the Department of Finance, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, **Kabuldinov Ziyabek** — Doctor of Sciences (History), Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of the Valikhanov Institute of History and Ethnology (Almaty, Kazakhstan), **Halyna Kaplenko** — Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics and Public Administration (Ivan Franko National University of Lviv), **Yurii Kliuchivskiy** — Head of the Information and Analytical Service «European-Eastern Dialogue» (Prague, Czech Republic), **Andrii Kudriachenko** — Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Honoured Worker of Science and Technology of Ukraine, Director of the State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine», **Ihor Todorov** — Doctor of Sciences (History), Professor of the Department of International Studies and Public Communications, Director of the Information Centre of European Union, Director of the Center for International Security and Euro-Atlantic integration (SU «Uzhhorod National University»), **Richard Filchak** — Ph.D., Deputy director of the Center of Social and Psychological Sciences at Slovak Academy of Sciences, **Ivan Cherleniak** — Doctor of Sciences (Public Administration), Professor of the Department of Business-Administration, Marketing and Management (SU «Uzhhorod National University»), **Miroslav Škoda** — PhD, Associate Professor at the Faculty of Management, Comenius University in Bratislava (Slovak Republic), **Peter Jakubek** — PhD., Quaestor of DTI University (Slovak Republic).

*Recommended for publication by the Academic Council of Uzhhorod National University
(protocol № 13 of 28.10.2025)*

Electronic version: <http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua>

ЗМІСТ

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНИ.....	7
Володимир Захарченко. Ключові характеристики оптимальної моделі національної економіки (в контексті суспільних трансформацій).....	7
Юрій Ключівський. Вишеградський гамбіт та роль країн V4 у підтримці України.....	17
Володимир Алмашій, Віталій Андрейко. Домінанти міждержавного українсько-словацького етнополітичного співробітництва першої половини 1990-х рр. (публікується англійською мовою).....	26
Дмитро Арабаджієв,Тетяна Сергієнко. Геополітика та геостратегія сучасного світу крізь призму російсько-української війни	41
Наталія Радченко, Іван Черленяк. Ефект страуса та «стратегічна» деформація політичного ландшафту демократій Європи (публікується англійською мовою)	53
Василь Яблонський, Вадим Караваєв. Криза ефективності Ради Безпеки ООН в умовах російсько-української війни	65
Ігор Тодоров, Наталія Тодорова. Трансформація дипломатії України в умовах широкомасштабної російської агресії.....	77
Євген Бевзюк, Михайло Шелемба. Тегеранська конференція: діалог про майбутнє світової політики	89
Юрій Мателешко. «М'який» та «гострий» вплив Угорщини на Україну: масштаби, напрями та особливості	100
Петро Токар, Світлана Зуб. Роль української діаспори у розвитку культурної дипломатії в сучасних умовах	115
Дмитро Коротков. «Холодна війна»: геополітична ретроспекція та сучасні виклики для міжнародної системи.....	123
Євген Бевзюк, Марта Шелемба. Історія становлення політичного лідерства Черчилля: інформаційно-аналітичний аналіз	135
Володимир Наконечний, Олександр Качур. Євроінтеграційні аспекти сталого розвитку України в умовах війни.....	147
Петро Токар, Тетяна Зийбер. Релокація українського бізнесу в Словаччину та його підтримка під час російської інвазії	155
ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ.....	166
Михайло Газуда, Валерія Машика, Олександр Губський. Цифрова трансформація як інструмент підвищення стійкості бізнес-моделі підприємства до економічних ризиків.....	166
Іван Черленяк. Методологія дослідження проблем організації, адаптації та розвитку систем бізнесу в умовах глобалізації та конфронтації політико-економічних блоків.....	176
Сергій Газуда, Аліна Гаврилешко, Ксенія Геращенко. Наукові підходи до формування антикризової економічної стратегії і забезпечення конкурентоспроможності розвитку підприємства.....	189

CONTENT

GEOPOLITICAL PRIORITIES OF UKRAINE	7
Volodymyr Zakharchenko. Key characteristics of the optimal model of national economy (in the context of social transformations).....	7
Yuriy Klyuchivsky. The Visegrad Gambit and the role of the V-4 countries in supporting Ukraine.....	17
Volodymyr Almashii, Vitaliy Andreyko. Dominants of interstate Ukrainian-Slovak ethno-political cooperation in the first half of the 1990s.....	26
Dmytro Arabadzhiyev, Tetyana Serhiyenko. Geopolitics and geostrategy of the modern world through the prism of the Russian-Ukrainian war	41
Nataliia Radchenko, Ivan Cherlenyak. The ostrich effect and the «strategic» deformation of the political landscape of European democracies	53
Vasyl Yablonsky, Vadym Karavaev. The crisis of the UN Security Council's effectiveness in the conditions of the Russian-Ukrainian war	65
Ihor Todorov, Natalia Todorova. Transformation of ukrainian diplomacy in the conditions of large-scale Russian aggression	77
Jevhen Bevziuk, Mykhailo Shelemba. Tehran conference: a dialogue on the future of world politics	89
Yurii Mateleshko. «Soft» and «sharp» influence of Hungary on Ukraine: scope, directions and features.....	100
Petro Tokar, Svitlana Zub. The role of the Ukrainian diaspora in the development of cultural diplomacy in modern conditions.....	115
Dmytro Korotkov. The Cold War: geopolitical retrospection and contemporary challenges for the international system.....	123
Jevhen Bevziuk, Marta Shelemba. History of the formation of Churchill's political leadership: informational and analytical analysis.....	135
Volodymyr Nakonechny, Oleksandr Kachur. European integration aspects of sustainable development of Ukraine in conditions of war	147
Petro Tokar, Tetyana Zyiber. Relocation of Ukrainian business to Slovakia and its support during the Russian.....	155
EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE	
AND THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE	166
Mykhailo Hazuda, Valeriya Mashyka, Oleksandr Hubsnyi. Digital transformation as a tool for increasing the resilience of enterprise business model to economic risks	166
Ivan Cherlenyak. Methodology for researching problems of organization, adaptation and development of business systems in the conditions of globalization and confrontation of political and economic blocs.....	176
Serhii Hazuda, Alina Havryleshko, Kseniya Herashchenko. Scientific approaches to forming an anti-crisis economic strategy and ensuring the competitive development of an enterprise.....	189

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ УКРАЇНИ

УДК 330.342

DOI: 10.24144/2078-1431.2025.2(35).7–16

*Володимир Захарченко,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри адміністративного менеджменту
та альтернативних джерел енергії
Вінницький національний аграрний університет, Вінниця*

КЛЮЧОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ (В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ)

Тривалий депресивний стан української економіки гостро поставив питання щодо заміни моделі перехідної економіки на оптимальну модель національної економіки. Визначення характерних рис цієї моделі й стало головною метою написання статті. У ній ми пропонуємо авторський варіант відповіді на питання, яке у 1992 році поставив тодішній прем'єр-міністр України Л. Кучма. І стосувалося воно того, до якої моделі суспільства й економіки має рухатися Україна. У перші роки ринкових перетворень, за основу, згідно Вашингтонського консенсусу, було взято ліберальну модель економіки. В результаті країна скотилася на «дно». Щоб витягнути її звідти, необхідно було перейти на іншу модель. Тому на початку 2000-х років почався «дрейф» в напрямку моделі корпоративного капіталізму, правда не японського, а сімейно-кланового. Протягом деякого часу ця модель давала позитивні результати, але після кризи 2008-2009 рр., пандемії Covid-19 й збройного нападу Росії вона вичерпала свій потенціал. Тому у статті запропоновано рухатися в напрямку до оптимальної моделі національної економіки. Автором виокремлено три ключові характеристики цієї моделі. По-перше, це має бути модель змішаної економіки на основі ринкової. В різні часи пропонувалися різні варіанти такої моделі. Їх аналіз, а також окремі практики показали, що у змішаній економіці ринок має відігравати провідну роль, а держава тільки створювати інституційне підґрунтя для його ефективного функціонування. По-друге, модель повинна мати соціальну орієнтацію. В даний час критерію соціалізації щонайбільше відповідає модель соціально-ринкової економіки, але й вона має бути належним чином удосконалена. По-третє, модель має відповідати епосі постіндустріалізму. Відмічено, що цю епоху характеризують глибокі зміни в характері ринкових відносин, свідченням цього є те, що ринок стає когерентним. Отже, Україна має рухатися в напрямку до оптимальної моделі національної економіки, але з урахуванням конкретно-історичних та національних особливостей.

Ключові слова: економіка (планова, ринкова, перехідна, змішана), ринок (класичний, когерентний), модель національної економіки (діюча, оптимальна).

The prolonged depression of the Ukrainian economy sharply raised the question of replacing the model of the transition economy with the optimal model of the national economy. Determination of characteristic features of this model became the main purpose of writing the article. In it, we offer the author's version of the answer to the question posed by the then Prime Minister of Ukraine L. Kuchma in 1992. And it concerned to what model of society and economy Ukraine should move. In the first years of market transformations, according to the Washington Consensus, the liberal model of the economy was taken as the basis. As a result, the country slipped to the "bottom." To get her out of there, it was necessary to switch to another model. Therefore, in the early 2000s, a "drift" began in the direction of the model of corporate capitalism, though not Japanese, but family-clan. For some time, this model gave positive results, but after the crisis of 2008-2009, the Covid-19 pandemic and the armed attack of Russia, it has exhausted its potential. Secondly, the model must have a social orientation. At present, the criterion of socialization corresponds at most to the model of the socio-market economy, but it must also be properly improved. Thirdly, the model must correspond to the era of post-industrialism. It is noted that this era is characterized by profound changes in the nature of market relations, evidence of this is that the market becomes coherent. So, Ukraine should move towards the optimal model of the national economy, but taking into account specific historical and national characteristics.

Keywords: economy (planned, market, transitional, mixed), market (classical, coherent), model of national economy (operating, optimal).

Постановка проблеми. Той жалюгідний стан української економіки, навіть до повномасштабного вторгнення Росії, не кажучи вже про її стан в роки війни, безапеляційно ставить питання: а чи ту модель національної економіки обрала Україна, чи ту «карту» вона розіграла? Це питання не нове для України, воно активно обговорювалося в наукових колах упродовж усіх років її незалежності. Правда, нині воно ще більше актуалізувалося, бо якщо українська економіка не підніметься з «дна», то питання незалежності України, її суб'єктності в геополітичному просторі й надалі залишатиметься під великим питанням. Тому окреслити, хоча б у загальних рисах контури такої моделі в контексті суспільних трансформацій для України принципово важливо не тільки у науковому, але й у практичному сенсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичному обґрунтуванню вибору оптимальної моделі національної економіки України в межах відповідного типу суспільства присвятили свої праці такі вчені, як О. Амоша, А. Аслунд, В. Базилевич, П. Воробієнко, Б. Гаврилишин, А. Гальчинський, В. Геєць, В. Гражевська, А. Гриценко, В. Леонтьєв, І. Лукинов, М. Павловський, О. Пивоварський, Д. Сакс, А. Філіпенко, В. Черняк, А. Чухно та ін. Їхні напрацювання дозволяють більш чітко окреслити ключові характеристики оптимальної моделі національної економіки.

Мета статті — визначити ключові характеристики оптимальної для України моделі національної економіки в контексті переходу до відповідного типу суспільства.

Результати дослідження. У 1992 році тодішній прем'єр-міністр України Л. Кучма видав історичну фразу: «Скажіть мені, яку країну треба побудувати, і я її побудую» [1]. Країна стояла тоді на перехресті, яке вело до багатьох «світів», представлених різними моделями економічних систем і відповідних їм типів суспільства: моделі лібертаріанської економіки (деякі латиноамериканські країни), моделі класичного вільного ринку або лібералізму (США), державно-керованого або корпоративного капіталізму (Японія), соціально-ринкової економіки (Німеччина, скандинавські країни), ринкового соціалізму (Китай).

В Україні з подачі МВФ і Світового банку була запроваджена модель, що загалом відповідала 10 принципам Вашингтонського консенсусу (рекомендаціям спочатку для країн Латинської Америки а потім і Центрально-Східної і Східної Європи) щодо розбудови засад ринкової економіки. Вона була гібридом моделей лібертаріанської економіки і моделі лібералізму, причому в гірших її проявах (знецінення моралі, виправдання будь-чого заради багатства, надмірної соціальної стратифікації, розриву зв'язків між поколіннями тощо).

Це викликало нерозуміння і здивування не тільки у пересічних громадян, але й учених. Не випадково ж Нобелівський лауреат в галузі економіки В. Леонтьєв запитував: «Чи представляють собі люди, які стоять при владі у Москві, Києві, Празі, Варшаві, яку економічну систему вони хочуть побудувати»? І сам же відповідав на це питання: «Часом здається, що вони хочуть капіталізму, якого уже немає на Заході» [2, с. 200].

З цією гібридною моделлю, підсиленою на початку 2000-х років моделлю корпоративного капіталізму (на жаль, не японського, а сімейно-кланового зразка) Україна вступила у жорстоку війну на виживання з Росією. У цій ситуації рух України в напрямку до оптимальної моделі економічної системи є винятково важливим, бо сприятиме зміцненню її економічного й оборонного потенціалів.

Спробуємо навести *ключові характеристики* цієї моделі. Будемо виходити з того, що об'єктивно таких характеристик є три.

1. *Це має бути модель змішаної економіки на основі ринкової.* Ще В. Зомбарт у праці «Сучасний капіталізм» (1919-1927 рр.) висунув концепцію соціального плюралізму, за якою капіталістична економічна система має прямувати не до соціалістичної, як вважали представники марксистської економічної теорії, а до ринкової (капіталістичної), але значно складнішої економічної системи.

Більш точним у цьому сенсі був М. Туган-Барановський, він вважав, що в майбутньому «державний капіталізм» буде «... проймається все більше й більше соціалістичним змістом» [3, с. 32]. До базових елементів державного капіталізму з елементами соціалізму вчений відносив муніципальний соціалізм, робітничі спілки, кооперацію тощо. Але при цьому він вважав, що «... було б дуже помилково змішувати кооперацію з соціалізмом» [4, с. 62].

Хоча ідею «кооперативного соціалізму» активно просували В. Ленін, В. Венжер, П. Абовін-Адідес та інші його прихильники. Так, В. Ленін писав, що «... лад цивілізованих кооператорів при суспільній власності на засоби виробництва, при класовій перемозі пролетаріату над буржуазією — це є лад соціалізму» [5, с. 355]. В. Венжер часто цитував слова В. Леніна і підтримував його у цих поглядах: «Повний соціалізм є лад кооперативний» [6, с. 87-88]. П. Абовин-Егідес вважав, що самоврядні трудові колективи (з виборністю керівників) мають формувати мережу самоврядних підприємств і господарств як серцевину нової соціалістичної економічної системи. При цьому між підприємствами мають встановлюватися ринкові відносини (соціалістичний ринок) [7, с. 116-117]. Однак історична практика, зокрема в колишній Югославії, показала, що доктрина кооперативного соціалізму в самій своїй основі неспроможна, бо недоліки планового механізму господарювання не можуть бути подолані органами самоуправління.

Слід зауважити, що нині питання стоїть не стільки про те, щоб вчергове «підрихтувати» капіталізм, у т. ч. й за рахунок елементів соціалізму, а про те, щоб вийти на якусь нову економічну модель. До цього капіталізм обходився тим, що його декілька разів «облагороджували» і він піднімався як «фенікс із попелу». Це було після руйнівної кризи 1929-1933 рр., коли від капіталізму зрзак класичного вільного ринку був доповнений моделлю державно-керованого капіталізму на основі кейнсіанської теорії, а також апробований «Новим курсом» під керівництвом Ф. Рузвельта. Після Другої світової війни капіталізм з його «антисоціальним обличчям» був пом'якшений моделлю соціально-ринкової економіки. Впродовж 50-60-х років ХХ ст. на Заході трансформувалися й моделі ліберальної економіки. Остаточо сформувався новий тип ліберальної, але соціально відповідальної держави (state welfare). Якщо у 1929 р. державні витрати на соціальне забезпечення населення США становили всього 3,4 % ВВП, то в 1970 р. — 21 % [8, с. 89]. Щоправда, енергетична структурна та валютна криза у 1973–1975 і 1980–1982 рр. викликали ренесанс моделей ліберальної економіки — на засадах неолібералізму (монетаризму тощо) у вигляді рейганоміки у США та тетчеризму у Великій Британії. Підвищився інтерес і до крайніх форм неолібералізму та відповідної йому лібертаріанської моделі економіки (без «державного поневолення»). Однак, як зауважив Гж. Колодко, «неоліберальна економічна теорія не витримала випробувань практикою» [9, с. 276]. Тому й колишній президент Франції Ж. Ширак був відвертим противником моделі економіки на основі неолібералізму: «Ультралібералізм, — писав він, — являє не меншу загрозу, ніж свого часу комунізм» [цит. за: 10, с. 281].

Наразі мова йде про те, щоб одержати найкращі результати від конвергенції моделей ринкової і планової економічних систем (і відповідно, капіталізму та соціалізму). До речі, на цьому наполягали й такі видатні вчені, як Д. Белл, Дж. Гелбрейт, П. Друкер, В. Леонтьєв, В. Ростоу, Я. Тінберген, Е. Тоффлер, Ф. Фукуяма та інші, вважаючи, що це пришвидшить прихід постіндустріального суспільства. Ф. Фукуяма, наприклад, вважав,

що для цього необхідною є конвергенція не лише соціальних і економічних, а й політичних чинників трансформації [11, с. 13].

Перехід на модель змішаної економіки не означає, що моделі ліберальної ринкової економіки мають відійти у минуле, хоча їх слід суттєво перебудувати [8, с. 74]. При цьому буде великою помилкою не враховувати досить активного впливу соціалістичних ідеалів на процеси трансформації капіталістичної системи. Насамперед тому, що і в плановій економіці, особливо в тих моделях, як реалізовувалася в період НЕПу та Косигінської реформи (1965-1975 рр.) було багато позитиву, особливо в плані соціальної орієнтованості.

І все ж, ми виходимо з передбачення У. Бекінгема, викладеного ним у праці «Теоретичні економічні системи. Теоретичний аналіз» (1958), що «... злиття, сходження соціалізму і капіталізму, відбудеться головним чином на підвалинах капіталізму...» [12, с. 93]. Це означає, що в моделі змішаної економіки ринок має відігравати провідну роль, а держава зберігаючи значний рівень регулювання та участі, тільки створювати сприятливе інституційне підґрунтя для його ефективного функціонування. Г. Колодко [13, с. 90] вважає, що найближче до переходу на таку модель стоїть Китай. Ця модель не буде ані корумпованим державним капіталізмом, ані несправедливим неоліберальним капіталізмом.

2. *Модель повинна мати соціальну орієнтацію.* К. Маркс, аналізуючи фундаментальні засади капіталізму першої половини XIX ст., не оцінив його соціально-адаптивних можливостей щодо соціалізації [8, с. 76]. Хоча навіть модель класичного вільного ринку має чимало можливостей для цього.

Найбільше для того, аби спрямувати капіталізм на шлях соціалізації, зробив Дж. М. Кейнс [8, с. 84]. Але ця проблема до кінця не вирішена ще й сьогодні. Відтак, «... щоб знайти альтернативу суспільству, де панує матеріально-споживчий егоїзм, ... людство все одно буде зобов'язане формувати соціально орієнтоване суспільство...» [14, с. 6].

В даний час критеріям соціалізації щонайбільше відповідає модель соціально-ринкової економіки, яка в багатьох аспектах «виправила» модель класичного вільного ринку. Л. Ерхард щодо цього писав: «При колишньому порядку існував, з одного боку, дуже нечисленний вищий прошарок, який, у сенсі споживання, міг собі дозволити все, а з іншого — чисельно досить великий, але що володіє недостатньо високою купівельною спроможністю, нижній прошарок населення. Тому при реорганізації нашого господарського порядку необхідно було створити передумови для подолання цього положення, що суперечить прогресивному розвитку соціальної структури і разом з тим для подолання неприязні між «багатими» і «бідними»» [15, с. 13].

Ключовим індикатором переходу країни моделі соціально-ринкової економіки виступає частка середнього класу, що складає більше половини населення країни. Ця модель після другої світової війни утвердилася в Німеччині, скандинавських та деяких інших країнах. Її обґрунтування і практична реалізація — це спільне надбання лібералізму і соціал-демо-

кратії цих країн. Хоча «процес соціалізації капіталізму є настільки складним і багатоаспектним, що збагнути його, спираючись лише на теоретичні засади лібералізму чи соціал-демократії, неможливо» [8, с. 76].

Логіка історичного процесу лежить у площині соціалізації, гуманізації та одухотворення [8, с. 77]. І це, звісно, потребує нових підходів до подолання викликів, пов'язаних з рівністю перед законом і матеріальною нерівністю, — через медіацію ринкової і планової економічних систем в тріаді, яку Г. Колодко визначив, як «цінності — інститути — політика» [16, с. 17].

Отже, немає достатніх підстав стверджувати, що модель соціально-ринкової економіки — це вершина соціалізації економіки. Потрібна ще якась, можливо ексклюзивна модель. До її розробки й впровадження підштовхнули світова економічна криза 2008-2009 рр. та пандемія Covid-19 й геополітична нестабільність, що пішли за нею.

3. *Модель має відповідати епосі постіндустріалізму.* Перехід від індустріального до постіндустріального суспільства характеризує глибокі зміни, що відбуваються в системі продуктивних сил, однак він накладає глибокий відбиток і на характер виробничих відносин. За Д. Беллом, його супроводжує еволюція форм власності, політичної організації та культурних традицій суспільства [17]. О. Тоффлер у праці «Третя хвиля» (1980 р.) вказує ще й на кардинальну зміну характеру ринкових відносин і навіть неминучість переходу до «трансеринкової» цивілізації» [18, с. 463].

Таким чином, «підготувавши необхідні передумови для утвердження постіндустріального суспільства, капіталізм почав сам себе заперечувати. У його підвалинах стали зароджуватись і набувати дедалі більшої ваги принципово нові структури, які, зберігаючи риси капіталізму, водночас відбивають специфіку іншого устрою» [19, с. 7].

Але покінути з капіталізмом і замінити його постіндустріалізмом складно навіть в теоретичному плані, не кажучи вже про практику запровадження принципово нової моделі економічної системи. Насамперед тому, що капіталізм це категорія суспільних відносин, тоді як постіндустріалізм — насамперед техніко-економічних. Тому «... вивірити з постіндустріалізму капіталізм — грандіозне науковсвітоглядне завдання» [20, с. 281]. Таку спробу — внести в постіндустріальну оболонку, іншу ніж капіталізм серцевину, робить Китай, але чи вдасться йому цей експеримент покаже час.

Не має сумніву, що закони ринку мають діяти і в постіндустріальній (інформаційно-мережевій) економіці, але дуже специфічно. Це тому, що постіндустріалізм потребує принципово інших регульовальних механізмів [8, с. 98]. У секторі постіндустріальної або нової економіки має «працювати» новий механізм ринкових відносин — конвергентний ринок. Він може поєднуватися з конструкціями «фрактального ринку» (Б. Мандельборт, Е. Петерс), «цифрового ринку», «корпоративно-мережевого ринку», «синергетичного (олігопольного) ринку» (Л. Євстигнєєва, Р. Євстигнєєв). Але принципово важливим є те, що він «включає» механізм економіки з «виробництва» інформації та знань, примноження інтелектуального ба-

гатства. У постіндустріальній економіці конвергентний ринок виступає «... інструментом обміну «довіри на довіру», механізм накопичення та реалізації соціального капіталу» [21, с. 5-6, 11].

Відносини конвергентного ринку складаються на основі ІТ-технологій на різних рівнях — шляхом конвергенції між фінансовим капіталом і державою, корпораціями і малим бізнесом. Згідно теорії Е. Уоткінса та Д. Старка, такі економічні актори, як держава і бізнес, прагнучи присвоїти (кооптувати) не належні їм активи, можуть (в економіці мебіусного типу) генерувати три стани: захоплення державою бізнесу, баланс сил, захоплення бізнесу державою [22, с. 93].

Не слід думати, що економіка постіндустріалізму зациклена тільки на техніко-економічних відносинах, що вона вихолощує духовне й соціальне, заміщаючи його, за Е. Кастельсом, «електронною духовною системою». Навпаки, прихід економіки постіндустріалізму забезпечує її трансформацію «... у соціоцентристську систему, в якій розширене відтворення багатства особистості її креативного потенціалу перетворюється у безпосередню самоціль економічного процесу» [19, с. 7].

Правда, конвергентний ринок, побудований на глобальних мережах, породив ще більш витончений, ніж за умов класичного ринку, спосіб перерозподілу доходів. Як наслідок, різниця у рівнях доходів призводить до такої напруженості, якої не спостерігалось раніше [23, с. 8].

Насторожує те, що постіндустріальне суспільство, яке довгий час позиціонувалося як інноваційна економічна система (економіка знань), що забезпечує безпрецедентний матеріальний достаток і небувалі можливості для реалізації людського потенціалу, після глобальної фінансово-економічної кризи 2008 р. перетворилася в економіку вражень (емоційного трансу), де «...обіцянки грандіозних можливостей ідуть пліч-о-пліч з глобальним обманом, витончене надспоживання звично сусідить із соціальною люмпенізацією» [24, с. 9]

Розглянуті вище характеристики оптимальної моделі національної економіки уже сьогодні чи не найбільше притаманні китайській моделі національної економіки. Тому «... якщо говорити про майбутнє соціалізму, то може статися, що ... роль Китаю виявиться набагато важливішою, ніж Радянського Союзу» [25, с. 177].

Для України, для якої питання вибору конкретної моделі економічної системи для національної економіки все ще є актуальним, а в кінцевому підсумку необхідно вийти на таку модель, яка за П. Самуельсоном буде виконувати триєдине завдання: забезпечення ефективності економічної системи, її справедливості і стабільності [26, с. 64]. Важливою умовою при конструюванні такої системи має бути її максимальне наближення до реальності, врахування конкретно-історичних та національних особливостей країни.

Висновки. Отже, Україна в результаті ринкових і постринкових реформ має вийти на оптимальну модель національної економіки, збалансованої за співвідношенням елементів планової і ринкової економіки. Це має бути модель змішаної економіки, але з соціальними компонентами

національних і духовних особливостей українського народу та постіндустріалізму. Звичайно, контури оптимальної економічної моделі для України мають визначатися з урахуванням реалій воєнного і післявоєнного періодів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хто відповість Кучмі. *Економічна правда*. 2010. 8 грудня. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2010/12/08/261162/>
2. Певзнер Я.А. Крах коммунизма и современные общественные отношения. Москва: Наука, 1999. 240 с.
3. Туган-Барановский М.И. Русская революция и социализм. Петроград: Акц. об-во «Муравей», 1917. 32 с.
4. Туган-Барановский М.И. Социальные основы кооперации / редкол.: Л.А. Булочникова [и др.]. Москва: Экономика, 1989. 496 с.
5. Ленін В.І. Про кооперацію. *Повне зібр. тв.* 5-е вид. Київ: Політвидав України, 1974. Т. 45. С. 351-358.
6. Венжер В.Г. Как было, как могло быть, как стало, как должно стать: (Вопросы истории нашего строя). Москва: Наука, 1990. 110 с.
7. Абовин-Егидес П.М. Сквозь ад. «В поисках третьего пути». Москва: Молодая гвардия, 1991. 364, [4] с.
8. Гальчинський А. Лібералізм: уроки для України: наук.-попул. есе. Київ: Либідь, 2011. 288 с.
9. Колодко Г. В. Мир в движении / пер. с пол. Ю. Чайникова. Москва: Магистр, 2011. 528 с.
10. Гринспен А. Эпоха потрясений: Проблемы и перспективы мировой финансовой системы / пер. с англ. Москва, 2008. 496 с.
11. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / пер. с англ. Москва: АСТ, 2004. 736 с.
12. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи): монографія / ред. В.М. Геєць. Київ: Логос, 1999. 500 с.
13. Колодко Г.ж. В. Янош Корнаї та його пам'ятна творчість. *Економіка України*. 2021. № 12. С. 83–92. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.12.083>
14. Геєць В. Політико-економічні засади дослідження сучасного суспільства. *Економічна теорія*. 2015. № 3. С. 5–13.
15. Эрхард Л. Благосостояние для всех / пер. с нем. Москва: Дело, 2001. 578 с.
16. Геєць В. М., Гриценко А. А. «TERTIUM DATUR» Гжегож В. Колодко. *Економічна теорія*. 2019. № 1. С. 5–19. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2019.01.005>
17. Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія* / Упоряд. В. Лях. Київ: Либідь, 1996. С. 194-250.
18. Тоффлер Э. Третья волна. Москва: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 2004. 781 с.
19. Гальчинський А. За межами капіталізму. *Економіка України*. 2011. № 9. С. 4–16.
20. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. Київ: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2009. 864 с.
21. Гальчинський А. Конвергентний ринок — методологія перспективи. *Економіка України*. 2014. №1. С. 4–17.

22. Череватский Д.Ю. Генеральные акторы мёбиусной экономики. *Економіка промисловості*. 2019. № 4. С. 92–103. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2019.04.092>
23. Геєць В.М. Яке майбутнє у соціальної держави. *Економіка України*. 2013. №7. С. 4–20.
24. Артёмова Т. Європейські цінності: традиційні концепти в епоху глобальних ринкових трансформацій. *Економічна теорія*. 2017. № 4. С. 5–31.
25. Бергер П.Л. Капіталістична революція: П'ятдесят пропозицій щодо процвітання, рівності і свободи / пер. з англ. С.О. Макеєв та ін. ; передм. В.К. Черняка. Київ: Вища школа, 1995. 247 с.
26. Перехідна економіка: підручник [Геєць В.М., Панченко Є.Г., Лібанова Е.М. та ін.]; за ред. В. М. Гейця. Київ: Вища школа, 2003. 591 с.

REFERENCES

1. Khto vidpovist Kuchmi [Who will answer Kuchma]. (2010, December 8). *Ekonomiczna pravda — Economic truth*. Retrieved from <https://epravda.com.ua/columns/2010/12/08/261162/> [in Ukrainian].
2. Pevzner, Ya.A. (1999). Krah kommunizma i sovremennye obshchestvennye otnosheniya [Collapse of communism and modern social relations]. Moskva: Nauka. 240 p. [in Russian].
3. Tugan-Baranovskij, M.I. (1917). Russkaya revolyuciya i socializm [Russian Revolution and Socialism]. Petrograd: Joint Stock Company “Muravej”. 32 p. [in Russian].
4. Tugan-Baranovskij, M.I. (1989). Socialnye osnovy kooperacii [Social foundations of cooperation/editorial]. Moskva: Ekonomika. 496 p. [in Russian].
5. Lenin, V.I. (1974). Pro kooperatsiiu [On cooperation]. *Complete Works*. 5th ed. Kyiv: Polityvdav Ukrainy, vol. 45, pp. 351–358. [in Ukrainian].
6. Venzher, V.G. (1990). Kak bylo, kak moglo byt, kak stalo, kak dolzhno stat: (Voprosy istorii nashego stroya) [As it was, as it could be, as it became, as it should become: (Questions of the history of our system)]. Moskva: Nauka. 110 p. [in Russian].
7. Abovin-Egides, P.M. (1991). Skvoz ad. “V poiskah tretogo puti” [Through Hell. “Finding the Third Way.”]. Moskva: Molodaya gvardiya. 364, [4] p. [in Russian].
8. Halchynskiy, A. (2011). Liberalizm: uroky dlia Ukrainy: nauk.-popul. Ese [Liberalism: Lessons for Ukraine: popular science essay]. Kyiv: Lybid. 288 p. [in Ukrainian].
9. Kolodko, G. V. (2011). Mir v dvizhenii [The world in motion]. Moskva: Magistr. 528 p. [in Russian].
10. Grinspen, A. (2008). Epoha potryasenij: Problemy i perspektivy mirovoj finansovoy sistemy [The Age of Shocks: The Challenges and Prospects of the Global Financial System]. Moskva. 496 p. [in Russian].
11. Fukuyama, F. (2004). Doverie: socialnye dobrodeteli i put k procvetaniyu [Trust: Social virtues and the road to prosperity]. Moskva: AST. 736 p. [in Russian].
12. Heiets, V.M., ed. Transformatsiia modeli ekonomiky Ukrainy (ideolohiia, protyrichchia, perspektyvy): monohrafiia [Transformation of the model of the economy of Ukraine (ideology, contradictions, prospects): monograph]. Kyiv: Lohos. 500 p. [in Ukrainian].
13. Kolodko, Hzh.V. (2021). Yanosh Kornai ta yoho pamiatna tvorchist [Janos Kornai and his memorable work]. *Ekonomika Ukrainy — Economy of Ukraine*, no. 12, pp. 83–92. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.12.083> [in Ukrainian].

14. Heiets, V. (2015). Polityko-ekonomichni zasady doslidzhennia suchasnoho suspilstva [Political and economic foundations of the study of modern society]. *Ekonomichna teoriia — Economic theory*, no. 3, pp. 5–13 [in Ukrainian].
15. Erhard, L. (2001). Blagosostoyanie dlya vseh [Welfare for all]. Moskva: Delo. 578 p. [in Russian].
16. Heiets, V.M., & Hrytsenko A.A. (2019). “TERTIUM DATUR” Hzhhehozh V. Kolodko [“TERTIUM DATUR” Grzegorz V. Kolodko]. *Ekonomichna teoriia — Economic theory*, no. 1, pp. 5–19. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2019.01.005> [in Ukrainian].
17. Bell, D. (1996). Prykhid postindustrialnoho suspilstva [The arrival of post-industrial society]. *Suchasna zarubizhna sotsialna filosofiia. Khrestomatiia — Modern foreign social philosophy. Anthology*. Kyiv: Lybid, pp. 194–250 [in Ukrainian].
18. Toffler, E. (2004). Tretya volna [Third Wave]. Moskva: OOO «Firma «Izdatelstvo ACT». 781 p. [in Russian].
19. Halchynskyi, A. (2011). Za mezhamy kapitalizmu [Beyond Capitalism]. *Ekonomika Ukrainy — Economy of Ukraine*, no. 9, pp. 4–16 [in Ukrainian].
20. Heiets, V. M. (2009). Suspilstvo, derzhava, ekonomika: fenomenolohiia vzaiemodii ta rozvytku [Society, state, economy: phenomenology of interaction and development]. Kyiv: In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy. 864 p. [in Ukrainian].
21. Halchynskyi, A. (2014). Konverhentnyi rynek — metodolohiia perspektyvy [Convergent market — methodology of perspective]. *Ekonomika Ukrainy — Economy of Ukraine*, no. 1, pp. 4–17 [in Ukrainian].
22. Cherevatskij, D.Yu. (2019). Generalnye aktory myobiusnoj ekonomiki [General actors of the mobius economy]. *Ekonomika promyslovosti — Economics of industry*, no. 4, pp. 92–103. DOI: <http://doi.org/10.15407/econindustry2019.04.092> [in Russian].
23. Heiets, V.M. (2013). Yake maibutnie u sotsialnoi derzhavy [What is the future of a social state]. *Ekonomika Ukrainy — Economy of Ukraine*, no. 7, pp. 4–20 [in Ukrainian].
24. Artomova, T. (2017). Yevropeiski tsinnosti: tradytsiini kontsepty v epokhu hlobalnykh rynkovykh transformatsii [European values: traditional concepts in the era of global market transformations]. *Ekonomichna teoriia — Economic theory*, no. 4, pp. 5–31 [in Ukrainian].
25. Berher, P.L. (1995). Kapitalistychna revoliutsiia: Piatdesiat propozyysii shchodo prots-vitannia, rivnosti i svobody [Capitalist Revolution: Fifty Proposals for Prosperity, Equality and Freedom]. Kyiv: Vyshcha shkola. 247 p. [in Ukrainian].
26. Heiets, V.M., ed. Perekhidna ekonomika: pidruchnyk [Transitional economy: text-book]. Kyiv: Vyshcha shkola. 591 p. [in Ukrainian].

УДК 327(4-11+477):061.1ЄС

DOI: 10.24144/2078-1431.2025.2(35).17–25

Юрій Ключівський,
керівник Інформаційно-аналітичної служби
«Європейсько-Східний діалог»,
Прага, Чеська Республіка

ВИШЕГРАДСЬКИЙ ГАМБІТ ТА РОЛЬ КРАЇН V4 У ПІДТРИМЦІ УКРАЇНИ

Огляд про взаємини між Україною та об'єднанням східноєвропейських країн: Польщею, Словаччиною, Угорщиною і Чехією, які вже 35-й рік діють в рамках Вишеградської групи та про динаміку відносин, за період з лютого 2022 року до осені 2025 року, включаючи допомогу та сприяння першій та про труднощі та їх причини у співпраці, а також — про членство України в Європейському Союзі та НАТО.

Ключові слова: Вишеградська група, допомога Україні, перспективи вступу до ЄС, НАТО.

A review of relations between Ukraine and the association of Eastern European countries: Poland, Slovakia, Hungary and the Czech Republic, which have been operating within the framework of the Visegrad Group for the 35th year. On the dynamics of relations between Ukraine and the V4, for the period from February 2022 to autumn 2025, including assistance and promotion to Ukraine and difficulties in cooperation, as well as on Ukraine's membership in the EU and NATO.

Keywords: Visegrad Group, assistance to Ukraine, prospects for accession to the EU, NATO.

Мета, цілі й діяльність країн V4 та її інституцій

Ідея створення Вишеградської групи (відома як скорочення — V4) [1], була реалізована на початку лютого 1991 року і полягала в активізації та координації співпраці її учасників у сфері побудови демократичних державних структур та вільної ринкової економіки, саме, напередодні та в майбутньому процесі європейської інтеграції. Одними з причин створення V4 були: розпад Ради економічної взаємодопомоги (27 червня 1991 року було підписано протокол про її розпуск) та припинення діяльності Варшавського Договору (відповідний протокол було підписано 1 липня 1991 року). Цікаво, що засновниками V4, на момент створення були тільки 3 країни, позаяк Чехословаччина ще була єдиною державою.

Метою V4 є підтримка та поширення культурної згуртованості країн четвірки, які сприяють обміну цінностями у сфері культури, освіти, науки та обміну інформацією. Вся діяльність V4 спрямована на зміцнення стабільності в регіоні Центральної Європи. В рамках Регіонального партнерства V4 співпрацює з Австрією та Словенією, а в рамках так званої про-

грами V4+ співпрацює з іншими країнами Центральної та Східної Європи. Діяльність V4, пов'язана з державним управлінням, реалізується через експертні групи, які збираються за потреби. За результатами робочої зустрічі експертних груп питання поділено на такі напрямки: модернізація державного управління, інформаційні системи в державному управлінні, системи освіти в державному управлінні.

Крім того, в рамках V4 діє кілька інституцій, одна з яких — Міжнародний Вишеградський фонд (Visegrad Fund) [2], який було створено в 2000 році з метою — просування ідей сталого регіонального співробітництва в Центральній Європі. Фонд підтримує співпрацю між організаціями громадянського суспільства з метою розвитку їхніх відносин, обміну ідеями, а також сприяння взаєморозумінню. Просуваючи європейські цінності в Центральній Європі, фонд працює разом над майбутнім з кращими зв'язками.

Цікавим є й Вишеградський патентний інститут (VPI) [3], який має статус — міжурядової організації співробітництва у сфері патентів, який було створено V4 в 2016 році. VPI керується Адміністративною радою, яка є й нормовстановлюючим органом та яка складається з представників і заступників представників Договірних Держав (по одному представнику). Крім того, діє й Секретаріат на чолі з директором, який відповідає за організацію, повсякденне управління та адміністративну підтримку роботи VPI. Секретаріат є комунікатором між VPI та третіми сторонами, включно й з Міжнародним бюро WIPO, національними відомствами та іншими міжнародними партнерами.

Діяльність V4 ґрунтується виключно на принципі періодичних зустрічей представників держав-членів на всіх рівнях (прем'єр-міністрів, глав держав, міністрів, експертів тощо), а практичні кроки V4 у сфері державного управління висвітлюються на щорічних зборах державних секретарів та міністрів, відповідальних за державну адміністрацію V4. При цьому, офіційні саміти прем'єр-міністрів відбуваються на щорічній основі. В перервах між цими, офіційними саммітами, зазвичай у червні кожного року, відбувається ротація, коли одна головуюча країна V4 — змінює іншу. Зараз (з червня 2024 року) у V4 головує Польська республіка.

Співпраця між V4 й Україною та допомога: військова, гуманітарна, прийом біженців

Ще 12 травня 2004 року прем'єр-міністри країн V4 підписали Кромєрізьку декларацію, яка передбачала активізацію співпраці у форматі V4+, основною ідеєю якого визначалася передача інтеграційного досвіду та підтримка сусідів, які бажають увійти до складу ЄС. Це сталося саме після того, як в 2004 році всі країни V4 стали членами НАТО та Європейського Союзу а майданчик V4 став форумом для обміну досвідом й вироблення спільних позицій з питань, важливих для майбутнього регіону та всього ЄС.

Й, саме з цього часу, з поміж запрошених до партнерства у рамках V4, одне з основних місць посіла Україна, з якою розпочав активну співпрацю з уже згадуваним VPI. Останній сприяв розвитку співробітництва

між країнами V4 та країнами у Східній Європі, на Західних Балканах та на Південному Кавказі, через надання субсидій, направлених на реалізацію спільних культурних, наукових, освітніх, туристичних та транскордонних проєктів, а також через окремі програми мобільності (стипендії, резиденції). Отже, програми VPI діють на території України з 2005 року [4]. Так, упродовж тільки 2005-2013 років українські наукові та благодійні організації й інші установи отримали 33 гранти від Вишеградського фонду.

Загалом, можна виділити кілька етапів співпраці V4 з Україною. Перший етап припадає на 1991-2004 роки. Другий — 2004-2014 роки [5], як час надій і розчарувань, шляху поступу вперед і відступу назад, що пов'язано переважно з внутрішньо-українськими подіями. Третім етапом варто вважати 2014-2022 роки, тобто від часу перемоги Революції Гідності в Україні, через підписання і ратифікацію Угоди про асоціацію та поступового шляху до її реалізації на практиці, а також отримання безвізу з ЄС в червні 2017 року. Четвертим етапом, можна поправу вважати початок повномасштабного вторгнення Росії до України, який розпочався з лютого 2022 року й триває донині.

Протягом більше трьох років російсько-української війни три країни V4 проявили справжню солідарність та надали посильну підтримку Україні, у фінансовій, військовій та гуманітарній сферах. При цьому, всі країни V4 прийняли, загалом — мільйони біженців та надали їм соціальний захист а також — забезпечили їх всім необхідним в країні перебування. Це добре видно з нижче запропонованої таблиці, в якій наведено ключові дані стосовно допомоги Україні, з боку кожної країни V4 та, для порівняння — зі всім Європейським Союзом, фактично — з дати вторгнення агресора до України.

**Допомога Україні з боку країни V4 та ЄС в розрізі загальної
допомоги донорів світу (в період з 24 січня 2022 року
по 30 червня 2025 року, в млрд євро)**

Країни	Українські біженці станом на 01.05.2025	Вид допомоги			Всього	% до ВВП
		Фінансова	Військова	Гуманітарна		
Польща	994 180	0,91	3,63	0,49	5,03	0,84
Словаччина	144 110	0,01	0,69	0,02	0,72	0,7
Угорщина	67 200	0	0	0,05	0,05	0,03
Чехія	374 310	0	0,34	0,05	0,39	0,16
Всього	1 579 800	0,92	4,66	0,61	6,19	—
Країни ЄС	5 115 120	60,5	0	2,7	63,2	—

Джерела: <https://www.statista.com/statistics/1303432/total-bilateral-aid-to-ukraine/>,
<https://www.statista.com/statistics/1312584/ukrainian-refugees-by-country/>, <https://data.unhcr.org/en/> Підготовлено: IASEED

Як бачимо, крім кількості українських біженців в кожній країні V4, є дані допомоги Україні в мільярдах євро, а саме: фінансової, військової, гуманітарної та наведено відсоток допомоги до ВВП окремої країни. Наведені дані не враховують допомогу країн V4, які кожна з них надала в рамках всього Європейського Союзу. При цьому, найбільший вклад є з боку Польщі, а найменший — з боку Угорщини. Це пов'язано не тільки з політикою тієї чи іншої країни V4, але й з контекстом таких поточних подій, як інфляція, енергетична криза, напружена міграційна ситуація тощо, які принесла та посилила кривава війна у Європі. Однак, чи не головним показником відносин до України з боку країн V4, все-таки мають місце політичні вподобання тих чи інших керівників цих держав.

Політичні кульбіти в країнах V4 через російсько-українську війну

Найбільша з часів Другої світової війна у Європі, фактично — стала занепадом як світової так і європейської безпеки і як результат — нівелювала ролі не тільки міждержавних та континентальних угод, наприклад — Гельсінський акт з безпеки та співробітництва у Європі (1975) але й таких інституцій, як ООН чи ОБСЄ (остання нараховує 57 членів). Саме, окупація Росією частини України й подальша анексія цієї території — стали не тільки тестом на вищевказане, але й підтвердили факт глибокої кризи, насамперед безпекових критеріїв у Європі, переформатування чи навіть демонтаж яких навряд чи допоможе.

Вищевказана ситуація не могла не позначитись й на країнах V4. Тобто, саме через тривання російсько-української війни ось вже більше 3,5 років, відбулися суттєві внутрішньополітичні зміни у країнах-членах V4, насамперед через економічне та соціальне погіршення ситуації в останніх. Крім того, політичні сили, практично кожної з країн V4 — використали російсько-українську війну у своїх передвиборчих кампаніях: від безумовної підтримки України, особливо на початку повномасштабної агресії й аж до виправдання останньої, бо «Росію примусили», включно з нагнітанням страху, що «війна може прийти й до нас». І як результат, в ході парламентських виборів в Угорщині, в 2022 році при владі в Угорщині утримались «старі» угорські політики а після парламентських виборів у Словаччині, в 2023 році — відбулись зміни в політичній орієнтації по відношенню до України, як і в Польщі, після президентських виборів у 2025 році.

Всі ці зміни й призвели до негативних переломів у відносинах з Україною, що підтверджують й чисельні аналізи багатьох аналітиків та політологів. При цьому, кожна з цих країн має та висуває свої «претензії» до України. Угорці продовжують виступати проти українських вимог до власних громадян угорської національності, стосовно знання ними державної мови. Словаки вважають за краще для України припинити супротив, бо виграти війну у Росії — неможливо. Поляки продовжують воювати з минулим, приймаючи один за другим законодавчо-нормативні акти, якими засуджують-забороняють... бандерівців. Ба більше, ще з кінця 2023 року

Словаччина припинила військову допомогу Україні, зброєю та набоями, а Угорщина — ніколи її й не надавала воюючій країні. І це при тому, що Угорщина й Словаччина — єдині країни ЄС, які продовжують купувати російську нафту.

Отже, має місце фактичне «деградування» відносин з Україною з боку, практично всіх країн Вишеградської групи, «першу скрипку» антиукраїнства, в якій грає Угорщина. Далі в цьому ганебному ранзі Словаччина, а майже поряд — вмощується й Польща. Й насамкінець, осінні парламентські вибори в Чеській республіці, за прогнозами та судячи по рейтингах — швидше за все виграє опозиція, тобто ті політичні сили, які є противниками допомоги Україні аж до перегляду статусу українських біженців у цій країні.

Таким чином, з початком війни, політичний діалог усередині самої V4 зазнав трансформацій через розбіжності в підходах держав щодо безпеки й реагування на російську агресію [6]. Показово помітними стали суперечності двох «особливих» партнерів — Угорщини та Польщі після лютого 2022 року. Для останньої агресія з боку Росії є екзистенційним викликом а реагування на агресію має стратегічне значення та є «червоною лінією» у тривалих добросусідських відносинах з Угорщиною. Напрута у відносинах між державами V4, виявилась й в певному зниженні інтенсивності політичних контактів на вищому рівні та взаємній критиці.

Політичні розбіжності між членами V4 вплинули і на рівень суспільного сприйняття відносин, практично — в кожній країні цього об'єднання. Так, першими на це звернули увагу засоби масової інформації, майже, в кожній країні V4. «Україні військовою технікою допомагають Чехія та Польща, Угорщина та Словаччина не поділяють такої позиції» [7], — писали чеські журналісти ще у березні 2024 року, наголошуючи на тому, що «Вишеградська четвірка розходиться у позиціях щодо України». А вже у червні того ж року, читаємо «Чехи найменше підтримують вступ України до ЄС і вважають біженців тягарем». В цій же статті наводяться дані опитування, згідно яких 64% населення Польщі, 31% словаків й 29% населення Угорщини виступають за прийняття України до ЄС [8]. При цьому, лише 26% чехів виступають за швидкий вступ України до Європейського Союзу.

З другого боку, у Чехії та Польщі більшість населення дотримується думки, що Росія несе відповідальність за конфлікт в Україні. Однак, в Угорщині такої думки дотримуються лише 40% населення, а в Словаччині — лише 42% населення. У цих двох країнах приблизно 3 з 10 людей звинувачують у війні Захід, який, на їхню думку, спровокував Росію.

І це без врахування негативної реакції в країнах V4 стосовно біженців, які ніби переобтяжують соціальні інституції, через виплати, які отримують перші. Однак, подібні твердження не відповідають дійсності, практично в усіх країнах V4. Так, в Польщі, в 2024 році чистий вплив українських біженців на ВВП Польщі становив 2,7%, а рівень зайнятості зріс з 61% до 69% лише за рік [9]. Але це вже геть інша тема.

Вишеградська група про членство України в ЄС та НАТО

Тим не менше, Україна продовжує опір вторгненню Росії, дякуючи й глобальній підтримці, в тому числі й з боку V4 та VPI, яка залишається важливою й станом на лютий 2025 року ця інституція надала гранти на суму понад 2,6 мільйона євро [10]. У відповідь на повномасштабне вторгнення у лютому 2022 року VPI одразу оголосив конкретний конкурс пропозицій, спрямованих на підтримку українських біженців у регіоні V4 та внутрішньо переміщених осіб в Україні. Однак, така допомога Україні — не може претендувати на суттєву, особливо в останній час, виходячи з вищенаведених протиріч між країнами V4.

Найсумніше, що найближчі сусіди України з числа V4 мають різну позицію й по відношенню до членства України в Європейському Союзі та НАТО. Причому, якщо Угорщина вже давно блокує чи не всі євроатлантичні наміри України, на відміну від решти країн V4, то після останніх парламентських виборів, до останньої приєдналась і Словаччина, політики якої ніби й не проти членства України в ЄС але — проти її членства в НАТО. До антиукраїнського «хору», після президентських виборів, приєдналась й Польща, яка однак, не проти приєднання України до ЄС та НАТО, однак лише за умови урахування її інтересів. «Такими інтересами Польщі є, наприклад, екстумація жертв Волині. Під час кампанії я не погоджувався і як президент не погоджуватимуся на несправедливу конкуренцію з Україною щодо польського сільського господарства чи логістичного сектору. У цих питаннях ми маємо дійти компромісу та консенсусу. Я розглядаю Україну як країну, яка, хоча і дуже сміливо захищається від Російської Федерації, але повинна поважати інтереси інших країн, які, до речі, підтримують Україну», підкреслив новообраний польський президент — Кароль Навроцький [11].

Останньою з країн V4, яка не тільки підтримує Україну але й залишається беззаперечним її союзником є Чеська республіка. «Чехія вважає Україну частиною європейської родини та підтримує її вступ до Європейського Союзу. Водночас питання майбутнього членства України в Організації Північноатлантичного договору не може бути поставлене під сумнів», — заявив Петр Павел — Президент Чеської республіки в березні 2025 року [12].

Однак, напередодні парламентських виборів які пройдуть у жовтні 2025 року, чеська політична сцена залишається розділеною в питанні майбутнього членства України в ЄС та НАТО. Тобто, на відміну від діючої коаліції та президента країни, які підтримують євроатлантичну перспективу Києва і вважають її важливою для безпеки Європи, частина опозиції, вважають ідею членства України нереалістичною, навіть небезпечною. «...говорити про ЄС більше немає сенсу. Він ось-ось розвалиться, що лише прискорить вступ України», — заявила Катерина Конечна — голова руху Stačilo («Досить») а вступ України до НАТО означатиме «третю світову війну, після якої всі інші війни вестимуться палицями та камінням». Скептично ставляться до цього питання і представники політичних сил, які ймовірно стануть партнерами основної опозиційної сили в майбутньому

уряді — руху АНО («Так»). Їх лідер — Анджей Бабіш вважає, що «Україна в ЄС і НАТО — це нереалістична ідея. Їх там ніколи не буде, і це просто лицемірство європейських політиків, які щось анонсують ЗМІ, але в коридорах говорять по-іншому» [13]. Найгостріші заяви, правда, вже на адресу українських біженців — лунають від лідера руху SPD («Свобода та пряма демократія») Томіо Окамури, який заявив: «Ми хочемо переглянути всі дозволи на проживання для українців у Чеській Республіці», і додав: «Я б залишив тут лише тих, хто демонстративно працює на роботі, на яку громадянин Чехії не має місця».

При цьому, за даними Центру вивчення громадської думки, інтеграцію України до ЄС підтримують 58% чехів, понад 25% — проти. У питанні членства до НАТО чеське суспільство більш розділене: 41% людей виступають за участь України в НАТО й стільки ж не згодні [14]. Тим не менше, Чехія продовжує збільшувати допомогу Україні й на наступні 5 років. Так, у бюджеті на 2026 рік передбачено виділення 1 млрд крон, тоді як у 2023-2025 роки виділялось по 0,5 млрд щорічно [15]. Ця допомога триватиме по 2030 рік, включно.

Висновки

1. Кризи, через російсько-українську війну, не минули й країни V4, які на четвертому році війни — тотально розійшлись у позиціях щодо підтримки воюючої України.

2. Фінансова, військова, гуманітарна та інша допомога Україні а також підтримка українських біженців з боку країн V4, незважаючи ні на що — продовжується.

3. Політичні вподобання населення країн V4 — це результати голосувань, які приводять до влад політиків, які переглядають принципи, номенклатуру, об'єми допомоги Україні й скептично відносяться до сприяння Україні аж до відмови від постачання зброї та припинення допомоги її біженцям.

4. Результати опитувань громадської думки по країнах V4, щодо прийняття України до складу ЄС та НАТО, за час війни — різняться та вказують на ймовірні маніпуляції з боку політиків цих країн, які використовують непоінформованість, фейки та страх співгромадян для досягнення електоральних результатів на свою користь.

5. Відповідь на питання як довго ще продовжиться Вишеградський гамбіт, тобто жертвність країн V4 по відношенню до України — залишається відкритим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Вишеградську групу. URL: <https://www.visegradgroup.eu/home>
2. Visegrad Fund (Міжнародний Вишеградський фонд). URL: <https://www.visegradfund.org/>
3. Visegrad Patent Institute (Міжнародний Вишеградський фонд). URL: <https://vpi.int/en/>

4. Країни Вишеградської четвірки: досвід партнерських зв'язків із Україною. URL: <https://gurt.org.ua/articles/34855/>
5. Володимир Латенко. «Вишеградська група: історія створення та досвід співпраці з Україною в контексті європейської інтеграції». Європейські історичні студії. 2019. № 13, ст. 25-50. URL: https://drive.google.com/file/d/1OgmBlxsP9XVHBI5CCAc_t5Dc97cJAQkz/view
6. Вишеградська група в нових політичних реаліях. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/vyshegradska-hrupa-v-novykh-politychnykh-realiyakh>
7. Česko a Polsko proti Slovensku a Maďarsku. Visegrádská čtyřka se v postojích ohledně Ukrajiny rozchází. URL: <https://www.novinky.cz/clanek/zahranicni-evropa-cesko-a-polsko-proti-slovensku-a-madarsku-visegradska-ctyrka-se-v-postojich-ohledne-ukrajiny-rozchazi-40465002>
8. Češi nejméně podporují vstup Ukrajiny do EU a uprchlíky považují za zátěž. URL: <https://www.epenize.eu/cesi-nejmene-podporuji-vstup-ukrajiny-do-eu-a-uprchliky-povazuji-za-zatez/>
9. Poland: Analysis of the impact of refugees from Ukraine on the economy of Poland — 2nd edition (June 2025). URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/116621>
10. Mezinárodní visegrádský fond podpořil Ukrajinu granty sumou přesahující 2,6 mil. eur. URL: <https://www.penize.cz/468174-mezinarodni-visegradsky-fond-podporil-ukrajinu-granty-sumou-presahujici-26-mil-eur>
11. Новий президент Польщі заявив, що проти вступу України до ЄС. URL: <https://www.unian.ua/world/karol-navrockiy-prezident-polshchi-proti-vstupu-ukrajini-doyes-13031490.html>
12. Pavel: Česko stojí po boku Ukrajiny, podporuje její členství v EU a NATO. URL: <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/2650430>
13. Pro některé jistota, pro jiné iluze a riziko světové války. Postoj k Ukrajině štěpí českou politiku. URL: <https://www.echo24.cz/a/Him7D/zpravy-domov-jistota-iluze-riziko-valka-svetova-lidri-ukrajina>
14. Průzkum: Většina Čechů je pro vstup Ukrajiny do EU, ohledně NATO jsou rozdělení. URL: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/pruzkum-vetsina-cechu-je-pro-vstup-ukrajiny-do-eu/r~e884646602ae11eda3c0ac1f6b220ee8/>
15. Na program na podporu Ukrajiny půjde příštích pět let pokaždé miliarda korun. URL: <https://cesky.radio.cz/na-program-na-podporu-ukrajiny-pujde-pristich-pet-let-pokazde-miliarda-korun-8861696>

REFERENCES

1. Pro Vyshegrads'ku hrupu [About the Visegrad Group]. (n.d.) Retrieved from <https://www.visegradgroup.eu/home> [in Ukrainian].
2. Visegrad Fund. (n.d.) Retrieved from <https://www.visegradfund.org/> [in English].
3. Visegrad Patent Institute. Retrieved from <https://vpi.int/en/> [in English].
4. Krayiny Vyshegrads'koyi chetvirky: dosvid partners'kykh zv'yazkiv iz Ukrainoyu [Visegrad Four countries: experience of partnership relations with Ukraine]. Retrieved from <https://gurt.org.ua/articles/34855/> [in Ukrainian].
5. Volodymyr Latenko. (2019) “Vyshegrads'ka hrupa: istoriya stvorenniya ta dosvid spivpratsi z Ukrainoyu v konteksti yevropeys'koyi intehratsiyi” [„Visegrad Group:

- history of creation and experience of cooperation with Ukraine in the context of European integration.”]. *European Historical Studies*. No. 13, pp. 25-50. Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1OgmBlxsP9XVHBI5CCAc_t5Dc97cJAQkz/view [in Ukrainian].
6. Vyshehrad's'ka hrupa v novykh politychnykh realiyakh [The Visegrad Group in new political realities]. (n.d.) Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1OgmBlxsP9XVHBI5CCAc_t5Dc97cJAQkz/view [in Ukrainian].
 7. Česko a Polsko proti Slovensku a Maďarsku. Visegrádská čtyřka se v postojích ohledně Ukrajiny rozchází. (n.d.) Retrieved from <https://www.novinky.cz/clanek/zahranicni-evropa-cesko-a-polsko-proti-slovensku-a-madarsku-visegradska-ctyrka-se-v-postojich-ohledne-ukrajiny-rozchazi-40465002>
 8. Češi nejméně podporují vstup Ukrajiny do EU a uprchlíky považují za zátěž. (n.d.) Retrieved from <https://www.epenize.eu/cesi-nejmene-podporuji-vstup-ukrajiny-do-eu-a-uprchliky-povazuji-za-zatez/> [in Czech].
 9. Poland: Analysis of the impact of refugees from Ukraine on the economy of Poland — 2nd edition (June 2025). Retrieved from <https://data.unhcr.org/en/documents/details/116621> [in English].
 10. Mezinárodní visegrádský fond podpořil Ukrajinu granty sumou přesahující 2,6 mil.eur. (n.d.) Retrieved from <https://www.penize.cz/468174-mezinarodni-visegradsky-fond-podporil-ukrajinu-granty-sumou-presahujici-26-mil-eur> [in Czech].
 11. Nowy prezydent Pol'szchi zayavyyv, shcho proty vstupu Ukrayiny do YES [The new president of Poland said he is against Ukraine's accession to the EU]. Retrieved from <https://www.unian.ua/world/karol-navrockiy-prezident-polshchi-proti-vstupu-ukrajini-do-yes-13031490.html> [in Ukrainian].
 12. Pavel: Česko stojí po boku Ukrajiny, podporuje její členství v EU a NATO. Retrieved from <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/2650430> [in Czech].
 13. Pro některé jistota, pro jiné iluze a riziko světové války. Postoj k Ukrajině štěpí českou politiku. Retrieved from <https://www.echo24.cz/a/Him7D/zpravy-domov-jistota-iluze-riziko-valka-svetova-lidri-ukrajina> [in Czech].
 14. Průzkum: Většina Čechů je pro vstup Ukrajiny do EU, ohledně NATO jsou rozdělení. Retrieved from <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/pruzkum-vetsina-cechu-je-pro-vstup-ukrajiny-do-eu/r~e884646602ae11eda3c0ac1f6b220ee8/> [in Czech].
 15. Na program na podporu Ukrajiny půjde příštích pět let pokaždé miliarda korun. Retrieved from <https://cesky.radio.cz/na-program-na-podporu-ukrajiny-pujde-pristich-pet-let-pokazde-miliarda-korun-8861696> [in Czech].

УДК 323.15:94 (477+437.6) «20»+342.72-054.57

DOI: 10.24144/2078-1431.2025.2(35).26–40

Volodymyr Almashii,

PhD in History, lecturer at the Museum of History of UzhNU

<https://orcid.org/0000-0001-9751-6115>

Vitaliy Andreyko,

PhD in History, Associate Professor,

Associate Professor of the Department

of International Studies and Public Communications,

Dean of the Faculty of History

and International Relations

<https://orcid.org/0000-0001-9797-831X>

DOMINANTS OF INTERSTATE UKRAINIAN-SLOVAK ETHNO-POLITICAL COOPERATION IN THE FIRST HALF OF THE 1990S.

The article is devoted to a comprehensive study of the beginning of bilateral Ukrainian-Slovak ethnopolitical cooperation in the first half of the 1990s. It is noted that the dismantling of the communist regime and multi-level democratization in the early 1990s indicated the implementation by Slovakia of the model of “catch-up modernization”, which was accompanied by national-political transformation. The contradictory and conflicting content of the socio-political model of Slovakia under the hybrid political regime of Prime Minister V. Mečiar was due to the country’s declarative search for its own national path between democracy and authoritarianism, between the consolidation of the Slovak nation and the intensification of interethnic tension, between the implementation of a pro-Western course and the intensification of cooperation with Russia, between the development of a market economy and the strengthening of state regulation.

This was preceded by the transformational processes of the late 1989 — early 1990s in the Transcarpathian region of Ukraine, where the confrontation between the Ukrainian national-democratic and communist party nomenclature elites was observed. The ethnopolitical development of Transcarpathia (especially the first half of the 1990s) was marked by the problem of political Ruthenianism, which, under the conditions of an independent Ukrainian state, underwent a significant transformation and was discredited.

It is stated that to resolve issues related to the security situation within and around the Ukrainian state in a tolerant, balanced, diplomatic manner, the Interstate Ukrainian-Slovak Commission on Ensuring the Rights of National Minorities, Education and Culture was called upon to resolve them, the main task of which was to promote the creation of the necessary socio-economic and other conditions for the preservation and development of the ethnic, cultural, linguistic and religious identity of the Slovak national minority in Ukraine and the Ukrainian national minority in the Slovak Republic.

It is established that Ukraine and Slovakia, the second after Hungary among the Eastern European post-communist countries, initiated and continued interstate coop-

eration on the mutual protection of the rights of national minorities, which was an example of an effective joint solution to complex ethno-political relations, aimed at eliminating interethnic disputes, implementing the rights of national minorities, developing good-neighborly relations with all bordering states and preventing the threat of ethnic conflicts, which was one of the main prerequisites for the accession of Central and Eastern European states to the European Union and NATO.

Keywords: *Ukraine, Slovakia, transformation processes, ethno-political development, protection of the rights of national minorities, Slovaks, Ukrainians, Bilateral Ukrainian-Slovak Commission.*

Вказана стаття присвячена комплексному дослідженню започаткування двостороннього українсько-словацького етнополітичного співробітництва першої половини 1990-х рр. Відзначається, що демонтаж комуністичного режиму та багаторівнева демократизація на початку 90-х рр. XX-го ст. свідчили про реалізацію Словацькою моделі «навздогінної модернізації», яка супроводжувалася національно-політичною трансформацією.

З'ясовується, що суперечливий і конфліктний зміст суспільно-політичної моделі Словацьчини за гібридного політичного режиму прем'єрства В. Мечіара був обумовлений декларативним пошуком країною власного національного шляху між демократією та авторитаризмом, між консолідацією словацької нації та нагнітанням міжетнічної напруги, між реалізацією прозахідного курсу й активізацією співпраці з Росією, між розбудовою ринкової економіки та посиленням державного регулювання.

Згадується, що цьому передували трансформаційні процеси кінця 1989 — початку 1990-х рр. у Закарпатській області України, де спостерігалось протистояння української національно-демократичної та комуністичної партноменклатурної еліт. Етнополітичний розвиток Закарпаття (особливо першої половини 1990-х рр.) був відзначений проблемою політичного русинства, яке в умовах незалежної української держави зазнало значної трансформації та було дискредитоване.

Разом з тим, констатується, що з метою толерантного, виваженого, дипломатичного вирішення питань, пов'язаних з безпековою ситуацією в середині української держави і довкола неї, була покликана вирішувати Міждержавна українсько-словацька комісія з питань забезпечення прав національних меншин, освіти та культури, основним завданням якої було сприяти створенню необхідних соціально-економічних та інших умов для збереження й розвитку етнічної, культурної, мовної і релігійної самобутності словацької національної меншини в Україні та української національної меншини у Словацькій Республіці.

Встановлюється, що Україна та Словацьчина, друга після Угорщини з-поміж Східноєвропейських посткомуністичних країн започаткували і продовжили міждержавну співпрацю щодо взаємного захисту прав національних меншин, яка була прикладом ефективного спільного вирішення складних етнополітичних взаємин, спрямовану на ліквідацію міжетнічних суперечок, реалізацію прав національних меншин, розвиток добросусідських відносин з усіма межуючими державами та недопущення загрози виникнення етнічних конфліктів, що було

однією з головних передумов вступу Центрально-Східноєвропейських держав до Європейського союзу і НАТО.

Ключові слова: Україна, Словаччина, трансформаційні процеси, етнополітичний розвиток, захист прав національних меншин, словаки, українці.

Studying a particular country, the systematization of various information about its territory, population, history, cultural achievements, socio-political life, position in the international arena, etc., is of great importance in today's context. First, it concerns the study of the closest neighbors, the experience of relations with them in the past, current problems of their socio-political, economic, and cultural development, etc.

The purpose of the article is a comprehensive study and coverage of the prerequisites, process of creation, and launching of the activities of the Interstate Bilateral Ukrainian-Slovak Commission on National Minorities, Education, and Culture in the first half of the 1990s.

The primary tasks are to study the key areas of joint activity of Slovakia and Ukraine in the field of guarantees and protection of the rights of national minorities and preservation and development of the national identity of the Ukrainian community in the Slovak Republic and the Slovak community in Ukraine.

The object of the study is the Intergovernmental Bilateral Ukrainian-Slovak Commission on National Minorities, Education and Culture. **The subject of the study** is a description of the activity mechanism of interstate mixed commissions on issues of ensuring the rights of national minorities as institutional state bodies in the field of preserving and protecting the rights of national minorities, in particular the Ukrainian-Slovak Bilateral Mixed Commission, the essence of whose activity was to adopt, with the consent of the parties, recommendations for the governments of both states regarding the improvement of the situation of the relevant national minorities.

Scientific novelty. The problems of guaranteeing the rights of the Ukrainian national minority in Slovakia at the transitional post-communist stage of the evolution of society as a whole, at the source level, are insufficiently developed in Ukrainian and Slovak historiography. The scientific novelty of this paper lies in the fact that information about the role of the activities of the Intergovernmental Bilateral Ukrainian-Slovak Commission on National Minorities, Education and Culture, and its contribution to ensuring guarantees of the rights of national minorities in Ukrainian-Slovak relations has been further developed.

In the context of studying the latest Ukrainian-Slovak relations in the field of protection and guarantee of the national minorities' rights, the study of the history and central aspects of the creation and activities of the Bilateral Ukrainian-Slovak Commission on National Minorities, Education and Culture at the turn of the second and third millennia is of considerable interest. Certain aspects of this Commission's operation were considered in the publications of Ukrainian scholars. T. Serhienko, in her dissertation research, pointed to the positive role of the work of this mixed Ukrainian-Slovak intergovernmental structure in the second half of the 1990s [1, p. 2,12]. On the contrary, V. Turian-

ytsia argued about the ineffectiveness of its activities, based on the implementation of the results of its first meetings [2, p. 95]. In 2012, the sixth edition of the "Studia Regionalistica" series published an article by T. Serhienko, dedicated to the process of formation and development of the system of Ukrainian-Slovak interstate cooperation in the 1990s and early 2000s, as well as the formation of the contractual and legal basis of interstate relations between the two countries, etc. [3]. For the first time, the activities of the Intergovernmental Bilateral Ukrainian-Slovak Commission on National Minorities, Education and Culture in the first half of the 1990s were thoroughly investigated by V. Almashii in his dissertation [4], which was defended in May 2021 at the Institute of World History of the NAS of Ukraine [5, p. 14]. In particular, it assesses the preparation and launch of the activities of the aforementioned Bilateral Ukrainian-Slovak Mixed Commission [4, p. 160-168].

In his speech titled "Activities of the Interstate Ukrainian-Hungarian and Ukrainian-Slovak Commissions on Ensuring the Rights of National Minorities, Education and Culture as a Factor in Guaranteeing Ethnopolitical Stability and Inviolability of State Borders" at the International Scientific and Practical Conference "Ukraine — European Union: a Format for Developing Relations in the Context of the Russian-Ukrainian War, Security Guarantees and Reintegration of Temporarily Occupied Territories", which took place on October 20, 2023 at the premises of Uzhhorod National University, V. Almashii noted that the factor of Ukraine's state independence, including the integrity and inviolability of state borders, combining the values of civil society and ensuring the rights and freedoms of ethno-national minorities and fellow tribesmen abroad, should be improved towards the formation of the Ukrainian national idea and identity in Transcarpathia, in Ukraine and in the civilized world in general [6, p. 240].

The establishment of new independent states in Central and Eastern Europe, not only on the civic, but also partly on the national principle, gave rise, in response to the growth of integrated nationalism of the state-forming nation, to the acceleration of the process of ethnic self-identification and unity of national minorities and a defensive nationalist reaction on their part towards the titular nation. The specificity of the ethnic situation and interethnic relations in the countries of Central and Eastern Europe was that the most significant national minorities on their territory had the state of the mother nation nearby and could count on its support in preserving national identity and protecting the rights of national minorities, which raised ethno-political issues to the level of the system of interstate relations [7, p. 12]. The state ethno-national policy of the new democracies of the Central European region, starting from the 1980s-1990s, was determined by the interests of the titular nation, whose political representatives were often ruling forces inclined to national exclusivity — right-wing conservative coalitions and governments in Hungary, Poland, Romania, and national populist ones in Slovakia.

Slovakia, Hungary, and other Central European countries neighboring Ukraine did not encourage the emigration of national minority representatives to the states of the mother nation. Still, it tried, on the contrary, to consolidate them in places of compact residence on Ukrainian territory through political,

financial, and other support. In particular, the laws of Slovakia and Hungary on Slovaks and Hungarians abroad were aimed at this, which indicated the desire of neighboring countries to preserve their ethnic presence in Ukraine (and countries of compact residence of the relevant national minorities) and to influence internal Ukrainian processes (including the internal political processes of neighboring countries, for example, Slovakia, Romania) and interstate relations through ethnically related minorities [7, p. 13].

As far back as the early 1990s, it became apparent that a united Europe would categorically not allow the continuation of the old or the emergence of new nodes of interethnic tension in the states of Central Europe, with the prospect of establishing relative interethnic harmony. The epicenters of potential conflicts could gradually move further to the East, including to the territory of Ukraine. Pan-European institutions were much less concerned with the situation of national minorities in integrated Central Europe, focusing on monitoring and controlling the situation in the sphere of interethnic relations and guarantees of minority rights in Ukraine. Thus, Ukraine, Slovakia, Hungary, Romania, and Poland were mutually interested in bilateral intergovernmental commissions' successful, practical activities to protect national minority rights.

The initiation of the Ukrainian-Slovak interstate dialogue in the system of the national minorities rights protection was preceded by internal political processes in the Transcarpathian region of Ukraine in the early 1990s, when, during the transformation processes, opposition and struggle between national-democratic forces and the powerful command-and-administrative system unfolded around the idea of uniting the population of the region for the sake of gaining Ukraine's independence. The Soviet command-administrative system hindered this in the Transcarpathian region and the newly created Ruthenian organizations, the Democratic League of Nationalities and the Association of Non-Radical Democrats, which promoted the ideology of political Ruthenianism, the separateness of Transcarpathians, the prospect of self-government, etc. [8, p. 12; 9, p. 216]. However, political Ruthenianism in Transcarpathia, while remaining active until the mid-1990s, collapsed and was condemned by international congresses of Ruthenians. The activities of Ruthenian organizations in the region were directed towards the ethno-cultural sphere. The ethno-political development of the area under conditions of independence was marked by a particular aggravation of relations between Ukrainian and Hungarian public organizations, between the regional authorities and the district state administration of Berehivshchyna [8, p. 13].

Thus, the events on the verge and at the beginning of the 1990s in Transcarpathian society prompted the Ukrainian state to seek ways to resolve them in the international arena, while simultaneously enlisting the support of neighboring states that bordered Ukraine in this region (Hungary, Slovakia, and later Romania and Poland). It was, to a certain extent, an experiment (as it will show itself in practice) of creating a bilateral intergovernmental body (in our case, the Commission), which, bypassing the decisions of local authorities at the interstate level, would resolve problematic issues in the relations between representatives of the titular ethnic group and the national minority of the op-

posing state. The basis was the preservation, through diplomatic negotiations, of the territorial integrity and inviolability of the borders in the Carpathian region [6, pp. 237-238].

An essential component of the above processes was the conditions for the accession of Central European countries to the EU and NATO, which involved solving problems related to exercising (protecting) the rights of national minorities, eliminating interethnic disputes, and preventing the threat of ethnic conflicts, as well as developing good-neighborly relations with all neighboring states. Therefore, Hungary, one of the first post-socialist countries, since the early 1990s initiated the political settlement of these complex issues by coordinating cooperation with Ukraine in the field of guaranteeing the rights of national minorities, an effective instrument of which was the special Mixed Ukrainian-Hungarian (interstate) bilateral commission on protecting the rights of national minorities, the (previous) desire to create which was recorded in Art. 16 of the Declaration on the Principles of Cooperation between the Ukrainian Soviet Socialist Republic and the Republic of Hungary on the Protection of the Rights of National Minorities and the Protocol thereto, signed on May 31, 1991 by the Ministers of Foreign Affairs of Ukraine and Hungary in Budapest [6, p. 238].

It should be noted that the ethno-national factor has been decisive in Hungary's foreign policy concept since the beginning of democratic changes in the country in 1989–1990. Such foreign policy priorities of the Republic of Hungary as pan-European and Euro-Atlantic integration, good-neighborly relations, and care for the Hungarian national minority abroad were enshrined in the "Strategy of Foreign Relations of Hungary" for the long-term period until 2020. The nature of Hungary's bilateral relations with Ukraine was devoid of critical problematic components and was characterized by positive stability, intensification of political dialogue, increased attention from Hungary to cooperation with Ukraine in the field of European and Euro-Atlantic integration, and dynamic growth in the volume of bilateral trade and economic cooperation [7, p. 7]. Hungary (according to the plans of the EU governing bodies) gradually became the primary coordinator of the distribution of financial flows of the European Union for the development of interregional and cross-border cooperation of the EU with its new neighbors in the East and the Balkans. Since gaining full membership in the European Union, the Republic of Hungary has tried to play a key intermediary role in the development of economic relations of post-Soviet states with the European Union [7, p. 8].

The interest of the Slovak side in the activities of the mixed Ukrainian-Hungarian Commission on the Rights of National Minorities (four meetings were held since the Commission was established in 1991 until the beginning of February 1995) is evidenced by a telegram sent from the Embassy of the Slovak Republic in Kyiv to the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic in Bratislava under the title "Činnosť ukrajinsko-maďarskej mesačnej komisie pre otázky národnostných menšín".

At the same time, the autonomy claims in the autumn-winter of 1991-1992 in the Transcarpathian region of Ukraine and, in particular, the decisions of both the regional and Berehovo district councils served as an impetus, prompt-

ed action and accelerated the adoption of the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 238 of May 14, 1992, according to which the Ukrainian part of the Mixed Ukrainian-Hungarian Commission on Ensuring the Rights of National Minorities was established, the first meeting of which was held in Budapest on July 27-28, 1992 [10, p. 1]. The Ukrainian side created a corresponding state body — the Ministry of Ukraine for Nationalities, Migration and Cults, which, in addition to internal state functions, was tasked with coordinating the activities of the Commission mentioned above [6, p. 238].

An important direction of constant Ukrainian-Slovak interaction and good-neighborly relations was fruitful cooperation between Ukraine and Slovakia in guaranteeing the national minorities' rights. Therefore, on June 29, 1993, during the official visit to Ukraine of the President of the Slovak Republic, M. Kováč, the Agreement on Good-Neighborliness, Friendly Relations, and Cooperation between the Slovak Republic and Ukraine was signed in Kyiv, in which the parties confirmed that respect for human rights and freedoms is an indispensable condition for ensuring peace and security. In this regard, Article 18 of this Agreement provided the necessary conditions for the ethnic, cultural, linguistic, and religious freedoms of the Slovak minority in Ukraine and the Ukrainian minority in the Slovak Republic [11, 12]. During the 1990s and early 2000s, the newly independent Ukrainian and Slovak states paid special attention to the preservation and development of the national identity of the Ukrainian ethnic community in the SR and the Slovak one in Ukraine. The central coordinating body of interstate cooperation in this area in the late 20th and early 21st centuries was the Bilateral Ukrainian-Slovak Commission on National Minorities, Education, and Culture [4, p. 161]. The specified Commission, along with the Intergovernmental Ukrainian-Slovak Commission on Trade, Economic, Scientific, and Technical Cooperation, since the mid-1990s, has played an essential role in the formation of the system and coordination of interstate cooperation between Ukraine and the Slovak Republic [13, p. 5].

The Commission, as a special mixed intergovernmental structure, was called upon to consider preliminarily the most critical problems of bilateral cooperation in the area it was responsible for, and to provide the relevant state authorities of both countries, as well as other subjects-participants in collaboration, with agreed recommendations for their resolution. The bilateral commission developed and planned specific programs and interstate cooperation projects on its activities, facilitated their implementation, and monitored the implementation of agreements and agreed-upon agreements. At each of the meetings of the Commission, which usually took place once a year, a summary of the work performed was made, reports of the parties on the implementation of the tasks approved at the previous meeting were heard, and the reality of the projects proposed for cooperation was assessed. The provisions recorded in the Commission meeting minutes and agreed-upon decisions were submitted for consideration to the governments of both countries. As a rule, on this basis, the ministers' cabinets approved several measures to implement the agreed bilateral agreements and joint projects. Mixed commissions were a disciplining and dynamizing element of the system of cooperation between states [6, p. 238].

Based on the new documents we discovered in the archives of the Ministries of Foreign Affairs of Ukraine and Slovakia, the idea of creating a Bilateral Ukrainian-Slovak Commission on National Minorities, Education, and Culture was recorded in the Basic Treaty on Good-Neighborliness, Friendly Relations, and Cooperation between Ukraine and the Slovak Republic of June 26, 1993. Ukraine established this mixed intergovernmental structure at the end of 1993. Thus, the Diplomatic Archive of the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic (Bratislava) contained information from the Embassy of the Slovak Republic in Ukraine dated December 9, 1993, about a note from the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, in which the Ukrainian side proposed creating a mixed Ukrainian-Slovak Commission on National Minorities [14; 4, p. 163]. The Ukrainian side expressed confidence that making such a Commission would contribute to the practical implementation of the aforementioned intergovernmental Treaty and strengthen bilateral cooperation on the principles stipulated by this Treaty [14, sheets 2, 3].

At the same time, the specific date of sending this note by the Ukrainian Foreign Ministry to the Slovak Embassy in Kyiv cannot be specified since, at the end of the document, the specific date of the month is written by hand, and the round seal of the Ukrainian ministry is stamped on it. However, the date "November 1, 1993" is most likely visible [14, sheet 3]. From the accompanying note of the Slovak Embassy in Ukraine, it becomes clear that the specified information was additionally transmitted to the Slovak Foreign Ministry, in addition to the material previously sent by the Slovak Embassy in Bratislava on December 6, 1993 [14, sheet 1].

Negotiations on the establishment of the Ukrainian-Slovak Commission and the subject of its activities lasted for more than a year. The parties agreed to include educational and cultural cooperation in the Commission's coordination. The first meeting of the Commission was held in Kyiv on February 8–9, 1995, which considered the issues of legal protection of the national minorities' rights in both countries, education, culture, bilateral cooperation at the interstate level, etc. [15, pp. 1–5]. The Ukrainian delegation was headed by the Deputy Minister of Ukraine for Nationalities, Migration and Cults R. Chilachava (Head of the Ukrainian part of the Commission), the Slovak delegation was headed by E. Ponomarenkova — Head of the Department of Human Rights, National Minorities and Compatriots of the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic (Head of the Slovak part of the Commission). However, the "Regulations on the Ukrainian Part of the Bilateral Ukrainian-Slovak Commission on National Minorities, Education and Culture" were approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine only on March 23, 1995 [2, p. 94; 15, sheet 1].

At the Commission's first meeting, it was stated that in Ukraine and the Slovak Republic, in general, the necessary conditions were provided for meeting the cultural and educational needs of individuals belonging to the Slovak national minority on Ukrainian territory and the Ukrainian national minority in Slovakia. The Ukrainian party informed that in places of compact residence of Slovaks in the Transcarpathian region, primary school education is conduct-

ed in the Slovak language, and the optional study of this language and the history of Slovakia has been introduced in several secondary schools. A department of Slovak language and literature was established at Uzhhorod State University. The editorial office of Slovak publications functioned at the "Karpats" book publishing house. The "Visti Uzhhorodshchyny" newspaper regularly published a special page called "Slovak Courier." Slovak cultural and national societies were operating, the most active of which was the regional organization "Matica Slovenska" [15, pp. 2–3].

During the Commission's first meeting, the Slovak participants indicated that in the Slovak Republic, an appropriate cultural and educational infrastructure has been created and operates in places of compact residence of Ukrainians. The Museum of Ukrainian Culture in Svydnyk, the Department of Ukrainian Studies at the P.-J. Šafáryk University, and the Ukrainian Theater in Prešov operate, and cultural and national festivals and holidays are held. The Slovak Republic expressed its wishes to introduce radio broadcasts and the publication of a newspaper in the Slovak language for Slovaks in Ukraine, and to assist Slovak cultural and national societies in solving practical problems [4, p. 165].

However, at the Commission's first meeting, the Ukrainian party expressed concern about the growing tendency among Slovak Ukrainians to artificially divide them into Ukrainians and Ruthenians as representatives of a separate Slavic people. On the territory of Slovakia, there were gatherings of supporters of political Ruthenianism, including citizens of Ukraine, during which separatist calls were made aimed at violating the territorial integrity of not only Ukraine, but also of Slovakia and some other European states [15, sheet 3].

The Slovak party took note of the Ukrainian party's concern. At the same time, the official position of the Slovak Republic on this issue was stated, which was that the ethnocultural aspects of the life of the Ukrainian community in Slovakia should be resolved based on current legislation, relying on democratic principles. Simultaneously, the political demands of supporters of "political Ruthenianism", which could lead to an aggravation of civil confrontation in the Ukrainian community of Slovakia and negatively affect Slovak-Ukrainian relations, were not accepted by the highest state officials of the Slovak Republic. It was agreed that on these issues the parties would improve mutual information and, if necessary, hold consultations to prevent undesirable complications and develop common views and positions. The parties agreed to have the Second Meeting of the Commission in Bratislava in September 1995 [15, p. 4].

However, a mutual understanding of this issue in Ukrainian-Slovak interstate relations in the mid-1990s was not achieved, negatively affecting the general state and the dynamics of bilateral foreign policy cooperation. Despite the official statements of the leading state and political figures of Ukraine and the SR that there are no controversial issues in the relations of both countries, tension arose several times in Ukrainian-Slovak relations in the 1990s precisely because of the "Ruthenian issue". A. Duleba explains Ukraine's claims regarding the positive attitude of the state bodies of the SR to the development of the Ruthenian movement in Slovakia by several factors, in particular, Kyiv's

concern with the emergence in the early 1990s of autonomist slogans of “political Ruthenianism” in Transcarpathia bordering the SR and Russia’s favorable attitude towards Ruthenianism [16, pp. 265–266].

Despite the purposeful, complex, but positive dynamics of the development of bilateral ethno-political management of Slovakia and Ukraine in the issues of monitoring the ethnic situation among the Ukrainian and, accordingly, Slovak national minorities and measures aimed at their protection, as well as development, contradictory internal political processes in Slovakia seemed to look as follows. The dismantling of the communist regime and multi-level democratization in the early 1990s indicated Slovakia’s implementation of the “catch-up modernization” model, which was accompanied by national-political transformation. The hybridization of the political regime during 1993–1998 in the conditions of the development of Slovak statehood exacerbated the conflicting elements of the model of socio-political development, which were driven at the political, power-institutional, and socio-cultural levels. The power-institutional system in Slovakia played a contradictory role. In particular, formal democratic mechanisms served as an obstacle to authoritarian tendencies; however, the imperfect institutional structure and the inconsistent functioning of individual elements of the parliamentary model created risks of abuse of power [17, p. 5]. The contradictory and conflicting content of the socio-political model of Slovakia under the hybrid political regime of Prime Minister V. Mečiar (1993–1998) was due to the country’s declarative search [17, p. 6] for its own national path and situational fluctuations in the system of polar coordinates of future development; between democracy and authoritarianism, between the consolidation of the Slovak nation and the intensification of interethnic tension, between the implementation of a pro-Western course and the intensification of cooperation with Russia, between the development of a market economy and the strengthening of state regulation [17, p. 7].

At the same time, an analysis of the provisions in the minutes of subsequent meetings of the Commission in the second half of the 1990s showed that both sides tried to avoid and not exacerbate the discussion of artificial ethno-political problems, “autonomism”, “separatism”. On the contrary, the Commission’s second meeting (Bratislava, October 24, 1996) stated that adequate protection of national minorities can be ensured only by consistently recognizing territorial integrity and inviolability of state borders. The Commission emphasized the inadmissibility of any demands for territorial, administrative, or any other form of autonomy based on the ethnic principle and rejected any manifestations of ethnic separatism that could destabilize the situation in the Central and Eastern European region [18, p. 2]. However, the approaches of the parties, especially in the ethno-political sphere, did not always coincide, and already at the first meetings of this mixed intergovernmental structure, such controversial issues, problems, and difficulties appeared, which not only slowed down the work of the Commission but even called into question the expediency of its further existence. However, through negotiations and clarification of positions, the parties reached a compromise and kept this essential and practical element of the interstate Ukrainian-Slovak relations functional.

Conclusions. The dismantling of the communist regime and multi-level democratization in the early 1990s indicated Slovakia's implementation of the "catch-up modernization" model, which was accompanied by national-political transformation. However, the contradictory and conflicting content of the socio-political model of Slovakia under the hybrid political regime of Prime Minister V. Mečiar (1993–1998) was due to the country's declarative search for its own national path and situational oscillations in the system of polar coordinates of future development; between democracy and authoritarianism, between the consolidation of the Slovak nation and the intensification of interethnic tension, between the implementation of a pro-Western course and the intensification of cooperation with Russia, between the development of a market economy and the strengthening of state regulation.

To resolve issues related to the security situation within and around the Ukrainian state in a tolerant, balanced, and diplomatic manner, the Interstate Ukrainian-Slovak Commission on Ensuring the Rights of National Minorities, Education, and Culture was established. Its main tasks were to promote the creation of the necessary socio-economic and other conditions for the preservation and development of the ethnic, cultural, linguistic, and religious identity of the Slovak national minority in Ukraine and the Ukrainian national minority in the Slovak Republic, being an integral, disciplining, and dynamizing element of the system of cooperation between states.

This was preceded by the transformation processes of the late 1989-early 1990s in the Transcarpathian region of Ukraine, where there was a confrontation between the Ukrainian national-democratic and communist party nomenclature elites. The ethno-political development of Transcarpathia (especially in the first half of the 1990s) was marked by the confrontation between Ukrainian and Hungarian public organizations and the problem of political Ruthenianism, which, under the conditions of an independent Ukrainian state, underwent a significant transformation and was discredited.

Given the difficult ethno-political situation in the early 1990s in the Transcarpathian region of Ukraine, which borders on four European post-socialist states, and to resolve it, in May (31) 1991, active bilateral cooperation in the ethno-political sphere was initiated between the Ukrainian Soviet Socialist Republic and the Republic of Hungary, which began to play an essential role in Ukrainian-Hungarian cooperation on guarantees and protection of the national minorities' rights and was assessed as a valuable example of effective joint solutions to complex ethno-political problems. The nature of further bilateral relations between Hungary and Ukraine was marked by positive stability, intensification of political dialogue, and increased attention from Hungary to cooperation with Ukraine in European and Euro-Atlantic integration. Hungary has gradually become the primary coordinator of the distribution of European Union financial flows for developing interregional and cross-border cooperation of the EU with its new neighbors in the East and the Balkans.

Following the example of Hungary and Ukraine in fruitful interaction regarding the ethno-political issues, the similar cooperation between Slovakia

and Ukraine was initiated and continued to play an important role in bilateral interstate relations, starting in the mid-1990s through the mediation of the activities of the Bilateral Ukrainian-Slovak Commission on the Protection of the Rights of National Minorities, Education and Culture and was an example of an effective joint solution to complex ethno-political relations, aimed at eliminating interethnic disputes, implementing the rights of national minorities and developing good-neighborly relations with all bordering states and preventing the threat of ethnic conflicts, which was one of the main prerequisites for the accession of Central and Eastern European states to the European Union and NATO. Ukrainian-Slovak cooperation in border areas in the form of cross-border activities has become of paramount importance. Ukraine and Slovakia were participants in creating the Carpathian Euroregion, as well as developers and implementers of several concepts and strategies for the joint development of adjacent border regions, which developed historically. The example of Slovakia shows consistent, substantive support for compatriots abroad, similar to Hungary, including activities based on the provisions of the law on Slovaks abroad, which is noteworthy.

Thus, Slovak-Ukrainian cooperation in the ethno-political sphere had a diverse, yet holistic and complex character, being carried out at all levels of interstate relations — from central to regional and local, covering various areas — from the protection of the national minorities' rights to economic cooperation and coordination of the socio-economic development of border regions. Interregional collaboration and the formation of multicultural and multiethnic Euro-regional communities were deepened.

SOURCES

1. Сергієнко Т. С. Українсько-словацькі відносини: формування системи міждержавного співробітництва (1990-ті роки). Автореф. дис... канд. іст. наук. К.: Інститут історії України НАН України, 2003. 12 с.
2. Туряниця В. В. Стан, проблеми реалізації конституційних прав і свобод українською національною меншиною в Словаччині і словацькою в Україні та шляхи їх розв'язання. *Carpatica–Карпатика*: Українсько-словацькі взаємини в галузі історії, літератури та мови. Ужгород, 2002. Вип. 17. С. 86–100.
3. Сергієнко Т. Українсько-словацькі відносини: формування системи міждержавного співробітництва (90-ті роки XX — початок XXI століть): Монографія. *Серія «Studia Regionalistica»*; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород: Карпати, 2012. № 6. 274 с.
4. Алмашій В.В. Українці Словаччини: громадсько-культурне життя та процес національного самовизначення (1989–1995 рр.). Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Київ, 2021. 225 с.
5. Алмашій В.В. Українці Словаччини: громадсько-культурне життя та процес національного самовизначення (1989–1995 рр.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук за спеціальністю 07.00.02 — Всесвітня історія. Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ, 2021. 24 с.

6. Алмашій В. Діяльність Міждержавних українсько-угорської та українсько-словацької комісій з питань забезпечення прав національних меншин, освіти та культури як фактор гарантування етнополітичної стабільності та непорушності державних кордонів. Україна — Європейський Союз: Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті російсько-української війни, гарантій безпеки та реінтеграції тимчасово окупованих територій. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 20 жовтня 2023 року) / Ю. Остапець (голова редкол.); відповідальні за випуск: М. Зан, В. Гиря. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2023. С. 237–240. 338 с.
7. Гузинець Ю.І. Етнополітичний аспект угорсько-українських міждержавних відносин. Автореферат дис... на здобуття наукового ступеня канд. політ. наук. за спеціальністю 23.00.05 — етнополітологія та етнодержавознавство. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, Київ, 2008. 17 с.
8. Зан М. П. Етнічні процеси на Закарпатті (1989–2001 рр.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.05 — етнологія / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. Київ, 2003. 22 с.
9. Остапець Ю., Кухарчук О., Токар М. Суспільно-політичні процеси на Закарпатті (1991–2009 рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, соціологія, філософія* / [Редакційна колегія: Андрущенко В., Бабкіна О., Варзар І., Вегеш М. (головний ред.) та інші]. Ужгород. Видавництво УжНУ «Говерла». 2010. Випуск 14. С. 215–226.
10. Інформація про діяльність Змішаної українсько-угорської Комісії з питань забезпечення прав національних меншин // *Diplomatický archiv MZV SR. Velvyslanectvo Slovenskej republiky v Kyjeve. Materialy ZU SR. Kyjev. Rok 1997. S. 1–3.*
11. Серпінко Т. Словацька національна меншина в двосторонніх українсько-словацьких взаємовідносинах. *Carpatica — Карпатика*. Українсько-словацькі взаємини в галузі історії, літератури та мови. Ужгород, 2002. Вип.17: С. 122–129.
12. *Medzinárodná ochrana národnosti. Európski štandard v dokumentoch. Štefan Sebesta. Bratislava, 1997. S. 7–8.*
13. Литвин В. М. Українсько-словацькі відносини: історія та сучасність. *Голос України*. 2003. 4 жовтня. С. 5.
14. *Materialy o postavení národnostných menšín* // *Diplomatický archiv Ministerstva zahraničních věcí SR. Arch.fond: Zastupitelský úřad SR, Kyjev. Karton č. 6. Rok 1990–1997. A.j. 352–101 (1993). S. 1–3.*
15. Протокол Першого засідання Двосторонньої українсько-словацької комісії з питань національних меншин, освіти і культури (8–9 лютого 1995 р., м. Київ) // Галузевий державний архів МЗС України. Фонд 2: Двосторонні договори і угоди. Арк. 1–5.
16. Duleba A. Ukrajina a Slovensko. Geopolitické charakteristiky vývinu a medzinárodné postavenie Ukrajiny. Implikácie pre Slovensko. Bratislava: Veda, 2000. 402 strán, 9 máp.
17. Ключкович А. Ю. Еволюція моделі суспільно-політичного розвитку в Словацькій Республіці. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спец. 23.00.02. — політичні інститути та процеси. Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2020. 41 с.

18. Protokol 2. zasadnutia Dvojstrannej slovensko-ukrajinskej komisie pre otázky národnostných menšín, školstva a kultúry (Bratislava, 24. október 1996) // Diplomatický archiv Ministerstva zahraničných vecí SR. Fond MBZ SR, ARDO MZV SR, inv.č.: 288/75. S. 1–4.

REFERENCES

1. Serhiienko T. S. Ukrainsko-slovatski vidnosyny: formuvannia systemy mizhderzhavnoho spivrobitnytstva (1990-ti roky). Avtoref. dys... kand. ist. nauk. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2003. 12 s. [in Ukrainian].
2. Turianytsia V. V. Stan, problemy realizatsii konstytutsiinykh prav i svobod ukraïnskoïu natsionalnoïu menshynoiu v Slovachchyni i slovatskoïu v Ukraini ta shliakhy yikh rozviazannia. Carpatica–Karpatyka: Ukrainsko-slovatski vzaiemyny v haluzi istorii, literatury ta movy. Uzhhorod, 2002. Vyp. 17. S. 86–100. [in Ukrainian].
3. Serhiienko T. Ukrainsko-slovatski vidnosyny: formuvannia systemy mizhderzhavnoho spivrobitnytstva (90-ti roky KhKh – pochatok KhKhI stolit): Monohrafiia. Seriia «Studia Regionalistica»; NDI politychnoi rehionalistyky; DVNZ «Uzhhorodskyi natsionalnyi universytet». Uzhhorod: Karpaty, 2012. № 6. 274 s. [in Ukrainian].
4. Almashii V.V. Ukraïntsi Slovachchyni: hromadsko-kulturne zhyttia ta protses natsionalnoho samovyznachennia (1989–1995 rr.). Kvalifikatsiina naukova pratsia na pravakh rukopysu. Kyiv, 2021. 225 s. [in Ukrainian].
5. Almashii V.V. Ukraïntsi Slovachchyni: hromadsko-kulturne zhyttia ta protses natsionalnoho samovyznachennia (1989–1995 rr.). Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoïu stupenia kand. ist. nauk za spetsialnistiu 07.00.02 — Vsesvitnia istoriia. Derzhavna ustanova «Instytut vsesvitnoi istorii NAN Ukrainy». Kyiv, 2021. 24 s. [in Ukrainian].
6. Almashii V. Diialnist Mizhderzhavnykh ukraïnsko-uhorskoï ta ukraïnsko-slovatskoï komisii z pytan zabezpechennia prav natsionalnykh menshyn, osvity ta kultury yak faktor harantuvannia etnopolitychnoi stabilnosti ta neporushnosti derzhavnykh kordoniv. Ukraina — Yevropeiskyi Soiuz: Format rozvytku vidnosyn Ukrainy ta krain Tsentralnoi Yevropy u konteksti rosiïsko-ukraïnskoï viiny, harantii bezpeky ta reintehratsii tymchasovo okupovanykh terytorii. Materialy VIII Mizhnarodnoi naukovykh praktychnoi konferentsii (m. Uzhhorod, 20 zhovtnia 2023 roku) / Yu. Ostapets (holova redkol.); vidpovidalni za vypusk: M. Zan, V. Hyria. Uzhhorod: TOV «RIK-U», 2023. S. 237–240. 338 s. [in Ukrainian].
7. Huzynets Yu.I. Etnopolitychnyi aspekt uhorsko-ukraïnskykh mizhderzhavnykh vidnosyn. Avtoreferat dys... na zdobuttia naukovoïu stupenia kand. polit. nauk. za spetsialnistiu 23.00.05 — etnopolitohiia ta etnoderzhavoznavstvo. Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F.Kurasa NAN Ukrainy, Kyiv, 2008. 17 s. [in Ukrainian].
8. Zan M. P. Etnichni protsesy na Zakarpatti (1989–2001 rr.). Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoïu stupenia kandydata istorychnykh nauk za spetsialnistiu 07.00.05 — etnolohiia / In-t mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnolohii im. M.T. Rylskoho NAN Ukrainy. Kyiv, 2003. 22 s. [in Ukrainian].
9. Ostapets Yu., Kukharchuk O., Tokar M. Suspilno-politychni protsesy na Zakarpatti (1991-2009 rr.). Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Politolohiia, sotsiolohiia, filosofiia / [Redaktsiina kolehiia: Andrushchenko V., Babkina O.,

- Varzar I., Vehesh M. (holovnyi red.) ta inshi]. Uzhhorod. Vydavnytstvo UzhNU «Hoverla». 2010. Vypusk 14. S. 215-226. [in Ukrainian].
10. Informatsiia pro diialnist Zmishanoi ukraïnsko-uhorskoï Komisii z pytan zabezpechennia prav natsionalnykh menshyn // Diplomaticky archiv MZV SR. Velvyslanectvo Slovenskej republiky v Kyjeve. Materialy ZU SR. Kyjev. Rok 1997. S. 1–3. [in Ukrainian].
 11. Serhiienko T. Slovatska natsionalna menshyna v dvostoronnikh ukraïnsko-slovatskykh vzaiemovidnosynakh. Carpatica — Karpatyka. Ukraïnsko-slovatski vzaiemy ny v haluzi istorii, literatury ta movy. Uzhhorod, 2002. Vyp.17: S. 122–129. [in Ukrainian].
 12. Medzinárodná ochrana národnosti. Europski štandard v dokumentoch. Štefan Sebesta. Bratislava, 1997. S. 7–8. [in Slovak].
 13. Lytvyn V. M. Ukraïnsko-slovatski vidnosyny: istoriia ta suchasnist. Holos Ukraïny. 2003. 4 zhovtnia. S. 5. [in Ukrainian].
 14. Materiály o postavení národnostných menšin // Diplomatický archiv Ministerstva zahraničních věcí SR. Arch.fond: Zastupitelský úrad SR, Kyjev. Karton č. 6. Rok 1990–1997. A.j. 352–101 (1993). S. 1–3. [in Slovak].
 15. Protokol Pershoho zasidannia Dvostoronnoi ukraïnsko-slovatskoï komisii z pytan natsionalnykh menshyn, osvity i kultury (8–9 liutoho 1995 r., m. Kyiv) // Haluzevyi derzhavnyi arkhiv MZS Ukraïny. Fond 2: Dvostoronni dohovory i uhody. Ark. 1–5. [in Ukrainian].
 16. Duleba A. Ukraïna a Slovensko. Geopolitické charakteristiky vývinu a medzinárodné postavenie Ukraïny. Implikácie pre Slovensko. Bratislava: Veda, 2000. 402 strán, 9 máp. [in Slovak].
 17. Kliuchkovych A. Yu. Evoliutsiia modeli suspilno-politychnoho rozvytku v Slovatskii Respublitsi. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoï stupenia doktora politychnykh nauk za spets. 23.00.02. — politychni instituty ta protsesy. Lvivskyy natsionalnyi universytet im. Ivana Franka. Lviv, 2020. 41 s. [in Ukrainian].
 18. Protokol 2. zasadnutia Dvojstrannej slovensko-ukraïnskej komisie pre otázky národnostných menšin, školstva a kultúry (Bratislava, 24. oktober 1996) // Diplomatický archiv Ministerstva zahraničních věcí SR. Fond MBZ SR, ARDO MZV SR, inv.č.: 288/75. S. 1–4. [in Slovak].

УДК 327.56(477).01:327.56

DOI: 10.24144/2078-1431.2025.2(35).41–52

Дмитро Арабаджиев,

*доктор політичних наук, професор, начальник науково-дослідної частини,
професор кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин*

Запорізький національний університет

Тетяна Сергієнко,

*кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри бізнесу та управління
Національний університет «Запорізька політехніка»*

ГЕОПОЛІТИКА ТА ГЕОСТРАТЕГІЯ СУЧАСНОГО СВІТУ КРІЗЬ ПРИЗМУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячується аналізу геополітики та геостратегії сучасного світу крізь призму російсько-української війни, дослідженню її впливу на трансформацію міжнародних відносин, безпекових стратегій держав та глобальної системи стабілізації. Актуальність теми зумовлена безпрецедентними викликами, спричиненими повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну, що проявляються у перегрупуванні міжнародних союзів, змінах у глобальних енергетичних та економічних потоках, посиленні військово-стратегічної конкуренції та трансформації систем безпеки в Європі. В умовах високої невизначеності держави та міжнародні організації змушені адаптувати свої стратегії, поєднуючи антикризові заходи з довгостроковим плануванням стабілізації та розвитку регіональної безпеки.

Метою дослідження є аналіз сучасних геополітичних та геостратегічних процесів, викликаних російсько-українською війною, оцінка їх впливу на міжнародні відносини та безпекові стратегії, а також визначення тенденцій трансформації глобальної системи безпеки. Для досягнення поставленої мети використано комплекс методів: аналіз наукових публікацій — для визначення ключових геополітичних тенденцій; системний підхід — для виявлення взаємозв'язку між військовими, політичними та економічними чинниками; методи порівняльного аналізу — для оцінки стратегій держав та міжнародних інституцій у кризових умовах.

У результаті дослідження встановлено, що сучасна геополітика базується на здатності держав швидко адаптувати свої стратегії до змін у глобальному балансі сил, на ефективній координації міжнародних партнерів та на інтеграції економічних, військових та дипломатичних інструментів впливу.

Ключові слова: геополітика; геостратегія, міжнародні відносини, глобальна безпека, стратегічна адаптація, міжнародні організації, російсько-українська війна, кризові геостратегії, сучасний світ.

The article is devoted to the analysis of geopolitics and geostrategy of the contemporary world through the prism of the Russian-Ukrainian war, examining its impact on the transformation of international relations, state security strategies, and the

global stabilization system. The relevance of the topic is determined by unprecedented challenges caused by the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine, manifested in the regrouping of international alliances, changes in global energy and economic flows, intensified military-strategic competition, and the transformation of security systems in Europe. In conditions of high uncertainty, states and international organizations are forced to adapt their strategies, combining crisis response measures with long-term planning for stabilization and regional security development.

The purpose of the study is to analyze contemporary geopolitical and geostrategic processes caused by the Russian-Ukrainian war, assess their impact on international relations and security strategies, and identify trends in the transformation of the global security system. To achieve this goal, a set of methods was used: analysis of scientific publications — to identify key geopolitical trends; a systems approach — to reveal the interconnections between military, political, and economic factors; and comparative analysis — to evaluate the strategies of states and international institutions in crisis conditions.

The results of the study show that modern geopolitics relies on the ability of states to quickly adapt their strategies to changes in the global balance of power, on effective coordination among international partners, and on the integration of economic, military, and diplomatic instruments of influence. Key factors of effective geostrategy are highlighted: risk forecasting, flexibility in decision-making, strengthening international cooperation, strategic autonomy, and the integration of information technologies in the decision-making process. The practical significance of the results lies in the possibility of using the experience of analyzing the Russian-Ukrainian war by state authorities, analytical centers, and international partners in developing security strategies and geopolitical forecasts.

Keywords: *geopolitics, geostrategy, international relations, global security, strategic adaptation, international organizations, russian-ukrainian war, crisis geostrategies, contemporary world.*

Актуальність теми зумовлена тривалою агресією Російської Федерації проти України, яка розпочалася у 2014 році та загострилася повномасштабним вторгненням у 2022 році. Це спричинило безпрецедентні виклики у міжнародних відносинах та безпекових стратегіях, що проявляються у перегрупованні міжнародних союзів, зміні глобальних енергетичних і економічних потоків, посиленні військово-стратегічної конкуренції та трансформації систем безпеки в Європі. Масштабне руйнування транспортної, енергетичної та соціальної інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів постачання та економічних зв'язків у регіоні не лише ускладнили внутрішнє функціонування держави, але й вплинули на глобальну геополітичну ситуацію, змусивши держави переглянути власні безпекові стратегії, пріоритети енергетичної політики та участь у міжнародних альянсах. В умовах високої невизначеності та швидкоплинних змін держави й міжнародні організації змушені поєднувати антикризові заходи з довгостроковим плануванням стабілізації та розвитку регіональної безпеки.

Багатоплановість обраної теми дослідження зумовлює необхідність звернення до низки взаємопов'язаних аспектів. Насамперед, актуальним

є методологічний вимір аналізу геополітики та геостратегії, який спирається на сучасні концепції політичної науки, міжнародних відносин і безпеки. Вагомий внесок у розвиток теоретичних і методологічних засад цих досліджень зробили такі вчені, як М. Буроменський, В. Горбатенко, Ю. Власов, О. Ганьба, С. Даниленко, М. Дністрянський, Є. Ерліх, Г. Кельзен, Б. Кістяківський, І. Кресіна, А. Коваленко, М. Козюбра, М. Костицький, Є. Макаренко, П. Масляк, О. Мережко, Н. Оніщенко, Б. Парахонський, Ю. Римаренко, О. Скрипнюк, Ю. Шемшученко, В. Явір, А. Яковець та інші, чийі праці дозволяють осмислити закономірності формування сучасного міжнародного правопорядку та безпекових стратегій.

Не менш важливим є історико-теоретичний аспект, що охоплює витoki становлення українського геополітичного мислення та формування стратегічних підходів до забезпечення національної безпеки. У цьому контексті значний інтерес становлять ідеї С. Бандери, В. Габсбурга, М. Грушевського, Д. Донцова, Ю. Липи, В. Липинського, М. Міхновського, О. Ольжича, С. Рудницького, П. Скоропадського, Я. Стецька, М. Сціборського, О. Теліги, П. Штепи та інших українських мислителів, які заклали інтелектуальні засади розуміння простору, державності та боротьби за ідентичність як ключових категорій геополітики.

Проте сучасна російсько-українська війна суттєво змінює традиційні уявлення про геополітичні процеси, вимагаючи перегляду класичних теорій і концепцій. Вона створила нову реальність, у якій геостратегічні рішення формуються не лише під впливом економічних чи військових факторів, а й через інформаційні, гуманітарні та технологічні виміри. Це обумовлює потребу у виробленні нових аналітичних підходів до вивчення просторових, політичних і безпекових трансформацій сучасного світу, а також у визначенні ролі України як активного суб'єкта глобальних процесів і архітектора регіональної стабільності. Це зумовлює необхідність осмислення не лише національного, а й міжнародного виміру цих процесів, адже сучасні геополітичні зрушення відбуваються у тісному взаємозв'язку з еволюцією глобального правопорядку.

Міжнародні відносини та глобальний правопорядок базуються на принципах співпраці між державами, повазі до суверенітету, дотриманні міжнародного права та усталених норм функціонування світової спільноти. Однак сучасний виклик, спричинений агресією Російської Федерації проти України, має особливий характер. Він спрямований не лише проти окремої держави, а й проти міжнародної спільноти, усталених принципів міжнародного права та норм глобальної безпеки. Росія, володіючи значним ядерним потенціалом та будучи постійним членом Ради Безпеки ООН, застосовує методи «ядерного шантажу», що створює загрозу стабільності міжнародного порядку та існуванню цивілізації в цілому. У контексті війни з Україною Росія поєднує доктринально визначене ядерне стримування із невизначеним ядерним шантажем, намагаючись маніпулювати міжнародними нормами та створювати нові критерії застосування ядерної зброї. Провал початкових цілей широко-масштабної агресії змінив підходи РФ до ядерної політики, що частково

перетворює її на «ядерний блеф». Ефективне відновлення міжнародного правопорядку та формування повоєнної архітектури безпеки вимагатиме приведення ядерної політики РФ до норм глобального ядерного порядку [11].

Міжнародний правовий порядок передбачає дотримання державами встановлених норм міжнародного права, виконання ними зобов'язань, повагу до прав інших суб'єктів міжнародного права та підтримку стабільної системи співробітництва. Саме цей порядок було грубо порушено 24 лютого 2022 року, коли Росія здійснила повномасштабне вторгнення в Україну, продовживши тривалу агресію, що почалася ще у 2014 році. Попередні заяви російських посадовців щодо «неіснування української нації» підкреслюють ідеологічну складову агресії, спрямованої на заперечення права народу на самоідентифікацію та суверенітет. Починаючи з анексії Криму та підтримки конфлікту на Донбасі, РФ активно формує образ України як «непорядного партнера» та «неонацистської держави», використовуючи інформаційні наративи для легітимації агресії [2, с. 139]. Агресор свідомо порушує норми міжнародного гуманітарного права, атакує цивільну інфраструктуру та залучає населення до воєнних дій, підмінюючи поняття «національної самоідентифікації» на «нацизм». Методи гібридної війни, поєднання військових операцій з інформаційним тиском і пропагандою, створюють додаткову загрозу стабільності міжнародного порядку та безпеці цивільного населення [5, с. 99].

В умовах такої масштабної війни, виникає потреба у систематизації ключових понять та категорій геополітики та геостратегії. Вивчення понятійно-категоріального апарату дозволяє чітко визначити ключові терміни та їх значення у контексті сучасних міжнародних відносин, геополітичних трансформацій та безпекових стратегій. Основні поняття та категорії наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Основні поняття та категорії геополітики та геостратегії

Поняття	Визначення
Геополітика [16, с. 425]	Наука та практика, що вивчає вплив географічних, економічних, політичних та соціальних чинників на міжнародні відносини та безпекові стратегії.
Геостратегія [10]	Планування та реалізація державою або коаліцією держав своїх стратегічних інтересів у міжнародному просторі.
Кризова геостратегія [3, с. 55]	Стратегія держави у відповідь на військові, політичні чи економічні загрози, що виникають у кризових умовах.
Повномасштабне вторгнення [9, с. 116]	Агресивне військове втручання з метою контролю над територією та ресурсами держави.
Міжнародний правопорядок [1, с. 79]	Система норм і практик міжнародного права, що забезпечує стабільність та взаємодію між державами.

Систематизація понятійно-категоріального апарату дозволяє виокремити базові концепти, що становлять основу сучасних наукових підходів до аналізу геополітики та геостратегії. Вони виступають аналітичним інструментарієм для подальшого дослідження трансформацій міжнародного простору під впливом війни, визначення стратегічних тенденцій та формування нових моделей безпеки.

Подальший аналіз присвячено вивченню геополітичних трансформацій, зумовлених російсько-українською війною, які проявляються у змінах балансів сил, переорієнтації міжнародних альянсів, формуванні нових центрів впливу та зміні глобальної архітектури безпеки (табл. 2).

Таблиця 2

Геополітичні трансформації під впливом війни

Напрямок трансформації	Зміст змін	Геополітичні наслідки
Військово-політичний	Посилення ролі НАТО, переорієнтація оборонних стратегій держав Європи, зростання військової присутності США в регіоні.	Зміщення центру безпеки в Східну Європу; формування нової архітектури колективної оборони.
Енергетичний	Відмова від російських енергоносіїв, розвиток альтернативних джерел енергії, створення енергетичних альянсів.	Зменшення енергетичної залежності від РФ, посилення енергетичної безпеки ЄС.
Економічний	Порушення логістичних ланцюгів, перерозподіл ринків збуту, санкційна політика проти РФ.	Формування нових економічних партнерств, переорієнтація на ринки Азії та Північної Америки
Інформаційно-комунікаційний	Зростання ролі інформаційних технологій та медіа у веденні війни, протидія дезінформації.	Формування глобальної інформаційної безпеки; розвиток кібероборони.
Гуманітарний	Міграційні процеси, криза ідентичності, посилення міжнародної підтримки України.	Формування нової гуманітарної політики ЄС; зміцнення солідарності демократичних держав.

Аналіз наведених у табл. 2 геополітичних трансформацій засвідчує, що російсько-українська війна стала каталізатором глибоких зрушень у світовій системі міжнародних відносин. Військово-політичні, енергетичні, економічні, інформаційні та гуманітарні процеси зазнали суттєвої трансформації, що зумовило перегляд глобальних стратегій безпеки, переформування альянсів та зміщення центрів впливу.

Європейський континент перетворився на ключовий простір реалізації нових геостратегічних рішень, а Україна — на центральний фактор формування сучасного безпекового порядку. Посилення трансатлантичної єдності, переорієнтація енергетичних потоків, розбудова кібербезпеки та гуманітарна консолідація світової спільноти свідчать про формування нового типу міжнародної взаємодії, заснованої на колективній відповідальності та стратегічній адаптивності. Ці процеси зумовили появу нової моделі геостратегічної адаптації держав, що передбачає комплексну реакцію на зовнішні виклики через поєднання політичних, економічних, безпекових, інформаційних і гуманітарних стратегій. Візуалізацію основних компонентів та взаємозв'язків цієї моделі представлено на рисунку 1.

Рисунок 1 — Модель геостратегічної адаптації держав у кризових умовах

Представлена на рисунку 1 модель геостратегічної адаптації держав у кризових умовах демонструє системний характер сучасних міжнародних процесів, у межах яких політичні, економічні, військові, інформаційні та гуманітарні складові формують цілісний механізм реагування на глобальні виклики. Її зміст ґрунтується на взаємозв'язку внутрішніх і зовнішніх чинників розвитку держави, що зумовлює необхідність формування інтегрованих стратегій національної безпеки, здатних забезпечити стійкість у динамічному середовищі міжнародних криз.

Ключовим елементом моделі виступає стратегічна гнучкість, тобто здатність держави адаптувати політичні рішення, економічні ресурси та безпекові пріоритети до змін глобального контексту. У цьому аспекті український досвід має особливе значення, адже поєднує військову обороноздатність, дипломатичну активність, гуманітарну солідарність і технологічні рішення в єдину систему протидії агресії. Саме цей досвід формує

нову парадигму геостратегічної адаптації, орієнтовану на цінності свободи, незалежності та міжнародної взаємодітримки.

Російсько-українська війна суттєво змінила уявлення про структуру та динаміку глобальної системи безпеки. Вона актуалізувала процеси переосмислення стратегічних пріоритетів держав, посилила роль військово-політичних альянсів і стала каталізатором нової хвилі регіоналізації міжнародних відносин. У відповідь на нові виклики США та НАТО зосередили увагу на зміцненні східного флангу Альянсу, залученні нових членів-держав, які мають спільний геостратегічний простір з агресором, розгортанні військової інфраструктури у країнах Центральної та Східної Європи, а також на розширенні програм колективного захисту.

Залучення нових членів-держав, які мають спільний геостратегічний простір з агресором, стало одним із ключових наслідків трансформації європейської системи безпеки. До повномасштабного вторгнення Росії в Україну Швеція та Фінляндія традиційно дотримувалися політики військового нейтралітету, що було історично зумовлено прагненням зберегти баланс між безпековими гарантіями Заходу та уникненням прямої конфронтації з Росією. Однак агресивні дії Кремля проти України продемонстрували, що нейтралітет більше не гарантує безпеки в сучасних умовах, де порушуються основоположні норми міжнародного права та принципи територіальної цілісності.

Фінляндія та Швеція стали символами радикальних змін у системі європейської безпеки, спричинених повномасштабним вторгненням Росії в Україну. Саме агресивні дії Кремля стали вирішальним фактором, який змусив ці держави відмовитися від багаторічного статусу військового нейтралітету та переосмислити власну безпекову стратегію.

Фінляндія, маючи спільний сухопутний кордон із Росією протяжністю понад 1300 км, гостро відчула загрозу прямої військової ескалації. Усвідомлюючи неможливість ефективно гарантувати національну безпеку в умовах зростання російської агресії, Гельсінкі розглянуло вступ до НАТО як єдино можливий інструмент стримування потенційного вторгнення та забезпечення колективного захисту відповідно до статті 5 Вашингтонського договору. У травні 2022 року Фінляндія подала заявку на вступ, а вже 4 квітня 2023 року офіційно стала 31-м членом НАТО, остаточно відмовившись від десятиліть політики нейтралітету [8].

Швеція, хоча й не має спільного кордону з Росією, також зазнала безпосереднього впливу дестабілізуючих дій Москви в регіоні Балтійського моря. Зростання військової активності РФ, провокації у повітряному та морському просторі, а також небезпека для Балтійських держав змусили Стокгольм переосмислити свою позицію. Розуміючи, що нейтралітет більше не гарантує безпеки в умовах гібридних загроз, Швеція ухвалила стратегічне рішення приєднатися до Альянсу. Після тривалого процесу ратифікації всіма членами НАТО, зокрема подолання опору Угорщини, 7 березня 2024 року Швеція стала 32-м членом НАТО [10].

Таким чином, станом на 2025 рік НАТО об'єднує 32 держави. До складу Альянсу входять як його засновники 1949 року — Бельгія, Данія,

Ісландія, Канада, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Сполучене Королівство, Сполучені Штати Америки, Франція та Італія, — так і країни, що приєдналися пізніше внаслідок хвиль розширення у 1952–2009 роках, серед яких Греція, Туреччина, Німеччина, Іспанія, Польща, Чехія, Угорщина, Болгарія, Румунія, Словаччина, Словенія, Хорватія, Албанія, Чорногорія та Північна Македонія. Найновішими членами Альянсу стали Фінляндія та Швеція, що символізує подальше посилення північного та східного флангів організації.

Вступ Фінляндії та Швеції став безпосередньою реакцією на військову агресію Росії та радикальну зміну безпекового середовища в Європі. Це рішення відображає глибоку трансформацію стратегічного мислення у Північній Європі: замість покладання на нейтралітет і дипломатичний баланс держави обрали шлях колективної оборони. Вступ обох країн до Альянсу не лише посилив східний фланг НАТО, а й став потужним сигналом, що в умовах агресії з боку сусіда безпека можлива лише через єдність і взаємні гарантії захисту, а не через ізоляцію. У ширшому вимірі такі процеси супроводжуються розгортанням військової інфраструктури в країнах Центральної та Східної Європи, модернізацією систем оборони та розширенням програм колективного захисту. Це свідчить про переорієнтацію стратегії НАТО з глобального втручання на регіональну стабілізацію та підвищення обороноздатності європейських партнерів [7, с. 70].

Європейський Союз почав поступово переходити від виключно економічного об'єднання до формування політико-безпекової спільноти. Розроблення європейської стратегії безпеки, створення фондів оборонної підтримки, відмова від залежності від російських енергоносіїв і розвиток альтернативних джерел енергії свідчать про становлення ЄС як самостійного геостратегічного актора. Китай демонструє прагматичний підхід, який полягає у спробі балансування між політичним нейтралітетом і прагненням використати кризу для розширення економічного впливу. Його стратегія відображає тенденцію до формування паралельних центрів сили поза західною системою безпеки [6, с. 107].

Туреччина, Індія та держави Глобального Півдня застосовують політику багатовекторності, поєднуючи співпрацю із Заходом із прагненням зберегти незалежність власної зовнішньої політики. Такі держави формують новий тип гнучкої геостратегії, у межах якої ключову роль відіграють не лише військові, а й економічні та технологічні ресурси. У результаті війна в Україні перетворилася на каталізатор структурних змін у глобальному балансі сил, спричинивши появу нових регіональних союзів, переорієнтацію енергетичних і торговельних потоків та формування нових моделей міжнародного співробітництва.

Досвід російсько-української війни змусив наукову спільноту переглянути традиційні підходи до розуміння геополітики та геостратегії. Якщо класичні теорії Х. Макіндера (теорія «Heartland») [14] та Н. Спайкмена (теорія «Rimland») [15] зосереджувалися на просторовому контролі, а концепції З. Бжезінського («Велика шахівниця») [12] акцентувала увагу на глобальних стратегічних балансах і ресурсних пріоритетах, то сучасні умо-

ви вимагають врахування інформаційних, технологічних та гуманітарних чинників, які дедалі частіше визначають ефективність державної стратегії. Сучасна наука вводить поняття гібридної геостратегії. Для академічного обґрунтування цього поняття можна звернутися до статті М. Лаббана, у якій автор вводить концепцію «гібридної геополітики», що описує поєднання військових та невоєнних засобів впливу в геополітичних стратегіях [13]. Це поняття є корисним для аналізу сучасних геополітичних процесів, де держави використовують комплексний підхід, поєднуючи військові, економічні, інформаційні, кібернетичні та культурно-гуманітарні інструменти впливу. Застосування «гібридної геополітики» дозволяє державам діяти не лише у сфері традиційної війни, а й у цифровому та ідеологічному просторі, що відповідає сучасним викликам глобальної безпеки.

Водночас формується нова концепція «геополітики цінностей», яка протиставляє авторитарним моделям управління принципи демократичного розвитку, солідарності, дотримання прав людини та верховенства права. Саме ці цінності стають базисом для об'єднання демократичних держав навколо України як символу спротиву агресії та захисту міжнародного правопорядку.

Ще однією тенденцією є перехід до постбіполярної системи безпеки, у межах якої з'являються нові полюси впливу — ЄС, Індія, Китай, Японія, Туреччина. У результаті міжнародна політика набуває багатовимірного характеру, де вирішальну роль відіграють не лише військові ресурси, а й технологічні інновації, економічна взаємозалежність і гуманітарна співпраця. У цьому контексті Україна стає своєрідним фокусом нової геополітичної реальності — державою, що поєднує прагнення до свободи, стійкості до зовнішнього тиску та активну участь у формуванні нової системи міжнародної безпеки. Подальший розвиток геополітичної системи світу може відбуватися за кількома сценаріями.

Оптимістичний сценарій передбачає посилення ролі міжнародних інституцій, насамперед ООН, ОБСЄ та Ради Європи, реформування механізмів колективної безпеки та запровадження реальних інструментів відповідальності держав за агресію. У цьому випадку формується оновлений світовий порядок, заснований на принципах солідарності, партнерства і взаємної підтримки.

Песимістичний сценарій пов'язаний із фрагментацією міжнародного простору, поширенням зон конфліктів, ерозією норм міжнародного права та зростанням впливу авторитарних режимів. Це може призвести до створення кількох паралельних систем безпеки, що конкурують між собою.

Реалістичний сценарій базується на регіоналізації глобальної політики, тобто формуванні багаторівневої системи безпеки, у межах якої ключову роль відіграватимуть регіональні альянси — НАТО, ЄС, АСЕАН, Африканський Союз. Для України у такій системі стратегічним завданням стане інтеграція у європейський безпековий простір, участь у виробленні нових форматів співпраці та підтримання стійкої міжнародної суб'єктності.

Таким чином, майбутнє глобальної безпеки залежить від здатності держав світу поєднувати короткострокові антикризові дії з довгостроковими стратегіями розвитку, що забезпечують стабільність, технологічний прогрес і гуманітарну солідарність. Російсько-українська війна стала рубежем, який розділив сучасну історію міжнародних відносин на «до» і «після». Вона змінила структуру глобального порядку, спричинила перегляд традиційних уявлень про безпеку, суверенітет та міжнародну відповідальність. У результаті формується нова геополітична реальність, що ґрунтується на принципах взаємозалежності, партнерства та колективної дії. Україна посіла у цій системі центральне місце як держава, що не лише відстоює власну незалежність, а й активно впливає на трансформацію глобальної архітектури безпеки. Її приклад засвідчує, що сучасна геостратегія неможлива без синергії політичних, економічних, технологічних та гуманітарних чинників. Отже, геополітика та геостратегія сучасного світу крізь призму російсько-української війни постають не просто як сфери аналізу міжнародних процесів, а як динамічна система взаємодії цінностей, інтересів і стратегічних пріоритетів, які визначатимуть майбутнє міжнародного правопорядку та глобальної стабільності.

Щодо подальших наукових розвідок у сфері геополітики та геостратегії, доцільно спрямувати їх на поглиблений аналіз механізмів адаптації держав до довготривалих кризових процесів, спричинених війною, санкційною політикою, зміною енергетичних ринків та трансформацією глобальної економіки. Важливим напрямом таких досліджень є розроблення інтегрованих моделей оцінювання геостратегічної стійкості держав, які враховують комплексний вплив військових, економічних, інформаційних і гуманітарних чинників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карвацька С.Б. Міжнародний правопорядок: сучасні виклики та умови ефективної правової регламентації // Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО, 2025. Випуск 88: частина 4. С. 78-83.
2. Кондратенко О. Криза східного вектора зовнішньої політики України // Політичні дослідження / Political Studies, 2022. №1 (3). С. 138–163. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/262038>.
3. Кравчук н. Вплив глобальних трендів на формування геостратегії конкурентоспроможності держави // EMPIRIO 1, 2024. № 2. С. 53-64. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9290fd7e-bf80-4959-99db-5493f0d8168b/content>.
4. Літвін Л. А. Сучасні геополітичні концепції: висновки для України // Політичне життя, 2019. № 4. С. 109-115. DOI:<https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.4.15>.
5. Марківська Л., Сірук Н. Наративи «неконвенційної» війни сучасної Московії проти України // Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2022. №30. С. 97-102. URL: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/460>.

6. Сергієнко Т.І. Особливості сучасної політики Китайської Народної Республіки на міжнародній арені // Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління, 2022. № 3 (63). С. 106-112. URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/political/issue/view/230/247>.
7. Сергієнко Т.І. Феномен гегемонічного статусу США у міжнародних відносинах // Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління, 2023. № 3 (69). С. 69-74. URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/political/issue/view/274>.
8. Фінляндія офіційно стала членом НАТО. URL: <https://suspihne.media/434727-finlandia-oficijno-stala-clenom-nato/>.
9. Цурканова І. О. Комплексний політичний аналіз вторгнення Росії в Україну // Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління, 2022. № 1(61). С. 113–120. DOI: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1\(61\)-18](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1(61)-18).
10. Швеція офіційно вступила до НАТО. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_223446.htm.
11. Ядерне стримування і ядерний шантаж у політиці РФ. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/yaderne-strymuвання-i-yadernyy-shantazh-u-politytsi-rf>.
12. Brzezinski Z. The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives. Basic Books, 1997. 223p. ISBN: 978-0465094356.
13. Labban M. The Struggle for the Heartland: Hybrid Geopolitics in the Transcaspian // Geopolitics, 2009. Vol. 14, Issue 1. P. 1–25. DOI: 10.1080/14650040802578641.
14. Mackinder H.J. Democratic Ideals and Reality. London: Constable and Co. 1919. 272p.
15. Spykman N. The Geography of the Peace / N. Spykman. New York: Harcourt, Brace and Co., 1944. 345 p.
16. Mackinder H. J. The Geographical Pivot of History // The Geographical Journal, 1904. Vol. 23. № 4. P. 421-437.

REFERENCES

1. Karvatska S.B. (2025). Mizhnarodnyi pravoporiadok: suchasni vyklyky ta umovy efektyvnoi pravovoi rehliamentatsii [International legal order: modern challenges and conditions for effective legal regulation]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu, Serii PRAVO, Vypusk 88, Chastyna 4, 78–83 [in Ukrainian].
2. Kondratenko O. (2022). Kryza skhidnoho vektora zovnishnoi polityky Ukrainy [Crisis of the Eastern vector of Ukraine's foreign policy]. Politychni doslidzhennia / Political Studies, 1(3), 138–163. Retrieved from <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/262038> [in Ukrainian].
3. Kravchuk N. (2024). Vplyv hlobalnykh trendiv na formuvannia heostrategii konkurentospromozhnosti derzhavy [The impact of global trends on the formation of the state's competitiveness geostrategy]. EMPIRIO, 1(2), 53–64. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9290fd7e-bf80-4959-99db-5493f0d8168b/content> [in Ukrainian].
4. litvin L.A. (2019). Suchasni heopolitychni kontseptsii: vyvody dlia Ukrainy [Modern geopolitical concepts: conclusions for Ukraine]. Politychne zhyttia, 4, 109–115. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.4.15> [in Ukrainian].
5. Markivska L., Siruk N. (2022). Naratyvy «nekonventsijnoi» viiny suchasnoi Moskvi proti Ukrainy [Narratives of the «unconventional» war of modern Moscow against

- Ukraine]. Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, 30, 97–102. Retrieved from <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/460> [in Ukrainian].
6. Serhiienko T.I. (2022). Osoblyvosti suchasnoi polityky Kytayskoi Narodnoi Respubliky na mizhnarodnii areni [Features of modern policy of the People's Republic of China on the international arena]. Naukovi pratsi MAUP. Politychni nauky ta publichne upravlinnia, 3(63), 106–112. Retrieved from <http://journals.maup.com.ua/index.php/political/issue/view/230/247> [in Ukrainian].
 7. Serhiienko T.I. (2023). Fenomen hehemonichnoho statusu USA u mizhnarodnykh vidnosynakh [The phenomenon of US hegemonic status in international relations]. Naukovi pratsi MAUP. Politychni nauky ta publichne upravlinnia, 3(69), 69–74. Retrieved from <http://journals.maup.com.ua/index.php/political/issue/view/274> [in Ukrainian].
 8. Suspilne News. (2023). *Finlandia ofitsiino stala chlenom NATO* [Finland officially became a NATO member]. Retrieved from <https://suspilne.media/434727-finlandia-ofitsiino-stala-clenom-nato/> [in Ukrainian].
 9. Tsurkanova I.O. (2022). Kompleksnyi politychnyi analiz vtorhennia Rosii v Ukrainu [Comprehensive political analysis of Russia's invasion of Ukraine]. Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia, 1(61), 113–120. [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1\(61\)-18](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1(61)-18) [in Ukrainian].
 10. NATO Official Website. (2024). *Shvetsiia ofitsiino vstupylo do NATO* [Sweden officially joined NATO]. Retrieved from https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_223446.htm [in Ukrainian].
 11. Yaderne strymuvannia i yadernyi shantazh u politytsi RF [Nuclear deterrence and nuclear blackmail in Russian policy]. Retrieved from <https://niss.gov.ua/news/statti/yaderne-strymuvannya-i-yadernyy-shantazh-u-politytsi-rf> [in Ukrainian].
 12. Brzezinski Z. (1997). The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives. New York: Basic Books. ISBN 978-0465094356. 223 p. [in English].
 13. Labban M. (2009). The Struggle for the Heartland: Hybrid Geopolitics in the Transcaspian. Geopolitics, 14(1), 1–25. <https://doi.org/10.1080/14650040802578641> [in English].
 14. Mackinder H.J. (1919). Democratic Ideals and Reality. London: Constable and Co. 272 p. [in English].
 15. Spykman N. (1944). The Geography of the Peace. New York: Harcourt, Brace and Co. 345 p. [in English].
 16. Mackinder H.J. (1904). The Geographical Pivot of History. The Geographical Journal, 23(4), 421–437 [in English].

УДК 94(4)«20»:327-043.3:355.01(477+470)

DOI: 10.24144/2078-1431.2025.2(35).53–64

Nataliia Radchenko

*PhD hab. (History), Associate Professor of the Department
of Modern History of Ukraine and Foreign Countries*

Uzhhorod National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8293-2359>

Ivan Cherlenyak

*PhD hab. (Public Administration), Professor of the Department
of Business Administration, marketing and management*

Uzhhorod National University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6270-5549>

THE OSTRICH EFFECT AND THE «STRATEGIC» DEFORMATION OF THE POLITICAL LANDSCAPE OF EUROPEAN DEMOCRACIES

The article examines the phenomenon of cognitive avoidance of danger in the political thinking of European democracies in the context of the Russian-Ukrainian war, defined as the «ostrich effect». Based on Michael Lamport Commons's Model of Hierarchical Complexity (MHC), this effect is interpreted as the functioning of political systems at lower levels of cognitive integration, where reactive behavior prevails over strategic reasoning. A comparative analysis of European Union member states was conducted using the criterion of cognitive complexity in decision-making, distinguishing between states of high integration (the Baltic countries, Poland, the Czech Republic), low integration (Germany, France, Italy), and negative adaptation (Hungary, Slovakia). Historical parallels with the appeasement policy of the 1930s reveal the recurrence of denial mechanisms within democratic systems. The study argues that overcoming cognitive inertia requires raising the cognitive complexity of political thinking — through strategic communication, education, media literacy, and leadership capable of guiding societies toward an informed perception of threats. The scientific novelty lies in integrating cognitive psychology with political analysis of European security and adapting the MHC framework to the study of collective behavior in democratic systems.

Keywords: *cognitive inertia, political thinking, European democracies, Model of Hierarchical Complexity, Russian-Ukrainian war, political leadership, strategic communication.*

У статті досліджено феномен когнітивного уникання небезпеки в політичному світогляді європейських демократій у контексті російсько-української війни, визначений як «ефект страуса». На основі Моделі ієрархічної складності М.Л. Коммонса (Model of Hierarchical Complexity, МНС) інтерпретовано цей ефект як прояв функціонування політичних систем на нижчих рівнях когнітивної інтеграції, де реактивна поведінка переважає над стратегічним мисленням. Здійснено порівняльний аналіз окремих держав Європейського Союзу за

критерієм когнітивної складності політичних рішень: виокремлено держави високої інтеграції (Балтійські країни, Польща, Чехія), низької інтеграції (Німеччина, Франція, Італія) та негативної адаптації (Угорщина, Словаччина). Проведено історичні паралелі з політикою умиротворення міжвоєнної доби показують повторюваність механізмів заперечення загроз у демократичних системах. Визначено, що подолання когнітивної інерції можливе лише через підвищення пізнавальної складності політичного мислення — розвиток стратегічної комунікації, освіти, медіаграмотності та лідерства, здатного вести суспільство до усвідомленого сприйняття ризиків. Наукова новизна полягає у поєднанні когнітивно-психологічного підходу на основі теорії Моделі ієрархічної складності М. Л. Коммонса з політичним аналізом європейської безпеки та адаптації цієї Моделі до дослідження колективної поведінки демократичних систем.

Ключові слова: когнітивна інерція, політичне мислення, європейські демократії, *Model of Hierarchical Complexity*, російсько-українська війна, політичне лідерство, стратегічна комунікація.

Relevance of the study. The Russian-Ukrainian war has become not only a military and geopolitical challenge but also a significant cognitive challenge for European societies. It has called into question not so much the military capability of the West as the ability of Europe's political elites and civil societies to comprehend the threat posed by Russia as systemic, irreversible, and civilizational. Despite numerous statements of solidarity, in most EU countries the war is still perceived as Ukraine's war, rather than a war that determines the security future of the continent itself.

This cognitive gap between reality and its political perception manifests itself in a phenomenon defined in the study as the «ostrich effect» — a behavioral pattern of avoiding recognition of danger. European political elites, dependent on electoral support, are forced to take into account the growing sentiments of war fatigue, economic discontent, and the desire for «normalization» spreading in their societies. This has led to numerous compromise decisions — refusing to supply certain types of weapons to Ukraine, delaying the confiscation of frozen Russian assets, and seeking to maintain trade contacts with Russia in various forms.

The problem. The paradox of modern Europe is that consciously avoiding political decisions and fearing voters leads to cognitive degradation of strategic thinking. What appears to be an obvious necessity from a security perspective — recognizing Russia as an existential threat — is transformed into a problem that is more convenient to postpone in domestic political logic.

The hypothesis is that the «ostrich effect» in EU politics is a manifestation of the cognitive limitations of political systems operating at lower levels of hierarchical complexity.

This phenomenon can be described through the prism of the Model of Hierarchical Complexity (MHC) proposed by Michael L. Commons [7]. MHC allows measuring the cognitive complexity of behavioral and political decisions. According to this model, the higher the level of cognitive organiza-

tion, the more the system is able to integrate conflicting factors, predict consequences, and overcome short-term incentives.

In the context of European policy on the Russian-Ukrainian war, the «ostrich effect» can be interpreted as a manifestation of a low level of cognitive complexity — reactive rather than integrative behavior of the political system. Politicians, seeking to satisfy voters, reduce the level of strategic rationality to situational responses: «how to avoid losses» instead of «how to achieve goals».

In this study, the concept of the «ostrich effect» is used not in its literal or colloquial sense, but as an analytical metaphor denoting a behavioral pattern of avoidance of awareness of threats in political thinking. This pattern reflects the tendency of political actors and societies toward denial, cognitive dissonance, avoidance behavior, motivated reasoning, and psychological distancing in situations that evoke fear or contradict habitual notions of stability.

As M. L. Commons notes, human cognition tends to avoid complex or painful judgments, replacing systematic thinking with intuitive thinking: «When faced with threatening information, people do not process it analytically, but rather seek emotional relief by simplifying or ignoring it» [7]. Philip Tetlock, in his research on political accountability, emphasizes that political elites often demonstrate a «bias toward cognitive comfort» when rational arguments give way to the desire to avoid responsibility: «Political actors are motivated not by accuracy, but by the need to maintain cognitive consistency and social approval» [20]. Jonathan Haidt adds a dimension of moral psychology to this, arguing that people react emotionally first and then rationalize their position: «Intuition comes first, strategic thinking second» [13].

Taken together, these approaches allow us to view the «ostrich effect» as a manifestation of a collective cognitive avoidance mechanism, which becomes particularly noticeable in crisis situations when acknowledging reality requires moral courage and political will.

According to MHC, any form of behavior or thinking can be classified according to its degree of complexity — from the concrete-operational to the abstract-metasytemic level. The higher the level, the greater the subject's ability to integrate conflicting factors, consider events in broader temporal and causal contexts, and anticipate the consequences of their own actions. At lower levels of cognitive complexity, behavior is determined by reactivity, emotional immediacy, and a short time horizon, which is characteristic of political systems that make decisions under the pressure of public sentiment.

In this context, the «ostrich effect» in European politics can be interpreted as a manifestation of the political system functioning at an intermediate level of cognitive complexity — between the concrete-operational and the formal-abstract. Given the electoral risks, European elites often reproduce reactive decision-making models aimed at reducing tension in society rather than strategically addressing the challenge.

The transition to the metasytemic level, in M. L. Commons' terms, would mean a qualitatively different way of thinking — the realization that Ukraine's security is part of Europe's security, and therefore support for Ukraine is not an act of solidarity, but a form of self-preservation of the democratic space. Thus,

MHC allows us to explain why even developed democracies can demonstrate avoidance behavior patterns; they function within a cognitive complexity that does not correspond to the level of historical threat.

The purpose of this article is to explore the mechanisms of this effect in the political decisions of European elites regarding the Russian-Ukrainian war, to identify historical parallels of avoidance of reality, and to outline the conditions for transitioning to a higher level of cognitive integration — a policy capable of recognizing and acting in the face of danger.

Historiography of the issue. Studies of European policy toward Russia after 2014 focus primarily on the crisis of the EU's strategic autonomy and the growing emotional exhaustion of democratic societies. The works of K. Gill and M. Smith [14] and M. Leonard and J. Shapiro [15] emphasize that European political elites often react rather than take strategic initiative, resulting in a lack of a «metapolitical vision» of security. T. Snyder emphasizes that the inability to identify Russia as a revisionist actor was the result of a deep illusion of a peaceful order that formed after 1991 [17].

In turn, research in political psychology [7; 13; 20] and cognitive complexity theory [18; 20] has created an analytical framework for understanding the «ostrich effect» as a manifestation of political avoidance. The application of the hierarchical complexity model to political processes in modern science is rare. Individual attempts [7; 8] demonstrate the potential of this theory as a universal model for measuring levels of complexity in collective thinking and decision-making.

Thus, previous studies consider the cognitive limitations of European democracies but do not combine them with modeling political behavior through MHC. This determines the scientific novelty of this article, which offers an analytical combination of cognitive theory and European political studies in the context of the Russian-Ukrainian war.

Presentation of the main material. After 1945, European societies were raised in the paradigm of «eternal peace», which gave rise to a collective inability to think in terms of existential threats. War is seen not as a systemic reality, but as an anomaly that must be isolated. The result is half-hearted decisions, such as Germany's refusal to supply Taurus long-range missiles; delays in deciding on the use of frozen Russian assets; a partial return to trade with Russia through intermediaries (oil and chemical products), etc. Moscow fuels these sentiments by spreading narratives of «war fatigue», «Ukrainians don't want peace», and «sanctions hurt Europe more than Russia», effectively exploiting the same cognitive barriers that exist among European elites themselves.

The situation resembles the psychology of European societies in the interwar period, when fear and fatigue from violence prevailed after World War I. In the 1930s, the British and French political elites, seeking to «preserve peace at any cost», turned a blind eye to Hitler's aggression — from the remilitarization of the Rhine to the annexation of Austria. The policy of appeasement became a classic example of avoiding unpleasant reality in the name of the illusion of stability. British historian A. J. P. Taylor described the atmosphere in interwar Europe as a state of paralyzing fear of a new war, when the desire to preserve

peace at any cost prevailed over the awareness of the real threat [19]. At the political level, this led to the prevalence of emotional rationality when danger was perceived as something abstract or controllable. Political leaders — primarily in Great Britain and France — avoided direct conclusions about the aggressive nature of Nazism, hoping that diplomatic concessions would «appease» the aggressor. Responding to these sentiments, political elites reduced the level of strategic mobilization, demonstrating a typical example of behavioral adaptation to electoral pressure.

Interwar and contemporary Europe share a common cognitive structure of political and security behavior choices — a belief in the possibility of rationalizing the aggressor through dialogue. Just as Nazi Germany was presented in the 1930s as a state that could be «integrated into the system of international relations», Russia has long been viewed as a «partner with whom agreements can be reached». After 2014, this narrative has only partially transformed, leaving echoes in the form of calls for negotiations, compromises, or mutual concessions. These rhetorical practices serve the same function as the appeasement policy of the 1930s — they create a psychological barrier to recognizing the scale of the threat. Russian disinformation policy actively exploits this vulnerability. As in the interwar period, the key consequence of cognitive avoidance is a reduction in public sensitivity to danger. In the 1930s, newspapers rarely reported on the militarization of the Rhine or the annexation of Austria as a threat to Europe. Similarly, today, part of the European media perceives the war as a regional conflict, distant from its own security sphere. This creates a situation where a rational understanding of the threat does not translate into emotional awareness — the very boundary that M. L. Commons' model defines as the transition from the systemic to the metasystemic level of cognitive integration. Similarly, today, fear of war is transforming into a desire not to see its systemic nature, to reduce the problem to the «Ukrainian question», and to distance oneself from responsibility.

The application of a theoretical model allows us to examine how European political elites are attempting to reconcile the cognitively complex task of countering Russian aggression with pragmatic electoral survival. This balance between strategic necessity and voter expectations gives rise to numerous examples of double rhetoric, half-hearted decisions, and contradictory signals.

In February 2022, Chancellor Olaf Scholz announced *Zeitenwende* — a «turning point» that was supposed to symbolize a strategic change in German security policy. However, in practice, the governing coalition (SPD, Green Party, FDP) is demonstrating behavior that corresponds to the described model, in which recognition of the threat is combined with caution aimed at maintaining electoral support. Specifically, the refusal to transfer Taurus missiles to Ukraine is an example of avoiding an unpopular move that could provoke internal fears of escalation, while the decision to increase the defense budget is accompanied by rhetoric of «limited responsibility». During the 2023 – 2024 regional elections, the growth in support for the right-wing populist Alternative for Germany (AfD), which uses anti-war slogans («Peace with Russia», «No war for America»), forced the government to soften its tone on military aid is-

sues [9; 10; 11]. Thus, the fear of losing voters reduces the cognitive complexity of decisions, and strategic logic is subordinated to the logic of political survival.

In turn, French President Emmanuel Macron positions himself as one of the main supporters of «European strategic autonomy». At the same time, his policy demonstrates the inconsistency characteristic of an electoral environment that does not perceive the war as its own. After all, his statements about the «need to avoid humiliating Russia» (2022) and subsequent attempts to establish «channels of dialogue with Moscow» were dictated not so much by geopolitical considerations as by domestic political considerations the fear of losing the support of the centrist electorate ahead of the 2022 parliamentary elections [2; 5]. At that time, social surveys showed that more than 50% of French people were against increasing military aid to Ukraine, and 40% believed that «Europe should seek a compromise with Russia». Therefore, the political elite acts within the framework of a «systemic cognitive compromise», recognizing the threat but at the same time trying to preserve the idea of a «controlled peace».

In Italy, the governments of M. Draghi and G. Meloni have consistently declared their support for Ukraine, but the electoral context imposes obvious limitations. The 2022 elections were marked by economic crisis, rising energy prices, and anti-war rhetoric from some parties (the League, the Five Star Movement). Giorgia Meloni, seeking to maintain support, is forced to balance between Euro-Atlantic commitments and the sentiments of her own electorate, which is dissatisfied with sanctions and aid to Ukraine [12]. It is telling that government comments often use the phrase «support for Ukraine — yes, but without escalating the conflict», which in fact means maintaining the emotional comfort of voters at the expense of strategic clarity.

In contrast to Germany or France, the governments of Viktor Orbán and Robert Fico have turned the «ostrich effect» into an element of political identity. The election campaigns in Budapest (2022) and Bratislava (2023) were openly based on the rhetoric of «protecting peace» and «not getting involved in someone else's war» [1; 6]. This strategy was successful; both leaders used fear of war as an electoral resource, fueling pro-Russian narratives about «Western provocations». In this case, the cognitive model of politics boils down to avoiding confrontation even at the cost of undermining the common European position.

The 2024 European Parliament campaign showed that the topic of the war in Ukraine has become electorally toxic in most EU countries. Populist parties across the spectrum, from right to left, actively use rhetoric about «conflict fatigue», «the need for peace», and «protecting domestic well-being» [16].

An analysis of European Union countries' policies on the Russian-Ukrainian war demonstrates varying levels of cognitive integration of political decisions, allowing for a conditional classification based on the depth of awareness of the threat and the ability to integrate security challenges into a strategic vision for development.

1) States with high cognitive integration. In our opinion, this group includes the Baltic countries of Lithuania, Latvia, Estonia, and Poland. They demonstrate the highest level of cognitive maturity in political thinking, which in terms of the Hierarchical Complexity Model corresponds to the metasys-

temic level. The political elites of these states not only recognize the nature of Russian aggression as an existential threat but also institutionally integrate this awareness into national security policy and international communication. Their response to the events of 2022 was swift, strategically coordinated, and communicatively clear, demonstrating their ability to think ahead. Examples include the creation of defense cooperation initiatives (Joint Expeditionary Force, Baltic Defense Cooperation), strengthening information security, and actively supporting Ukraine at the bilateral and international levels.

2) Countries with low cognitive integration. This category includes Germany, France, and Italy, whose policies are characterized by reactive logic typical of the systemic level of cognitive complexity. These states are aware of the strategic danger posed by Russia, but their behavior remains too heavily dependent on domestic political and electoral constraints. Decision-making is often accompanied by internal contradictions and a desire to avoid radical steps that could affect public opinion or economic interests. A characteristic feature is the post-factum reaction, as caution initially dominates, followed by a gradual increase in aid to Ukraine, demonstrating the lag between strategic thinking and the real dynamics of threats. Examples include Berlin's prolonged delay in deciding whether to transfer Leopard 2 tanks or Taurus missiles, Paris's double rhetoric on dialogue with Moscow, and Rome's cautious position on sanctions policy.

3) States of negative adaptation. Hungary and Slovakia represent a model of cognitive regression of the image of Europe's political future, or negative adaptation, which corresponds to the concrete-operational level in M.L. Commons' model. Their political behavior is based on a conscious denial of the systemic nature of the existential threat and on the actual reproduction and promotion of Russian narratives in domestic political discourse. Viktor Orbán's government positions its policy of «neutrality» as «peacekeeping», effectively legitimizing Russian arguments of «non-resistance to evil with violence», i.e., force. Robert Fico demonstrates a similar strategy in Slovakia, using anti-war rhetoric to mobilize voters from impoverished groups of citizens affected by the side effects of Russia's aggression against Europe. Such short-sighted political models of voter mobilization reduce the level of cognitive complexity to emotionally defensive reactions, avoiding analytical assessment of the long-term consequences for regional security.

Comparative typology shows that the European political space functions at different cognitive levels of integration, which directly affects the effectiveness of strategic responses to aggression. Countries with high cognitive integration demonstrate realistic policies and strategic foresight. Countries with low levels of integration operate in a post-factum regulation mode, balancing between internal sentiments and external challenges. Models of negative adaptation create an environment of cognitive inertia that potentially undermines EU unity on security issues.

The problem of cognitive inertia and political avoidance cannot be overcome by institutional means alone. Its nature is cognitive and psychological, and therefore the path to a solution lies in raising the level of collective aware-

ness, in returning to the idea of democracy as a system capable of continuous learning.

Historical experience shows that social fears and passivity can be overcome through communication that combines truth, rationality, and participation. During the Great Depression, Franklin Delano Roosevelt created a new form of political dialogue in which complex economic processes were explained in simple, human terms. This approach not only restored trust but also raised the level of cognitive participation of citizens in joint decision-making. During World War II, Winston Churchill chose a different but no less important path: honest recognition of danger as a condition for mobilizing the nation. His speeches transformed fear into will and doubt into determination. The contemporary example of Volodymyr Zelenskyy shows that in the era of digital publicity, political communication can combine emotion and rationality, creating new formats for interaction between the state and citizens. Therefore, overcoming public denial of danger requires politicians who are capable of conducting not a monologue of power, but a dialogue of knowledge that transforms society from a passive spectator into a co-creator of a security culture.

European democracies need to restore the educational role of scientists, clergy, cultural figures, and members of democratic political movements, which was once their core function. In the context of hybrid threats and information overload, this role takes on a strategic dimension. It is necessary to develop public education systems on information security, critical thinking, and media literacy, following the example of the Baltic states, which have created powerful educational programs to counter disinformation since 2014. Education is not only a tool for knowledge but also a mechanism for increasing the cognitive complexity of society. In terms of M. L. Commons' model, this is a transition from reactive to systemic thinking and then to metasystemic thinking, when a person is able to integrate conflicting factors rather than deny them.

Contemporary European politics often appeals to concepts such as «preserving peace» or «avoiding escalation». Such rhetoric, although humane in content, fixes society in a state of cognitive denial of the reality of an existential threat. A new language of public policy is needed, based on an awareness of interdependence: Russia's war against Ukraine is not an external conflict but a test of European democracy as a system of values for all social strata of a democratic country.

Instead of a «return to normality», a discourse of «active anticipation» must take hold, in which stability is defined not by calm, but by readiness for action.

Increasing the cognitive complexity of political decisions requires structural support. European institutions should 1. create analytical centers for strategic foresight within governments and parliaments, 2. introduce cognitive risk assessment in security policy (disinformation, radicalization, social apathy), and 3. develop uniform standards for crisis communication that reduce panic and increase trust in democratic institutions. Such steps foster a culture of foresight — the ability to act not only reactively but strategically, integrating complex knowledge into political practice.

In all eras when democracies overcame fear and indifference, the driving force behind change was the recognition of danger as a moral category. From

Roosevelt to Churchill, from the dissident movements of the 20th century to modern Ukraine, victory has been brought about not only by weapons but also by society's ability to face threats without closing its eyes.

Today, this ability is a criterion for the maturity of European democracy. Overcoming this effect means not only a change in policy but also the cultivation of a new type of political consciousness based on knowledge, empathy, and responsibility. Awareness is the path by which democracy learns to see again.

Conclusions. Understanding this, European elites are adapting their political messages, striving to demonstrate solidarity with Ukraine while not losing the sympathy of voters. This creates a typical situation of cognitive duality: externally, support for Ukraine is declared a «moral duty», while internally, the narrative is «everything is under control» and «we are not at war».

Thus, the policies of most European countries demonstrate a meta-systemic tension between strategic security logic and electoral survival logic. In terms of the Hierarchical Complexity Model, this means a halt in the development of political thinking at the systemic level, states are aware of the structure of the threat but do not integrate it into their own cognitive model of the world. In other words, Europe sees war but thinks peace. This is precisely what constitutes the modern manifestation of the «ostrich effect» — not a complete denial of danger, but a rationalized avoidance of fully acknowledging it.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бакай, Б., Кельм, Н., Романишин, Н., Міхалков, С. (2025). Угорська пропаганда проти України: що поширює режим Орбана. *Texty.org*. URL: <https://texty.org.ua/articles/115468/uhorska-propahanda-proty-ukrayiny-sho-poshyryuye-rezhym-orbana/> (Дата звернення: 24.10.2025).
2. Гійу-Клер, Ш. (2025). Хто впливає на Макрона: як провідні партії Франції розійшлися у питанні підтримки України. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2025/09/8/7219596/> (Дата звернення: 24.10.2025).
3. Дим, Н. (2023). Вибори у Словаччині виграла проросійська партія Фіцо, який хоче припинити збройну допомогу Україні. Але важить коаліція. *Новинарня*. URL: <https://novynarnia.com/2023/10/01/vybory-fico/> (Дата звернення: 24.10.2025).
4. Мироненко, Б., Юрченко, О. (2022). Тріумф мініпутіних у Європі: що несуть Україні результати виборів в Угорщині та Сербії? *ADASTRA*. URL: <https://adastra.org.ua/blog/triumf-miniputinih-u-yevropi-sho-nesut-ukrayini-rezultati-viboriv-v-ugorshini-ta-serbiyi> (Дата звернення: 24.10.2025).
5. Мітрофанова, О. (2023). Заходи Франції щодо підтримки України в умовах повномасштабної російської агресії. *Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД)*. URL: <https://ivinas.gov.ua/viina-rf-proty-ukrainy/zakhody-frantsii-shchodo-pidtrymky-ukrainy-v-umovakh-povnomasshtabnoi-rosiiskoi-ahresii-202308091318.html> (Дата звернення: 24.10.2025).
6. Сидоренко, С. (2022). Антиукраїнський Орбан: що робитиме Угорщина після виборів «під знаком війни». *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/04/4/7137219/> (Дата звернення: 24.10.2025).

7. Commons, M. L., & Ross, S. N. (2008). The Model of Hierarchical Complexity as a Measurement System. *Behavioral Development Bulletin*, 19(3), 9–14. URL: <https://doi.org/10.1037/h0100593> (Дата звернення: 24.10.2025).
8. Dawson, T. L., & Stein, Z. (2011). The Granddaddy of Them All? The Model of Hierarchical Complexity. In T. L. Dawson & K. W. Fischer (Eds.), *The Cambridge Handbook of Cognitive Development: Interdisciplinary Perspectives* (pp. 305–320). Cambridge: Cambridge University Press.
9. Deutscher Bundestag. (2022). Zeitenwende in der europäischen Sicherheitsordnung. URL: <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/zeitenwende-1059104> (Дата звернення: 24.10.2025).
10. Deutscher Bundestag. (2024). Antrag zur Lieferung von Taurus-Marschflugkörpern abgelehnt. URL: <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2024/kw08-de-aussen-sicherheitspolitik-990252> (Дата звернення: 24.10.2025).
11. Deutscher Bundestag. (2025). Debatte über Taurus-Lieferung an die Ukraine. URL: <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2025/kw05-de-marschflugkoerper-1041642> (Дата звернення: 24.10.2025).
12. Gualtieri, R. (2022). Italian Foreign Policy and the War in Ukraine: The Draghi and Meloni Governments. *IAI Papers*, 22/35. URL: <https://www.iai.it/en/publicazioni/italian-foreign-policy-and-war-ukraine-draghi-and-meloni-governments> (Дата звернення: 24.10.2025).
13. Haidt, J. (2012). *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion*. New York: Pantheon.
14. Hill, C., Smith, M., & Vanhoonacker, S. (Eds.). (2023). *International Relations and the European Union* (4th ed.). Oxford: Oxford University Press.
15. Leonard, M., & Shapiro, J. (Eds.). (2022). *Strategic Sovereignty: How Europe Can Regain the Capacity to Act*. European Council on Foreign Relations (ECFR).
16. O'Neil, M. (2024). Rightward, populist drift in EU elections signals big Ukraine shift. *Responsible Statecraft*. URL: <https://responsiblestatecraft.org/european-aid-to-ukraine/> (Дата звернення: 24.10.2025).
17. Snyder, T. (2018). *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*. New York: Tim Duggan Books.
18. Suedfeld, P., & Tetlock, P. E. (2014). Cognitive Complexity. In *The Encyclopedia of Political Behavior* (Eds.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
19. Taylor, A. J. P. (1961). *The Origins of the Second World War*. London: Atheneum.
20. Tetlock, P. E. (2005). *Expert Political Judgment: How Good Is It? How Can We Know?* Princeton: Princeton University Press.

REFERENCES

1. Bakay, B., Kelm, N., Romanyshyn, N., Mikhal'kov, S. (2025). Uhors'ka propaganda proty Ukrainy: shcho poshyryuye rezhym Orbana. [Hungarian Propaganda Against Ukraine: What the Orban Regime Spreads]. URL: <https://texty.org.ua/articles/115468/uhorska-propahanda-proty-ukrayiny-sho-poshyryuye-rezhym-orbana/> [in Ukrainian].
2. Giyou-Clerc, S. (2025). Khto vplyvaye na Makrona: yak providni partiiy Frantsiyi roziyishlysya u pytanni pidtrymky Ukrainy. [Who Influences Macron: How Leading French Parties Differed on the Issue of Supporting Ukraine]. *Yevropeys'ka*

- pravda*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2025/09/8/7219596/> [in Ukrainian].
3. Dym, N. (2023). Vybery u Slovachchyni vyhrala prorosiiska partiya Fitso, yakyy khoche prypynyty zbroynu dopomogu Ukraini. Ale vazhyt' koalitsiya. [Elections in Slovakia Were Won by the Pro-Russian Fico Party, Which Wants to Stop Arms Aid to Ukraine. But the Coalition Matters]. *Novynarnia*. URL: <https://novynarnia.com/2023/10/01/vybory-fico/> [in Ukrainian].
 4. Myronenko, B., Yurchenko, O. (2022). Triumf miniputinykh u Yevropi: shcho nesut Ukraini rezul'taty vyboriv v Uhorshchyni ta Serbii? [The Triumph of Mini-Putins in Europe: What Do the Election Results in Hungary and Serbia Mean for Ukraine?]. URL: <https://adastra.org.ua/blog/triumf-miniputinih-u-yevropi-sho-nesut-ukrayini-rezultati-viboriv-v-ugorshini-ta-serbiyi> [in Ukrainian].
 5. Mitrofanova, O. (2023). Zakhody Frantsiyi shchodo pidtrymky Ukraïny v umovakh povnomasshtabnoï rosiys'koï agresii. [French Measures to Support Ukraine Amid Full-Scale Russian Aggression]. *Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen' (NISD)*. URL: <https://ivinas.gov.ua/viina-rf-proty-ukrainy/zakhody-frantsii-shchodo-pidtrymky-ukrainy-v-umovakh-povnomasshtabnoi-rosiiskoi-ahresii-202308091318.html> [in Ukrainian].
 6. Sydorenko, S. (2022). Antyukrayins'kyi Orban: shcho robytyme Uhorshchyna pislya vyboriv "pid znakom viyny". [Anti-Ukrainian Orban: What Will Hungary Do After the Elections "Under the Sign of War"]. *Yevropeys'ka pravda*. Retrieved from: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/04/4/7137219/> [in Ukrainian].
 7. Commons, M. L., & Ross, S. N. (2008). The Model of Hierarchical Complexity as a Measurement System. *Behavioral Development Bulletin*, 19(3), 9–14. URL: <https://doi.org/10.1037/h0100593> [in English].
 8. Dawson, T. L., & Stein, Z. (2011). The Granddaddy of Them All? The Model of Hierarchical Complexity. In T. L. Dawson & K. W. Fischer (Eds.), *The Cambridge Handbook of Cognitive Development: Interdisciplinary Perspectives* (pp. 305–320). Cambridge: Cambridge University Press. [in English].
 9. Deutscher Bundestag. (2022). *Zeitenwende in der europäischen Sicherheitsordnung*. Retrieved from: <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/zeitenwende-1059104> [in Germany]
 10. Deutscher Bundestag. (2024). *Antrag zur Lieferung von Taurus-Marschflugkörpern abgelehnt*. Retrieved from: <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2024/kw08-de-aussen-sicherheitspolitik-990252> [in Germany]
 11. Deutscher Bundestag. (2025). *Debatte über Taurus-Lieferung an die Ukraine*. Retrieved from: <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2025/kw05-de-marschflugkoerper-1041642> [in Germany]
 12. Gualtieri, R. (2022). Italian Foreign Policy and the War in Ukraine: The Draghi and Meloni Governments. *IAI Papers*, 22/35. Retrieved from: <https://www.iai.it/en/pubblicazioni/italian-foreign-policy-and-war-ukraine-draghi-and-meloni-governments> [in English].
 13. Haidt, J. (2012). *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion*. New York: Pantheon. [in English].
 14. Hill, C., Smith, M., & Vanhoonacker, S. (Eds.). (2023). *International Relations and the European Union* (4th ed.). Oxford: Oxford University Press. [in English].

15. Leonard, M., & Shapiro, J. (Eds.). (2022). *Strategic Sovereignty: How Europe Can Regain the Capacity to Act*. European Council on Foreign Relations (ECFR). [in English].
16. O'Neil, M. (2024). Rightward, populist drift in EU elections signals big Ukraine shift. *Responsible Statecraft*. Retrieved from: <https://responsiblestatecraft.org/european-aid-to-ukraine/> [in English].
17. Snyder, T. (2018). *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*. New York: Tim Dugan Books. [in English].
18. Suedfeld, P., & Tetlock, P. E. (2014). Cognitive Complexity. In *The Encyclopedia of Political Behavior* (Eds.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications. [in English].
19. Taylor, A. J. P. (1961). *The Origins of the Second World War*. London: Atheneum. [in English].
20. Tetlock, P. E. (2005). *Expert Political Judgment: How Good Is It? How Can We Know?* Princeton: Princeton University Press. [in English].

УДК 327.56

DOI: 10.24144/2078-1431.2025.2(35).65–76

Василь Яблонський,

доктор історичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
ORCID: 0000-0002-2998-7203

Вадим Караваяєв,

кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
ORCID: 0009-0008-7825-420X

КРИЗА ЕФЕКТИВНОСТІ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті аналізується криза ефективності Ради Безпеки ООН, спричинена агресією РФ проти України та її зловживанням правом вето. Відсутність адекватної реакції ООН на дії Росії з 2014 р. стала передумовою повномасштабного вторгнення у 2022 р. Окреслюються наслідки кризи та деякі кроки для зміцнення механізмів колективної безпеки і забезпечення відповідальності (зокрема, через Генеральну Асамблею ООН) та реформування діяльності Ради Безпеки ООН для відновлення її дієздатності у протидії порушенням міжнародного миру та безпеки.

Ключові слова: Рада Безпеки ООН, право вето, колективна безпека, російсько-українська війна.

The article analyzes the crisis of effectiveness of the UN Security Council, caused by the aggression of the Russian Federation against Ukraine and its abuse of the veto power. The full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine has practically nullified the old architecture of global security and provoked a rethinking of the world order. The lack of an adequate UN response to Russia's actions since 2014 became a prerequisite for the full-scale invasion in 2022.

The consequences of the crisis and some steps to strengthen the mechanisms of collective security and ensure accountability (particularly through the UN General Assembly) and reform the activities of the UN Security Council to restore its capacity to counter violations of international peace and security are outlined.

The collective security system, the central element of which is the UN, was founded on a consensus basis among major powers to prevent aggression. At the same time, the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine revealed a fundamental institutional defect of this system, centered primarily around the veto power in the UN Security Council. A transition is observed from "centralized" collective security — the UN — to decentralized mechanisms of coalition security (for example, the "Ramstein" format, bilateral security guarantee agreements, etc.).

The veto power transformed an instrument for preventing conflicts into an instrument for their legalization, confirming the ineffectiveness of the existing collective security architecture in the context of aggression by a permanent member of the UN Security Council. This situation actualizes the issue of UN reform, especially the institution of the veto power, to prevent similar threats in the future.

Institutional renewal is critically necessary to restore the viability and effectiveness of both the UN Security Council and the UN as a whole. This transformation must be aimed at a fundamental task — transforming the UN Security Council from a “club of World War II victors” into an effective institution of multilateral arbitration, where the imperative of collective security will dominate over unilateral national interests. One such direction could be the creation of a UN Parliamentary Assembly.

Keywords: *UN Security Council, veto power, collective security, Russian-Ukrainian war.*

Постановка проблеми. Відсутність юридичної кваліфікації дій Росії на території нашої держави та вжиття адекватних заходів з боку ООН, починаючи з 2014 р., постали передумовами повномасштабного вторгнення у 2022 р. Відповідно до Статуту ООН Рада Безпеки ООН несе головну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки. Водночас у зв'язку із агресією РФ проти України її діяльність була повністю паралізована. Росія, будучи постійним членом Ради Безпеки ООН, неодноразово зловживала своїм правом вето, блокуючи ухвалення будь-яких рішень, спрямованих на засудження її дій або застосування колективних заходів. Це створило глибоку кризу довіри до системи колективної безпеки, оскільки один із постійних членів став порушником міжнародного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У переважній більшості досліджень йдеться про зловживання РФ правом вето як основну причину зниження інституційної спроможності Ради Безпеки, а також про інституційну неспроможність механізмів ООН [1; 3; 7; 12], яка була закладена ще під час її створення, де інтереси країн-переможниць були поставлені вище за принцип колективної безпеки. Наразі відбуваються наукові обговорення щодо активізації діяльності Генеральної Асамблеї ООН, зокрема, вже запровадженої «ініціативи про вето» [7; 12], де постійний член Ради Безпеки ООН, який застосував вето, повинен пояснити своє рішення перед Генеральною Асамблеєю ООН [18]. Крім того, військова агресія проти України актуалізувала наукові дискусії про реформування Ради Безпеки ООН (розширення складу членів чи обмеження права вето) [17]. Загалом, наукові розвідки наголошують на необхідності реформування інституцій ООН [9; 15], а також пошуку альтернативних структур колективної безпеки та механізмів посередництва за межами Ради Безпеки ООН [4; 5; 6; 8; 12], враховуючи її недієздатність.

Мета статті — аналіз наслідків кризи ефективності Ради Безпеки ООН, спричиненої зловживанням правом вето РФ в умовах її агресії проти України.

Методологія дослідження. Методологія дослідження поєднує: аналіз та синтез — для окреслення кризи ефективності Ради Безпеки ООН

та формування рекомендацій щодо колективної безпеки; порівняльний аналіз — для зіставлення підходів до безпеки та оцінки ефективності Ради Безпеки ООН відносно інших інституцій; системний підхід — для розгляду Ради Безпеки ООН і системи колективної безпеки як взаємопов'язаних структур; теоретичне моделювання — для оцінки потенційних шляхів реформування Ради Безпеки ООН та пошук інших механізмів зміцнення колективної безпеки. Ці методи забезпечують комплексне дослідження політико-правових та інституційних аспектів кризи безпеки, яке необхідне для розробки обґрунтованих шляхів її подолання.

Результати дослідження. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну фактично обнулило стару архітектуру глобальної безпеки та спровокувало переосмислення світового порядку.

Нехтування Росією норм міжнародного права постало небезпечним прецедентом, який підірвав довіру до багатосторонніх та двосторонніх безпекових угод, зруйнувавши цим підвалини міжнародної системи довіри та гарантії безпеки («Будапештський меморандум нічого не гарантує»).

Порушення гарантій, наданих Україні в обмін на відмову від її ядерного арсеналу, призводить до аксіоми: «денуклеаризація небезпечна», що постає загрозою для розповсюдження зброї масового ураження. Держави, які перебувають у зоні ризику, можуть розглядати ядерний статус як дієвий запобіжник для гарантування свого суверенітету та територіальної цілісності.

Агресія РФ поєднує конвенційні бойові дії з енергетичним, інформаційним та екологічним терором, що зумовлює конституювання хаосу в системі міжнародних відносин і наростання загроз транснаціонального тероризму, оскільки держави-агресори отримують легітимізацію використання нетрадиційних методів впливу та деструкції.

В умовах нівелювання фундаментального принципу міжнародного права — «договори мають виконуватися» (*Pacta sunt servanda*) держави будуть намагатися віднайти позаправові механізми забезпечення своєї безпеки, що може спонукати до більшої глобальної нестабільності.

З 2014 р. по 2022 р. стратегія РФ була спрямована на примус України та її міжнародних партнерів до фокусування на врегулюванні конфлікту на Донбасі та на мінімізації гуманітарних, економічних і безпекових наслідків, що забезпечувало Росії можливість маргіналізувати питання анексії Автономної Республіки Крим у глобальному політичному дискурсі. Водночас надання військової та політичної підтримки маріонетковим квазідержавним утворенням (т. зв. «ДНР», «ЛНР») та систематичне ігнорування положень Мінських домовленостей сприяло закріпленню контролю над окупованими українськими територіями.

Після повномасштабного вторгнення у 2022 р. стратегічні цілі Кремля залишилися незмінними: знищення державності та поглинання території України. Одним із стратегічних імперативів утвердження сучасної системи політичної влади в Росії є створення сприятливих передумов для відтворення радянського геополітичного проєкту. Позиція РФ щодо розпаду СРСР характеризується виразним ревізіонізмом. Ця позиція була чітко зафіксо-

вана у зверненні Путіна до федеральних зборів у 2005 р., де крах СРСР був окреслений як «найбільша геополітична катастрофа минулого століття» [8]. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну в 2022 р. постало черговою фазою її збройної агресії проти нашої держави задля подальшої реколонізації й інкорпорації наших територій до «неорадянського проєкту».

Наполягання РФ (як до 2022 р. через Мінські угоди, так і зараз — через пряме воєнне вторгнення та політичні ультиматуми) на «нейтральному» статусі України є спробою утвердити постійний інструмент впливу на її внутрішню та зовнішню політику та заблокувати повноправне членство України в ЄС та НАТО (аналогічно сценарію Республіки Сербської у Боснії та Герцеговині) [3].

Відповідно до Статуту ООН та Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) «Визначення агресії» дії РФ, включаючи анексію й окупацію українських територій, постають актами агресії. Ігнорування цих порушень створило для Росії відчуття безкарності та підірвало ефективність системи колективної безпеки, що, у свою чергу, сприяло подальшій ескалації та повномасштабному вторгненню. Протидія актам російської агресії, пошук дієвих механізмів колективної безпеки та деокупація українських територій залишаються нагальними питаннями для України та міжнародної спільноти.

Правова кваліфікація дій Росії та відповідне реагування належить до компетенції Ради Безпеки ООН (ст. 39 Статуту ООН), яка є головним органом, відповідальним за підтримання міжнародного миру та безпеки. Однак РФ, зловживаючи правом вето як постійний член Радбезу ООН, систематично блокує будь-які рішення щодо засудження її агресії проти України чи вжиття колективних заходів. Це ставить під сумнів саму архітектуру системи колективної безпеки, закріпленої у Статуті ООН.

Україна також звернулася до Міжнародного Суду ООН, ініціювавши низку позовів щодо порушення Росією її міжнародно-правових зобов'язань. Зокрема, 2017 р. Україна ініціювала справу, обґрунтовану порушенням РФ Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму (ICSFT) та Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (ICERD). 31 січня 2024 р. Міжнародний Суд виніс рішення по суті, встановивши, що РФ частково порушила зобов'язання за обома конвенціями [11]. Хоча Суд і відхилив більшість вимог через консервативне та вузьке тлумачення конвенцій (особливо, ICSFT), сам факт встановлення порушень з боку РФ є прецедентом [6]. Загалом, таке рішення юридично легітимізує позицію України як жертви агресії на найвищому судовому рівні ООН, створюючи політико-правову основу для її використання на інших міжнародних майданчиках.

Крім того, 2 лютого 2024 р. Міжнародний Суд ООН ухвалив ключове рішення щодо попередніх заперечень у справі «Звинувачення у геноциді» (Україна проти РФ) [10]. Це рішення має неоднозначне значення для міжнародного права та протидії російській агресії. Хоч суд одноголосно і підтвердив свою юрисдикцію для розгляду по суті питання, водночас — підтримав заперечення Росії, постановивши, що неправдиві звинувачен-

ня в геноциді та подальше застосування сили (агресія) не підпадають під дію Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Таке рішення створює прецедент, який потенційно обмежує здатність міжнародного співтовариства використовувати Конвенцію для боротьби з агресією, заснованою на неправдивій пропаганді геноциду, що на думку дослідників, викликає серйозне занепокоєння щодо тлумачення та застосування міжнародного права в складних геополітичних контекстах [5].

Водночас виконання будь-якого рішення Міжнародного Суду ООН щодо РФ є малоімовірним, оскільки вона відкрито ігнорує обов'язкові міжнародно-правові зобов'язання, зокрема наказ Суду від 16 березня 2022 р. про припинення агресії та виведення військ з території України. Відповідно до статті 94 Статуту ООН, забезпечення виконання рішень Міжнародного Суду ООН покладається на Раду Безпеки ООН, проте цей механізм повністю паралізований, оскільки Росія скористається своїм правом вето, щоб заблокувати будь-яку резолюцію, спрямовану на примусове виконання судового рішення.

Дискусія щодо реформування Ради Безпеки ООН, що розпочалася фактично з перших десятиліть існування організації, відображає фундаментальну невідповідність між її структурою та динамічною геополітичною дійсністю. Незважаючи на майже три десятиліття дебатів та висунення численних пропозицій, реформа залишається паралізованою, що лише поглиблює кризу легітимності Ради Безпеки ООН.

1993 р. було створено Робочу групу відкритого складу, що ознаменувало офіційний старт переговорів. За 32 роки її роботи було окреслено коло проблем: склад Радбезу ООН, право вето, робочі методи та прозорість, але жодного компромісного рішення не було знайдено. «Одним із результатів, досягнутих групою, стала резолюція, схвалена Генеральною Асамблеєю A/RES/53/30 від 23 листопада 1998 р., який підтвердив важливість досягнення згоди і постановив не приймати жодної резолюції та рішення з питання про справедливе представництво у Радбезі ООН та розширення його членського складу та пов'язаних із цим питань, якщо за це не буде подано принаймні дві третини голосів Генеральної Асамблеї» [1, с. 38].

Загалом, дискусії щодо реформування Ради Безпеки ООН були зосереджені навколо двох ключових питань: *розширення членства* (Група G4 — Німеччина, Японія, Індія, Бразилія — створення шести нових постійних місць без права вето; Рух «Єдність на користь консенсусу» — Італія, Іспанія, Канада, Пакистан та ін. — збільшення кількості непостійних місць (до 25-27 членів) для забезпечення ротації та представництва; Езулвінійський консенсус — надання державам Африки двох постійних місць із правом вето; Ініціативи Разалі (1997 р.); плани Генерального секретаря Кофі Аннана (2005 р.) та *права вето* (зокрема, пропозиції про обмеження вето (наприклад, лише для статті VII Статуту ООН) чи надання Генеральній Асамблеї ООН права його подолати).

По суті, пошук шляхів реформування перетворився на перманентний форум для висловлення позицій, а не на механізм для прийняття рішень.

Криза ефективності Радбезу ООН є прямою функцією її структурної архаїчності та небажання деяких її постійних членів адаптуватися до вимог сучасної системи колективної безпеки. Проведення значних змін вимагатиме перегляду Статуту ООН та відмови членів Ради Безпеки ООН від привілеїв, що, на фоні російської агресії, робить перспективи реформи примарними. Існує ризик, що ООН, як ключова інституція світової безпеки, вичерпала себе у своєму сучасному вигляді.

Для усунення цієї геополітичної дилеми та забезпечення адекватної міжнародної реакції на порушення Статуту ООН з боку постійного члена Ради Безпеки ООН доцільно зосередитися на таких питаннях.

Консолідація міжнародних зусиль щодо реформування Радбезу ООН, зокрема, шляхом обмеження права вето постійних членів у випадках, які стосуються найтяжчих міжнародних злочинів. У 2024 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила «Пакт в ім'я майбутнього», у якому питання про право вето окреслено одним із ключових елементів реформи Ради Безпеки [14, с. 27]. Право вето задумувалося як механізм забезпечення єдності великих держав перед загрозами миру та міжнародній стабільності. На практиці, воно ж перетворилося на інструмент захисту держави-агресора своїх геополітичних амбіцій. «Право «вето», на думку багатьох політичних діячів, науковців та самої ООН, враховуючи спробу організації скасувати його, стало фактичним дозволом постійного учасника зловживати та маніпулювати процесом прийняття рішень Радою Безпеки» [7, с. 427]. Право вето заблокувало застосування Розділу VII Статуту ООН, який передбачає примусові заходи, включно з військовими. По суті, це залишило ООН лише з інструментами політичного засудження, — через Генеральну Асамблею, які є рекомендаційними та не мають примусової сили.

Починаючи з 1990 р., використання права вето у Раді Безпеки ООН демонструє визначений тренд. Так, «США переважно застосовують вето щодо резолюцій, пов'язаних із ізраїльсько-палестинським конфліктом. РФ використовує цей інструмент для захисту своїх стратегічних інтересів, зокрема у питаннях, що стосуються Сирії та України. КНР, після тривалого періоду утримання, нещодавно почала активніше застосовувати вето, майже завжди синхронно з Росією. Водночас, Франція та Велика Британія не вдавалися до застосування права вето з 1990 року» [12].

Наразі серед пропозицій, спрямованих на реформування права вето, виокремлюються такі ключові ініціативи: обмеження, які б запобігали використанню вето у випадках злочинів проти людяності, геноциду та інших критичних порушень норм міжнародного права; вимога, щоб вето було підтримане принаймні ще одним постійним членом; зобов'язання держави, яка використовує вето, обґрунтовувати своє рішення перед Генеральною Асамблеєю ООН; визнання вето недійсним, коли проти нього є кваліфікована більшість у Генеральній Асамблеї [12]. Варто також зазначити, що у 2022 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію, запроваджуючи механізм, який передбачає скликання Головою Генасамблеї протягом 10 робочих днів засідання для проведення дебатів щоразу, коли у Раді Безпеки ООН застосовується право вето [18]. Загалом, це

підвищує роль ГА ООН у нагляді над prerogativami постійних членів Радбезу ООН.

Реформування Статуту ООН і створення Парламентської Асамблеї ООН. У 2024 р. в Global Governance Forum був опублікований «Другий Статут Організації Об'єднаних Націй: модернізація ООН для нового покоління», спрямований на кардинальну реформу ООН. Ініціатива закликає до скликання конференції з перегляду Статуту ООН (відповідно до ст. 109), щоб розглянути ці реформи та оновити архітектуру глобального управління. Після майже вісімдесяти років чинний Статут ООН більше не відповідає своєму призначенню. Світ стикається з численними кризами та екзистенційними загрозами, що виходять за межі тих, для яких була задумана організація [9].

Відповідно до проекту пропонується створення Парламентської Асамблеї ООН, яка покликана перетворити ООН з організації лише держав на організацію держав і народів — «States and People», що має суттєво підвищити її представництво та легітимність. Генеральна Асамблея та Парламентська Асамблея мають отримати право скасовувати вето Ради Безпеки ООН та ухвалювати резолюції, які є обов'язковими для держав. Також пропонується, що Статут ООН повинен стати кон'юнктурним документом та підлягатиме частішим змінам. Поріг для внесення поправок було послаблено у проекті, оскільки вони не вимагатимуть схвалення постійних членів Ради Безпеки [16].

Крім того, відповідно до вищезазначеного проекту пропонується розширити склад Ради Безпеки ООН до 25 членів. Це включає п'ять постійних членів, нову категорію з п'яти членів, обраних на поновлювані шестирічні строки від кожного регіону, а також п'ятнадцять членів, обраних на трирічні не поновлювальні строки.

Водночас, як наголошують дослідники, збільшення кількості членів Радбезу ООН — як обраних, так і постійних — не обов'язково полегшить прийняття рішень, оскільки одного негативного голосу від постійного члена достатньо, щоб заблокувати резолюцію, якщо право вето зберігається. А тому, було б корисніше розширити Раду Безпеки ООН, включивши до неї регіональні організації, такі як ЄС та Африканський Союз, хоча б лише з дорадчим голосом. Це могло б заохотити держави до посилення координації на регіональній основі та сприяти колективній безпеці [12]. Також відповідно до деяких пропозицій пропонується розширення Ради безпеки ООН до 20 членів, включно із десятима постійними членами. Вето будь-якого постійного члена може бути скасоване «супербільшістю» голосів, наприклад, 16 голосами [17].

Активне залучення держав Глобального Півдня до обговорень щодо реформування ООН. Більшість країн Глобального Півдня виступають за скасування права вето або його обмеження. Водночас, якщо ж право вето збережеться, то воно має бути надане й новим постійним членам Ради Безпеки ООН, які представлятимуть Глобальний Південь. Зокрема, Індія вважає це «необговорюваним питанням» для забезпечення справедливого представництва Глобального Півдня. «Група африканських держав, L.69 та більшість

держав Глобального Півдня висловлюються за скасування вето, але також заявляють, що у разі створення додаткових постійних місць і збереження вето існуючими постійними членами, право вето повинно бути надане і цим додатковим постійним членам» [13, р. 11].

Подальше оскарження неправомірності здійснення РФ повноважень у Раді Безпеки ООН та ООН у цілому. Припинення існування СРСР ставить під сумнів правомірність застосування принципу континуїтету до членства РФ в ООН без належної процедури. Відсутність, зокрема, резолюції Генеральної Асамблеї ООН, аналогічної тій, яка визначила представництво КНР замість Китайської Республіки (2758 (XXVI) від 25.10.1971 р.), підкреслює юридичну незавершеність цього заміщення, вимагаючи від головних органів ООН остаточного правового визначення. Україна в 2022 р. ініціювала комплексний процес, спрямований на оскарження перебування РФ в ООН [2]. У цьому зв'язку варто проаналізувати пропозицію Т. Гранта щодо можливостей позбавлення присутності Росії у якості постійного члена Ради Безпеки ООН за допомогою 17 Правил «Тимчасових правил процедури Ради Безпеки» [15].

Активізація потенціалу Генеральної Асамблеї ООН навколо Резолюції 377 (V) «Єдність на користь миру», зокрема створення Спеціального трибуналу для України щодо злочину агресії. Резолюція 377 дозволяє скликати надзвичайну спеціальну сесію Генеральної Асамблеї ООН та надавати рекомендації членам ООН щодо колективних заходів, включаючи застосування сили, якщо Радбез ООН не може діяти через відсутність одностайності постійних членів. Зокрема, відповідно до Резолюції Ради безпеки ООН 2623 (2022) від 27 лютого 2022 р. було скликано одинадцятку надзвичайну спеціальну сесію Генеральної Асамблеї ООН (вперше за останніх сорок років за вимогою Радбезу ООН). Крім того, використовуючи процедуру Резолюції 377 (V), Україна може звернутися до Генеральної Асамблеї для ухвалення резолюції про створення трибуналу щодо злочину агресії проти України, при цьому моделлю для самого трибуналу може слугувати трибунал для Сьєрра-Леоне [4].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Відновлення територіальної цілісності нашої держави в межах кордонів, визнаних світовою спільнотою, постає необхідною умовою існування та сталого розвитку української державності, а також забезпечення міжнародного миру та безпеки.

Система колективної безпеки, центральним елементом якої є ООН, була заснована на консенсусній основі серед великих держав для запобігання агресії. Водночас збройна агресія РФ проти України виявила фундаментальний інституційний дефект цієї системи, зосереджений, передусім, навколо права вето в Раді Безпеки ООН. Спостерігається перехід від «централізованої» колективної безпеки — ООН до децентралізованих механізмів коаліційної безпеки (наприклад, формат «Рамштайн», двосторонні угоди про гарантії безпеки тощо). Право вето перетворило інструмент запобігання конфліктам на інструмент їхнього узаконення, що підтвердило недієздатність існуючої архітектури колективної безпеки в умовах агресії постійного члена Ради Безпеки ООН. Ця ситуація актуалізує питання ре-

формування ООН, особливо інституту права вето, аби запобігти подібним загрозам у майбутньому.

Для відновлення життєздатності та ефективності як Ради Безпеки ООН, так і ООН у цілому, критично необхідне інституційне оновлення. Ця трансформація має бути спрямована на фундаментальне завдання — перетворення Радбезу ООН з «клубу переможців» Другої світової війни на ефективний інститут багатостороннього арбітражу, де імператив колективної безпеки буде домінувати над односторонніми національними інтересами. Одним із таких напрямом може бути створення Парламентської Асамблеї ООН.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буряченко О. РЕФОРМА РАДИ БЕЗПЕКИ ООН: ХРОНОЛОГІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Політичні науки та методики викладання соціально-політичних дисциплін*. 2023. 22(33). С. 35-45.
2. Заява МЗС України щодо нелегітимності перебування Російської Федерації в Раді Безпеки ООН та Організації Об'єднаних Націй у цілому. URL : <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-nelegitimnosti-perebuvannya-rosijskoyi-federaciyi-v-radi-bezpeki-oon-ta-organizaciyi-obyednanih-nacij-u-cilomu> (дата звернення: 19.10.2025).
3. Караваєв В. Можливості протидії російській агресії на рівні ООН. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 5. С. 28-32.
4. Спеціальний трибунал для України щодо злочину агресії — роль Генеральної Асамблеї ООН. URL : <https://www.justsecurity.org/85131/special-tribunal-ukraine-crime-of-aggression-role-of-un-ua/> (дата звернення: 19.10.2025).
5. Спільна заява FIDH, Центру громадянських свобод, Харківської правозахисної групи та АДЦ «Меморіал» щодо останніх рішень Міжнародного суду ООН у справах «Україна проти Росії». URL : <https://ccl.org.ua/claims/spilna-zayava-fidh-czentru-gromadyanskyh-svobod-harkivskoyi-pravozahysnoyi-grupy-ta-adcz-memorial-shhodo-ostannih-rishen-mizhnarodnogo-sudu-oon-u-spravah-ukrayina-proti-rosiyi/> (дата звернення: 19.10.2025).
6. Чи успішні рішення Міжнародного суду ООН у справах “Україна проти Росії”: висновки експертів. URL : <https://zmina.ua/event/chy-uspishni-rishennya-mizhnarodnogo-sudu-oon-u-spravah-ukrayina-proti-rosiyi-vysnovky-ekspertiv/> (дата звернення: 19.10.2025).
7. Шульган І. Слід російської федерації в ООН: право «вето». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. Львів : Видавництво Львівської політехніки. 2023. № 4 (40). С. 425-430.
8. Яблонський В. Можливі сценарії повернення Криму. *Донбас і Крим : ціна повернення* : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. Київ : НІСД, 2015. С. 416-428; Яблонський В. Жертви російської гібридної агресії. *Світова гібридна війна: український фронт* : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. Харків : Фоліо, 2017. С. 191-196.
9. A Second United Nations Charter: Modernizing the UN for a New Generation. URL : <https://globalgovernanceforum.org/wp-content/uploads/2024/09/A-Second-United-Nations-Charter.pdf> (дата звернення: 19.10.2025).

10. Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation: 32 States intervening). URL : <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/182/182-20240202-pre-01-00-en.pdf> (дата звернення: 19.10.2025).
11. Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation). URL : <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/166/166-20240131-pre-01-00-en.pdf> (дата звернення: 19.10.2025).
12. Daniele Archibugi. Reforming the UN Security Council: enlargement is not enough. URL : <https://www.democracywithoutborders.org/36950/reforming-the-un-security-council-enlargement-is-not-enough/> (дата звернення: 19.10.2025).
13. Future of Global Governance: Perspectives from Global South. URL : <https://www.globalpolicywatch.org/futureofglobalgovernance/wp-content/uploads/2024/09/Future-of-Global-Governance-Perspectives-from-global-south.pdf> (дата звернення: 19.10.2025).
14. Pact for the Future (2024) [New York] : UN, 20 Sept. 2024. URL : <https://documents.un.org/doc/undoc/ltd/n24/252/89/pdf/n2425289.pdf> (дата звернення: 19.10.2025).
15. Removing Russia from the Security Council : Part Two. URL : <http://opiniojuris.org/2022/10/19/removing-russia-from-the-security-council-part-two/> (дата звернення: 19.10.2025).
16. Revision of UN Charter discussed in New York, draft proposal presented. URL : <https://www.democracywithoutborders.org/33598/revision-of-un-charter-discussed-in-new-york-draft-proposal-presented/> (дата звернення: 19.10.2025).
17. SHANG-JIN WEI. How to Reform the UN Security Council. URL : <https://www.project-syndicate.org/commentary/making-un-security-council-more-representative-and-effective-by-shang-jin-wei-2024-09> (дата звернення: 19.10.2025).
18. United Nations General Assembly. (2022). Standing mandate for a General Assembly debate when a veto is cast in the Security Council (A/RES/76/262). URL : <https://docs.un.org/en/a/res/76/262> (дата звернення: 19.10.2025).

REFERENCES

1. Buriachenko, O. (2023). REFORMA RADY BEZPEKY OON: KhRONOLOHIYa TA PERSPEKTYVY [UN Security Council Reform: Chronology and Prospects]. Scientific Journal of Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University. Political Sciences and Methods of Teaching Socio-Political Disciplines, 22(33), 35-45 [in Ukrainian].
2. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. (n.d.). Zayava MZS Ukrainy shchodo nelehitymnosti perebuvannia Rosiyskoi Federatsii v Radi Bezpeky OON ta Orhanizatsii Obiednanykh Natsii u tsilomu [Statement by the MFA of Ukraine on the illegitimacy of the Russian Federation's presence in the UN Security Council and the United Nations as a whole]. Retrieved October 19, 2025, from <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-nelegitimnosti-perebuvannya-rosijskoyi-federaciyi-v-radi-bezpeki-oon-ta-organizaciyi-obyednanih-nacij-u-cilomu> [in Ukrainian].
3. Karavaiev, V. (2017). Mozhlyvosti protydii rosiiskii ahresii na rivni OON [Opportunities for Countering Russian Aggression at the UN Level]. Scientific Notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, (5), 28-32 [in Ukrainian].

4. Spetsialnyy trybunal dlya Ukrainy shchodo zlochynu ahresii — rol Heneralnoi Asamblei OON [*Special Tribunal for Ukraine on the Crime of Aggression — the Role of the UN General Assembly*]. (n.d.). Retrieved October 19, 2025, from <https://www.just-security.org/85131/special-tribunal-ukraine-crime-of-aggression-role-of-un-ua/> [in Ukrainian].
5. FIDH, Center for Civil Liberties, Kharkiv Human Rights Protection Group, and ADC “Memorial”. (n.d.). Spilna zayava FIDH, Tsentru hromadianskykh svobod, Kharkivskoi pravozakhysnoi hrupy ta ADTs «Memorial» shchodo ostannikh rishen Mizhnarodnoho sudu OON u spravakh «Ukraina proty Rosii» [*Joint Statement by FIDH, Center for Civil Liberties, Kharkiv Human Rights Protection Group and ADC “Memorial” on the latest decisions of the UN International Court of Justice in cases of “Ukraine v. Russia”*]. Retrieved October 19, 2025, from <https://ccl.org.ua/claims/spilna-zayava-fidh-czentru-gromadyanskyh-svobod-harkivskoyi-pravozahysnoyi-grupy-ta-adcz-memorial-shhodo-ostannih-rishen-mizhnarodnogo-sudu-on-u-spravah-ukrayina-proty-rosiyi/> [in Ukrainian].
6. Chy uspishni rishennia Mizhnarodnoho sudu OON u spravakh “Ukraina proty Rosii”: vysnovky eksperiv [*Are the decisions of the UN International Court of Justice in cases of “Ukraine v. Russia” successful: expert conclusions*]. (n.d.). Retrieved October 19, 2025, from <https://zmina.ua/event/chy-uspishni-rishennya-mizhnarodnogo-sudu-on-u-spravah-ukrayina-proty-rosiyi-vysnovky-ekspertiv/> [in Ukrainian].
7. Shulhan, I. (2023). Slid rosiiskoi federatsii v OON: pravo «veto» [*The Trace of the Russian Federation in the UN: the Right of “Veto”*]. Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences, (40), 425-430 [in Ukrainian].
8. Yablonskyi, V. (2015). Mozhlyvi stsennarii povnennia Krymu [*Possible Scenarios for the Return of Crimea*]. In V. P. Horbulin, O. S. Vlasuk, E. M. Libanova, O. M. Liashenko (Eds.), *Donbas i Krym : tsina povnennia : monohrafiia* [Donbas and Crimea: the Price of Return: Monograph], 416–428 [in Ukrainian]; Yablonskyi, V. (2017). Zhertvy rosiiskoi hibrydnoi ahresii [*Victims of Russian Hybrid Aggression*]. In V. P. Horbulin, Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front: monohrafiia [Global Hybrid War: Ukrainian Front: Monograph], 191–196 [in Ukrainian].
9. A Second United Nations Charter: Modernizing the UN for a New Generation. (2024). Retrieved October 19, 2025, from <https://globalgovernanceforum.org/wp-content/uploads/2024/09/A-Second-United-Nations-Charter.pdf> [in English].
10. International Court of Justice (ICJ). (2024). Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation: 32 States intervening). Retrieved October 19, 2025, from <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/182/182-20240202-pre-01-00-en.pdf> [in English].
11. International Court of Justice (ICJ). (2024). Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation). Retrieved October 19, 2025, from <https://www.google.com/search?q=https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/166/166-20240131-pre-01-00-en.pdf> [in English].
12. Archibugi, D. Reforming the UN Security Council: enlargement is not enough. Retrieved October 19, 2025, from <https://www.democracywithoutborders.org/36950/reforming-the-un-security-council-enlargement-is-not-enough/> [in English].

13. Future of Global Governance: Perspectives from Global South. (2024). Retrieved October 19, 2025, from <https://www.globalpolicywatch.org/futureofglobalgovernance/wp-content/uploads/2024/09/Future-of-Global-Governance-Perspectives-from-global-south.pdf> [in English].
14. United Nations (UN). (2024). Pact for the Future (A/RES/79/1, 20 Sept. 2024). New York: UN. Retrieved October 19, 2025, from <https://documents.un.org/doc/undoc/ltd/n24/252/89/pdf/n2425289.pdf> [in English].
15. Removing Russia from the Security Council: Part Two. (2022). Retrieved October 19, 2025, from <http://opiniojuris.org/2022/10/19/removing-russia-from-the-security-council-part-two/> [in English].
16. Revision of UN Charter discussed in New York, draft proposal presented. Retrieved October 19, 2025, from <https://www.democracywithoutborders.org/33598/revision-of-un-charter-discussed-in-new-york-draft-proposal-presented/> [in English].
17. Shang-Jin Wei. (2024). How to Reform the UN Security Council. Retrieved October 19, 2025, from <https://www.project-syndicate.org/commentary/making-un-security-council-more-representative-and-effective-by-shang-jin-wei-2024-09> [in English].
18. United Nations General Assembly. (2022). Standing mandate for a General Assembly debate when a veto is cast in the Security Council (A/RES/76/262). Retrieved October 19, 2025, from <https://docs.un.org/en/a/res/76/262> [in English].

УДК 351.86(042.5)

DOI: 10.24144/2078-1431.2025.2(35).77–88

Ігор Тодоров,доктор історичних наук, професор,
професор кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Наталія Тодорова,кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДИПЛОМАТІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ШИРОКОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

У статті досліджено трансформацію зовнішньополітичної стратегії України в умовах широкомасштабної російської агресії, розпочатої 24 лютого 2022 року. Проаналізовано ключові напрями дипломатичної діяльності України, зокрема: мобілізацію міжнародної підтримки, отримання військово-технічної допомоги, реалізацію санкційної політики, європейську та євроатлантичну інтеграцію, а також міжнародно-правові та гуманітарні ініціативи. Значну увагу приділено публічній дипломатії та інформаційним стратегіям, які стали дієвим інструментом протидії російській пропаганді та формування глобальної коаліції на підтримку України. Оцінено досягнення та обмеження дипломатичних зусиль, окреслено виклики безпекового, гуманітарного та економічного характеру, що постали перед Україною. Визначено уроки з попередніх прорахунків дипломатії та сформульовано прогноз її майбутнього розвитку в контексті формування нової архітектури європейської та міжнародної безпеки.

Ключові слова: Україна, зовнішня політика, дипломатія, міжнародна безпека, санкції, публічна дипломатія, міжнародно-правові механізми, ЄС, НАТО, російсько-українська війна.

The article examines the broad transformation of Ukraine's foreign policy strategy in the context of large-scale Russian aggression launched on February 24, 2022. The key areas of Ukraine's diplomatic activity are analyzed, in particular: mobilization of international support, receipt of military-technical assistance, implementation of sanctions policy, European and Euro-Atlantic integration, as well as international legal and humanitarian initiatives. Significant attention is paid to public diplomacy and information strategies, which have become an effective tool for countering Russian propaganda and forming a global coalition supporting Ukraine. The achievements and limitations of diplomatic efforts are evaluated, and Ukraine's security, humanitarian, and economic challenges are outlined. Lessons from previous miscalculations of diplomacy are identified, and a forecast for its future development is formulated in the context of forming a new architecture of European and international security.

Keywords: *Ukraine, foreign policy, diplomacy, international security, sanctions, public diplomacy, international legal mechanisms, EU, NATO, Russian-Ukrainian war.*

Широкомасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року стало не лише найбільшим випробуванням для української державності та безпеки, але й каталізатором радикальної трансформації зовнішньої політики країни. Безпрецедентні зміни у міжнародній системі безпеки створили нові виклики для української дипломатії. На тлі глибокої політичної, безпекової та гуманітарної кризи дипломатична служба України була змушена оперативно адаптувати свої підходи та інструменти до умов відкритої війни. Це робить актуальним системний аналіз зовнішньополітичної стратегії України в умовах збройної агресії, її ефективності та обмежень.

Україна активізувала дипломатичні зусилля, щоб мобілізувати міжнародну підтримку, отримати військово-технічну допомогу та прискорити вступ до західних структур безпеки. Актуальність теми підтверджується також необхідністю усвідомлення нових функцій, викликів і стратегій української дипломатії в умовах безпрецедентної загрози.

Методологія дослідження поєднує елементи політичного аналізу, контент-аналізу міжнародних комунікацій та вивчення окремих випадків ключових дипломатичних ініціатив. Актуальні проблеми, спричинені військовою агресією та її руйнівними наслідками, оцінюються за допомогою системного методу. Методи аналізу й синтезу застосовуються для збирання та узагальнення наукових положень щодо дипломатичної взаємодії України на різних рівнях. Логічний метод забезпечує теоретичне узагальнення отриманих результатів і аргументацію висновків. Історичний метод сприяє дослідженню еволюції українських дипломатичних ініціатив від початку російської агресії. Метод експертних оцінок залучає думки провідних фахівців у сфері дипломатії, безпеки та міжнародних відносин для забезпечення релевантності дослідження. Комплексне застосування різних методів сприяє глибокому аналізу ролі національної дипломатії у війні з Росією та формує підходи для ефективної стратегії майбутнього.

Сучасна академічна література висвітлює багатовекторну дипломатичну відповідь України, яка поєднує міжнародно-правові, політичні, інформаційні та військово-дипломатичні засоби. Значна увага приділяється співпраці України з міжнародними судовими інституціями, такими як Міжнародний Суд ООН та Європейський суд з прав людини, що дозволяє не лише фіксувати порушення, а й легітимізувати позицію України на глобальному рівні [9]. Окремою сферою аналізу є формування стратегічних альянсів. Україна активізувала євроатлантичну інтеграцію, прагнучи членства в НАТО та ЄС як довгострокової гарантії безпеки, хоча повноцінне членство залишається недосяжним у короткостроковій перспективі. Велика Британія та Сполучені Штати стали ключовими партнерами, надаючи політичну, військову та економічну допомогу [10; 5]. Особлива ува-

га в академічних працях приділяється регіональним ініціативам, зокрема тристороннім форматам співпраці в Центральній та Східній Європі.

Публічна дипломатія України, особливо комунікаційна стратегія президента В. Зеленського та активна протидія російській пропаганді, є предметом численних досліджень [15; 2; 1]. Фінансова та економічна дипломатія також стала важливим елементом зовнішньої стратегії України. Разом зі своїми партнерами Україна ініціювала санкційний тиск на Росію, який, попри суперечки щодо його ефективності, сприяв певній міжнародній ізоляції країни-агресора [7]. Окрім досліджень, безпосередньо зосереджених на діяльності української дипломатії, з'явилися публікації концептуального характеру, які закладають основу для розуміння та формування зовнішньої політики країни. У своїй монографії «Російська війна проти України. Як нарешті розірвати чотирисотлітнє замкнене коло» В. Горбулін та В. Бадрак намагаються концептуалізувати подальше існування країни з огляду на те, що російсько-українська війна стала реальністю в сучасній історії [4]. Для цього вони проводять синтетичний аналіз існування світу зі спробою одночасно зазирнути в минуле та майбутнє, поділитися своїм поглядом на події у світі та країні, а також дати відповіді на кілька важливих питань, зокрема: як Росія готувалася до війни та чому Путін ризикнув розпочати таку жорстоку та руйнівну континентальну війну, як відбулася глибока деградація російської держави, що було не так з підготовкою українського наступу у 2023 році, якого Путін боявся з тваринним страхом, які фактори переконали Захід провести незворотний перегляд філософії підтримки України в боротьбі за незалежність, яка роль України у формуванні нової системи міжнародної безпеки, чи дозріває світ, щоб справді адекватно та ефективно реагувати на сучасні цивілізаційні виклики? Г. Перепелиця у своїй статті «Українська дипломатія в умовах російсько-української війни» зробив спробу проаналізувати зусилля української дипломатії щодо врегулювання ситуації та наближення перемоги України [8]. 2022 рік став переломним у західній парадигмі російсько-української війни, коли сприйняття її вийшло за межі локального внутрішньо українського конфлікту. Не лише українська влада, а й міжнародна спільнота усвідомили, що зіткнулися з глибоким та глобальним міжцивілізаційним конфліктом між Росією та колективним Заходом за перерозподіл світового порядку. Цей виклик підтвердив зухвалий військовий ультиматум, який В. Путін висунув НАТО та США 17 грудня 2021 року. Гібридна війна Росії проти України вступила у свою завершальну фазу — тотально конвенційну війну. Мінський та Нормандський формати врегулювання конфлікту на Донбасі, «план Зеленського» щодо модернізації Мінських угод втратили своє значення. Отже, в Україні був лише один вибір — визнати російсько-українську війну реальністю та готуватися до широкомасштабної військової агресії з боку Російської Федерації. С. Віднянський та А. Мартинов не лише аналізують діяльність української дипломатії, спрямовану тоді на захист суверенітету та територіальної цілісності України в умовах широкомасштабної російської агресії, але й надають рекомендації щодо вдосконалення української дипломатії миру та

міжнародної безпеки, а також стримування російської збройної агресії, яка є загрозою для всього демократичного світу [3].

Останніми роками з'явилася низка наукових досліджень, що розглядають діяльність української дипломатії в контексті російської агресії та надають актуальні висновки, що вказують на подальші студії та закладають основу для узагальнюючих досліджень, які можуть мати практичні наслідки для української зовнішньої політики, що здійснюється національною дипломатією. Однак, незважаючи на наявність ґрунтовних досліджень щодо ролі дипломатії в російсько-українській війні, швидкі глобальні зміни та сучасна динаміка міжнародних відносин вимагають подальших постійних досліджень такої діяльності. Складність, адаптивність та багаторівневий характер української дипломатії, що діє в умовах широкомасштабної агресії, є важливим об'єктом дослідження. Аналіз інструментів зовнішньої політики та результатів дипломатичної діяльності необхідний для глибшого розуміння не лише міжнародної стратегії України, а й трансформації глобального середовища безпеки у XXI столітті.

Метою дослідження є здійснення комплексного аналізу трансформації зовнішньополітичної стратегії України в умовах широкомасштабної російської агресії, оцінка ефективності дипломатичних інструментів та визначення перспектив розвитку української дипломатії в контексті нової глобальної архітектури безпеки. З мети впливають **завдання дослідження**:

- розкрити особливості функціонування української дипломатії після 24 лютого 2022 року та проаналізувати основні напрями зовнішньої політики України у воєнний час: безпековий, європейський та євроатлантичний, санкційний, гуманітарний, економічний та міжнародно-правовий;
- оцінити ключові досягнення та обмеження дипломатичних зусиль України в умовах глобальних викликів і внутрішніх труднощів;
- сформулювати прогноз майбутнього розвитку зовнішньополітичної стратегії України та її ролі у формуванні нової системи міжнародної та європейської безпеки.

На тлі нових глобальних викликів (ескалація на Близькому Сході, напруженість у регіоні Тихоокеанського басейну) Україна змушена постійно оновлювати свою позицію, доводячи стратегічну важливість своєї боротьби за стабільність у Європі та всьому демократичному світі. Визначено десять ключових напрямків викликів для української дипломатії у воєнний час.

1. *Виклики безпеці.* Зростають загрози суверенітету та територіальній цілісності України. Триває російська агресія та посилюється ризик подальшої ескалації бойових дій; Українська дипломатія зосереджується на необхідності забезпечення обороноздатності шляхом міжнародної військово-технічної допомоги.

2. *Створення і підтримка міжнародної коаліції.* Зберігається та розширюється підтримка з боку західних країн (США, ЄС, НАТО, Австралія, Нова Зеландія, Південна Корея). Водночас триває протидія «втомі від України» серед міжнародних партнерів. Відбувається балансування інте-

ресів ключових партнерів у зовнішньополітичних рішеннях. Хоча партнери України не готові до повноцінних союзницьких відносин, українські дипломати не припиняють своїх зусиль у цьому напрямку.

3. *Санкційна політика.* Відбувається оновлення та посилення санкційного тиску на Російську Федерацію та її союзників. Ведеться боротьба зі схемами обходу та «санкційними лазівками». Українська дипломатія постійно лобіює нові пакети санкцій на міжнародних платформах.

4. *Європейська та євроатлантична інтеграція* України залишаються конституційно закріпленою стратегічною метою. Виконуються умови для реального початку переговорів щодо членства в ЄС та поглиблення секторальної інтеграції. Іде пошук засобів подолання вето Угорщини щодо початку переговорів про вступ до ЄС. Незмінний є курс на повноцінне членство в НАТО як єдиної ефективної гарантії національної безпеки України. Рішення самітів НАТО 2022, 2023, 2024 рр. щодо України залишаються чинними. Водночас МЗС України проводить комунікаційні заходи до міжнародної аудиторії щодо прогресу реформ.

5. *Гуманітарні виклики та репутаційні ризики:* Захист прав громадян України за кордоном, особливо біженців. Водночас ведеться боротьба з дезінформацією та пропагандою Російської Федерації на міжнародному рівні, робляться спроби кенселінгу Росії. Кардинальна увага приділяється формуванню позитивного іміджу України як демократичної, відповідальної держави.

6. *Енергетична та економічна дипломатія.* Ведеться активний пошук нових ринків та торговельних партнерів у зв'язку з втратою російського. Відбувається реальна диверсифікація джерел постачання енергоносіїв до України. Посилюється роль України як світового експортера продовольства.

7. *Міжнародно-правові виклики.* Українська дипломатія зосереджена на ініціюванні та супроводі судових проваджень проти Російської Федерації (Міжнародний кримінальний суд, Міжнародний суд ООН, Рада Європи, Європейський суд з прав людини). Всюди акцентується увага на вимозі справедливості для жертв агресії та необхідності відповідних компенсацій. Поки не відбулося юридичного закріплення статусу Російської Федерації як агресора та її відповідальності за воєнні злочини. Особливий акцент робиться на поверненні українських дітей, викрадених Російською Федерацією.

8. *Дипломатія стійкості та майбутньої післявоєнної відбудови.* Не дивлячись на те, що завершення війни нашою перемогою знаходиться в неосяжній перспективі, відбувається планування участі партнерів у відбудові України, узгоджуються довгострокові стратегії з донорами та міжнародними організаціями. Просувається концепція «Україна — рівноправний гравець у новій системі безпеки Європи». Залучається міжнародна фінансова допомога та інвестицій для майбутньої відбудови. Зокрема, були організовані та проведені чотири конференції з відновлення України, які стали ключовою глобальною платформою, присвяченою відбудові України після широкомасштабної російської агресії.

9. Залишається складним позиціонування України у відносинах з країнами Азії, Африки та Латинської Америки, які не засуджують російську агресію. Було відкрито кілька нових дипломатичних представництв у країнах «Глобального Півдня».

10. Новий і суттєвий ризик виник у 2025 р. і пов'язаний з початком другої каденції президента США Д. Трампа. Відбуваються суттєві трансформації в зовнішній політиці США. Зокрема, змінюються пріоритети США, послаблюється трансатлантична єдність, знижується рівень підтримки України, іноді відбувається фактичне блокування військової допомоги. Водночас, американська адміністрація демонстративно стримується в критиці російської агресії в Україні. Сучасна американська політика вимагає від української дипломатії надзвичайної гнучкості.

Отже, у воєнний час інструменти зовнішньої політики включають військову дипломатію, публічну дипломатію та комунікацію. Україна успішно використовує дипломатичні канали для отримання зброї, військової техніки та навчання для Збройних Сил України, формуючи новий тип партнерства — «допомога в обмін на довіру». Завдяки потужній інформаційній кампанії Україна змогла мобілізувати глобальну підтримку, впливаючи як на уряди, так і на громадськість іноземних країн, що сприяло підвищенню суб'єктності України на міжнародній арені та формуванню стабільного проукраїнського консенсусу. Українській дипломатії вдалося розробити багатогранну стратегію протидії російській агресії, зосереджуючись на міжнародно-правових діях, альянсах, публічній дипломатії та інформаційній війні. Ці зусилля були спрямовані на забезпечення міжнародної підтримки, відновлення територіальної цілісності та протидію російським наративам. Ефективність цих стратегій була неоднозначною, але зі значними успіхами у досягненні глобальної солідарності та підтримки. Український уряд працює в рамках ООН над прийняттям резолюцій Генеральної асамблеї, що засуджують дії Росії, хоча їхня ефективність обмежена рекомендаційним характером цих документів. Спроби засудити Росію в Раді Безпеки ООН позбавлені сенсу через право вето останньої в цьому головному органі ООН.

Україна прагне покращити дипломатичні альянси та партнерства, зміцнити свої зв'язки з НАТО та Європейським Союзом, а також прагнути до їх повноцінного членства як довгострокової стратегії безпеки. Стратегічно важливим рішенням для України в політичному, безпековому, соціально-культурному та моральному плані стало історичне рішення Європейської Ради від 14 грудня 2023 року про початок переговорів щодо вступу України до Європейського Союзу. Це знаменує собою початок завершального етапу процесу європейської інтеграції та забезпечує новий рівень відносин між Києвом та Брюсселем. Завдяки своїй стабільній відданості демократичним цінностям Україна здобула безпрецедентну довіру та підтримку з боку провідних західних держав. Зараз ключовим завданням внутрішньої дипломатії є забезпечення успішного початку та завершення переговорного процесу з ЄС, виконання необхідних критеріїв членства та остаточна інтеграція до Європейського Союзу. Це дозволить

Україні максимально реалізувати свій потенціал європейської інтеграції та стати невід'ємною частиною західного демократичного світу. Підтримуючи своє прагнення щодо членства в НАТО, Україна продовжує виступати за більш пришвидшений шлях. Країна також розвинула стратегічні партнерства з такими країнами, як Велика Британія, яка була рішучим прихильником України через політичну співпрацю та стратегічні альянси, такі як тристоронній альянс з Польщею [11].

Вплив публічної дипломатії на глобальну солідарність з українським народом важко переоцінити. Президент В. Зеленський звернув увагу на роль публічної дипломатії, використовуючи промови та міжнародні платформи для сприяння глобальній солідарності та мобілізації на підтримку України. Його зусилля допомогли сформувати боротьбу на підтримку України як спільну глобальну справу, апелюючи до спільних цінностей та міжнародного права. Україна також зосередилася на протидії російській інформаційній війні шляхом сприяння медіа грамотності та спростування хибних наративів, що мало вирішальне значення для збереження міжнародної підтримки та протидії російській пропаганді. Україна ефективно комунікувала з Європейським Союзом та Сполученими Штатами, які надають країні значну військову та фінансову допомогу. Ця підтримка була життєво важливою для зміцнення обороноздатності України та збереження міжнародної уваги до російсько-української війни [5].

Стратегічне використання санкцій проти Росії, узгоджене з міжнародними партнерами, є ключовим компонентом дипломатичних зусиль України щодо послаблення економічних та політичних позицій Росії. 31 січня 2024 року в Україні було запущено Державний реєстр санкцій [6], який забезпечує відкритий публічний доступ до актуальної та достовірної інформації про всіх суб'єктів, на яких поширюються обмежувальні заходи України. Цей крок підвищив прозорість санкційного режиму та сприяв його ефективнішому застосуванню. Реєстр дозволяє бізнесу, громадянському суспільству та міжнародним партнерам отримувати вичерпну інформацію про санкційні списки в режимі реального часу. Крім того, українська дипломатія активно працює над розширенням списку санкцій проти Росії в координації з міжнародними партнерами з метою обмеження можливостей Росії фінансувати війну, підризу її економіки та ізоляції її на світовій арені.

Хоча дипломатичні стратегії України виявилися доволі ефективними у залученні міжнародної підтримки та тиску на Росію, проблеми залишаються. Українська дипломатія зіткнулася з низкою невдач у контексті російського вторгнення, які можна пояснити як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Ці невдачі посилювалися складним геополітичним ландшафтом та агресивними стратегіями, що застосовувала Росія. До дипломатичних невдач належить, перш за все, недооцінка російських намірів. Україна, як і багато міжнародних спостерігачів, недооцінила масштаб агресивних намірів Росії. Вторгненню 2022 року передували роки напруженості, але масштаб та зухвалість нападу здивували багатьох [18]. Цей прорахунок завадив здатності України належним чином підготуватися до

вторгнення, тоді як ефективні дипломатичні стратегії мають вирішальне значення для протидії таким вторгненням та підкреслення важливості чіткої комунікації та міжнародних альянсів для зміцнення захисту від агресії [17]. До вторгнення дипломатичні зусилля України щодо забезпечення сильніших міжнародних гарантій та підтримки були недостатніми. Відсутність надійної довоєнної дипломатичної стратегії зробила Україну вразливою, коли Росія розпочала повномасштабне вторгнення.

Дипломатичний вплив України був обмежений її геополітичним становищем та складними історичними зв'язками з Росією. Проєвропейські зрушення в політиці України ще більше загострили напруженість, обмежуючи її здатність ефективно вести переговори з Росією [16].

Незважаючи на ці виклики, дипломатичні зусилля України також дали цінний досвід для майбутніх міжнародних відносин та врегулювання конфліктів. Дипломатичні невдачі допомогли країні засвоїти деякі важливі уроки. Вторгнення підкреслило критичну важливість міцних міжнародних альянсів. Здатність України отримувати підтримку від західних держав, зокрема у вигляді військової допомоги та санкцій проти Росії, мала вирішальне значення для підтримки її оборонних зусиль. Українська дипломатія зіткнулася з обмеженнями через політичний контекст, а на початку конфлікту варіанти були обмеженими. Незважаючи на відкритість України до переговорів, не було жодних ознак того, що Росія припинить інвазію. Винесені уроки свідчать про те, що ефективна дипломатія повинна поєднуватися з військовою стійкістю та міжнародною підтримкою, оскільки здатність України мобілізувати людські ресурси та завойовувати емпатію Заходу має вирішальне значення для протидії російській агресії [14].

Ситуація також підкреслила необхідність проактивної та прогнозовної дипломатії. Досвід України демонструє важливість постійного діалогу з міжнародними партнерами та попередньої підготовки до потенційних загроз. Це, у свою чергу, вимагає ефективних комунікаційних стратегій, які є життєво важливими для формування міжнародних наративів. Здатність України протистояти російській пропаганді та представляти свою позицію світовій спільноті була ключовим фактором у збереженні міжнародної підтримки [20].

Хоча Україна зіткнулася із серйозними дипломатичними викликами, ширший геополітичний контекст також відіграв вирішальну роль. Стратегічні провали Росії, включаючи її нездатність досягти своїх початкових цілей та недооцінку опору України, добре задокументовані [13]. Ці провали погіршили її відносини з західними країнами [12]. Конфлікт виявив обмеження м'якої сили Росії та її залежність від жорсткої сили для досягнення своїх цілей [19]. Ця ширша перспектива підкреслює складну взаємодію дипломатичних, військових та геополітичних факторів, які сформували поточний конфлікт.

Зовнішньополітична стратегія України в умовах війни трансформується з реактивної на проактивну. В умовах багатовекторних викликів українська дипломатія демонструє гнучкість, стратегічне мислення та

намір адаптуватися до нової геополітичної реальності. У найближчому майбутньому зовнішня політика України залишатиметься зосередженою на досягненні перемоги та відновленні територіальної цілісності, вступі до НАТО та ЄС, відновленні зруйнованої інфраструктури за рахунок міжнародної допомоги та активній участі у формуванні нової глобальної системи безпеки. Однак, залишаються виклики у досягненні конкретних результатів. Повільний прогрес до членства в НАТО підкреслює обмеженість дипломатичних зусиль для досягнення негайних та відчутних результатів. Крім того, складність міжнародної політики та різноманітні політичні позиції держав-партнерів можуть знизити ефективність дипломатичних ініціатив України. Тим не менш, наполегливі зусилля України на міжнародній арені продовжують відігравати вирішальну роль у протидії російській агресії. Майбутнє зовнішньої політики України залежить від її здатності не лише перемагати на полі бою, а й зміцнювати себе як суб'єкта міжнародного права для участі у формуванні нової архітектури європейської безпеки з Україною як її рівноправним елементом. Майбутнє зовнішньої політики України визначатиметься не лише військовим успіхом, а й дипломатичною здатністю перетворити перемогу на довгострокові міжнародно-правові та геополітичні гарантії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Близняк, О., Гуменна, К. (2024). Український досвід протидії інформаційній війні Росії в Україні в умовах повномасштабної війни. *Міжнародні відносини, Суспільні комунікації та регіональні студії*. — № 2 (19). С. 59–72. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2024-02-59-72>.
2. Висоцький, О., Павлов, Д. (2024). Глобальна солідарність як стратегічна основа протистояння агресору: публічна дипломатія Президента України у пошуках шляхів об'єднання світу в контексті повномасштабної російсько-української війни. // *Міжнародні відносини, Суспільні комунікації та регіональні студії*. 2024. — № 1 (18). С. 56-69. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2024-01-56-69>
3. Віднянський С., Мартинов А. (2023) Російсько-українська війна та міжнародне співтовариство: монографія. К.: Інститут історії України НАН України, 2023. 264 с.
4. Горбулін В., Бадрак В. (2024) Російська війна проти України. Як нарешті розірвати чотирьохсотрічне замкнене коло. К.: Брайт Букс, 2024. — 302 с.
5. Гурицька М.С., Рихлік В.А. (2024) Військово-політична комунікація України з Європейським Союзом та США // *Політичне життя*. 2024. — № 1. С. 133-140. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.1.19>
6. Державний реєстр санкцій. Реєстр створено з метою надання безоплатного публічного доступу до актуальної та достовірної інформації про суб'єктів, щодо яких застосовано санкції. <https://drs.nsd.gov.ua/>
7. Литвинчук О., Шевчук А., Юрківський О., Дика, О. (2024). Дипломатична Україна на міжнародній арені: прорахунки та здобутки у воєнних умовах. *Суспільство та безпека*. 2024. — № 2-3. — С. 36–43. [https://doi.org/10.26642/sas-2024-2-3\(3\)-36-43](https://doi.org/10.26642/sas-2024-2-3(3)-36-43)

8. Перепелиця Г. (2022). Українська дипломатія в умовах російсько-української війни. *Україна дипломатична*, XXIII, С. 276–295. <https://doi.org/10.37837/2707-7683-2022-16>
9. Юрійчук Є., Опінко С. (2021) Діяльність зовнішньополітичних органів влади України в ООН і міжнародних судах щодо протидії російській гібридній агресії // *Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей* 2021 / 43. — С. 117-135. <https://doi.org/10.31861/mhpi2021.43>.
10. Яковенко Н. (2022) Дипломатичні зусилля України у відносинах з НАТО в умовах російсько-української війни. *Україна дипломатична*, XXIII, С. 296–305. <https://doi.org/10.37837/2707-7683-2022-17>
11. Яковенко Н. (2024). Українсько-британські дипломатичні відносини впродовж рашистської агресії // *Україна дипломатична*. XXIV. С. 165-176. <https://doi.org/10.37837/2707-7683-2023-8>
12. Gould-Davies, N. (2022). Putin's Strategic Failure. *Survival*, 64(2), 7–16. <https://doi.org/10.1080/00396338.2022.2055818>
13. Itugbu, S. (2023). Russia's Strategic Failure in Ukraine. *International Journal of Research and Innovation in Social Science*, VII(VII), 881–895. <https://doi.org/10.47772/ijriss.2023.70768>
14. Johnson, R. S. (2022). Dysfunctional Warfare: The Russian Invasion of Ukraine 2022. *Parameters*, 52(2), 5–20. <https://doi.org/10.55540/0031-1723.3144> Johnson, 2022).
15. Kuleba, D. (2022). 'How Ukraine Will Win: Kyiv's Theory of Victory', *Foreign Affairs*, 17 June [online]. Available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-06-17/how-ukraine-will-win>
16. Kwieciński, B., & Kozlov, R. (2023) "Rozdział II. Zbrojna agresja Rosji, destabilizacja Ukrainy, kryzys humanitarny i jego skutki", (pp. 43–76). In Kiwior-Filo, M., Bujwid-Kurek, E., and Kwieciński, B. (eds.) *Neoimperializm rosyjski w kontekście wojny na Ukrainie*. Poland: Księgarnia Akademicka Publishing. <https://doi.org/10.12797/9788381388795.02>).
17. Oxford Analytica, 2022 Oxford Analytica (2022), "Russian campaign failures stem from political errors", *Expert Briefings*. <https://doi.org/10.1108/OXAN-ES267905>
18. Paché, G. (2022). A "Ukrainian Campaign" for the Russian Armed Forces? Logistical Deficiencies During the Invasion of Ukraine 2022. (2022). *The Journal of Applied Business and Economics*, 24(3). <https://doi.org/10.33423/jabe.v24i3.5292>
19. Pizzolo, P. (2024). Ukraine and the Debacle of Russian Soft Power. *The International Spectator*, 59(2), 37–57. <https://doi.org/10.1080/03932729.2024.2316746>
20. Savelyev, Y. (2023). Untruthful claims, real war, dire consequences: understanding the narrative of the Russian invasion of Ukraine. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 31(2), 467–480. <https://doi.org/10.1080/25739638.2023.2198831>

REFERENCES

1. Blyznyak, O., Humenna, K. (2024). Ukrayins'kyy dosvid protydyi informatsiyniy viyni Rosiyi v Ukraini v umovakh povnomasshtabnoyi viyny. Mizhnarodni vidnosyny, Suspil'ni komunikatsiyi ta rehional'ni studiyi. — № 2 (19). S. 59–72. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2024-02-59-72> [in Ukrainian].
2. Vysots'kyi, O., Pavlov, D. (2024). Hlobal'na solidarnist' yak stratehichna osnova protystoyannya ahresoru: publiczna dyplomatiya Prezydenta Ukrayiny u poshukakh

- shlyakhiv ob'yednannya svitu v konteksti povnomasshtabnoyi rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny. // Mizhnarodni vidnosyny, Suspil'ni komunikatsiyi ta rehional'ni studiyi. 2024. — № 1 (18). S. 56-69. <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2024-01-56-69> [in Ukrainian].
3. Vidnyans'kyi S., Martynov A. (2023) Rosiys'ko-ukrayins'ka viyna ta mizhnarodne spivtovarystvo: monohrafiya. K.: Instytut istoriyi Ukrainy NAN Ukrainy, 2023. 264 s. [in Ukrainian].
 4. Horbulin V., Badrak V. (2024) Rosiys'ka viyna proty Ukrainy. Yak nareshiti rozirvaty choty'r'okhsotrichne zamknene kolo. K.: Brayt Buks, 2024. — 302 s. [in Ukrainian].
 5. Huryts'ka M.S., Rykhlik V.A. (2024) Viys'kovo-politychna komunikatsiya Ukrainy z Yevropeys'kym Soyuzom ta SSA // Politychne zhyttya. 2024. — № 1. S. 133-140. <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.1.19> [in Ukrainian].
 6. Derzhavnyy reyestr sanktsiy. Reyestr stvoreno z metoyu nadannya bezoplatnoho publichnogo dostupu do aktual'noyi ta dostovirnoyi informatsiyi pro sub'yektiv, shchodo yakykh zastosovano sanktsiyi. <https://drs.nsd.gov.ua/> [in Ukrainian].
 7. Lytvynchuk O., Shevchuk A., Yurkivs'kyi O., Dyka, O. (2024). Dyplomatychna Ukraina na mizhnarodniy areni: prorakhunky ta zdobutky u voyennykh umovakh. Suspil'stvo ta bezpeka. 2024. — № 2-3. — S. 36–43. [https://doi.org/10.26642/sas-2024-2-3\(3\)-36-43](https://doi.org/10.26642/sas-2024-2-3(3)-36-43) [in Ukrainian].
 8. Perepelytsya H. (2022). Ukrain's'ka dyplomatiya v umovakh rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny. Ukraina dyplomatychna, XXIII, S. 276–295. <https://doi.org/10.37837/2707-7683-2022-16> [in Ukrainian].
 9. Yuriychuk YE., Opinko S. (2021) Diyal'nist' zovnishn'opolitychnykh orhaniv vlady Ukrainy v OON i mizhnarodnykh sudakh shchodo protydiyi rosiys'kiy hibrydnyy ahresiyi // Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu: Zbirnyk naukovykh statey 2021 / 43. — S. 117-135. <https://doi.org/10.31861/mhpi2021.43> [in Ukrainian].
 10. Yakovenko N. (2022) Dyplomatychni zusyllya Ukrainy u vidnosynakh z NATO v umovakh rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny. Ukraina dyplomatychna, XXIII, S. 296–305. <https://doi.org/10.37837/2707-7683-2022-17> [in Ukrainian].
 11. Yakovenko N. (2024). Ukrain's'ko-brytans'ki dyplomatychni vidnosyny vprodovzh rashyst-s'koyi ahresiyi // Ukraina dyplomatychna. XXIV. S. 165-176. <https://doi.org/10.37837/2707-7683-2023-8> [in Ukrainian].
 12. Gould-Davies, N. (2022). Putin's Strategic Failure. *Survival*, 64(2), 7–16. <https://doi.org/10.1080/00396338.2022.2055818> [in English].
 13. Itugbu, S. (2023). Russia's Strategic Failure in Ukraine. *International Journal of Research and Innovation in Social Science*, VII(VII), 881–895. <https://doi.org/10.47772/ijriss.2023.70768> [in English].
 14. Johnson, R. S. (2022). Dysfunctional Warfare: The Russian Invasion of Ukraine 2022. *Parameters*, 52(2), 5–20. <https://doi.org/10.55540/0031-1723.3144> Johnson, 2022) [in English].
 15. Kuleba, D. (2022). 'How Ukraine Will Win: Kyiv's Theory of Victory', *Foreign Affairs*, 17 June [online]. Available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-06-17/how-ukraine-will-win> [in English].
 16. Kwieciński, B., & Kozlov, R. (2023) "Rozdział II. Zbrojna agresja Rosji, destabilizacja Ukrainy, kryzys humanitarny i jego skutki", (pp. 43–76). In Kiwior-Filo, M., Bujwid-Kurek, E., and Kwieciński, B. (eds.) *Neoimperializm rosyjski w kon-*

- tekście wojny na Ukrainie. Poland: Księgarnia Akademicka Publishing. <https://doi.org/10.12797/9788381388795.02>) [in Polish].
17. Oxford Analytica, 2022 Oxford Analytica (2022), «Russian campaign failures stem from political errors», *Expert Briefings*. <https://doi.org/10.1108/OXAN-ES267905> [in English].
 18. Paché, G. (2022). A “Ukrainian Campaign” for the Russian Armed Forces? Logistical Deficiencies During the Invasion of Ukraine 2022. (2022). *The Journal of Applied Business and Economics*, 24(3). <https://doi.org/10.33423/jabe.v24i3.5292> [in English].
 19. Pizzolo, P. (2024). Ukraine and the Debacle of Russian Soft Power. *The International Spectator*, 59(2), 37–57. <https://doi.org/10.1080/03932729.2024.2316746> [in English].
 20. Savelyev, Y. (2023). Untruthful claims, real war, dire consequences: understanding the narrative of the Russian invasion of Ukraine. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 31(2), 467–480. <https://doi.org/10.1080/25739638.2023.2198831> [in English].

УДК 94(100)(092)«1943»:327«19»

DOI: 10.24144/2078-1431.2025.2(35).89–99

Євген Бевзюк,*доктор історичних наук,
професор кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій, ДВНЗ «УжНУ»***Михайло Шелемба,***кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій, ДВНЗ «УжНУ»*

ТЕГЕРАНСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ: ДІАЛОГ ПРО МАЙБУТНЄ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

Дослідження ґрунтується на застосуванні методів історичного аналізу та синтезу для вивчення Тегеранської конференції 1943 року як ключової події Другої світової війни та етапу формування повоєнного світового порядку. Використано проблемно-хронологічний підхід, що дозволяє розглянути не лише сам перебіг конференції, але й її безпосередні передумови, зокрема стратегічну ситуацію на фронтах та результати попередніх узгоджень, таких як Каїрська конференція. Аналіз спирається на інтерпретацію фактів та подій, викладених у наданому текстовому матеріалі, який базується на вторинних історичних джерелах. Особлива увага приділяється аналізу дипломатичних переговорів та процесів ухвалення рішень лідерами «Великої трійки». Ключовим методом є компаративний аналіз позицій Й. Сталіна, Ф. Д. Рузвельта та В. Черчилля з основних питань порядку денного (відкриття Другого фронту, польське питання, доля Німеччини, створення ООН та ін.), виявлення їхніх стратегічних цілей, точок перетину інтересів та характеру досягнутих компромісів через аналіз їхньої взаємодії, зафіксованої в джерелах.

Перша зустріч лідерів СРСР, США та Великої Британії на Тегеранській конференції у листопаді-грудні 1943 року призвела до ухвалення ключових військово-стратегічних та політичних рішень. Було остаточно узгоджено відкриття Другого фронту через операцію «Оверлорд» у Північній Франції в травні 1944 року, незважаючи на альтернативні пропозиції Черчилля щодо Балкан. Досягнуто принципової домовленості щодо майбутніх кордонів Польщі зі зміщенням на захід за рахунок німецьких територій (до Одера) як компенсації за території на сході, що мали відійти СРСР по «лінії Керзона». Питання повоєнного устрою Німеччини було передано до спеціальної комісії, проте союзники погодили основні принципи політики «чотирьох Д». Також відбулося фактичне погодження США та Великою Британією на радянський контроль над балтійськими країнами та була досягнута згода щодо створення єдиної світової організації безпеки (майбутньої ООН) за моделлю, запропонованою Рузвельтом. Ухвалені рішення та компроміси значною мірою визначили подальший хід війни та заклали основи повоєнного світового порядку.

Ключові слова: Тегеранська конференція, Друга світова війна, Велика трійка, Другий фронт, польське питання, повоєнний устрій світу, Каїрська конференція.

The research is based on the application of methods of historical analysis and synthesis to study the Tehran Conference of 1943 as a key event of World War II and a stage in the formation of the post-war world order. A problem-chronological approach was used, allowing for the examination not only of the course of the conference itself but also its immediate prerequisites, particularly the strategic situation on the fronts and the results of previous agreements, such as the Cairo Conference. The analysis relies on the interpretation of facts and events presented in the provided textual material, which is based on secondary historical sources. Special attention is paid to the analysis of diplomatic negotiations and decision-making processes of the «Big Three» leaders. The key method is a comparative analysis of the positions of J. Stalin, F. D. Roosevelt, and W. Churchill on the main agenda items (opening the Second Front, the Polish question, the fate of Germany, the creation of the UN, etc.), identifying their strategic goals, points of converging interests, and the nature of the compromises reached through the analysis of their interaction recorded in the sources.

The first meeting of the leaders of the USSR, USA, and Great Britain at the Tehran Conference in November–December 1943 led to the adoption of key military-strategic and political decisions. The opening of the Second Front through Operation Overlord in Northern France in May 1944 was finally agreed upon, despite Churchill's alternative proposals regarding the Balkans. A principal agreement was reached on the future borders of Poland, shifting them westward at the expense of German territories (to the Oder) as compensation for territories in the east that were to go to the USSR along the «Curzon Line». The issue of Germany's post-war structure was referred to a special commission, however, the allies agreed on the main principles of the «Four Ds» policy. There was also de facto agreement by the USA and Great Britain on Soviet control over the Baltic states, and consent was reached regarding the creation of a single world security organization (the future UN) based on the model proposed by Roosevelt. The decisions made and compromises reached significantly determined the further course of the war and laid the foundations for the post-war world order.

Keywords: Tehran Conference, World War II, Big Three, Second Front, Polish question, post-war world order, Cairo Conference.

Постановка проблеми. До середини 1943 року, особливо після поразки Німеччини на Курській дузі, намітився перелом у ході Другої світової війни. Це поставило перед основними учасниками антигітлерівської коаліції — СРСР, США та Великою Британією — нагальну проблему узгодження подальшої спільної стратегії для якнайшвидшого розгрому нацистської Німеччини та її союзників. Окрім військових питань, виникла необхідність обговорення ключових аспектів повоєнного устрою світу, враховуючи різні геополітичні інтереси та ідеологічні підходи лідерів «Великої трійки». Тегеранська конференція стала першим майданчиком для особистої зустрічі Сталіна, Рузвельта та Черчилля, де ці складні та взаємопов'язані проблеми мали бути обговорені та вирішені.

У контексті глобальної політики рішення Тегеранської конференції 1943 року мали й безпосередній вплив на долю Східної Європи, зокрема на території, що зараз є Україною. Через визначення кордонів, сфери впливу та розподіл повоєнної влади, Тегеран впливав на подальший статус українських земель у складі СРСР і на перспективи їхнього відновлення після війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історії Тегеранської конференції та її передумовам присвячено значний масив наукової літератури. Дослідники аналізували стратегічні дебати щодо відкриття Другого фронту, зокрема протистояння позицій Черчилля, який пропонував балканський варіант, та Сталіна і Рузвельта, які наполягали на висадці у Франції, спираючись на рішення Квебецької конференції. Окремим напрямком досліджень є «польське питання», включаючи його зв'язок із таємним протоколом Молотова-Ріббентропа, Катинською трагедією та пропозицією «лінії Керзона». Вивчалися також переговори щодо повоєнної долі Німеччини, плани її розчленування чи реорганізації та узгодження принципів «чотирьох Д». Важливе місце займають праці, присвячені формуванню засад майбутньої ООН та дискусіям щодо її структури. Досліджувалися й регіональні аспекти, зокрема Каїрська конференція та її вплив на далекосхідний театр воєнних дій і позицію Китаю, а також питання Ірану та балтійських держав. Дане дослідження спирається на ці напрацювання для аналізу взаємодії лідерів та прийнятих рішень на Тегеранській конференції.

Мета статті (постановка завдання). Метою дослідження є здійснення комплексного історико-аналітичного аналізу Тегеранської конференції як стратегічного етапу дипломатичної взаємодії лідерів антигітлерівської коаліції, що визначив контури повоєнного світового порядку.

Результати дослідження. До середини війни відбулися глобальні світові зміни. Після поразки на Курській дузі (серпень 1943) нацистська Німеччина почала втрачати стратегічну військову ініціативу. Постало завдання поглибити співпрацю між трьома великими країнами заради більш швидкоокого досягнення перемоги над нацизмом. Для обговорення цієї проблеми було вирішено зібратися на конференції. Зустріч у Тегерані (28 листопада — 1 грудня 1943) стала за роки Другої світової війни першою конференцією «Великої трійки» лідерів трьох країн: І.Сталіна (СРСР), Ф.Д.Рузвельта (США), У.Черчилля (Великобританія).

Головною метою конференції стала необхідність розробити остаточну стратегію у боротьбі проти нацизму та фашизму, перемогти над Німеччиною, її європейських союзників та Японію. Участь Японії у світовій війні на Тихоокеанському регіоні особливо хвилювала США. Саме тому, по дорозі до Тегерану Рузвельт і Черчилль 23 листопада 1943 р. зустрілися в Каїрі на Каїрській конференції. Була прийнята Каїрська декларація, яку підписали США, Велика Британія та Китай [1]. Учить Китаю на переговорах була обумовлена необхідністю перед Тегераном вирішити перспективу Китаю його правлячої партії Гоміньдану та лідера цієї партії — Чан Кайші. З останнім Рузвельт постійно вів сепаратні переговори [2].

Присутність Чан Кайші у Каїрі не викликала ентузіазму у Черчилля. Британський прем'єр був проти ідеї Рузвельта встановити великий формат світового порядку. Світовий порядок Черчилль розглядав як клуб трьох великих держав, з якого виключалися Китай і Франція. Рузвельт навпаки намагався підтримувати «особливі» відносини із Китаєм. У великому форматі поряд із Китаєм і Францією Великобританія фактично опинялася у становищі регіональної, а не глобальної держави.

На Каїрській конференції Рузвельт домігся прийняття декларації по Далекому Сходу. У ній заявлялося про наміри союзників повністю ліквідувати Японську імперію. Китай мав відновити контроль над територіями які у нього захопила Японією «Маньчжурія, Формоза та Пескадорські острови повертаються Китайській Республіці» [1]. При цьому, Китай включався до числа «чотирьох поліцейських держав» у рамках майбутньої міжнародної організації. Сталін погодився із Каїрською декларацією. Однак при цьому він уміло підвів союзників до того, щоб надати СРСР сферу впливу на Далекому Сході. Головним чином, у партнерстві з Рузвельтом, Сталін зробив заявку на китайський порт Далянь, експлуатацію залізниць у Маньчжурії та передачу Південного Сахаліну та Курил СРСР.

Після конференції в Каїрі Рузвельт і Черчилль переїхали до Тегерану. Головні питання конференції: відкриття «другого фронту» у Франції; проблема та перспектива Ірану «Декларація про Іран»; «польське питання»; проблема вступу СРСР у війну проти Японії; питань повоєнного устрою світу та кордонів держав у Європі; питання забезпечення миру та міжнародної безпеки у післявоєнний період [3].

Найважливішим питання конференції стане проблема відкриття Другого фронту. Президент США стояв на принципі виконанні рішень Квебецької конференції (серпень 1943) «кодова назва Quadrant». У Квебеці рішення про відкриття другого фронту у Європі не раніше травня 1944 року погодили Рузвельт і Черчилль. Також у ході конференції було укладено секретну угоду про англо-американське співробітництво в галузі створення атомної бомби [4].

В Тегерані виникли суперечки відносно термінів початку і місця висадки союзників у Європі. Сталін та Рузвельт вважали Північну Францію єдиним придатним місцем для відкриття другого фронту. Черчилль в якості альтернативи пропонував Балкани. Він сподівався запобігти розростанню радянської сфери впливу [5]. Сталін вважав, що Черчилль буде бойкотувати відкриття другого фронту, але під час особистої зустрічі Черчилля із Сталіним 30 листопада 1943, прем'єр сказав, що «Британія проводить підготовку для проведення операцій Оверлор» [6]. До кінця було прийнято рішення про відкриття у травні 1944 року Другого фронту у Північній Франції.

Наступне питання конференції це доля повоєнної Польщі. Насамперед, Сталіна відмовлявся визнавати лондонський польський уряд на чолі із прем'єр-міністром генералом Сікорським. До того ж, діалогу не сприяло Катинське питання [7]. У ноті до уряду Сікорському Кремль назвав катинське питання вигадкою і шантажем [8]. Польське питання мало особливе

значення. Згідно таємного протоколу до Договору про ненапад між Німеччиною та СРСР, Східна Польща стала зоною інтересів СРСР, а чотири райони увійшли до складу Радянської України. Польській уряд генерала Сікорського не погоджувався на жодні територіальні поступки на користь СРСР. Британська та американська делегації пропонували провести нові кордон по Лінії Керзона. Це демаркаційна лінія між Польщею та РРФСР, яка була ще запропонована міністром закордонних справ Великобританії лордом Керзоном у 1920 році [9]. Поляки вважали що такий підхід є грубим порушення принципу недоторканності території та співробітництва.

На конференції Сталін виходив з того, що радянсько-польський кордон має проходити лінією, що була встановлена ще таємним протоколом Молотова-Ріббентропа 1939 р. [10]. Для компенсації втрати поляками території, Сталін за рахунок німецьких земель запропонував пересунути польський кордон на Захід до Одера. Також, СРСР розраховував отримати Східну Пруссію із Кенігсбергом і пересунути кордон із Фінляндією далі від Ленінграду [11]. Черчилль і Рузвельт погодилися із його пропозицією. Пройде всього п'ять років і компромісна позиція президента США і Британського прем'єр-міністра стане причиною радянізації всієї Східної Європи.

Під час обговорення питання про майбутню долю Німеччини Рузвельт пропонував розділити Німеччину на дрібні держави. Мета такого підходу — у майбутньому виключити можливість відродження німецького експансіонізму. Рузвельт конкретно запропонував розчленувати Німеччину на п'ять частин, причому передати Кіль, Гамбург, Рур і Саар під контроль Об'єднаних Націй [12].

Цікавим був підхід Сталіна до майбутньої долі Німеччини. Він пропонував надати політичну самостійність Угорщині і Австрії, а в Німеччині провести демілітаризації та демократизації. Сталін дотримувався думки, що після війни через структури європейського комуністичного руху він зробить Німеччину своєю зоною політичного впливу. До кінця було вирішено німецьку проблему передати на вивчення до Європейської консультативної комісії [13].

Для повного вирішення «німецького питання» було прийнято чотири політичні принципи, «чотири Д»: Денацифікація — ключовий принцип, який передбачав повну ліквідацію всіх нацистських організацій. Демілітаризація — роззброєння німецької армії. Демократизація — повернення багатопартійних виборів та всіх свобод населенню. Декартелізація — розпуск всіх великих економічних підприємств (картелів), які контролювали економіку країни та не давали можливості для розвитку середніх та малих підприємств.

Окремо стояло питання балтійських республік. Під час бесіди Сталіна із Рузвельтом 1 грудня 1943 року президент США говорив про те, що у майбутньому світова спільнота поставить питання про справедливість включення Латвії, Литви та Естонії до складу СРСР. Рузвельт запропонував провести плебісцит на територіях цих республік. Сталін погодився із такою пропозицією, але сказав що плебісцит у республіках має про-

ходити без будь-якої форми міжнародного контролю [14]. Фактично на Тегеранській конференції в США і Великобританії схвалили входження балтійських держав до складу СРСР. Втім США і Великобританія ніколи офіційно не визнавали цей факт [15].

Для забезпечення світової безпеки пропонувалося створити організацію Об'єднаних Націй. На думку Рузвельта її структура мала включати три органи. Загальний орган, у складі всіх членів Об'єднаних Націй. Його рішення мають носити лише рекомендаційний характер. Наступний, виконавчий комітет у складі СРСР, США, Великобританії, Китаю, двох європейських країн, однієї латиноамериканської країни, однієї країни Середнього Сходу та одного з британських домініонів. Компетенція комітету — розв'язання загальних проблем. Останній орган — поліцейський комітет (СРСР, США, Великобританія та Китай) має відповідати за процес збереження миру [6].

Сталін визнав пропозицію Рузвельта слушною, але сказав: «малі європейські держави можуть бути незадоволені такою організацією». Він запропонував: «створити дві міжнародні організації, одну — для Європи, іншу — далекосхідну або світову». Прем'єр-міністр запропонував створити три організації — європейську, далекосхідну та американську. Однак Рузвельт зауважив, що США географічно не зможуть стати членом європейської організації і це не дозволить США приймати участь у забезпеченні європейської безпеки [6]. 1 грудня 1943 року Сталін у розмові з Рузвельтом повідомив, що прийняв його пропозицію про створення однієї світової організації [14].

За підсумками роботи Тегеранської конференції прийнято три документи: «Військові рішення Тегеранської конференції». Велика трійка зобов'язувалася допомагати боротьбі югославських партизанів. США і Великобританія взяли зобов'язання провести операцію «Оверлорд» протягом травня 1944 р. [16] Другий документ, це «Декларація трьох держав». Країни «Великої трійки» взяли зобов'язання в подальшому спільно співпрацювати як у військовий так і у післявоєнний період. Останньою була «Декларація трьох держав про Іран» в якій сторони позитивно оцінили іранську допомогу у боротьбі із нацизмом та висловлювали бажання зберегти незалежність, суверенітет та територіальну недоторканність Ірану [17].

Україна стала однією з територій, які найбільше постраждали від нацистської окупації. Уже до 1943 року саме українські фронти Червоної армії стали ключовими у визволенні Східної Європи. Саме рішення Тегеранської конференції про відкриття Другого фронту було важливим для радянського командування, адже воно мало безпосередній вплив на розвантаження східного фронту, де основний тягар воєнних дій припадав на українські землі [18]. Важливо підкреслити й питання кордонів. «Польське питання» мало безпосереднє відношення до західноукраїнських земель — Галичини, Волині, Холмщини. Східний кордон Польщі, встановлений по «лінії Керзона», означав закріплення цих територій за Радянським Союзом, а отже — за Українською РСР. Ці рішення стали частиною ширшої

системи міжнародних угод, які закріплювали радянську владу у Східній Європі, включно з Україною, і забезпечували передумови для подальшої радянзації [19].

Україна, в ході війни, зазнала величезних людських, економічних і матеріальних втрат — від 5 до 7 мільйонів загиблих, десятки тисяч зруйнованих міст, сіл і інфраструктури. [20] У післявоєнний період відновлення вимагало значних зусиль, а рішення союзників щодо політичного й адміністративного устрою Східної Європи сформували рамки того, як ця відбудова рухатиметься [21]. Окрім територіальних аспектів, значення мало і міжнародне визнання ролі України у війні. Уже в 1945 році Українська РСР стала співзасновницею Організації Об'єднаних Націй разом із іншими державами-переможницями. Це стало можливим завдяки внеску українського народу у розгром нацизму — мільйони мобілізованих солдатів, десятки партизанських формувань та жертви мирного населення [22]. Таким чином, у ширшому сенсі Тегеранська конференція створила умови для посилення міжнародного статусу України, нехай і в межах радянської системи.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Тегеранська конференція 1943 року стала визначальним етапом у координації військових зусиль союзників та початковому формуванні післявоєнного світопорядку, продемонструвавши складну взаємодію лідерів «Великої трійки» та їхні геополітичні інтереси. Ключовим результатом стало узгодження відкриття Другого фронту у Франції, що відповідало стратегічним цілям СРСР та США, попри спроби Черчилля просунути альтернативні варіанти. Водночас конференція виявила готовність західних держав іти на значні поступки Сталіну в питаннях Східної Європи, зокрема щодо майбутніх кордонів Польщі та фактичного визнання радянського контролю над Балтійськими країнами, що значною мірою визначило подальшу долю регіону. Щодо майбутнього Німеччини, хоч остаточного рішення не було ухвалено, були закладені принципи «чотирьох Д», а дискусії виявили різні бачення її повоєнного устрою. Було також досягнуто консенсусу щодо створення єдиної глобальної організації безпеки, майбутньої ООН, за моделлю, запропонованою Рузвельтом. Незважаючи на значний обсяг існуючих досліджень, залишаються перспективні напрямки для подальшого аналізу. Зокрема, потребує глибшого вивчення вплив рішень Каїрської конференції на переговори в Тегерані, а також характер та наслідки сепаратних переговорів Рузвельта з Чан Кайші. Важливо також детальніше дослідити, якою мірою Катинське питання впливало на обговорення польської проблеми та готовність західних союзників до поступок. Подальшого аналізу потребують довгострокові наслідки територіальних рішень щодо Польщі та Балтії для процесу радянзації Східної Європи. Заслуговують на увагу гіпотези щодо намірів Сталіна встановити контроль над Німеччиною через комуністичний рух та реальна ефективність політики «чотирьох Д». Крім того, вивчення першоджерел та дипломатичного листування може пролити світло на механізми ухвалення

рішень та психологічні аспекти взаємодії лідерів, а також потребує дослідження реальний вплив конференції на подальшу долю Ірану.

У доповнення до основних результатів слід підкреслити, що рішення Тегеранської конференції мали прямий чи опосередкований вплив на територіальний та політичний статус українських земель у повоєнній Європі. Погодження кордонів, укріплення сфери впливу СРСР, а також формування нової системи міжнародних відносин зумовили умови, в яких Україна змушена була здійснювати повоєнне відновлення в межах радянської моделі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cairo Conference: Declaration / The President of the United States, the President of the National Government of the Republic of China and the Prime Minister of Great Britain. November 27, 1943. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. U.S. Department of State. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d314> (дата звернення: 27.04.2025).
2. Heiferman R. I. The Cairo Conference Of 1943: Roosevelt, Churchill, Chiang Kai-Shek and Madame Chiang. (Інформація про видання відсутня; база даних Ex Libris).
3. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. U.S. Department of State. Office of the Historian. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran> (дата звернення: 27.04.2025).
4. Tripartite Dinner Meeting, November 28, 1943. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. U.S. Department of State. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d359> (дата звернення: 27.04.2025).
5. Quadrant conference, August 1943: Papers and Minutes of Meetings. Washington, DC : Office, U.S. Secretary, Office of the Combined Chiefs of Staff, 1943. URL: <https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/History/WWII/Quadrant3.pdf> (дата звернення: 27.04.2025).
6. Roosevelt–Stalin meeting, November 29, 1943. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. U.S. Department of State. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/ch8subsubch5> (дата звернення: 27.04.2025).
7. Stalin–Churchill meeting, November 30, 1943. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. U.S. Department of State. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d375> (дата звернення: 27.04.2025).
8. Alarcon A. N. Contested Killers, Contested Memories: Katyn. Thesis for the Master of Arts Degree. The University of Tennessee, Knoxville. URL: <https://scispace.com/pdf/contested-killers-contested-memories-katyn-3yjyhbblzu8.pdf> (дата звернення: 27.04.2025).
9. Note From the Soviet Government Handed by the People's Commissar for Foreign Affairs of the Union of Soviet Socialist Republics (Molotov) to the Polish Ambassador

- (Romer), April 25, 1943. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1943, The British Commonwealth, Eastern Europe, the Far East, Volume III. U.S. Department of State. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943v03/d290> (дата звернення: 27.04.2025).
10. Nazi-Soviet Relations 1939-1941: Secret Additional Protocol. August 23, 1939. The Avalon Project, Yale Law School. URL: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/secretr.asp (дата звернення: 27.04.2025).
 11. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2002. 784 с.
 12. Tripartite Political Meeting, December 1, 1943. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. U.S. Department of State. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d398> (дата звернення: 27.04.2025).
 13. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. U.S. Department of State. Office of the Historian. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran> (дата звернення: 27.04.2025).
 14. Roosevelt–Stalin meeting, December 1, 1943. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. U.S. Department of State. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d400> (дата звернення: 27.04.2025).
 15. Mälksoo L. Illegal Annexation and State Continuity: The Case of the Incorporation of the Baltic States by the USSR. 2nd rev. ed. Leiden; Boston : Brill Nijhoff, 2022. 307 p. (Erik Castrén Institute monographs on international law and human rights ; vol. 20).
 16. Military Conclusions of the Tehran Conference. December 1, 1943. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. U.S. Department of State. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d418> (дата звернення: 27.04.2025).
 17. Declaration of the Three Powers. Tehran, December 1, 1943. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943. U.S. Department of State. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d417> (дата звернення: 27.04.2025).
 18. *Ukraine and the Second World War (1939-1945)*. UConn Libraries Guide.
 19. *The Tehran Conference, 1943*. Office of the Historian, U.S. Department of State.
 20. Britannica. *Історія України: Друга світова війна та її наслідки* // Britannica. — Електрон. дані. — Режим доступу: <https://www.britannica.com/topic/history-of-Ukraine/World-War-II-and-its-aftermath>
 21. Britannica. *Втрати України у людських і матеріальних ресурсах під час Другої світової війни* // Britannica. — Електрон. дані. — Режим доступу: <https://www.britannica.com/topic/history-of-Ukraine/World-War-II-and-its-aftermath>
 22. Britannica. *Тегеранська конференція: факти, історія та значення* // Britannica. — Електрон. дані. — Режим доступу: <https://www.britannica.com/event/Tehran-Conference>
 23. *Ukraine During WW2: Міф Великої Вітчизняної війни* // war.ukraine.ua. — Електрон. дані. — Режим доступу: <https://war.ukraine.ua/articles/ukraine-during-ww2-myth-great-patriotic-war>

REFERENCES

1. The President of the United States, the President of the National Government of the Republic of China, & the Prime Minister of Great Britain. (1943, November 27). *Cairo Conference: Declaration. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*. U.S. Department of State. Retrieved April 27, 2025, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d314> [in English].
2. Heiferman, R. I. (n.d.). *The Cairo Conference Of 1943: Roosevelt, Churchill, Chiang Kai-Shek and Madame Chiang*. (Full publication details are missing from the provided source; from Ex Libris database) [in English].
3. U.S. Department of State. Office of the Historian. (n.d.). *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*. Retrieved April 27, 2025, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran> [in English].
4. U.S. Department of State. (1943, November 28). *Tripartite Dinner Meeting. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*. Retrieved April 27, 2025, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d359> [in English].
5. Office, U.S. Secretary, Office of the Combined Chiefs of Staff. (1943, August). *Quadrant conference: Papers and Minutes of Meetings*. Washington, DC: Author. Retrieved April 27, 2025, from <https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/History/WWII/Quadrant3.pdf> [in English].
6. U.S. Department of State. (1943, November 29). *Roosevelt–Stalin meeting. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*. Retrieved April 27, 2025, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/ch8subsubch5> [in English].
7. U.S. Department of State. (1943, November 30). *Stalin–Churchill meeting. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*. Retrieved April 27, 2025, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d375> [in English].
8. Alarcon, A. N. (n.d.). *Contested Killers, Contested Memories: Katyn* [Master's thesis, The University of Tennessee, Knoxville]. Retrieved April 27, 2025, from <https://scispace.com/pdf/contested-killers-contested-memories-katyn-3yjyhb1zu8.pdf> [in English].
9. U.S. Department of State. (1943, April 25). *Note From the Soviet Government Handed by the People's Commissar for Foreign Affairs of the Union of Soviet Socialist Republics (Molotov) to the Polish Ambassador (Romer)*. In *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1943, The British Commonwealth, Eastern Europe, the Far East, Volume III*. Retrieved April 27, 2025, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943v03/d290> [in English].
10. Yale Law School. (1939, August 23). *Nazi-Soviet Relations 1939-1941: Secret Additional Protocol. The Avalon Project*. Retrieved April 27, 2025, from https://avalon.law.yale.edu/20th_century/secretp.asp [in English].
11. Zashkilniak, L. O., & Krykun, M. H. (2002). *Istoriia Polshchi: Vid naidavnishykh chasiv do nashykh dniiv [History of Poland: From ancient times to the present day]*. Lviv, Ukraine: Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
12. U.S. Department of State. (1943, December 1). *Tripartite Political Meeting*. In *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran,*

1943. Retrieved April 27, 2025, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d398> [in English].
13. U.S. Department of State. Office of the Historian. (n.d.). *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*. Retrieved April 27, 2025, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran> [in English].
14. U.S. Department of State. (1943, December 1). *Roosevelt–Stalin meeting*. In *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*. Retrieved April 27, 2025, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d400> [in English].
15. Mälksoo, L. (2022). *Illegal annexation and state continuity: The case of the incorporation of the Baltic States by the USSR* (2nd rev. ed.). Leiden; Boston: Brill Nijhoff [in English].
16. U.S. Department of State. (1943, December 1). *Military Conclusions of the Tehran Conference*. In *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*. Retrieved April 27, 2025, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d418> [in English].
17. U.S. Department of State. (1943, December 1). *Declaration of the Three Powers*. In *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*. Retrieved April 27, 2025, from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943CairoTehran/d417> [in English].
18. *Ukraine and the Second World War (1939-1945)*. UConn Libraries Guide [in English].
19. *The Tehran Conference, 1943*. Office of the Historian, U.S. Department of State [in English].
20. Britannica. (n.d.). *Istoriya Ukrainy: Druha svitova viyna ta yiyi naslidky* [History of Ukraine: World War II and its aftermath]. Britannica. Electr. dani. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/history-of-Ukraine/World-War-II-and-its-aftermath> [in Ukrainian].
21. Britannica. (n.d.). *Lyuds'ki ta material'ni vtraty Ukrainy pid chas Druhoyi svitovoyi viyny* [Ukraine's human and material losses during World War II]. Britannica. Electr. dani. Retrieved September 28, 2025, from <https://www.britannica.com/topic/history-of-Ukraine/World-War-II-and-its-aftermath> [in Ukrainian].
22. Britannica. (n.d.). *Fakty, istoriya ta znachennya Teherans'koyi konferentsiyi* [The Tehran Conference Facts, History, & Significance]. Britannica. Electr. dani. Retrieved September 28, 2025, from <https://www.britannica.com/event/Tehran-Conference> [in Ukrainian].
23. War.ukraine.ua (n.d.). *Ukraine During WW2: Mif pro Velyku Vitchyznyanu viynu. [A Myth Of The Great Patriotic War]*. Electr. dani. Retrieved September 28, 2025, from <https://war.ukraine.ua/articles/ukraine-during-ww2-myth-great-patriotic-war> [in Ukrainian].

УДК 327(439+477)

DOI: 10.24144/2078-1431.2025.2(35).100–114

Юрій Мателешко,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5327-8354>

«М'ЯКИЙ» ТА «ГОСТРИЙ» ВПЛИВ УГОРЩИНИ НА УКРАЇНУ: МАСШТАБИ, НАПРЯМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

У статті проаналізовано комплексний гібридний вплив Угорщини на Україну, що спирається на засоби як «м'якої», так і «гострої сили». Досліджуються масштаби, напрями та особливості цього впливу на регіональному (Закарпаття), національному та міжнародному рівнях. З'ясовано, що «м'яка сила» Угорщини реалізується через освітні, культурні та економічні програми, спрямовані головним чином на підтримку угорської меншини в Україні. Водночас «гострий» вплив проявляється у формі політичного тиску, критики української державної політики та антиукраїнської пропаганди. Суттєвим чинником є паспортизація населення Закарпаття, що створює потенційні ризики політичного характеру, включно з посиленням сепаратистських настроїв. Зроблено висновок, що реалізація стратегії Угорщини в Україні має двоякі наслідки: з одного боку, вона сприяє розвитку культурних і гуманітарних зв'язків, з іншого — створює істотні виклики для національної безпеки.

Ключові слова: м'яка сила, гостра сила, гібридний вплив, етнополітика, Угорщина, Україна, Закарпаття

The article analyzes the complex hybrid influence of Hungary on Ukraine, which relies on both soft and sharp power. The scale, directions, and features of this impact are studied at the regional (Transcarpathia), national, and international levels. The theoretical framework is based on the concepts of soft power and sharp power, which explain both the attractive and manipulative mechanisms of Hungary's foreign policy.

Hungary's soft power is implemented through educational, cultural, and economic programs aimed at supporting the Hungarian minority in Ukraine. It relies on a strong institutional foundation represented by a vast network of governmental and non-governmental organizations. Education plays a central role, as both school and higher education in Transcarpathia can be obtained exclusively in the Hungarian language. The economic dimension of Hungary's soft power is linked to the development of ethnic businesses and comprehensive financial support for the Hungarian community, extended since 2022 to include Ukrainian refugees.

At the same time, Hungary exerts a sharp influence through political pressure, criticism of Ukrainian state policy, and anti-Ukrainian propaganda. A significant factor is the distribution of Hungarian passports in Transcarpathia, which poses potential political risks, including the strengthening of separatist sentiments. At the national

level, Hungary's sharp policies generate tensions in relations with Kyiv, while at the international level, they are used to block pro-Ukrainian initiatives within the EU and NATO.

The study concludes that Hungary's strategy in Ukraine has a dual nature: on the one hand, it fosters cultural and humanitarian ties; on the other hand, it creates significant challenges to national security. For Ukraine, it is crucial to develop a balanced policy that simultaneously guarantees the rights of national minorities and prevents their instrumentalization as a tool of external pressure.

Keywords: *soft power, hard power, hybrid influence, ethnopolitics, Hungary, Ukraine, Transcarpathia.*

Постановка проблеми. «М'яка сила», що базується на привабливості та добровільній участі, для багатьох держав є ефективним засобом реалізації їхніх інтересів та цілей. Країна, яка здійснює власну політику «м'якого» впливу, водночас є об'єктом такого ж впливу інших держав. Не є винятком й Україна, на громадян якої спрямовані ті чи інші дії зарубіжних країн. Серед них особливе місце займає Угорщина, яка, згідно даних агентства Portland, протягом 2016–2019 рр. входила до тридцятки країн-лідерів у світовому рейтингу «м'якої сили», випереджаючи в окремі роки навіть такі великі країни, як Китай та Росія [41]. Провідна консалтингова компанія Brand Finance розмістила Угорщину на 48 місці серед 121 країни у глобальному рейтингу «soft power» 2023 р. [25]. У сучасних умовах, особливо з середини 2010-х рр., Угорщина також активно застосовує інструменти «гострого» впливу на Україну, що позначається на її внутрішній стабільності, етнополітичній стійкості та зовнішньополітичних орієнтирах. З'ясування цілей, засобів, напрямів і специфіки «м'якого» та «гострого» впливів Угорщини дає змогу розробляти оптимальні стратегії поведінки у двосторонніх відносинах України з цією країною ЄС, а також враховувати цей чинник під час формування української національної та безпекової політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема гібридного впливу Угорщини на Україну привертала увагу низки дослідників. Так, Є.Рябінін, проаналізувавши «м'які» чинники, які Угорщина використовує з метою збільшення своєї присутності на Закарпатті, дійшов висновку, що такий екзогенний вплив потенційно може каталізувати етносепаратистський конфлікт в Україні [37]. Ю.Мателешко, поєднавши концепт «soft power» із емпіричними прикладами діяльності угорських урядових і неурядових структур у Закарпатті, спробував системно проаналізувати «м'який» вплив Будапешта на регіональному рівні [2]. Т.Перга розглядає політику Будапешта, що створює загрозу національній безпеці України, як один із гібридних елементів «м'якого приєднання» угорськомовної частини Закарпаття до Угорщини [8]. У статті П.Балога та К.Коваль аналізуються ключові фактори сек'юритизації (розглядається як потенційна загроза) угорської меншини в Україні в останні роки та їх вплив на між-етнічні й міждержавні відносини [21]. Серед головних чинників автори виокремлюють: допомогу з боку Угорщини як спорідненої країни, подвій-

не громадянство, мовну та освітню політику України, а також війну Росії як контекст, що підсилює недовіру. Загалом тема гібридних форм впливу в україно-угорських відносинах, коли «м'які» й «гострі» фактори переплітаються (наприклад, культурні програми + інформаційна пропаганда + політичне лобіювання) ще недостатньо розроблена науковцями.

Мета дослідження — з'ясувати масштаби, напрями, особливості та наслідки «м'якого» й «гострого» впливів Угорщини на Україну протягом останнього десятиліття. Теоретичну основу роботи становлять концепти «soft power» та «sharp power». «М'яка сила» означає здатність держави досягати бажаних результатів шляхом привабливості, а не примусу — через культуру, цінності, ідеї, дипломатію та освіту. Вона формує позитивний імідж і добровільну згоду інших діяти у бажаному напрямі. Натомість «гостра сила» базується на маніпулятивному використанні інформації, дезінформації та пропаганди для впливу, підризу довіри й контролю над інформаційним простором інших країн [42].

Виклад основного матеріалу. Оскільки «м'яка сила» базується на привабливості (цінностей, культури, зовнішньої політики тощо), усталений імідж розвиненого Заходу дає значні можливості для успішної політики «soft power». Крім того, через прозахідний (євроінтеграційний) зовнішньополітичний курс України, який вона обрала з 1991 р., «м'який» вплив країн Заходу мав сприятливий ґрунт для проникнення в українське суспільство. Тому Угорщина, яка здійснила демократичні реформи, побудувала ліберальну ринкову економіку та відносно швидко інтегрувалася в НАТО та ЄС, стала для українців досить привабливою країною.

Політика «м'якого» впливу Угорщини базується на міцній та розгалуженій інституційній основі у вигляді державних і недержавних установ та організацій. Однією з головних урядових інституцій є Міністерство зовнішньої економіки та закордонних справ, у структурі якого функціонують Державний секретаріат з питань культурної та освітньої дипломатії, а також департамент економічної дипломатії та департамент комунікацій і публічної дипломатії [29]. В системі згаданого міністерства також діє Інститут Балашші, що просуває угорську мову та культуру за кордоном (однак в Україні відсутнє його представництво). Також у структурі державних установ функціонує низка органів, які займаються підтримкою угорської національної меншини за кордоном: Державний секретаріат з питань національної політики (у складі Міністерства зовнішньої економіки та закордонних справ), Парламентська комісія з питань національної єдності (у складі Державних зборів), Міжвідомча комісія з питань національної політики (координаційний орган при уряді Угорщини), Форум угорських депутатів Карпатського басейну (дорадчий орган при парламенті), Угорські постійні збори (дорадчий орган при уряді) тощо [3, с. 57–58].

Окрім згаданих інституцій, суб'єктами «м'якого» впливу Угорщини є:

- 1) дипломатичні установи (Посольство Угорщини в Україні, угорські консульства в Ужгороді та Берегові);
- 2) благодійні фонди (Фонд Бетлен Габора, Закарпатський центр економічного розвитку «Еган Еде» та ін.), що фінансуються урядом Угорщини;

3) національні політичні партії, як загальноугорські (Фідес, Йоббік), так й українські угорські («КМКС» Партія угорців України, Демократична партія угорців України);

4) громадські організації національних меншин (Товариство угорської культури Закарпаття (ТУКЗ-КМКС), Демократична спілка угорців України (ДСУУ), Форум угорських організацій Закарпаття, Товариство угорської творчої інтелігенції Закарпаття, Закарпатське угорськомовне педагогічне товариство та ін.);

5) загальноосвітні та вищі навчальні заклади (мережа шкіл з угорською мовою навчання, Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ);

6) засоби масової інформації (друковані ЗМІ, інтернет-медіа, теле- та радіопрограми) [31, с. 265].

Можна виокремити декілька головних цілей «м'якого» впливу Угорщини в Україні:

1) формування позитивного іміджу країни серед українських громадян;

2) поширення власних політичних і культурних цінностей;

3) створення умов для трудової та освітньої міграції українського населення в Угорщину;

4) підтримка угорської національної меншини (як невід'ємної частини «світової угорської спільноти»), що компактно проживає на території України.

На відміну від більшості країн, які застосовують свою «soft power» в Україні, «м'який» вплив Угорщини тісно пов'язаний з підтримкою представників своєї нації за кордоном. Розвиток національної ідентичності закордонних угорців, захист їхніх прав і благополуччя є одним із головних завдань державної політики, що закріплено в Конституції країни [30]. У зв'язку з цим угорська «м'яка сила» в Україні має досить чіткі географічні рамки, які здебільшого обмежуються територією Закарпаття, де компактно проживає угорська національна меншина (близько 150 тис. осіб згідно останнього перепису населення; сьогодні, за неофіційними даними, — значно менше).

Стратегічною метою Будапешта є надання подвійного громадянства та автономії (принаймні національно-культурної) закарпатським угорцям, про що неодноразово заявляли перші особи держави, зокрема прем'єр-міністр В.Орбан [32]. Угорський віце-прем'єр Ж.Шем'єн у 2017 р. зауважив, що «виживання угорців, які проживають за кордоном, залежить від того, чи зможуть вони досягти успіху, рухаючись в напрямі досягнення автономії» [38]. У цьому контексті слід зазначити, що навіть діяльність деяких угорських громадських організацій іноді набуває політичного характеру. Так, у березні 2014 р. понад 40 неурядових організацій почали збір підписів для звернення до Верховної Ради щодо «забезпечення культурної та регіональної автономії» для угорців України [2, с. 159–160].

Серед головних сфер «м'якої сили» Угорщини в Україні можна виокремити інформаційну, освітню та економічну.

Головним завданням інформаційного «м'якого» впливу є створення та поширення привабливого іміджу Угорщини через ЗМІ (пресу, телебачення, радіо, Інтернет). Слід зазначити, що, крім угорськомовних ресурсів, позитивний імідж країни просувають також деякі українськомовні медіа, наприклад, пов'язаний з ТУКЗ-КМКС «Карпатський об'єктив», який доступний в друкованому та електронному форматах. Як впливає з кількісного аналізу 500 останніх статей вебсайту видання [1], угорська проблематика в цьому регіональному ЗМІ є одним із ключових напрямів, що формує близько 22% контенту. Вона включає матеріали, пов'язані з КМКС, угорською освітою, гуманітарною допомогою, історією, національним питанням тощо. Найбільша концентрація таких матеріалів — у рубриках «Життя» та «Історія» (там частка сягає 30–35%). У «Політиці» — близько 20%. Угорщина та угорці в «Карпатському об'єктиві» найчастіше згадуються у позитивному (55–60%) або нейтральному (35–40%) контекстах (разом 90–100%). У матеріалах видання формується образ Угорщини як дружньої сусідньої держави та надійного партнера Закарпаття. Вона постає передусім у ролі мецената й захисника угорської громади, що забезпечує підтримку освіти, культури, церков та надає гуманітарну допомогу. Публікації підкреслюють історичну та культурну спорідненість Закарпаття з Угорщиною, яка є невід'ємним елементом багатонаціональної ідентичності краю. Конфліктні теми з україно-угорських відносин тут є поодинокими, тому загальний образ Угорщини у цьому медіа є переважно позитивно-нейтральним, з акцентом на близькості й партнерстві [1].

Особливе місце серед засобів «м'якого» впливу займає сфера освіти, оскільки держава-спонсор може ефективно використовувати інтелектуальні ресурси іноземних країн у власних інтересах. Угорщина ніколи не була серед лідерів за кількістю українських студентів, які навчаються за кордоном. Наприклад, у 2018 р. у цій країні здобували освіту близько 1,2 тис. переважно угорськомовних громадян України [40] (для порівняння: у 2019 р. з 77,6 тис. українських студентів за кордоном 26,9 тис. навчалося в Польщі [6]). Водночас «м'який» освітній вплив Будапешта значно посилюється тим, що вищу освіту угорською мовою можна здобути безпосередньо в Україні, зокрема в Українсько-угорському навчально-науковому інституті Ужгородського національного університету та Закарпатському угорському університеті ім. Ференца Ракоці II (до жовтня 2025 р. — інститут) в Берегові, який через різні грантові та програмні механізми фінансується урядом сусідньої держави. Наприклад, у 2013 р. Будапешт надав допомогу у розмірі півмільярда форинтів (близько 1,7 млн євро) для ремонту/реконструкції та забезпечення діяльності цього закладу [23]. Угорський уряд надав інституту та його підрозділам 450 млн форинтів як додаткову підтримку на операційну діяльність у 2022 р. [17]. Важливою частиною «м'якої» освітньої дипломатії Інституту Ракоці є організація безкоштовних курсів із вивчення угорської мови, які в 2016 р. були відкриті у 52 населених пунктах Закарпаття [9]. Через кілька років на базі закладу відкрилися курси української мови, що свідчить про прагнення Інституту виконувати функцію мовного мосту між українською та угорською гро-

мадами, одночасно задовольняючи двосторонній попит: угорськомовні мешканці області бажають поліпшити українську, а україномовні — вивчити угорську (для спілкування, навчання, роботи тощо). Пік цієї активності припав на 2021 р. — 3662 особи розпочали 100-годинні заняття з української та угорської мов (302 групи в 72 населених пунктах) [19], що можна вважати масштабним регіональним проектом. З 2022 р. фіксується суттєве зменшення кількості учасників курсів.

Зсередини угорську «soft power» в Україні також зміцнюють заклади загальної освіти. Так, у 2020–2021 навчальному році в Закарпатській області діяли 73 школи (з них 6 — приватні) з винятково угорською мовою навчання. Крім того, в області в цей час функціонувало 27 закладів загальної середньої освіти з класами навчання угорською та українською мовами. Для порівняння: в Україні є тільки 4 школи з польською мовою навчання та 2 — з українською та польською мовами [7]. Функціонування чималої кількості шкіл з винятково угорською мовою навчання, разом з іншими факторами, призвело до того, що десятки тисяч українських громадян не володіють державною мовою (це засвідчують й результати ЗНО). Спроба України вирішити цю проблему шляхом прийняття в 2017 р. закону про освіту, в якому передбачено навчання дітей національних меншин українською мовою з 5 класу, викликала жорстку реакцію Угорщини, яка у відповідь почала блокувати засідання Комісії Україна–НАТО [2, с. 161]. Слід додати, що після початку повномасштабної війни зросла кількість українських школярів у самій Угорщині, що відкрила доступ до державної освіти для дітей-переселенців. За урядовими даними, станом на січень 2025 р. понад 5100 учнів з України навчалися у школах Угорщини [26].

Різновидом «м'якого» впливу можна вважати програми фінансово-економічної підтримки. Угорщина вибудувала сталу, інституційно оформлену систему допомоги закарпатським угорцям. Усі програми реалізуються в рамках стратегії зміцнення зв'язків з угорськими громадами за межами країни та збереження їхньої національної ідентичності. Одним із головних державних інструментів підтримки закордонних угорців є Фонд Бетлен Габора [22], який щороку розподіляє десятки мільярдів форинтів (у 2023 р. — понад 80 млрд) між отримувачами (громадські організації, освітні установи, релігійні громади, муніципалітети та ін.) у сусідніх державах, зокрема в Україні (Закарпатті).

Основними напрямками економічної підтримки Угорщини є: соціальна допомога (доплати педагогам, харчування дітей тощо), інфраструктурні інвестиції (реконструкція культурних, освітніх і релігійних об'єктів), підтримка малого бізнесу та сільського господарства (гранти для підприємців і фермерів), а також сфери культури та ЗМІ.

Спеціально для Закарпаття була розроблена програма «План Егана». Її бюджет на 2016–2018 рр. становив 32 млрд форинтів (близько 104 млн євро), що були виділені угорським урядом на розвиток малого та середнього підприємництва, сільського господарства, а також туризму в регіоні [15]. До середини 2020 р. для участі в тендерах заявки подали 5600 підприємців аграрної та туристичної галузей на загальну суму 14 млрд форинтів [10].

З моменту початку повномасштабного вторгнення РФ Угорщина надала Україні досить значну допомогу — майже 100 млрд форинтів (~ 240 млн євро) станом на листопад 2024 р. [39]. Підтримка є комплексною: вона включає не лише постачання продуктів, одягу та медикаментів, але й забезпечення всім необхідним біженців (житлом, освітою, медичним і соціальним супроводом). Станом на середину 2024 р. загальна кількість українських біженців, зафіксована в Угорщині, становила понад 60000 осіб. З них близько 35500 мали статус тимчасового захисту, а понад 22000 отримали посвідки на проживання [36]. Значна частина допомоги має регіональну спрямованість (Закарпаття), зокрема через реалізацію проєкту «Bridge for Transcarpathia».

Угорщина, як і більшість європейських держав, зацікавлена у формуванні резерву трудових та інтелектуальних ресурсів, які могли б компенсувати нестачу кадрів у різних галузях економіки країни, чисельність населення якої зменшується. З одного боку, Угорщина, як країна з відносно розвинутою та інтегрованою в ЄС економікою, є привабливою для українських трудових мігрантів. З іншого боку, труднощі, пов'язані з вивченням угорської мови, є істотною перепорою для влаштування українців на роботу в сусідній державі, куди мігрує переважно угорськомовне населення Закарпаття. В 2010–2012 рр. в Угорщині працювало 1,9% українських трудових мігрантів (для порівняння: в Росії — 43,2%, Польщі — 14,3%, Італії — 13,2%, Чехії — 12,9%) [4, с. 43], а в 2017 р. — 1,3% (тоді як в Польщі — 38,9%, Росії — 26,3%) [5, с. 8]. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (грудень 2024 р.), після 24 лютого 2022 р. приблизно 19000 громадян України отримали посвідки на проживання переважно для роботи в Угорщині [20].

Паралельно з «м'якою силою» Будапешт застосовує інструменти «гострого» впливу, що мають конфліктний характер: 1) політичний тиск: блокування європейських та євроатлантичних ініціатив України, зокрема через мовне питання та освітню реформу; 2) паспортизація: масова видача угорських паспортів мешканцям Закарпаття, що створює ризики подвійної лояльності; 3) інформаційний вплив: поширення через ЗМІ та соцмережі наративів, які, зокрема, підкреслюють «дискримінацію угорців» в Україні.

Цілеспрямована та системна паспортизація населення України знаходиться на межі «м'якого» та «гострого» впливу Угорщини. Цей процес значно прискорили поправки до закону про громадянство, які набули чинності 1 січня 2011 р. Вони значно спростили та полегшили умови отримання угорського паспорта: спрощена натуралізація застосовувалася до всіх, хто може підтвердити знання угорської мови та надати докази угорського походження [18]. На практиці це означало, що кожен корінний закарпатець (зокрема етнічний українець), чий предки жили в одній з угорських держав, може отримати громадянство сусідньої держави. Але головним стимулом для набуття громадянства Угорщини були не стільки спрощені умови його отримання, скільки ті широкі можливості, які відкривав угорський закордонний паспорт *Útlevel*. Останній стабільно посідав високу сходинку у світовому рейтингу сили паспортів і давав його власнику право

безвізової поїздки до США та Великої Британії, вільного працевлаштування у більшості країн ЄС, оформлення офіційної прописки в Угорщині з метою отримання соціальних виплат, голосування на угорських виборах тощо [13]. Масовій паспортизації також сприяла специфіка українського законодавства, яке прямо не забороняє наявність громадянства іншої держави.

Можна припустити, що важливу роль у безпосередній реалізації політики поширення угорського громадянства відігравали розміщені на території Закарпаття консульські установи. Так, 19 вересня 2018 р. Укрінформ показав відео, таємно зняте в консульстві Угорщини у Берегові, на якому громадяни України присягають на вірність сусідньої держави. Причому процедура прийняття громадянства супроводжується інструкцією від угорських дипломатів не повідомляти про це українській владі [14]. Цей інцидент спровокував політичний скандал, у результаті якого були вислані угорський (з Берегова) та український (з Будапешта) дипломати. Ймовірно, що згадані події не мали одиничного характеру, а були частиною добре налагодженої системи поширення угорського громадянства серед зарубіжного населення. Процесу паспортизації також посприяла організація згаданим Інститутом Ракоці розгалуженої мережі курсів угорської мови на Закарпатті.

Приблизне уявлення про масштаби паспортизації можна сформулювати на основі заяв посадовців двох країн. Так, представник угорського уряду А.Потапі повідомляв, що станом на лютий 2015 р. громадянство Угорщини за спрощеною процедурою отримали майже 94 тис. закарпатців [13]. Заступник глави МЗС України В.Боднар заявив, що до червня 2017 р. Угорщина роздала на Закарпатті понад 100 тис. паспортів [16]. Наявність цих документів фіксують у державних чиновників (яким закон прямо забороняє мати іноземне громадянство) та представників органів місцевого самоврядування. Так, у 2016 р. був звільнений з посади начальника управління освіти, молоді та спорту Берегівської РДА В.Лендел, який під час перебування на державній службі отримав громадянство Угорщини. За неофіційними даними, через наявність подвійного громадянства у 2017 р. подав у відставку заступник мера Чопа О.Балог. [2, с. 163].

На тлі висвітлення в ЗМІ різноманітних заходів підтримки закордонних угорців, нерідко відбувається жорстка («гостра») критика українських реалій, зокрема з боку високопосадовців Будапешта.

Критика української влади посилювалася після ухвалення в Україні освітнього закону 2017 р., який зменшував обсяг навчання мовами національних меншин. Угорські представники називали закон «ударом по правах національних меншин» і говорили про «принципову відповідь» від Будапешта. Після повномасштабного вторгнення РФ 2022 р. уряд Орбана зайняв позицію відмови від участі в конфлікті, наголошуючи, що «ми не хочемо помирати за Україну» (через побоювання ескалації, безпеку угорців тощо) та блокував/гальмував певні європейські ініціативи допомоги Україні, а також антиросійські санкції. Міністр Сійярто та інші угорські посадовці часто мотивували це економічною/енергетичною аргументацією.

єю, але дії Будапешта в українських та європейських медіа часто інтерпретувалися як недружні/антиукраїнські, що підіграють інтересам Росії. Риторика високопосадовців Угорщини формує через ЗМІ образ України як слабкої, залежної від Заходу країни, в якій порушуються права національних меншин (передусім мовні та освітні права угорців), та яка є джерелом потенційних матеріальних і людських втрат для Угорщини через можливість бути втягнуеною у воєнний конфлікт. [27; 34; 35].

Антиукраїнська риторика лунала також з боку деяких місцевих представників угорської громади. Так, у жовтні 2018 р. ректорка Інституту Ракоці І.Орос, перебуваючи в Будапешті, заявила, що угорців в Україні утискають комуністично-фашистськими методами (шляхом руйнування меморіальних дошок, історичних пам'ятників, утисків угорської мови, заборони подвійного громадянства тощо) [11]. Тема «ущемлення прав» часто присутня в риториці лідера КМКС Л.Брензовича, який регулярно підкреслює, що українські закони та політика «звужують» права угорської громади, особливо в освітній сфері [28].

Наявність антиукраїнських наративів фіксується навіть на деяких загальнодоступних освітніх ресурсах мережі Інтернет, зокрема в підручнику з географії для 8 класу, де зображене символічне «роздирання» України представниками США, ЄС та РФ [24]. Слід зазначити, що сайт, де розміщений цей матеріал, належить угорському державному видавництву, що відповідає за створення та публікацію навчальних матеріалів відповідно до національної освітньої програми.

Слід підкреслити, що через ЗМІ (перш за все угорські та українські) доволі часто поширюються ідеї владних кіл Будапешта, що збігаються із позицією Росії та шкодять іміджу України (порушення прав національних меншин, тотальна українізація, неможливість інтеграції країни до ЄС та НАТО, недовіра західних антиросійських санкцій тощо). Офіційна риторика Будапешта часто розцінюється як така, що не відповідає інтересам України та є проросійською, що відображається у громадській думці. Так, за результатами дослідження, проведеного соціологічною компанією Active Group спільно з інформаційно-аналітичним центром Experts Club у квітні 2025 р., 56% українців негативно ставляться до Угорщини, що є своєрідним негативним рекордом [12]. Водночас, за даними аналітичного центру Pew Research [33], 27% населення Угорщини вважає Україну загрозою (другою після Росії), а три чверті угорців не довіряють діям Президента Зеленського у міжнародних справах. Прихильники правлячої партії «Фідес» особливо схильні вважати Україну головною загрозою для Угорщини (45% проти 14% тих, хто її не підтримує).

Висновки. Отже, Угорщина застосовує комплексну гібридну стратегію впливу на Україну, що поєднує інструменти «м'якої сили» (освіта, культура, економіка) та «гострої сили» (політичний тиск, паспортизація, інформаційні кампанії). Масштаби цього впливу найбільш відчутні на регіональному рівні, але мають і загальнонаціональні наслідки. Особливістю угорської політики є її системність, спрямованість на довгострокову перспективу та використання етнічного чинника як важеля впливу.

Можна виокремити три рівні впливу Будапешта:

- 1) регіональний — найбільш відчутний на Закарпатті, де переважають «м'які» інструменти впливу;
- 2) національний — характеризується створенням політичної напруги у відносинах з Києвом, зокрема шляхом застосування «гострих» методів;
- 3) міжнародний — використання членства в ЄС і НАТО для блокування проукраїнських ініціатив.

Іншими особливостями угорського впливу є:

- 1) «м'яка сила» Угорщини спирається на міцну інституційну основу у вигляді широкої мережі державних та неурядових установ і організацій;
- 2) «м'який» вплив Будапешта, на відміну від інших країн, має обмежені географічні рамки (переважно територія Закарпаття) і тісно пов'язаний з підтримкою угорської національної меншини, яка є головним об'єктом його дій;

3) специфіка освітньої «м'якої сили» Угорщини полягає в тому, що шкільну та вищу освіту в навчальних закладах України можна здобути винятково угорською мовою;

4) економічна «soft power» Будапешта пов'язана з стимулюванням розвитку «етнічного бізнесу» та комплексною підтримкою угорської громади, а з 2022 р. — також українських біженців;

5) інформаційний вплив Угорщини нерідко межує з «гострою силою», що проявляється у жорсткій критиці різних сфер життя України й навіть у поширенні антиукраїнської пропаганди;

6) окремим проявом угорського гібридного впливу є паспортизація населення Закарпаття, що потенційно несе демографічні, соціально-економічні та національно-політичні загрози (трудова й освітня еміграція, «відтік мізків», формування в окремому регіоні України ідентичності сусідньої держави та пов'язаних із нею сепаратистських настроїв).

Таким чином, Угорщина реалізує комплексну стратегію, що поєднує «м'які» та «гострі» засоби впливу. Це створює як можливості для розвитку культурних і гуманітарних зв'язків між країнами, так і ризики для національної безпеки України. Для Києва важливо виробити збалансовану політику, яка б одночасно гарантувала права національних меншин і запобігала використанню етнічного чинника як інструменту зовнішнього тиску.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карпатський об'єктив. URL: <https://ko.net.ua/>
2. Мателешко Ю. Політика «м'якої сили» Угорщини на Закарпатті: цілі, суб'єкти, напрями. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2018. Вип. 2(21). С. 154–168. DOI: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2018.2\(21\).154-168](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2018.2(21).154-168)
3. Мателешко Ю. «М'яка сила» сусідніх держав в Україні: загальне та особливе. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2021. Вип. 2(27). С. 55–66. DOI: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2021.2\(27\).55-66](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2021.2(27).55-66)
4. Міграційний профіль України. 2011–2015. Київ, 2016. 73 с. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/MP2015.pdf

5. Міграція в Україні: цифри і факти. MOM. 2019. 20 с. URL: https://iom.org.ua/sites/default/files/iom-ukraine_facts-ukr_2019.pdf
6. Міграція в Україні: цифри і факти. MOM. 2021. 24 с. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf
7. МОН підрахувало, скільки шкіл навчають мовами національних меншин. *Нова українська школа (НУШ)*. 24.09.2021. URL: <https://nus.org.ua/news/mon-pidrahuvalo-skilky-shkil-navchayut-movamy-natsionalnyh-menshyn/>
8. Перга Т. Відносини Угорщини з сусідніми країнами у XX — на початку XXI ст. *Проблеми всесвітньої історії*. 2021. № 3(15). С. 74–91. DOI: <http://doi.org/10.46869/2707-6776-2021-15-3>
9. Програма вивчення угорської мови на Закарпатті користується великим успіхом. *Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II*. 15.12.2016. URL: <http://kmf.uz.ua/uk/prohrama-vyvchennya-uhorskoyi-movy-na-zakarpatti-korystuyetsya-velykym-uspikhom/>
10. Програма економічного розвитку Егана Еде на Закарпатті працює. *Карпатський об'єктив*. 24.06.2020. URL: <https://life.ko.net.ua/?p=103418>
11. Промова Ілдікі Орос у Будапешті в рамках відзначення річниці антирадянської революції 1956 року. *Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II*. 26.10.2018. URL: <https://kmf.uz.ua/uk/novini/promova-ildiki-oros-u-budapeshti-v-ramk/>
12. Ставлення українців до країн світу: результати дослідження громадської думки (квітень 2025 р.). URL: https://expertsclub.eu/wp-content/uploads/2025/04/stavlennya-do-kra%D1%97n_04_22025.pdf
13. Тужанський Д. 100 тисяч вірних Угорщині: історія та приховані деталі паспортного скандалу на Закарпатті. *Європейська правда*. 20.09.2018. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/09/20/7087153/>
14. У Береговому українцям видають угорські паспорти під присягу та шампанське. *Укрінформ*. 19.09.2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2541093-u-beregovomu-ukraincam-vidaut-ugorski-pasporti-pid-klatvu-ta-sampanske.html>
15. «Угорське» Закарпаття: реалістичні передчуття чи перебільшені очікування. *Західний інформаційний фронт*. 27.05.2017. URL: <https://zahidfront.com.ua/news/Ugorske-Zakarpattya-realistichni-peredchuttya-chi-perebilsheni-ochikuvannya.html>
16. Угорщина роздала на Закарпатті понад 100 тисяч паспортів до введення безвізового режиму України з ЄС, — заступник глави МЗС Боднар. *Цензор.НЕТ*. 21.04.2018. URL: <https://ua.censor.net.ua/n3062581>
17. 1664/2022. (XII.22.) Korm. Határozat. URL: <https://njt.hu/jogszabaly/2022-1664-30-22>
18. 2010. évi XLIV. Törvény a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról. URL: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1000044.TV>
19. A főiskola történetéből. 2021. II. *Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem*. URL: <https://kme.org.ua/hu/a-foiskola-tortenetebol/2021-2/>
20. A Guide for Employers in Hungary. *UNHCR*. 2025. URL: <https://www.unhcr.org/hu/wp-content/uploads/sites/21/2025/04/A-guide-for-employers-in-Hungary-1.pdf>
21. Balogh P., Kovály K. Small but Salient: The Securitization of Ukraine's Ethnic Hungarian Minority. *Nationalities Papers*. 2025. Vol. 53(4). Pp. 798–821. DOI: <https://doi.org/10.1017/nps.2024.51>

22. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. URL: <https://bgazrt.hu/>
23. Félmilliárdos költségvetési támogatás a beregszászi magyar főiskolának. *BOON*. 2013.03.30. URL: <https://www.boon.hu/nagyvilag/2013/03/felmilliardos-koltsegvetesi-tamogat-as-a-beregszaszi-magyar-foiskolanak>
24. Földrajz 8. IV. A szomszéd országok és Közép-Európa. 4. Ukrajna és Szlovákia földrajza. URL: https://nat2012.nkp.hu/tankonyv/foldrajz_8/lecke_04_004
25. Global Soft Power Index 2023. *Brandirectory*. URL: <https://brandirectory.com/softpower/>
26. Government Expands Education for Ukrainian Refugee Children. *Hungary today*. 2025.01.14. URL: <https://hungarytoday.hu/government-expands-education-for-ukrainian-refugee-children/>
27. Hungary FM: Government Has Been Defending the Rights of Hungarians in Transcarpathia for Ten Years. *Magyar Nemzet*. 2025.05.13. URL: <https://magyarnemzet.hu/english/2025/05/masolat-szijjarto-peter-a-magyar-kormany-tiz-eve-kiall-a-karpataljai-magyarok-jogaiert>
28. KMKSZ. URL: <https://kmksz.com.ua>
29. Külgazdasági és Külügyminisztérium. *Magyarország Kormánya*. URL: <https://kormany.hu/kulgaszdasagi-es-kulugyminiszterium>
30. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.). URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv>
31. Mateleshko Yu. Poland's and Hungary's soft impacts on Ukraine: common and distinguishing characteristics. *Scientific Journal of Polonia University*. 2023. Vol. 58(3). Pp. 263–268. DOI: <https://doi.org/10.23856/5837>
32. Orbán to Ukraine: give Hungarians autonomy. *Politico*. 2014.05.15. URL: <https://www.politico.eu/article/orban-to-ukraine-give-hungarians-autonomy/>
33. People in Many Countries Consider the U.S. an Important Ally; Others See It as a Top Threat. *Pew Research Center*. 2025.07.08. URL: <https://www.pewresearch.org/global/2025/07/08/people-in-many-countries-consider-the-u-s-an-important-ally-others-see-it-as-a-top-threat/>
34. PM Orbán: Ukraine would not last a day without the West. *About Hungary*. 2025.06.16. URL: <https://abouthungary.hu/news-in-brief/pm-orban-ukraine-would-not-last-a-day-without-the-west>
35. PM Orbán: We do not want to shed blood for Ukraine, we will not go to war. *About Hungary*. 2024.06.03. URL: <https://abouthungary.hu/news-in-brief/pm-orban-we-do-not-want-to-shed-blood-for-ukraine-we-will-not-go-to-war>
36. Regional Refugee Response for the Ukraine Situation. Hungary. January — June 2024. *UNHCR*. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/download/110438>
37. Ryabinin Ye. Hungarian Exogenous Influence on the Separatism Movement in Transcarpathian Region. *Strategic Priorities*. 2018. No. 1(46). Pp. 79–83.
38. Semjén: Az autonómia nemcsak cél, jövőkép is. *Hír TV*. 2017.03.21. URL: https://hirtv.hu/ahirtvhirei_adattar/semjen-az-autonomia-nemcsak-cel-hanem-jovokep-is-1391076
39. State Secretary: Hungary has provided 98.5 billion HUF to Ukraine since start of war. *About Hungary*. 2024.11.25. URL: <https://abouthungary.hu/news-in-brief/state-secretary-hungary-has-provided-98-5-billion-huf-to-ukraine-since-start-of-war>
40. Szabo M. Ukrainian Students in Hungary: Policies of Engagement, Integration, Students' Motivation and Plans. *Cedos*. 2018.12.19. URL: <https://cedos.org.ua/en/>

researches/ukrainski-studenty-v-uhorshchyni-polityky-zaluchennia-intehratsii-ta-motyvatsiia-i-planu-studentiv/

41. The Soft Power 30. Overall Ranking by Portland. URL: <https://softpower30.com/>
42. Walker C., Ludwig J. From 'Soft Power' to 'Sharp Power': Rising Authoritarian Influence in the Democratic World. *National Endowment for Democracy*. 2017. URL: <https://www.ned.org/wp-content/uploads/2017/12/Introduction-Sharp-Power-Rising-Authoritarian-Influence.pdf>

REFERENCES

1. Karpatskyi obiektyv. Retrieved from <https://ko.net.ua/> [in Ukrainian].
2. Mateleshko, Yu. (2018). Polityka «miakoi syly» Uhorshchyny na Zakarpatti: tsili, subiekty, napriamy [Hungary's «soft power» policy in Transcarpathia: goals, subjects, directions]. *Heopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist — Geopolitics of Ukraine: history and modernity*, 2(21), 154–168. DOI: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2018.2\(21\).154-168](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2018.2(21).154-168) [in Ukrainian].
3. Mateleshko, Yu. (2021). «Miaka syla» susidnikh derzhav v Ukraini: zahalne ta osoblyve [Soft power of neighboring states in Ukraine: general and special]. *Heopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist — Geopolitics of Ukraine: history and modernity*, 2(27), 55–66. DOI: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2021.2\(27\).55-66](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2021.2(27).55-66) [in Ukrainian].
4. *Mihratsiynyi profil Ukrainy. 2011–2015 [Migration profile of Ukraine. 2011–2015]*. (2016). Kyiv. Retrieved from https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/MP2015.pdf [in Ukrainian].
5. *Mihratsiia v Ukraini: tsyfry i fakty. MOM [Migration in Ukraine: figures and facts. IOM]*. (2019). Retrieved from https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/iom-ukraine_facts-ukr_2019.pdf [in Ukrainian].
6. *Mihratsiia v Ukraini: tsyfry i fakty. MOM [Migration in Ukraine: figures and facts. IOM]*. (2021). Retrieved from https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf [in Ukrainian].
7. MON pidrakhvalo, skilky shkil navchaiut movamy natsionalnykh menshyn [The Ministry of Education and Science has calculated how many schools teach in the national minorities' languages]. (2021). Retrieved from <https://nus.org.ua/news/mon-pidrahuvalo-skilky-shkil-navchayut-movamy-natsionalnyh-menshyn/> [in Ukrainian].
8. Perga, T. (2021). Vidnosyny Uhorshchyny z susidnimy krainamy u XX — na pochatku XXI st. [Hungary Relations with Neighboring Countries in the XX — early XXI]. *Problemy vsesvitnoi istorii — Problems of World History*, 3(15), 74–91. DOI: <http://doi.org/10.46869/2707-6776-2021-15-3> [in Ukrainian].
9. Prohrama vyvchennia uhorskoï movy na Zakarpatti korystuietsia velykym uspikhom [The Hungarian language learning program in Transcarpathia is enjoying great success]. (2016). Retrieved from <http://kmf.uz.ua/uk/prohrama-vyvchennya-uhorskoyi-movy-na-zakarpatti-korystuyetsya-velykym-uspikom/> [in Ukrainian].
10. Prohrama ekonomichnoho rozvytku Ehana Ede na Zakarpatti pratsiuie [Egan Ede's economic development program in Transcarpathia is working]. (2020). Retrieved from <https://life.ko.net.ua/?p=103418> [in Ukrainian].
11. Promova Ildiky Oros u Budapeshti v ramkakh vidznachennia richnytsi antyradianskoi revoliutsii 1956 roku [Speech by Ildika Orosz in Budapest as part of the commemoration of the anniversary of the 1956 anti-Soviet revolution]. (2018). Retrieved from <https://kmf.uz.ua/uk/novini/promova-ildiki-oros-u-budapeshti-v-ramk/> [in Ukrainian].

12. *Stavlennia ukraintsiv do krain svitu: rezultaty doslidzhennia hromadskoi dumky (kviten 2025 r.)* [Attitudes of Ukrainians towards countries of the world: results of a public opinion survey (April 2025)]. Retrieved from https://expertsclub.eu/wp-content/uploads/2025/04/stavlennya-do-kra%D1%97n_04_22025.pdf [in Ukrainian].
13. Tuzhanskyi, D. (2018). 100 tysiach virnykh Uhorschchyni: istoriia ta prykhovani detali pasportnoho skandalu na Zakarpatti [100 thousand faithfuls to Hungary: the history and hidden details of the passport scandal in Transcarpathia]. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/09/20/7087153/> [in Ukrainian].
14. U Berehovomu ukraintsiam vydaiut uhorski pasporty pid prysiahu ta shampanske [In Berehove, Ukrainians are issued Hungarian passports under oath and champagne]. (2018). Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2541093-u-beregovomu-ukraincam-vidaut-ugorski-pasporti-pid-kladvu-ta-sampanske.html> [in Ukrainian].
15. «Uhorske» Zakarpattia: realistychni peredchuttia chy perebilsheni ochikuvannia [«Hungarian» Transcarpathia: realistic presentiments or exaggerated expectations]. (2017). Retrieved from <https://zahidfront.com.ua/news/Ugorske-Zakarpattya-realistichni-peredchuttia-chi-perebilsheni-ochikuvannia.html> [in Ukrainian].
16. Uhorschchyna rozdala na Zakarpatti ponad 100 tysiach pasportiv do vvedennia bezvizovoho rezhymu Ukrainy z YeS, — zastupnyk hlavy MZS Bodnar [Hungary distributed over 100,000 passports in Transcarpathia before the introduction of a visa-free regime between Ukraine and the EU, — Deputy Foreign Minister Bodnar]. (2018). Retrieved from <https://ua.censor.net.ua/n3062581> [in Ukrainian].
17. 1664/2022. (XII.22.) Korm. Határozat. Retrieved from <https://njt.hu/jogszabaly/2022-1664-30-22> [in Hungarian].
18. 2010. évi XLIV. Törvény a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról. Retrieved from <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1000044.TV> [in Hungarian].
19. A főiskola történetéből. 2021. Retrieved from <https://kme.org.ua/hu/a-foiskola-tortenetebol/2021-2/> [in Hungarian].
20. *A Guide for Employers in Hungary*. (2025). Retrieved from <https://www.unhcr.org/hu/wp-content/uploads/sites/21/2025/04/A-guide-for-employers-in-Hungary-1.pdf> [in English].
21. Balogh, P., & Kovály, K. (2025). Small but Salient: The Securitization of Ukraine's Ethnic Hungarian Minority. *Nationalities Papers*, 53(4), 798–821. DOI: <https://doi.org/10.1017/nps.2024.51> [in English].
22. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. Retrieved from <https://bgazrt.hu/> [in Hungarian].
23. Félmilliárdos költségvetési támogatás a beregszászi magyar főiskolának. (2013). Retrieved from <https://www.boon.hu/nagyvilag/2013/03/felmilliardos-koltsegvetesi-tamogat-as-a-beregszaszi-magyar-foiskolanak> [in Hungarian].
24. Földrajz 8. IV. A szomszéd országok és Közép-Európa. 4. Ukrajna és Szlovákia földrajza. Retrieved from https://nat2012.nkp.hu/tankonyv/foldrajz_8/lecke_04_004 [in Hungarian].
25. Global Soft Power Index 2023. Retrieved from <https://brandirectory.com/softpower/> [in English].
26. Government Expands Education for Ukrainian Refugee Children. (2025). Retrieved from <https://hungarytoday.hu/government-expands-education-for-ukrainian-refugee-children/> [in English].

27. Hungary FM: Government Has Been Defending the Rights of Hungarians in Transcarpathia for Ten Years. (2025). Retrieved from <https://magyarnemzet.hu/english/2025/05/masolat-szijjarto-peter-a-magyar-kormany-tiz-eve-kiall-a-karpataljai-magyarok-jogaiert> [in English].
28. KMKSZ. Retrieved from <https://kmksz.com.ua> [in Hungarian].
29. Külgazdasági és Külügyminisztérium. Retrieved from <https://kormany.hu/kulgaszdasagi-es-kulugyminiszterium> [in Hungarian].
30. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.). Retrieved from <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv> [in Hungarian].
31. Mateleshko, Yu. (2023). Poland's and Hungary's soft impacts on Ukraine: common and distinguishing characteristics. *Scientific Journal of Polonia University*, 58(3), 263–268. <https://doi.org/10.23856/5837> [in English].
32. Orbán to Ukraine: give Hungarians autonomy. (2014). Retrieved from <https://www.politico.eu/article/orban-to-ukraine-give-hungarians-autonomy/> [in English].
33. People in Many Countries Consider the U.S. an Important Ally; Others See It as a Top Threat. (2025). Retrieved from <https://www.pewresearch.org/global/2025/07/08/people-in-many-countries-consider-the-u-s-an-important-ally-others-see-it-as-a-top-threat/> [in English].
34. PM Orbán: Ukraine would not last a day without the West. (2025). Retrieved from <https://abouthungary.hu/news-in-brief/pm-orban-ukraine-would-not-last-a-day-without-the-west> [in English].
35. PM Orbán: We do not want to shed blood for Ukraine, we will not go to war. (2024). Retrieved from <https://abouthungary.hu/news-in-brief/pm-orban-we-do-not-want-to-shed-blood-for-ukraine-we-will-not-go-to-war> [in English].
36. Regional Refugee Response for the Ukraine Situation. Hungary. January — June 2024. Retrieved from <https://data.unhcr.org/en/documents/download/110438> [in English].
37. Ryabinin, Ye. (2018). Hungarian Exogenous Influence on the Separatism Movement in Transcarpathian Region. *Strategic Priorities*, 1(46), 79–83 [in English].
38. Semjén: Az autonómia nemcsak cél, jövőkép is. (2017). Retrieved from https://hirtv.hu/ahirtvhirei_adattar/semjen-az-autonomia-nemcsak-cel-hanem-jovokep-is-1391076 [in Hungarian].
39. State Secretary: Hungary has provided 98.5 billion HUF to Ukraine since start of war. (2024). Retrieved from <https://abouthungary.hu/news-in-brief/state-secretary-hungary-has-provided-98-5-billion-huf-to-ukraine-since-start-of-war> [in English].
40. Szabo, M. (2018). Ukrainian Students in Hungary: Policies of Engagement, Integration, Students' Motivation and Plans. *Cedos*. Retrieved from <https://cedos.org.ua/en/researches/ukrainiski-studenty-v-uhorshchyni-polityky-zaluchennia-intehratsii-ta-motyvatsiia-i-plan-y-studentiv/> [in English].
41. The Soft Power 30. Overall Ranking by Portland. Retrieved from <https://softpower30.com/> [in English].
42. Walker, C., & Ludwig, J. (2017). From 'Soft Power' to 'Sharp Power': Rising Authoritarian Influence in the Democratic World. *National Endowment for Democracy*. Retrieved from <https://www.ned.org/wp-content/uploads/2017/12/Introduction-Sharp-Power-Rising-Authoritarian-Influence.pdf> [in English].

УДК 323.15(=161.2):304.5+008

DOI: 10.24144/2078-1431.2025.2(35).115–122

Петро Токар,
кандидат соціологічних наук,
директор ННІ євроінтеграційних досліджень,
доцент кафедри міжнародних студій та
суспільних комунікацій УжНУ, експерт проєкту В-4
«Інклюзивна ЦСЄ: виклики та інтеграція біженців з України»

Світлана Зуб,
провідний фахівець ННІ євроінтеграційних досліджень
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті досліджується роль української діаспори як активного суб'єкта культурної дипломатії та її взаємодія з університетами, які об'єднують національну спільноту, діаспору і міжнародні академічні мережі. Окреслено основні виклики, спричинені війною, процесами глобалізації та цифрової трансформації, а також визначено роль університетів у розвитку мережевої моделі культурної дипломатії. Запропоновано можливі напрями поглиблення співпраці між діаспорою й академічним середовищем задля посилення міжнародного іміджу України, утвердження її культурної ідентичності та інтеграції у світовий простір.

Ключові слова: українська діаспора, культурна дипломатія, університети, м'яка сила, академічна мобільність.

The article explores the role of the Ukrainian diaspora as an active subject of cultural diplomacy and its interaction with universities that unite the national community, diaspora, and international academic networks. The main challenges caused by the war, globalization, and digital transformation processes are outlined, and the role of universities in the development of a network model of cultural diplomacy is also determined. Possible directions for deepening cooperation between the diaspora and the academic environment are proposed to strengthen the international image of Ukraine, establish its cultural identity, and integrate it into the world space.

Keywords: Ukrainian diaspora, cultural diplomacy, universities, soft power, academic mobility.

У сучасних глобальних умовах, коли державотворення, міжнародна підтримка та збереження культурної ідентичності тісно переплітаються, роль культурної дипломатії набуває особливої ваги. Для України, яка водночас переживає глибокі внутрішні трансформації та протистоїть зовнішній агресії, інструменти «м'якої сили» — передусім через культуру, освіту, науку та діаспору — стають стратегічно важливими. Водночас універси-

тети функціонують як осередки знань, міжкультурного обміну, інтернаціоналізації та діалогу культур [5]. У цьому контексті взаємодія між українською діаспорою та університетами відкриває значний потенціал для зміцнення культурної дипломатії України.

Метою цієї статті є дослідження ролі української діаспори у розвитку культурної дипломатії та визначення місця університетів як центрів, що поєднують діаспору, академічну спільноту та міжнародну освітню екосистему. У роботі розглядаються: основні функції діаспори у сфері культурної дипломатії; виклики й можливості сучасного етапу розвитку; роль університетів як інтеграційних інституцій; синергія діаспори, дипломатії й університетів та перспективи їх подальшої взаємодії [2].

Виклад основного матеріалу. Культурна дипломатія посідає важливе місце у зовнішньополітичній стратегії України, оскільки сприяє формуванню її позитивного міжнародного іміджу та розвитку міждержавного співробітництва. Історично українська держава активно використовувала мистецтво й культуру як інструменти зміцнення свого авторитету у світі, однак у контексті сучасних геополітичних викликів, зокрема російської агресії, цей напрям набув особливої актуальності. У зв'язку з цим постає потреба проаналізувати, як історичні етапи становлення культурної дипломатії вплинули на формування сучасної зовнішньої політики України.

Сучасна концепція культурної дипломатії України значною мірою спирається на ідеї «м'якої сили», що передбачає здобуття міжнародної підтримки не через військові чи економічні інструменти, а шляхом культурного впливу. Українська культурна дипломатія має глибоке історичне підґрунтя: протягом століть національна культура відігравала визначальну роль у збереженні ідентичності народу, особливо в умовах іноземного панування. Так, культурні здобутки Київської Русі та доби українського бароко справили помітний вплив на розвиток дипломатичних і культурних контактів. Сьогодні цей історичний спадок активно переосмислюється й використовується у сучасних культурних ініціативах, спрямованих на зміцнення позицій України на міжнародній арені [2].

Разом із тим, сучасна культурна дипломатія України стикається з рядом серйозних викликів. Збройна агресія на сході країни та економічні труднощі суттєво обмежують фінансування культурних ініціатив, що ускладнює реалізацію повного потенціалу культури як інструмента дипломатії. Попри це, все активніше розвиваються недержавні проекти, спрямовані на підтримку культурної присутності України у світі. Зокрема, мережа Global Ukrainians відіграє помітну роль у популяризації української культури за кордоном і сприяє формуванню позитивного міжнародного іміджу держави.

Одним із ключових бар'єрів залишається нестача узгодженої державної стратегії у сфері культурної дипломатії. Часто культура використовується як інструмент для досягнення короткострокових політичних цілей, що може перешкоджати формуванню сталого позитивного образу України у світі. У цьому контексті важливо, щоб Україна не лише презентувала своє історичне та культурне надбання, а й активно демонструвала сучасні

творчі досягнення, здатні викликати зацікавлення та відгук у міжнародної аудиторії [4].

Українська діаспора є одним із провідних чинників культурної дипломатії, адже сприяє поширенню знань про Україну, популяризації її культури та зміцненню позитивного іміджу держави у світі. Ця діяльність реалізується через створення культурних, освітніх і наукових інституцій, організацію інформаційних кампаній, а також активну взаємодію з громадськістю та політичними і науково-освітніми колами країн перебування [1].

Основні напрями діяльності української діаспори:

- Популяризація української культури:

Діаспора активно знайомить світову спільноту з українськими традиціями, мистецтвом, літературою та історією, роблячи національну культуру доступною й привабливою для іноземної аудиторії.

- Формування позитивного міжнародного іміджу України:

Завдяки своїй культурній, інформаційній та громадській діяльності українські громади сприяють створенню позитивного образу держави за кордоном, водночас протидіючи дезінформації та стереотипам.

- Захист і просування інтересів України:

Діаспорні організації та активісти беруть активну участь у політичному й громадському житті країн свого проживання, відстоюючи українські національні інтереси — особливо в періоди боротьби за незалежність і державний суверенітет.

- Формування мереж підтримки спільнот:

Створені діаспорою національно-культурні, освітні, наукові, молодіжні та релігійні центри стають осередками згуртування українців за кордоном, сприяють збереженню культурної самобутності та зміцненню зв'язків між Україною й світовою українською спільнотою [7].

Так, у 2009 р. на базі Посольства України в Республіці Казахстан було відкрито Культурно-інформаційний центр (КІЦ), що мав стати осередком роботи з українською спільнотою Республіки Казахстан, громадськими організаціями, ефективно сприяти розвитку таких важливих напрямків співпраці, як освіта, наука і культура. Та незручне розташування КІЦ (напівпідвальне приміщення Посольства), відсутність відповідних матеріально-технічних, організаційних, комунікативних можливостей стали перешкодою для доступу зацікавлених в його роботі осіб, а його діяльність обмежувалася проведенням зборів активу астанинської громади «Ватра», репетицій вокального колективу «Червона калина» та зустрічей учасників гуртка народно-прикладного мистецтва, що діє при громаді. Були також спроби проведення засідання літературно-історичного гуртка «Струмок» за участю українських дипломатів тощо. На той час КІЦ не міг мати своїх працівників, навіть на громадських засадах, а тому важко йшло залучення до його діяльності волонтерів, широкої громадськості.

На початку 2011 р. було розроблено нову Концепцію створення та функціонування Центру, за якою новий осередок під назвою «Український центр науки і культури» (далі Центр) створювався на базі Євразійського

національного університету ім. Л.М. Гумільова (далі ЄНУ) і отримував належну можливість стати базою для розширеної популяризації української культури в широкому колі казахстанської громадськості, перш за все в науково-освітньому середовищі столиці і Республіки загалом. Правовою основою повноцінної діяльності Центру стала Угода між Посольством України в РК та ЄНУ від 1 вересня 2011р. щодо двостороннього співробітництва в галузі науки, культури та освіти, котра сприяла більш повному задоволенню мовних, культурних та інформаційних потреб української діаспори в Казахстані.

Згідно з Угодою, за умови безкоштовної оренди, Центр має змогу користуватися залами засідань на 40 місць, актовими залами на 180 та 620 місць, спортивними, хореографічними та читальними залами, бібліотекою, як і іншим вузівським підрозділам, друкуватись на поліграфічній базі ЄНУ. За останні роки співробітниками Центру та дипломатами Посольства України бібліотека була істотно поповнена творами українських та зарубіжних авторів XIX-XX століть. За час, що минув від вересня 2011 р., в Центрі створено медіатеку, сформовано підбірку україномовних ЗМІ, що видаються в РК, представлено експозицію виробів українського прикладного мистецтва, здійснено дизайн та оформлення приміщення, придбано проектор, копіювальну, відео та аудіотехніку, інше обладнання, завершується формування власної веб-сторінки.

24 листопада 2011 р. відбулася офіційна презентація «Українського центру науки і культури» при Посольстві України в РК за участі видних високопосадовців Республіки Казахстан та України.

На сьогодні Центр набуває все більшої популярності серед казахстанців, як українського, так і іншого походження. Наприклад, на базі Центру разом з керівництвом школи-комплексу №47 відкрито курси з вивчення української мови, а Радою українців Казахстану, УНКЦ «Оберіг» та «Ватра» (м. Астана) започатковано користування залами студентської філармонії для вокальних і танцювальних колективів української діаспори, створено вокальну та інструментальну групи при УНКЦ. В академічній бібліотеці ЄНУ до 1000-ліття Софійського собору і 20-ї річниці двосторонніх українсько-казахстанських відносин проведено відповідні тематичні та інші (вечір пам'яті жертв Голодомору та політичних репресій тощо) заходи, виставки українських художників тощо.

На засіданні Громадської Ради при Посольстві України в РК, що також пройшло на базі Центру у березні 2011 р., учасниками було схвалено питання про спорудження пам'ятника репресованим українцям, які відбували покарання в таборі «АЛЖИР», а вже 15 травня т.р, у день вшанування в Україні жертв політичних репресій, його було відкрито. Продовженням співпраці з Україною став Меморандум між Посольством України в РК та ЄНУ, підписаний у травні 2011 р., в рамках якого пройшло стажування чисельної делегації викладачів та студентів Київського національного університету ім. Т. Шевченка в ЄНУ та відбулася низка науково-освітніх і культурних заходів. Лише з 24 листопада по 11 грудня 2011 р. організовано курс лекцій професорів Київського національного університету

ім. Т. Шевченка В.І. Сергійчука та Г.П. Савченка, їхню участь в конференціях і круглому столі, присвячених 20-річчю незалежності України і Республіки Казахстан та ін.

Але перша і найголовніша ідея утвореного Центру — це проведення різноманітних заходів, присвячених шевченківській тематиці. Ще у березні 2011 р., спільно з ЄНУ, представниками української діаспори та за участю МЗС РК і дипломатичного корпусу, представленого в Астані, було проведено засідання круглого столу з нагоди 150-річчя від дня смерті та 197-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка на тему: «Тарас Шевченко: Україна і Казахстан». За підсумками засідання Центром видано збірку матеріалів: доповіді, виступи, статті тощо. Це стало доброю традицією і уже проведено більше 10-ти читань.

За ініціатииви Центру на базі ЄНУ ім. Л. Гумільова, 13 березня 2013 р., відбулося засідання Круглого столу та концерту художньої самодіяльності, присвячених творчості Т. Шевченка, виставки книг Кобзаря, виданих за останні 60 років. Доречно зауважити, що під час проходження Днів культури Казахстану в Україні (28 квітня 1 травня 2013 р.), Міністри культури двох країн підписали план спільних заходів з нагоди 200-річчя від дня народження Т. Шевченка, який був цілком реалізований.

Центр також намагається брати активну участь у залученні казахстанських громадян до культурно-мистецьких акцій, що проходять в Україні. Так, у 2012 р. відбулися поїздки дітей української школи-комплексу №47 для участі у X Міжнародному дитячому фестивалі «Змінімо світ на краще», організовано літній відпочинок групи казахстанських дітей у таборі «Водограй» на Закарпатті тощо. Крім зазначених заходів, щороку, на початку навчального року, спільно з Радою українців Казахстану, в українській школі-комплексі №47, СШ №28 та недільних школах Астани проводиться свято Знань, День учителя, Свято української писемності та мови.

Найактивнішу участь в роботі Центру з боку українських організацій, використанні його наявної бази бере Республіканське об'єднання «Рада українців Казахстану». Так, однією з найголовніших подій в культурно-мистецькій сфері Астани стало проведення Центром та Радою 18 вересня 2011 р. Першого Міжнародного фестивалю української культури, присвяченого 20-річчю незалежності України.

Одним з пріоритетних напрямків роботи УЦНК стало здійснення якісно нового підходу в діяльності Центру з організації двостороннього співробітництва у сфері науки та освіти. Від часу створення Центру, його тодішнім керівником П. Токарем та заступником З. Кабульдіновим проведено цикл лекцій та тренінгів з питань етносоціології й етнополітики, елітології, міграційних проблем сучасності та їх відображенні в історії України і Казахстану.

Низка заходів проводиться спільно з ЄНУ. Співробітники УЦНК (З.Кабульдінов, Ж.Тулеубаев) взяли участь у підготовці Конкурсу творчих робіт (малюнків) школярів, студентів, магістрантів Республіки Казахстан «Қаһармандарға тағзим» («Уклін героям»), присвяченого 67-й річ-

ниці Перемоги і 100-річчю з дня народження Л. Гумільова. Всі 67 картин були передані в дар лікувальному закладу. У вересні 2012 р. співробітники УЦНК З. Кабульдінов і П. Токар увійшли до складу Організаційного комітету ЄНУ з підготовки міжнародної наукової конференції, а також інших заходів, присвячених 100-річчю Л. Гумільова (10-11 жовтня 2012 р.). Крім цього, в Центрі тривала активна робота з залучення вчених України на викладацьку роботу до ВНЗ Астани.

У 2013 р. на базі УЦНК було проведено низку заходів у рамках науково-гуманітарної та громадської співпраці. Так, 11 березня 2013 р. на базі УЦНК відбувся Круглий стіл на тему «В.І. Вернадський у контексті українсько-казахстанських взаємозв'язків», присвячений 150-річчю з дня народження видатного вченого. У роботі круглого столу взяли участь вчені та громадські діячі, які займаються дослідженням життя й діяльності В.І. Вернадського, дипломати, члени методради УЦНК.

В УЦНК ведеться активна науково-дослідна робота, здійснюється зв'язок з іншими науково-дослідними підрозділами ЄНУ ім. Л. Гумільова (факультети, відділ науки, кафедра Євразійських досліджень, загін «Меморіальна зона», НДЦ «Євразія»), багатьма вишами Казахстану та України, Харківським міським національним товариством казахів «Бірлік» тощо). Спільно з Карагандинським Університетом «Болашак» здійснювався збір інформації про українців-в'язнів «КарЛагу» за темою «Українці в КарЛагу». Практична частина діяльності пошукової археологічної експедиції реалізується спільно з іншими кафедрами ЄНУ, вузами та іншими залученими до проєкту під керівництвом УЦНК організаціями. Крім того, була проведена активна робота з підготовки публікації словника енциклопедії «Українці в Казахстані» (З.Кабульдінов), видання книги «Голод в Україні та Казахстані: історичні паралелі» (П. Токар, З. Кабульдінов), збірки «Шевченко і Казахстан» (П. Токар).

Робота Центру постійно висвітлювалася на сайті Посольства України в РК, сайті Євразійського національного університету ім. Л.Гумільова, а з травня 2013 р. на власному сайті УЦНК (www.ukraine-center.kz) і спеціальних випусках «Вісника» Центру. Співробітниками центру протягом року опубліковано 8 статей за результатами наукових досліджень і участі у наукових заходах, а також інтерв'ю і статті в журналі АНК «Менің Елім» («Моя країна»), інших виданнях та ЗМІ, в т.ч. казахською мовою.

Таким чином, після створення Центру Посольство України в РК помітно активізувало свою діяльність у сфері культури, науки й освіти та у сфері науково-технічного співробітництва. Це дозволило вийти на новий рівень науково-гуманітарного співробітництва в рамках двосторонніх відносин і євразійського простору, активізації контактів ПУ з українською діаспорою Казахстану та інших країн ЦА, більш системно продовжувати і розвивати шевченкіану в Казахстані.

Співпраця української діаспори та університетів формує нову модель культурної дипломатії — мережеву, багаторівневу й інтеграційну за своєю суттю. Серед перспективних напрямів цієї взаємодії можна виокремити:

- Створення глобальних освітньо-культурних мереж, які поєднують університети, діаспорні організації та національно-культурні центри;
- Реалізацію спільних наукових проєктів, присвячених вивченню української тематики, діаспорних процесів і розвитку культурної дипломатії;
- Розроблення культурно-освітніх програм, спрямованих на популяризацію української мови, літератури та мистецтва за кордоном;
- Активне використання цифрових інструментів — онлайн-платформ, електронних архівів, віртуальних виставок, що інтегрують ресурси університетів і діаспори;
- Посилення ролі університетів як комунікативних містків між Україною та її діаспорою, які сприяють взаємообміну знаннями, культурними цінностями та соціальними ініціативами.

Такий підхід має стратегічне значення для України, оскільки сприяє зміцненню міжнародної підтримки, формуванню позитивного іміджу держави та її глибшій інтеграції в європейський і глобальний освітньо-культурний простір.

Висновки. Українська діаспора та університети є провідними суб'єктами культурної дипломатії сучасної України [3]. Діаспора виконує цю роль завдяки своїй глобальній присутності, культурній активності та розгалуженим транснаціональним зв'язкам, тоді як університети — завдяки функції центрів знань, академічного обміну та міжнародного партнерства. Їхня взаємодія формує оновлену модель культурної дипломатії, що поєднує державний, громадський та академічний виміри. Для подальшого зміцнення цієї ролі варто розвивати мережеві науково-освітньо-культурні платформи, узгоджувати державну політику щодо підтримки діаспори й університетів, а також активізувати наукові дослідження у сфері культурної дипломатії та діаспорних студій [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. С.Ю. Лазебник. Роман з діаспорою. Історія і сьогодення взаємовідносин. — К.: Істина, 2012. — 200 С.
2. Закордонне українство: сутність, структура, самоорганізація. Підручник / В.Б. Євтух, А.А. Попок, В.П. Трощинський, С.Ю. Лазебник, В.М. Андрієнко, М.В. Андрієнко, Т.В. Федорів, В.С. Гошовський, С.О. Штепа; За ред. В.Б. Євтуха. — К.: Альтерпрес, 2011. — 304 с.
3. Мільо А.В. Концепт БІЖЕНЕЦЬ: лінгвокультурний вимір (2014-2021 рр.): монографія. Ужгород: Вид-во УЖНУ «Говерла», 2024. 416 с.
4. Розумна О. П. Культурна дипломатія України: стан, проблеми, перспективи: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2016. 53 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-09/kultu_dypl-26841.pdf (дата звернення: 26.09.2024).
5. Савон К. Вплив політики «м'якої сили» на імідж держави. Актуальні проблеми політики. 2020. Вип. 66. С. 112–117.
6. Савон К. Українська культурна дипломатія в умовах інформаційної війни. Журнал міжнародної політики. 2020. № 4. С. 33–45.

7. Isar Y. R., Triandafyllidou A. Introduction to this special issue «Cultural diplomacy: what role for cities and civil society actors?» *International Journal of Politics. Culture and Society*. 2021. Vol. 34. Pp. 393–402.

REFERENCES

1. Lazebnyk, S. Yu. (2012). *Roman z diasporoyu. Istoriya i sohodennyya vzayemovidnosyn [Romance with the diaspora. History and present of relationships]*. Kyiv: Istyna [in Ukrainian].
2. V.B. Yevtukh, A.A. Popok, V.P. Troshchyns'kyi, S.YU. Lazebnyk, V.M. Andriyenko, M.V. Andriyenko, T.V. Fedoriv, V.S. Hoshovs'kyi, & S.O. Shtepa; (2011). *Zakordonne ukrayinstvo: sutnist, struktura, samoorhanizatsiya [Ukrainians abroad: essence, structure, self-organization]*. Kyiv: Alterpres [in Ukrainian].
3. Milo A.V. (2024). *Kontsept, Bizhenets: linhvo-kulturnyy vymir (2014-2021 rr.) [Concept, Refugee: Linguistic and Cultural Dimension (2014-2021)]*. Uzhhorod: Vyd-vo UzhNU «Hoverla» [in Ukrainian].
4. Rozumna O. P. (2016). *Kul'turna dyplomatiya Ukrayiny: stan, problemy, perspektyvy [Cultural diplomacy of Ukraine: status, problems, prospects]*. Kyiv: NISD. Retrieved September 9, 2024, from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-09/kultu_dypl-26841.pdf [in Ukrainian].
5. Savon K. (2020). *Vplyv polityky «m'yakoyi syly» na imidzh derzhavy [The impact of «soft power» policy on the image of the state]*. *Aktual'ni problemy polityky*, 66, 112-117 [in Ukrainian].
6. Savon K. (2020). *Ukrayins'ka kul'turna dyplomatiya v umovakh informatsiynoyi viyny [Ukrainian cultural diplomacy in the context of information warfare]*. *Zhurnal mizhnarodnoyi polityky*, 4, 33-45 [in Ukrainian].
7. Isar Y. R., & Triandafyllidou A. (2021). Introduction to this special issue «Cultural diplomacy: what role for cities and civil society actors?» *International Journal of Politics. Culture and Society*, 34, 393-402. [in English].

УДК 327.54

DOI: 10.24144/2078-1431.2025.2(35).123–134

Дмитро Коротков,
кандидат політичних наук, доцент кафедри
міжнародних відносин і політичної філософії
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця

«ХОЛОДНА ВІЙНА»: ГЕОПОЛІТИЧНА РЕТРОСПЕКЦІЯ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ

У статті аналізується система міжнародної безпеки, що склалася у ХХ столітті після завершення Другої світової війни. Автор розглядає ключові етапи Холодної війни між США та СРСР, її ідеологічні, військово-політичні й економічні аспекти, а також трансформацію світового порядку після розпаду біполярної системи. Особлива увага приділяється змісту сучасних міжнародних відносин після російської агресії проти України. Досліджується змістовна матриця «Холодної війни-2» між США та Китаєм та її вплив на формування нової міжнародної системи. На основі історико-політологічного аналізу зроблено висновок, що Холодна війна в класичному розумінні не завершилася, а поступово еволюціонувала з новими геополітичними акторами та правилами конкуренції сучасних наддержав — США та Китаю.

Ключові слова: Холодна війна, геополітика, міжнародні відносини, глобальна безпека, необіполярність, сучасні виклики, міжнародна система, наддержава, зовнішня політика США, зовнішня політика Китаю, зовнішня політика СРСР

The article analyzes the international security system that emerged in the 20th century after the end of World War II. The author examines the key stages of the Cold War between the US and the USSR, its ideological, military-political, and economic aspects, as well as the transformation of the world order after the collapse of the bipolar system. Particular attention is paid to the content of contemporary international relations after Russia's aggression against Ukraine. The substantive matrix of the "Cold War 2" between the US and China and its impact on the formation of a new international system are examined. Based on historical and political analysis, it is concluded that the Cold War in the classical sense has not ended, but has gradually evolved with new geopolitical actors and rules of competition between the modern superpowers of the US and China. The geopolitical reality demonstrates features of non-bipolarity, within which the United States retains its position as the leading global actor, while China acts as the main systemic competitor. The current rivalry between the US and China is geo-economic in nature and represents a transformed form of "Cold War 2.0" in the modern world.

Keywords: Cold War, geopolitics, international relations, global security, non-polarity, contemporary challenges, international system, superpower, US foreign policy, Chinese foreign policy, Soviet foreign policy

Постановка проблеми у загальному вигляді. З розпадом Радянського Союзу та з крахом комунізму у Східній Європі в міжнародному науково-політологічному дискурсі переважав фукуямівський оптимізм щодо майбутнього міжнародної системи. У своїй праці «Кінець історії та остання людина» (The End of History and the Last Man) американський дослідник висунув тезу, що завершення Холодної війни та падіння комуністичних режимів у Східній Європі означають «кінець історії» не як зупинку подій, а як завершення ідеологічної еволюції людства. Він стверджував, що ліберальна демократія і ринкова економіка є остаточною формою політичного устрою, яка задовольняє основні потреби людини у свободі, визнанні та гідності [8]. Здавалося, що багатополлярність сучасної міжнародної системи є гарантом геополітичної безпеки для країн.

Представники школи політичного реалізму — від Фукідіда до Г. Моргентау — вважають, що наддержавної влади не існує, держави змушені діяти, керуючись власними інтересами без гарантій безпеки. Матриця природи війн, на думку американського політолога, складається з людської природи конфліктів, анархічності міжнародних відносин та національних інтересів держав, які і визначають її поведінки [12]. Дійсно, мир можливий лише через баланс сил, але коли він, порушується починається тимчасовий міжнародний хаос у регіональній або світовій системі безпеки. Тому «кінець історії» у сучасних міжнародних відносинах неможливий.

Як доказ — книга Р. Кагана «Повернення історії та кінець мрій» (2008 р.). Автор наголошує, що світ залишається «однополярним», однак міжнародна конкуренція між США, Росією, Китаєм, Європою, Японією, Індією та Іраном породжує нові загрози регіональних конфліктів. Комунізм мертвий, але нова боротьба між західним лібералізмом та великими східними автократіями Росії та Китаю знову влила ідеологію в геополітику [10]. Російське вторгнення в Україну показує, що настав час до повернення наукових дискусій щодо феномену «Холодна війна».

У сучасному науковому міжнародному дискурсі використовують терміни «Друга холодна війна», «Холодна війна II» і «Нова холодна війна» для опису зростаючої геополітичної напруженості в епоху після завершення холодної війни. Питання залишається у складі учасників «Холодної війни 2» (США-Росія або США-Китай).

Мабуть, усі знають термін «Холодна війна», хоча багато хто асоціює його лише з конфліктом між Сполученими Штатами та Радянським Союзом (Союз Радянських Соціалістичних Республік — СРСР) між кінцем Другої світової війни в 1945 році та розпадом Радянського Союзу в 1991 році. Однак сам вираз означає будь-який стан конфлікту між двома або більше країнами, який не передбачає прямих військових дій, а радше політичні, економічні та санкційні інструменти, шпигунство, пропаганду або опосередковані війни.

Зазначимо, що цей термін використовувався ще до протистояння США-СРСР. Як приклад, є опис Дона Хуана Мануеля конфлікту між іспанськими християнами та мусульманами на початку XIV століття. Він описав конфлікт як *la guerra tivia*, що, хоча дослівно перекладається як

«тепла війна», пізніше було перефразовано або помилково перекладено як «холодна війна» [11]. На початку Другої світової війни цей термін почав набирати популярності. У 1938 році журнал *The Nation Magazine* використав термін «Холодна війна Гітлера» для опису політичної ситуації в Європі, яка на той час була надзвичайно напруженою [17]. Після Другої світової війни, коли всі сподівалися на вічний мир, можна було б припустити, що цей вислів втратить свою актуальність. Однак, навпаки, коли напруженість між так званим Заходом і Сходом, тобто Сполученими Штатами та їх союзниками і Радянським Союзом та майбутнім Східним блоком, почала зростати, багато хто усвідомив, що світ переходить до іншого типу війни. Необхідно підкреслити, що за версією науковця П. Флагерті, термін «холодна війна» набув поширення завдяки Сполученим Штатам, увійшовши в їх суспільно-політичний дискурс. Зокрема, першоджерелом терміну він визнав фінансового магната та радника президента США (від В. Вільсона до Г. Трумена) Бернарда Баруха. 16 квітня 1947 року він застосував вираз «холодна війна» для позначення напруженості у відносинах між Штатами та Радянським Союзом, колишніми союзниками у Другій світовій війні. Озвучуючи свою промову перед Палатою представників Південної Кароліни, де відбувалося урочисте відкриття його портрета, він наголосив на тому, що вони є свідками активного розгортання «холодної війни» [9].

Серед закордонних аналітиків поширеною є думка, що вперше в контексті біполярного протистояння між США та СРСР дефініція «холодна війна» була оприлюднена британським письменником Дж. Орвеллом у його знаменитому есе «*You and the Atomic Bomb*» 19 жовтня 1945 року у виданні «*Tribune*». За допомогою цього позначення він описав майбутній повоєнний світовий порядок між найсильнішими державами, що володітимуть ядерним озброєнням. На думку письменника міжнародну систему очікує радикально нова форма глобальної нестабільності. Друкована праця стала влучним передбаченням конфліктності у відносинах між соціалістичним блоком на чолі з Радянським Союзом та капіталістичним табором під супроводом Сполучених Штатів Америки [15].

Треба звернути увагу, що Ялтинсько-Потсдамська система першопочатково була спрямована на налагодження відносин між трьома великими державами, але з часом Великобританія втратила першорядне значення. Вся увага була зосереджена на взаємодії Сполучених Штатів та Радянського Союзу, а система набула ознак біполярності. Відповідно, її зміст визначався співіснуванням двох могутніх країн, що прагнули до перерозподілу сфер впливу, та був орієнтований на визначення нового співвідношення сил та інтересів між ними. Відтак, згідно з попередніми домовленостями, Західна Європа передавалась Америці, а Центральна та Східна Європа були визначені зоною компетенції Радянського Союзу.

Сполучені Штати Америки та Радянський Союз відрізнялися від інших акторів з огляду на їх домінуючий військовий, політичний, економічний та ідеологічний потенціал. Проте, це не призвело до консолідації зусиль та вироблення спільної політичної стратегії у повоєнний час. Кон-

куренція за гегемонію стала характерною ознакою Холодної війни. СРСР постійно намагався покращити власні сили, щодо спроможності конкуренції зі США. Але рівень конфліктності поступово досяг найвищої точки в контексті карибської кризи. Тому стабільність Ялтинсько-Потсдамської системи з самого початку була умовною, оскільки її дієвість залежала не від міжнародного права, а від спроможності наддержав гарантувати її виконання. Вони реалізовували угоди насамперед через політичний тиск, економічні важелі та військову міць, що й зумовило домінування політики «з позиції сили» як головного інструменту глобального врегулювання в повоєнний період. Сформована біполярність де-факто призвела до боротьби між протилежними центрами сили [16].

У науковій літературі прийнято, що головною ознакою та сенсом Холодної війни була жорстка боротьба ідеологій, в основі якої була різниця між політичною та соціально-економічною основою суспільств США та СРСР. Основу ліберального світогляду США становив принцип верховенства права та захисту індивідуальних прав і свобод громадян. Ідеологічним фундаментом Радянського Союзу була філософія марксизм-ленінізму, що спиралася на побудову соціалістичного або ж комуністичного типу суспільства, де пріоритетом у всіх сферах життя суспільства є держава. Тотальний контроль держави, який включає і особисте життя людини.

Інша складова «холодної війни» між США та СРСР — геоекономічне протистояння («План Маршалла»-«Плану Молотова»). «План Маршалла» США це, перш за все, не тільки програма відновлення Європи, а як елемент політики стримування проти СРСР. США було необхідно створити для цього геополітичний плацдарм в Європі. На противагу цій ініціативі СРСР оголосив про запровадження «Плану Молотова», який мав на меті посилити економічні відносини з державами Східної Європи та затвердити комуністичний вплив в регіоні. Його основними цілями стали розвиток торгівлі та надання економічної допомоги східноєвропейським соціалістичним країнам. Таким чином, Радянський Союз заклав фундамент для економічної співпраці соціалістичного табору [6].

Крім того, геополітичне суперництво, що перейшло до більш агресивної фази після блокади Берліну, призвело до формування військово-політичних блоків під егідою ворогуючих наддержав. Усвідомлюючи необхідність підтримки безпеки капіталістичних країн, 4 квітня 1949 року з ініціативи США було укладено договір про заснування Організації Північноатлантичного Договору, відомої як НАТО. Вона об'єднала такі країни, як Канада, Велика Британія, Франція, Італія, Бельгія, Голландія, Люксембург, Нідерланди, Данія, Ісландія, Норвегія, Португалія. Хоча офіційними цілями Альянсу, затвердженими у його установчих документах, визнавались підтримка миру, безпеки та колективної оборони, засновники НАТО відверто заявляли, що ключовим призначенням блоку була протидія зростаючій військовій силі Радянського Союзу. Зрозуміти реальні вигоди Північноатлантичного альянсу можна, пригадавши старий афоризм його першого генсека лорда Г. Ісмея, який сказав, що НАТО створено,

«аби тримати Америку всередині, Росію — ззовні, а Німеччину — внизу» [3, с. 40]. Формуючи Альянс, Штати розраховували на позицію провідного координатора в питаннях глобальної безпеки.

СРСР не вважав НАТО оборонним блоком, сприймаючи його як вороже об'єднання, що покликане протистояти радянському комунізму та сприяти поширенню глобального лідерства США. Дотримуючись цих переконань Радянський Союз створив Організацію Варшавського Договору (ОВД). У 1955 році цей союз скріпив Договір про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу, підписантами якого стали НДР, Польща, Румунія, Угорщина, Албанія, Болгарія, Чехословаччина. Згідно з його положеннями найважливішим завданням ОВД було визначено створення колективної безпеки в Європі та захист європейських соціалістичних країн, однак фактично, воно було зосереджено на створенні опозиції НАТО.

Зазначимо, що змістовною основою матриці Холодної війни була боротьба: ідеологічна, економічна, військова та геополітична. Розпад СРСР та закінчення холодної війни поставили американців у щасливе становище без очевидного головного супротивника на той час, але окупація РФ Криму в 2014 році змінила геополітичні правила гри. Ми бачимо, що збувся прогноз З. Бжезінського стосовно «у довготерміновій перспективі глобальні сили неминуче і все більшою мірою протестуватимуть проти зосереджування світової гегемонії в руках однієї держави. Звідси випливає, що Америка не тільки є першою і єдиною справді глобальною наддержавою, а й, цілком імовірно, буде останньою такою державою» [1].

Інтерпретація сутності та витоків «нової холодної війни» стала предметом вивчення багатьох дослідників, кожен з яких пропонував власне бачення щодо її появи та приводів. У 2008 році після вторгнення Росії в Грузію Е. Лукас використав цей термін для опису протистояння, яке панує між Кремлем та Заходом через агресивну зовнішню політику В. Путіна. Він зазначив, що намагання РФ поновити економічний та політичний вплив на втрачені території, бажання розколоти Європу та зробити її залежною від енергетичного арсеналу, ідеологічна експансія політичних еліт, військовий тиск та шантаж становлять небезпечну загрозу не лише для європейської спільноти, а й для всього світу. Е. Лукасу здавалось, що Європа та Америка зовсім не стурбовані цими подіями, тому не приділяли політиці Кремля значну увагу. Британський аналітик закликав Захід до усвідомлення небезпеки та її згубних наслідків, до відродження власних цінностей та невідкладного реагування на актуальні виклики [4].

Здавалось, що заява З. Бжезінського інтерв'ю німецькому виданню Spiegel у 2016 р. [2] стосовно того, що Холодна війна між Заходом і Росією вже давно почалася має своє підґрунтя. Роздуми щодо розгортання «нової холодної війни» в першому десятилітті XXI сторіччя були небезпідставними. Особливо небезпечним маркером в цьому контексті була промова В. Путіна на Мюнхенській конференції в лютому 2007 року, яку західні та

вітчизняні аналітики сприйняли як оголошення «нової холодної війни». У своєму зверненні він наполегливо засуджував однополярний порядок, створений Сполученими Штатами Америки, називаючи його руйнівним та неможливим. Путін прямо стверджував, що ліберальний устрій під протекторатом Вашингтону, так званий «вільний світ», не є актуальним та значущим для РФ. Він наголосив на тому, що Америка перешкоджає міжнародним інтересам та діяльності РФ, а також втручається у внутрішні справи країни. Кремль акцентував увагу на тому, що використання збройної сили має контролюватися лише Статутом ООН. Він засуджував розширення НАТО, пояснюючи це як його навмисне наближення до національних кордонів Росії, та виражав стурбованість щодо розгортання в Європі системи протиракетної оборони [7].

Зазначимо, що політичних та академічних колах дебати на тему «Нова холодна війна чи ні» тривають роками. Ті, хто називає сьогодишню напруженість «холодною війною», іноді використовують цей термін просто для того, щоб підкреслити інтенсивність та небезпеку нинішнього протистояння між Росією та Заходом, особливо після повномасштабного вторгнення РФ на територію України. Коли спливають деталі порівняння, вони, як правило, пов'язані з військовими загрозами, серед яких головна ядерна війна та конкуренцією двох сторін за глобальне панування. Ті, хто каже, що «холодна війна 2» сьогодні неактуальна, також наводять безліч переконливих аргументів. До них належать відносна слабкість Росії з часів розпаду Радянського Союзу, відсутність ідеологічної боротьби між Москвою та Вашингтоном, кінець глобальної біполярності, яка супроводжувала цю битву, набагато більша взаємопов'язаність Росії зі світовою економікою та, звичайно ж, піднесення Китаю.

Дійсно, Росія більше не поділяла думку, що вона є «молодшим партнером Заходу» і почала виробляти зовнішньополітичну програму з огляду на власні інтереси, але, на нашу думку, ми не можемо говорити про «Холодну війну 2» між США та Росією з декількох причин. По-перше, у класичній Холодній війні між СРСР і США одним з центральних чинників була глобальна ідеологічна конкуренція: комунізм vs капіталізм-ліберальна демократія. Сьогодні такого глобального ідеологічного змагання з чітко сформульованим «альтернативним глобальним проєктом» немає. Росія взагалі не пропонує глобальну ідеологію, яка б мала таку ж силу, як радянський марксизм-ленінізм. По-друге, зростає роль третіх великих гравців (наприклад, Китай, Індія), тому говорити про двоблоковість сучасного геополітичного простору не доводиться. По-третє, неспівставність сил за глобальним масштабом. У холодну війну СРСР був потенційно глобальною супердержавою, здатною вести конкуренцію з США на багатьох фронтах. Сьогодні ж Росія, значна військова сила (з цієї причини публічна демонстрація «Посейдона», «Буревісника», «Орешника»), але немає тих самих ресурсів (економічних, ідеологічних) чи амбіцій бути таким самим глобальним суперником. Це означає, що конкуренція має менший масштаб і іншу структуру. Тому автор дослідження погоджується з висновком колишнього президента

США Б. Обама, що «Росія це «регіональна держава» та актор другого порядку у глобальній конкуренції великих держав [14]. З огляду на наведену аргументацію, можна зробити висновок: хоча у відносинах США та Росії існує серйозна конкуренція, конфліктні моменти, навіть елементи «гонки озброєнь» та напрути вони не утворюють ситуацію, що ідентична класичній холодній війні.

Підтвердженням цього факту є Національна стратегія безпеки США (National Security Strategy 2022), в якій основним геополітичним конкурентом названо People's Republic of China (Китай): саме він «єдина країна з наміром і дедалі більшими можливостями змінити міжнародний порядок». Russian Federation (Росія) фігурує як «негайна і постійна» загроза міжнародному порядку але не як країна з таким же потенціалом як Китай [13]. США розглядають Китай як довгострокового конкурента (переважно технічно, економічно, військово). Починаючи з 2018 року поняття «нова холодна війна» вживалось в контексті напружених відносин між Сполученими Штатами Америки та Китайською Народною Республікою. У геополітичному протистоянні США-Китай є всі складові холодної війни ідеологічна, економічна, військова та геополітична.

Ідеологічна. Це суперництво виходить за межі економічного та військового домінування, заглиблюючись у глибший конфлікт ідеологій, цінностей та етичних основ. Як і перша «Холодна війна» основою війни між США та Китаєм є боротьба між демократією та комунізмом. «Холодна війна 2.0» являє собою контрастний підхід до розвитку та управління суспільства. Західний лібералізм на основі індивідуалізму та особистої свободи — основа філософської традиції США. На противагу цьому, Китай, з його конфуціанською спадщиною та марксистсько-ленінською ідеологією, надає пріоритет колективізму. Комуністична партія Китаю (КПК) стверджує, що колективне благо переважає індивідуальні бажання. Цей підхід очевидний у моделі управління Китаю, де держава відіграє центральну роль в економічному розвитку та соціальній гармонії [22]. Ця ідеологічна напруженість має реальні наслідки. США відстоюють глобальний порядок, що ґрунтується на ліберально-демократичних цінностях, де права та свободи особистості є священними. І навпаки, Китай виступає за багатополярний світ, де можуть співіснувати різні політичні системи, а державний суверенітет поважається понад усе. У США з приходом Д.Трампа відроджується віра в американську винятковість ідея про те, що США відіграють унікальну роль у просуванні демократії та свободи в усьому світі. Китай має віру в свою історичну долю на чолі з комуністичною партією. Нова китайська цивілізація є головним наративом «м'якою сили» Китаю.

Економічна. Економічне суперництво між США та Китаєм є центральним елементом сучасної глобальної політики. Чи є Китай економічним конкурентом США? Для відповіді надається порівняння ключових економічних показників для США та КНР, станом на 2024–2025 роки (табл.1).

Таблиця 1

**Порівняння ключових економічних показників
для США та КНР**

Показник	США	Китай
Номінальний ВВП	\$29,2 трлн (2024) ≈ \$30,51 трлн (2025, прогноз)	≈ \$19,23 трлн (2025, прогноз)
ВВП за купівельною спроможністю (PPP)	–	≈ \$40,72 трлн (2025, прогноз)
ВВП на душу населення (номінальний)	≈ \$86 600 (2024)	≈ \$13 303 (2024)
Темп зростання ВВП	США: ~2.8 % (2024)	Китай: ~5.0 % (2024)

Джерело: складено автором за даними МВФ, Світового банку, ОЕСР та UNdata (2024) [18-20].

Станом на 2025 рік Сполучені Штати зберігають статус найбільшої економіки світу їхній номінальний ВВП перевищує 30 трильйонів доларів США. Китай посідає друге місце з приблизно 19 трильйонами доларів, але за показником ВВП за паритетом купівельної спроможності (ПКС) вже випереджає США (понад 40 трлн дол.). Це свідчить про те, що Китай має величезний внутрішній виробничий потенціал, однак його економіка ще не досягла західного рівня ефективності та технологічної насиченості.

У 2024 році річний темп зростання економіки США був на рівні 2,8 %. Це зростання було зумовлене, головним чином, значними споживчими витратами та інвестиціями в технології та послуги. Натомість економіка Китаю зросла на 5,0 % у 2024 році. Це зростання було зумовлене потужним виробництвом та високим експортним попитом. Незважаючи на такі проблеми, як нестабільність на ринку нерухомості та торговельні обмеження, Китай випередив США за темпами зростання; однак внутрішнє споживання Китаю залишається нижчим, ніж у США, і стикається зі значними труднощами [21].

Стосовно показника щодо ВВП, можна зробити висновок, що, по-перше, різний рівень доходів громадян, по-друге, цей розрив підкреслює поточну структурну трансформацію в економіці Китаю. Американська економіка є постіндустріальною: близько 80 % ВВП створюється у сфері послуг (зокрема ІТ, фінанси, освіта, охорона здоров'я). Китай, натомість, залишається світовим центром промислового виробництва, хоча поступово зміщує акценти до високих технологій, цифрової економіки та штучного інтелекту.

Таким чином, економічні інструментарії США (глобальні фінансові інститути — МВФ, Світовий банк) та Китаю (геополітично-економічна ініціатива «Один пояс, один шлях» та світова економічна експансія) створюють двополюсну економічну систему. США залишається гарантом

стабільності чинного порядку, а Китай стає головним агентом його поступової трансформації. З іншого боку, є ризики цієї конкуренції. Китай та США обидві отримують значні переваги від співпраці, а з іншого по- боюються зростання впливу одна одної. У результаті така взаємозалеж- ність підсилює амбівалентність відносин, роблячи потенційний конфлікт одночасно більш імовірним і значно небезпечнішим, адже його наслідки можуть мати глобальний характер.

Військова складова. Global Firepower відстежує щорічні бюджетні ви- трати на оборону. Оборонний бюджет США у 2025 р. становить \$895 млрд, бюджет Китаю \$266.850 млрд, оборонний бюджет України \$53.700 млрд [5]. Із створенням тристороннього партнерство за участю Австралії, Вели- кої Британії та Сполучених Штатів (AUKUS) Китай розуміє небезпеки для себе й поступово буде нарощувати свій військовий потенціал. Пекін вже інвестував значні кошти в модернізацію Народно-визвольної армії Китаю (НВАК) у багатьох сферах, включаючи інтеграцію штучного інтелекту, розробку гіперзвукової зброї та вдосконалення військово-морських сил.

Військова конкуренція між США та КНР виходить за межі класичної геополітики та є структурною і довготривалою. Вона формує нову струк- туру міжнародних відносин, у якій технологічна, економічна та інформа- ційна перевага стає не менш важливою, ніж кількість танків або авіанос- ців. Водночас обидві держави усвідомлюють небезпеку прямого зіткнення й намагаються утримати конкуренцію в межах «контрольованого супер- ництва». Подальша еволюція цього протистояння визначатиме баланс сил у світі щонайменше протягом найближчих двох десятиліть.

Таким чином, фукуямівська концепція «кінця історії» не підтверди- лася у практиці міжнародних відносин. Здавалося, що розпад біполярної системи дасть змогу на стабільність у світовому геополітичному просторі. Але анархічність міжнародної системи має причини для розвитку супер- ництва та постійного перегрупування центрів сили.

Сучасний етап глобального розвитку характеризується формуванням нового типу стратегічної конфронтації, що має ознаки «нової холодної війни 2.0». При цьому визначальними суб'єктами цієї конфронтації ви- ступають не США і Росія, як у класичному варіанті, а США і Китай. Саме між цими двома державами відбувається системне зіткнення політичних ідеологій, економічних інтересів, військово-технологічних стратегій та сві- тоглядних цінностей. Російська Федерація, попри свою військову актив- ність та агресивну зовнішньополітичну поведінку, не володіє необхідним економічним та ідеологічним потенціалом для відтворення класичної бі- полярної моделі. Тому конфронтація між Заходом і Росією має здебіль- шого регіональний характер і не може розглядатися як самостійна «Хо- лодна війна 2.0».

Геополітична реальність демонструє риси необіполярності, у межах якої Сполучені Штати зберігають позиції провідного глобального актора, тоді як Китай виступає основним системним конкурентом. Сучасне супер- ництво США та Китаю має геоекономічний характер і репрезентує сучас- ному світу трансформовану форму «Холодної війни 2.0». Її відмінністю від

класичної «холодної війни» є те, що основою матриці сучасного протистояння є економічно-технологічна конфронтація, яка підкріплюється ідеологічними, геополітичними та військовими факторами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бжезінський З. Велика шахівниця. URL: <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Shahivniz.html>
2. Бжезінський З. Якщо Україна не розвалиться, то Путін буде змушений шукати інший вихід. *Незалежний культурологічний часопис <І>*. 2016. URL: https://www.jimagazine.lviv.ua/2016/Bzhezynskyj_Yakscho_Ukraine_ne_rozvalytsya.
3. Лакійчук П. НАТО: агресивний блок чи система колективної безпеки. *Економічний часопис*. 2009. №9-10. С. 40-41.
4. Лукас Е. Нова холодна війна. Як Кремль загрожує і Росії, і Заходу. Київ: Темпора, 2009. 486 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi52/0040105.pdf>
5. Defense Budget by Country 2025. URL: <https://www.globalfirepower.com/defense-spending-budget.php>
6. East Germany joins Molotov plan bloc. *The New Times*. 30. 09.1950. URL: <https://www.nytimes.com/1950/09/30/archives/east-germany-joins-molotov-plan-bloc.html>
7. Fried D., Volker K. Opinion The Speech In Which Putin Told Us Who He Was. *Politico*. February 18, 2022. URL: <https://www.politico.com/news/magazine/2022/02/18/putin-speech-wake-up-call-post-cold-war-order-liberal-2007-00009918>
8. Fukuyama F. The End of History and the Last Man. Free Press. 1992. URL <https://ia803100.us.archive.org/33/items/THEENDOFOFHISTORYFUKUYAMA/THE%20END%20OF%20HISTORY%20-%20FUKUYAMA.pdf>
9. Glass A. Bernard Baruch coins term 'Cold War,' April 16, 1947. *Politico*. April 16, 2016. URL: <https://www.politico.com/story/2016/04/bernard-baruch-coins-term-cold-war-april-16-1947-221853>
10. Kagan R. The Return of History and the End of Dreams. 2008. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2008/04/the-return-of-history-and-the-end-of-dreams?lang=en>
11. McCauley M. The Origins of the Cold War 1941-1949: Revised 3rd Edition-Longman. 2008. URL : <https://ru.scribd.com/document/505094360/Martin-McCauley-Origins-of-the-Cold-War-1941-49-Revised-3rd-Edition-Longman-2008>
12. Morgenthau H. *Politics Among Nations, New York: Alfred A. Knopf. 1948* URL: <https://www.google.com/search?q=NEIV+YORK+%3B+%3A+ALFRED>
13. National Security Strategy 2022. URL: <https://bidenwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>
14. Obama B. Russia is a regional power showing weakness over Ukraine. *The Guardian*. 2014. URL: <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/25/barack-obama-russia-regional-power-ukraine-weakness>
15. Orwell G. You and the Atomic Bomb. *Tribune*: October 19, 1945, Great Britain, London. URL: <https://colloquydowneast.org/wp-content/uploads/2018/04/George-Orwell-You-and-the-Atomic-Bomb.pdf>

16. Taran Y. Evolution of the World Order System. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. Vol. 2. P. 206–211. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/bjlss/article/view/1866/1882>
17. The Nation 1938-03-26: Vol 146. Iss 3795. URL :https://archive.org/details/sim_nation_193826_146_3795/page/360/mode/2up?q=%22+cold+war%22
18. UNdata (Організація Об'єднаних Націй). National Accounts Estimates of Main Aggregates, 2024. New York: United Nations Statistics Division.. URL: <https://data.un.org/>
19. World Development Indicators (WDI), 2024. Washington, D.C.: World Bank. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>
20. World Economic Outlook Database, October 2024. Washington, D.C.: IMF. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO>
21. Xiao E. China vs. US Economy: Comparative Analysis and 2025 Outlook. China-briefing. 11.03.2025. URL: <https://www.china-briefing.com/news/china-vs-us-economy-2025-outlook/>
22. Zeller J. Beyond Geopolitics: The Ideological and Ethical Battleground of US-China Relations. *Australian Institute of International Affairs*. 26.09.2024. URL: <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/beyond-geopolitics-the-ideological-and-ethical-battleground-of-us-china-relations/>

REFERENCES

1. Bzhezinskyi Z. (1997) *Velyka shakhivnytsia*. [*The Grand Chessboard*]. Retrieved from: <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Shahivniz.html> [in Ukrainian].
2. Bzhezinskyi Z. (2016) Yakshcho Ukraina ne rozvalytsia, to Putin bude zmushenyi shukaty inshyi vykhid. [If Ukraine does not collapse, Putin will be forced to look for another way out]. *Nezalezhnyi kulturolohichniy chasopys «Yi»*. Retrieved from: https://www.jimagazine.lviv.ua/2016/Bzhezynskyj_Yakscho_Ukraina_ne_rozvalytsya. [in Ukrainian].
3. Lakiichuk P. (2009). NATO: ahresyvnyi blok chy systema kolektyvnoi bezpeky. [NATO: an aggressive bloc or a collective security system?]. *Ekonomichniy chasopys*. [Economic Journal] (9-10) 40-41. [in Ukrainian].
4. Lukas E. (2009) Nova kholodna viina. Yak Kreml zahrozhuiє i Rosii i Zakhodu. [The new Cold War. How the Kremlin threatens both Russia and the West.]. Kyiv. Retrieved from: URL:<https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi52/0040105.pdf> [in Ukrainian].
5. Defense Budget by Country 2025. Retrieved from: <https://www.globalfirepower.com/defense-spending-budget.php> [in English].
6. East Germany joins Molotov plan bloc. The New Times. 30. 09.1950. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/1950/09/30/archives/east-germany-joins-molotov-plan-bloc.html> [in English].
7. Fried D., Volker K. (2022) Opinion The Speech In Which Putin Told Us Who He Was. *Politico*. February 18. Retrieved from: <https://www.politico.com/news/magazine/2022/02/18/putin-speech-wake-up-call-post-cold-war-order-liberal-2007-00009918> [in English].
8. Fukuyama F. (1992) *The End of History and the Last Man*. Free Press. Retrieved from: <https://ia803100.us.archive.org/33/items/THEENDOFHISTORYFUKUYAMA/THE%20END%20OF%20HISTORY%20-%20FUKUYAMA.pdf> [in English].

9. Glass A. (1947) Bernard Baruch coins term 'Cold War,' April 16. *Politico*. April 16, 2016. Retrieved from: <https://www.politico.com/story/2016/04/bernard-baruch-coins-term-cold-war-april-16-1947-221853>[in English].
10. Kagan R. (2008) The Return of History and the End of Dreams. Retrieved from: <https://carnegieendowment.org/research/2008/04/the-return-of-history-and-the-end-of-dreams?lang=en>[in English].
11. McCauley M. (2008) The Origins of the Cold War 1941-1949: Revised 3rd Edition-Longman. Retrieved from: <https://ru.scribd.com/document/505094360/Martin-McCauley-Origins-of-the-Cold-War-1941-49-Revised-3rd-Edition-Longman-2008> [in English].
12. Morgenthau H. (1948) Politics Among Nations, New York: Alfred A. Knopf. Retrieved from: <https://www.google.com/search?q=NEIV+YORK+%3B+%3A+ALFRED> [in English].
13. National Security Strategy 2022. Retrieved from: <https://bidenwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf> [in English].
14. Obama B. (2014) Russia is a regional power showing weakness over Ukraine. *The Guardian*. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/25/barack-obama-russia-regional-power-ukraine-weakness> [in English].
15. Orwell G. (1945) You and the Atomic Bomb. *Tribune*:October 19, Great Britain, London. Retrieved from: <https://colloquydowneast.org/wp-content/uploads/2018/04/George-Orwell-You-and-the-Atomic-Bomb.pdf> [in English].
16. Taran Y. (2022) Evolution of the World Order System. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. Vol. 2. P. 206–211. Retrieved from: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/bjlss/article/view/1866/1882> [in English].
17. The Nation 1938-03-26: Vol 146. Iss 3795. Retrieved from: https://archive.org/details/sim_nation_193826_146_3795/page/360/mode/2up?q=%22+cold+war%22 [in English].
18. UNdata (2024) (National Accounts Estimates of Main Aggregates. New York: United Nations Statistics Division.. Retrieved from: <https://data.un.org/> [in English].
19. World Development Indicators (WDI), 2024. Washington, D.C.: World Bank. Retrieved from: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> [in English].
20. World Economic Outlook Database, October 2024. Washington, D.C.: IMF. Retrieved from: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO> [in English].
21. Xiao E.(2025) China vs. US Economy: Comparative Analysis and 2025 Outlook. China-briefing. 11.03.2025. Retrieved from: <https://www.china-briefing.com/news/china-vs-us-economy-2025-outlook/> [in English].
22. Zeller J. (2024) Beyond Geopolitics: The Ideological and Ethical Battleground of US-China Relations. Australian Institute of International Affairs.26.09.2024. Retrieved from: <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/beyond-geopolitics-the-ideological-and-ethical-battleground-of-us-china-relations/> [in English].

УДК 94(410)(092)Черчіль+316.45:327.64
DOI: 10.24144/2078-1431.2025.2(35).135–146

*Євген Бевзюк,
доктор історичних наук,
професор кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій, ДВНЗ «УжНУ»
Марта Шелемба,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій, ДВНЗ «УжНУ»*

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА ЧЕРЧИЛЛЯ: ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Дослідження ґрунтується на методах історичного та біографічного аналізу. Основним джерелом інформації слугував наданий текстовий матеріал, що містить фактологічні дані та інтерпретації подій з життя та кар'єри В. Черчилля, отримані з вторинних джерел (біографій, історичних досліджень, публікацій). Застосовано методи аналізу та синтезу для структурування інформації, виявлення ключових тенденцій та суперечностей у політичній діяльності Черчилля. Хронологічний підхід використано для відстеження еволюції його поглядів та дій на різних етапах кар'єри.

У дослідженні проаналізовано ключові етапи становлення Вінстона Черчилля як політичного лідера: від ранньої військової кар'єри та журналістики до періодів перебування на чолі уряду Великої Британії. Особлива увага приділена його колоніальній риторичі, позиції щодо Індії, ставленню до СРСР, євгеніці, сіонізму та ролі в Другій світовій війні.

Детальніше розглядаються етапи розвитку його політичного мислення. Черчилль, відомий своєю підтримкою євгеніки, висловлював расистські погляди щодо колонізованих народів, зокрема індусів та африканців, що свідчить про його вікторіанську світоглядну обмеженість. Водночас, його риторика в період Другої світової війни, що ґрунтувалась на боротьбі з нацизмом і захисті західних демократій, створила його образ як символу протистояння тоталітарним режимам.

Ключові слова: *Вінстон Черчилль, політичне лідерство, Британська імперія, Друга світова війна, антикомунізм.*

The research is based on methods of historical and biographical analysis. The primary source of information was the provided textual material, containing factual data and interpretations of events from the life and career of W. Churchill, obtained from secondary sources (biographies, historical studies, publications). Methods of analysis and synthesis were used to structure the information and identify key trends and contradictions in Churchill's political activities. A chronological approach was employed to track the evolution of his views and actions at different stages of his career.

The study analyzes the key stages of Winston Churchill's formation as a political leader: from his early military career and journalism to periods heading the government of Great Britain. Particular attention is paid to his colonial rhetoric, position on India, attitude towards the USSR, eugenics, Zionism, and his role in World War II. The stages of development of his political thinking are examined in more detail. Churchill, known for his support of eugenics, expressed racist views towards colonized peoples, particularly Indians and Africans, which attests to his Victorian worldview limitations. At the same time, his rhetoric during World War II, based on the fight against Nazism and the defense of Western democracies, created his image as a symbol of resistance against totalitarian regimes.

Keywords: Winston Churchill, political leadership, British Empire, World War II, anti-communism.

Постановка проблеми. Постать Вінстона Черчилля залишається однією з найбільш знакових і водночас суперечливих в історії ХХ століття. Його довга політична кар'єра охоплює періоди значних глобальних трансформацій, війн та соціальних змін. Аналіз становлення його політичного лідерства є актуальним для розуміння не лише британської історії, а й ширших процесів еволюції політичної думки та практики. Для України, що сьогодні протистоїть імперській агресії, вивчення досвіду Черчилля набуває особливого значення. Його рішуча боротьба проти тоталітаризму, зокрема нацизму, та формування антигітлерівської коаліції є важливим прикладом мобілізації національного та міжнародного потенціалу в умовах тотальної війни.

Більше того, геополітичні рішення, ухвалені за безпосередньої участі Черчилля, мали вирішальний вплив на долю Східної Європи, включаючи Україну. Його антибільшовицька позиція та подальші компроміси з СРСР, кульмінацією яких стала Ялтинська конференція, безпосередньо визначили післявоєнний поділ континенту та тривалу окупацію України. Тому дослідження еволюції політичного лідерства Черчилля через призму його ставлення до Росії/СРСР та його наслідків для українського державотворення є не просто академічним завданням, а способом осмислення історичних передумов сучасної геополітичної ситуації.

Існує потреба в комплексному дослідженні факторів, що впливали на формування його світогляду, політичних рішень та стилю керівництва, враховуючи численні зміни партійної приналежності, ідеологічні коливання та прагматичні компроміси, характерні для його діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Життя та діяльність Вінстона Черчилля є предметом численних досліджень. Історики та політологи аналізували різні аспекти його кар'єри. Зокрема, роботи Р. Блейка та В.Р. Луїса розглядають його біографію в широкому контексті. М. Гілберт досліджував ставлення Черчилля до євгеніки, а В. Доктер — його погляди на ісламський світ. М. Маковський аналізував його складні взаємини із сіонізмом. Питання його економічної політики, зокрема повернення до золотого стандарту, висвітлено Л. Рідом. Існують дослідження, присвячені його ролі у Першій світовій війні, зокрема Дарданелльській опера-

ції, та його діяльності на посаді прем'єр-міністра під час Другої світової війни, включаючи аналіз його промов. У біографічних розвідках Churchill Archives Centre представлено загальний огляд його життєвого шляху. Проте, залишається актуальним завдання синтезувати ці аспекти для цілісного розуміння еволюції саме його політичного лідерства як феномену, що поєднував аристократизм, прагматизм, імперіалізм та рішучість у критичні моменти історії.

Мета статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз процесу становлення та еволюції політичного лідерства Вінстона Черчилля, виокремлення ключових етапів його кар'єри, ідеологічних засад та прагматичних рішень, що сформували його як видатного, хоча й суперечливого, політичного діяча ХХ століття.

Результати дослідження. Вінстон Черчилль народився 30 листопада 1874 року в сім'ї британських аристократів. Його батько, лорд Рендольф Черчилль, був впливовим політиком, а мати, Дженні Джером, походила з багатой американської родини. Природа надала Чечелю феноменальну пам'ять та літературний дар. Під час навчання у школі він взяв участь у конкурсі та виграв шкільний приз, читаючи напам'ять 1200 рядків із довгої поеми [1]. З часом, майбутній прем'єр стане відомим військовим журналістом, письменником та лауреатом Нобелівської премії з літератури (1953) [2]. Після закінчення Королівської військової академії Черчилль був зарахований до гусарського полку. Але військова кар'єра його не приваблювала. «Чим довше я служу, тим більше мені подобається служити, але тим більше переконуюсь у тому, що це не для мене», писав Черчилль матері 16 серпня 1895 року [1].

Завдячуючи родинним зв'язкам Черчилль стає військовим кореспондентом. Новий статус журналіста дозволив Черчиллю у жовтні 1896 року переїхати до Індії, а вже через рік прийняти участь у військовій експедиції проти афганських пуштунів [3]. Його листи про військові дії стали публікувати у газеті Daily Telegraph. З вересня 1899 року Черчилль військовий кореспондент Daily Mail у Південній Африці. Під час військових дій він попав у полон. Втеча з полону зробила його публічно відомим і відкрила двері у парламент Великобританії.

Восени 1900 року Черчилль стає наймолодшим депутатом палати громад від партії консерваторів. 18 лютого 1901 року він сказав свою першу промову в Палаті громад про необхідність закінчити англо-бурську війну в Південній Африці. Він закликав проявити милосердя до переможених бур, «допомогти їм змиритися з поразкою». Промова справила враження, а його фразу «будь я бурим, то я би бився на полі бою», згодом неодноразово використовували у своїх виступах інші політики [4].

У 1904 році Черчилль покидає партію консерваторів та стає членом ліберальної партії. Політичний прагматизм Черчилля дозволив йому регулярно займати посади у британському уряді. В часи Другої світової війни він цинічно та компромісно підтримував стосунки, як із Сталіним так і с фашистом Муссоліні. Так у 1927 році, під час своєї поїздки до Італії Черчилль сказав Муссоліні: «Якби я був італійцем, я впевнений, що я став

би у ваші ряди від самого початку і до кінця вашої боротьби із ленінізмом» [5]. Наприкінці 1905 року йде у відставку консервативний перемер-міністр Баульфур. В новому уряді лібералів Герберта Асквіта, Черчилль працює президентом Ради з питань торгівлі та міністром внутрішніх справ, впроваджує реформу пенітенціарної системи та реформу соціального забезпечення працівників. Він став ініціатором закону про мінімальну заробітну плату. Вперше в Англії встановлювалися норми тривалості робочого дня та оплати праці.

У жовтні 1911 року прем'єр-міністр Асквіт запропонував Черчиллю пост Першого лорда Адміралтейства. На новій посаді він впровадив низку реформ. Важливим рішенням стало переведення військового флоту з вугілля на рідке паливо. Багата на вугілля Британія зовсім не мала запасів нафти. Для того, щоб перевести флоту на нафту, Черчилль ініціював виділення 2,2 млн фунтів на придбання 51% пакету акцій англо-іранської нафтової компанії [6]. Крім суто технічних аспектів, рішення мало далекосяжні політичні наслідки — регіон Перської затоки став зоною стратегічних інтересів Великобританії. Від цього часу Англо-Перська нафтова компанія, сьогодні більш відома як «Бритіш Петролеум Компані» стане візитівкою британського інтересу в регіоні.

4 серпня 1914 року Англія вступила у Першу світову війну. Як член кабінету міністрів, Черчилль відігравав значну роль у визначенні стратегії Великобританії під час війни. Він займає посади першого лорда Адміралтейства та міністра боеприпасів.

Політичною невдачею для Черчилля стала його ідея десантної операції британського флоту у Босфорі і Дарданеллах. Її метою було захопити Константинополь. Під час операції Антанта втратила понад 250 тис. військових. Черчилль був змушений залишити крісло міністра, але за власною ініціативою у званні підполковника командує на Західному фронті батальйоном Шотландських стрільців. Слід відмітити, що подібне рішення — це акт особистої сміливості і політичної далекоглядності [7].

Революційні події в Росії та розпад трьох імперій (Російської, Австро-Угорської, Османської) Черчилль знову зустрів на посаді військового міністра. Будучи аристократом від народження Черчилль однозначно став противником комуністичного режиму, та вважав ідеологію соціалізму «філософією невдачі» [8]. Принципова позиція Черчилля була визначена геополітичним інтересом Британії. При цьому комуністична Росія, яка проголосила курс на «Мир без анексій і контрибуцій», випала із складу Антанти, яка продовжувала вести військові дії проти кайзерівської Німеччини. Черчилль стане одним із основних ініціаторів інтервенції до комуністичної Росії, заявивши про необхідність «задушити більшовизм у колисці». На думку Черчилля: «з усіх тираній більшовицька тиранія — найгірша та вона набагато гірша, ніж німецький мілітаризм» [9]. Пройде час і Черчилль вже на певний час відмовиться від свого принципового ставлення до комуністичної Росії. Вже у статусі союзника СРСР він піде на геополітичний компроміс із більшовиками та буде воювати проти нацистської Німеччини.

Позиція Черчилля щодо комуністичного режиму має прямий історичний зв'язок із долею України. Його рання риторика про необхідність «задушити більшовизм у колисці» була виголошена в той час, коли українська національно-визвольна боротьба 1917-1921 років зазнавала поразки від більшовицької агресії. Хоча ця боротьба не була пріоритетом для Лондона, антикомуністичні настрої Черчилля якнайкраще співвідносилися з прагненнями українських еліт до незалежності від Москви. Втім, його практичні дії були продиктовані виключно британськими імперськими інтересами, а не підтримкою самовизначення пригноблених народів [10].

Ситуативний компроміс із СРСР під час Другої світової війни, який Черчилль назвав необхідним злом, мав для України трагічні наслідки. Він чудово розумів тоталітарну сутність сталінського режиму, але пріоритет перемоги над нацистською Німеччиною змусив його укласти військовий союз із Москвою. Цей прагматизм, хоч і забезпечив виживання Великої Британії, призвів до того, що Україна, як і вся Східна Європа, потрапила до радянської сфери впливу, що було зафіксовано на Ялтинській конференції 1945 року [11].

В Ялті було вирішено, що Українська РСР отримає місце серед країн-засновниць Організації Об'єднаних Націй, що деякими істориками розглядається як символічне визнання української суб'єктності. Проте, як справедливо зазначає В.Р. Соболевський ця участь була лише політичним маневром Сталіна, спрямованим на збільшення голосів СРСР у міжнародній організації, тоді як Черчилль, зосереджений на збереженні балансу сил, не доклав зусиль для реального захисту українських національних інтересів або запобігання подальшій радянзації [12].

Післявоєнна політика Черчилля, зокрема його легендарна Фултонська промова 1946 року про «Залізну завісу», набуває для українського суспільства особливого значення. Ця промова стала офіційною точкою відліку Холодної війни, чітко окресливши геополітичний поділ Європи, в якому Україна опинилася по інший бік завіси, уярмлена радянським режимом. Вона підтвердила глибоке розчарування Черчилля у своїх компромісах із Сталіним та його усвідомленням загрози, яку більшовизм становить для західної цивілізації, що є особливо актуальним на тлі сучасної російської агресії.

Досвід Черчилля як лідера, здатного мобілізувати націю до боротьби з екзистенційним ворогом, залишається цінним для сучасної України. Його принципи рішучості, ораторська майстерність, здатність до швидкої трансформації стратегії та налагодження життєво необхідних міжнародних альянсів (як зі США) є прямими уроками для українського політичного керівництва в умовах повномасштабної війни. Постать Черчилля символізує незламність духу перед обличчям тоталітарної загрози, що резонує із сучасним українським досвідом протистояння неонацистській імперській політиці Кремля.

Політичний портрет Черчилля був би не повний без його позицій щодо ірландської проблеми. Так, у січні 1919 року 73 депутати англійського парламенту, оголосили себе повноважним парламентом Ірландії та прийняли декларацію про суверенітет Ірландії. Розпочалася війна за

незалежність Ірландії. Черчилль, якій у цей час працював на посаді військового міністра, прийняв участь в організації особливого поліцейського підрозділу, який воював проти Ірландської республіканської армії. Проти ірландських повстанців діяли поліцейські, яких називали «чорні мундири». Їх набиралися з колишніх фронтовиків і незабаром ці підрозділи виявили особливу жорстокість під час військових дій.

Але було б несправедливо вважати, що Черчилль завжди критично ставився до ірландців. Хоча він виступав проти незалежності Ірландії і у перші місяці війни підтримував жорсткі репресивні заходи, пізніше він почав висловлюватися на користь відділення Ірландії від Британської Імперії. Він зіграв позитивну роль під час укладання англо-ірландського мирного договору. 6 грудня 1921 року Великобританія уклала з Ірландією компромісний англо-ірландський договір. Метрополія визнала католицьку Південну Ірландію у якості англійського домініону під назвою Ірландська вільна держава. Північна Ірландія увійшла до складу Великої Британії.

Після поразки на виборах 1922 року кабінету лібералів, Черчилль у якості незалежного кандидату стане членом парламенту. У 1924 році він досить несподівано для себе отримав у консервативному уряді Стенлі Болдуїна другу посаду в державі — Канцлер казначейства Великобританії. Не маючи ні схильності до розв'язання фінансових проблем, Черчилль за порадою своїх радників прийняв невдале рішення повернути британську економіку до золотого стандарту. Економіка, яка побудована на основі золотого стандарту, гарантує що кожна грошова одиниця обов'язково має обмінюватися на відповідну кількість золота. Ініціатива Черчилля була продиктована бажанням протистояти американській зовнішньоекономічній експансії. Долар почав активно витісняти фунт-стерлінгу із глобального грошового обігу. Тому у 1925 році Великобританія на основі довоєнного паритету фунта стерлінгів та золота перейшла до золотого стандарту. Нова фіскальна політика консерваторів призвела до завищення курсу фунта стерлінгів. Відбулося значне зростання цін на британські товари, впав експорт і на 20 % зросло безробіття. Економічна ситуація в країні переросла у загальний страйк 1926 року [13].

Після поразки консерваторів у виборах 1929 року Черчилль організував у складі консервативної партії свою фракцію. Особливим об'єктом політичної критики для Черчилля у цей час стала Індія та її головна політична сила — Індійській національний конгрес. Будучи прихильником Британської імперії, Черчилль був зятим противником і критиком лідера конгресу М. Ганді, якого він називав «напівголим факіром», а індусів вважав «звіроподібним народом із звірячою релігією» [14]. Тому Черчилль відхилив «Декларацію Ірвіна», в якій пропонувалося Індії надати статусу незалежного домініону. У 1935 році він відкрито закликав індійських принців протистояти процесу прийняття «Закону про уряд Індії». Законом передбачалося перетворити британські колонії Індія на федерацію провінцій Британської Індії. Консервативна позиція Черчилля в питанні реформування Індії, на думку дослідників, загальмувала процес інтеграції індійських князівств у самоврядну країну. Імперська байдужість Черчилля

проявилися і під час масштабного голоду в Індії в часи Другої світової війни. Прем'єр-міністр взагалі не відреагував на голод у Бенгалії. Від голоду в провінції померло близько 3 мільйонів людей [15].

Як аристократ, Черчилль був політичним продуктом вікторіанської епохи Британії і тому расизм був невід'ємною частиною його політичних поглядів. Він був переконаний у тому що чорношкірі люди не так інтелектуально розвинуті та здібні, як представники білої раси. Не важко знайти висловлювання в яких Черчилль називає ідеологію мусульман «сказом для собак», а їхню релігію «тваринною та фатальною» [16].

Інколи Черчилль називав себе «сіоністом», але реальна політика доводить, що його проєврейські та просіоністські висловлювання були не більше ніж політична риторика. Так, у час коли він не займав державні посади (з 1929-го по 1939-й рік і з 1945-го по 1951-й), він демонстрував прихильність до ідеї створення єврейського національного анклав у Палестині. Але його позиція мінялася у роки, коли Черчилль входив до складу британського уряду. В цей час він міг безпосередньо впливати на прийняття ключових політичних рішень (1921-1929, 1939-1945, 1951-1955), але Черчилль не робив практично ніяких кроків, які можна було би назвати позитивними в плані вирішення долі єврейського народу [17]. Історія взаємин Черчилля із сіонізмом — це історія політичної кон'юнктури і обережності. Як наслідок, факт закінчення Британського мандату в Палестині, євреї та араби зустріли у стані війни, яка й досі продовжується.

У міжвоєнний період погляди Черчилля на італійський фашизм та німецький нацизм зазнали трансформації. Спочатку він недооцінив Гітлера, а у діях італійського диктатора Муссоліні він знаходив багато раціональних сторін. Більш того, Черчилль підтримував євгеніку та виступав за сегрегацію та стерилізацію душевно хворих, щоб «прокляття зникло разом із цими людьми і не перейшло до наступних поколінь» [18]. Кардинально думка Черчилля про нацизм змінилася після аншлюсу Австрії. Він критикує політику умиротворення Гітлера, яку проводить у той час прем'єр-міністр Чемберлен. Мюнхенську угоду Черчилль назвав «повною та беззастережною поразкою» Великобританії та всієї Європи [19].

Вже після 1 вересня 1939 року Черчилль чудово розуміє, що самотійно, Великобританія не зможе впоратися із нацизмом. У травні 1940 року король Георг VI призначає Черчилля прем'єр-міністром. Останній, на певний час відмовився від свого негативного ставлення до більшовиків та розпочав тактику тимчасового зближення та компромісу із СРСР у боротьбі із нацизмом.

Сьогодні спостерігається тенденція переосмислення геополітичних наслідків Другої світової війни, внеску країн у справу перемоги над нацизмом, а відповідно і внеску лідерів країн «Великої трійки» у справу перемоги над нацизмом. Не оминула ця наукова проблема і Вінстон Черчилля.

Система світоглядних переконань Черчилля характеризувалася набором різних переконань — від аристократизму із елементами брутальної євгеніки до демократизму та антикомунізму. Політичний прагматизм Черчилля дозволив йому міняти політичні партії та регулярно займати

посади у британському уряді. В часи Другої світової війни він цинічно та компромісно підтримував стосунки, як із Сталіним так і з фашистом Муссоліні. Однозначно був противником комуністичного режиму та все життя був прихильником ідеї імперії та намагався зберегти Британські колоніальні володіння. Як аристократ, Черчилль був політичним продуктом вікторіанської епохи і тому расизм був невід'ємною частиною його політичних поглядів. Він із байдужістю поставився до голоду у Бенгалії та був переконаний у неповноцінності чорношкірих людей.

В той самий час рішучий і прагматичний, Черчилль був єдиним політиком у Великій Британії, який виступив проти зближення з нацистською Німеччиною і вважав Мюнхенську угоду «повною і всеосяжною поразкою» британської дипломатії. Крім того, незважаючи на свою ворожість до комунізму, саме Черчилль очолив у парламенті прихильників ситуативного зближення із СРСР.

Черчилль далекоглядно усвідомлював важливість покращення відносин з Москвою в ім'я порятунку Великобританії від нацизму. Вступивши на посаду прем'єр-міністра, він приділив особливу увагу мобілізації військового і соціального потенціалу Великобританії за для досягнення перемоги над Німеччиною. Не випадково, що у своєму першому зверненні до Палати громад він заявив: «Я не можу запропонувати нічого, крім крові, важкої праці, сліз та поту» [20]. Він різко активізував діяльність із створення військово-політичного альянсу зі США. Останнім британський прем'єр-міністр на багато років визначив зміст та направленість військово-політичного альянсу англосаксонського світу та місця США у змісті забезпечення безпеки Великобританії.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Проведений аналіз життєвого шляху та політичної кар'єри Вінстона Черчилля, здійснений на основі відібраних сучасних джерел, дозволяє зробити кілька ключових висновків. По-перше, Черчилль постає як надзвичайно складна, багатогранна й суперечлива історична постать. Його кар'єра була позначена як видатними досягненнями та моментами тріумфу, так і серйозними прорахунками та невдачами. Від ранніх амбіцій та реформаторської діяльності в лавах Ліберальної партії, через катастрофу Галіполі та «роки в пустелі», до беззаперечного лідерства під час Другої світової війни та ролі одного з архітекторів повоєнного світу — його шлях був нелінійним і сповненим драматичних поворотів.

По-друге, його лідерство під час Другої світової війни залишається центральним елементом його спадщини. Здатність Черчилля мобілізувати націю в найтемнішу годину, його ораторська майстерність та непохитна рішучість у боротьбі з нацизмом є загальновизнаними. Водночас його роль у формуванні «Великої Трійки» та участь у повоєнному врегулюванні, зокрема на Ялтинській конференції, продовжують викликати дискусії щодо довгострокових наслідків його рішень.

По-третє, оцінка Черчилля не може бути однозначною. Поряд із образом героя війни та захисника демократії існують обґрунтовані критичні

погляди на його імперіалізм, расові упередження, соціальний консерватизм та окремі політичні й економічні рішення (як повернення до золотого стандарту). Сучасна історіографія, представлена у використаних джерелах, намагається рухатися поза межі агіографії чи надмірної критики, аналізуючи його дії в конкретному історичному контексті та відокремлюючи реальну постать від створеного навколо неї міфу.

Незважаючи на величезний масив літератури про Черчилля, потенціал для подальших досліджень залишається значним. Перспективними напрямками видаються поглиблений аналіз контроверсійних рішень, де нові архівні знахідки або застосування сучасних методологій можуть пролити світло на такі епізоди, як Галліполі, золотий стандарт чи політика щодо Індії. Також заслуговує на подальше вивчення вплив політики Черчилля на окремі частини Британської імперії та її розпад, зокрема з використанням підходів постколоніальних студій та залученням джерел з відповідних регіонів; його роль у подіях в Ірландії, на Близькому Сході, в Індії потребує постійного переосмислення. Крім того, систематичне порівняння стилів лідерства, процесів прийняття рішень та стратегічного мислення Черчилля з іншими ключовими лідерами його епохи може дати нові цінні інсайти. Актуальним залишається й аналіз того, як образ Черчилля конструювався, використовувався та змінювався в різні історичні періоди та в різних країнах, включно з використанням цифрових гуманітарних методів для аналізу медіа та суспільної думки.

Четвертий висновок, сформований на основі додаткового аналізу, стосується прямого та опосередкованого впливу політичного лідерства Черчилля на український контекст. Його антибільшовицькі переконання 1920-х років, які співпадали з українською боротьбою за незалежність, були пізніше замінені на прагматичний союз із СРСР, що геополітично зафіксувало окупацію України на Ялтинській конференції. Хоча Черчилль не був захисником українських інтересів, його фігура є ключовою для розуміння того, як західні лідери оцінювали та реагували на російську/радянську загрозу, а його Фултонська промова стала пророчим попередженням про «Залізну завісу», що впала і на Україну.

Таким чином, постать Вінстона Черчилля продовжує залишатися не лише об'єктом історичного аналізу, а й джерелом важливих уроків щодо природи політичного лідерства, викликів війни та миру, а також складності історичної пам'яті.

Для сучасної України його спадщина є джерелом стратегічних інсайтів, зокрема щодо мобілізації воєнного потенціалу, формування стійких міжнародних коаліцій (прикладом чого є його союз зі США) та незламності духу в боротьбі з тоталітарним режимом. Ці уроки мають вирішальне значення для національної безпеки та успіху у відстоюванні суверенітету.

Окремої уваги потребують погляди Черчилля на Східну Європу, зокрема Україну, його роль у Ялтинських домовленостях та їх наслідки для регіону, а також його внесок у формування політики Заходу щодо СРСР у перші роки Холодної війни, що важливо розглядати з української перспективи та з залученням українських архівних джерел, де це можливо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гілберт М. Черчилль. Біографія / пер. з англ.: Я. Войтко, Р. Ладохіна. Київ : КМ-Букс, 2023. 888 с.
2. Winston Churchill as a writer. *Wikipedia, The Free Encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Winston_Churchill_as_a_writer (дата звернення: 27.04.2025).
3. Sir Winston Churchill: A biography. *Churchill Archives Centre, Churchill College*. URL: <https://archives.chu.cam.ac.uk/collections/churchill-papers/churchill-biography/> (дата звернення: 27.04.2025).
4. Churchill W. House of Commons. February 18, 1901. *International Churchill Society*. URL: <https://winstonchurchill.org/resources/quotes/his-maiden-speech/> (дата звернення: 27.04.2025).
5. Ali T. Winston Churchill: His Times, His Crimes. London : Verso, 2022. 448 p.
6. Our history: Strong foundations. *BP corporate website*. URL: <https://www.bp.com/en/global/corporate/who-we-are/our-history.html> (дата звернення: 27.04.2025).
7. The Dardanelles and Gallipoli. *International Churchill Society*. July 18, 2013. URL: <https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour/finest-hour-126/the-dardanelles-and-gallipoli/> (дата звернення: 27.04.2025).
8. Socialism is the Philosophy of Failure. *The Churchill Project — Hillsdale College*. May 30, 2015. URL: <https://winstonchurchill.hillsdale.edu/socialism-is-the-philosophy-of-failure-winston-churchill/> (дата звернення: 27.04.2025).
9. Гончаренко П.І. Лідерство в умовах тотальної війни: уроки Вінстона Черчилля для сучасної України. *Політичні студії*. 2024. № 1. С. 5-18.
10. Соболевський В.Р. В. Черчилль і Ялтинські домовленості: український вимір геополітичного компромісу. *Наукові записки НаУКМА*. 2024. Т. 37. № 3. С. 45–60.
11. Ткачук О.А. Антибільшовизм Черчилля та національно-визвольні рухи у Східній Європі (1918–1945). Київ: Видавничий дім «Академія», 2023. 320 с.
12. Reed L. W. Winston Churchill's Gold Standard Folly. *Foundation for Economic Education*. June 1, 2023. URL: <https://fee.org/articles/winston-churchill-s-gold-standard-folly/> (дата звернення: 27.04.2025).
13. Churchill / ред.: R. Blake, W. R. Louis. Oxford : Clarendon Press, 1996. 581 p.
14. Tharoor S. The Ugly Briton. *Time Magazine*. November 29, 2010. URL: <https://time.com/archive/6597994/the-ugly-briton/> (дата звернення: 27.04.2025).
15. Dockter W. Winston Churchill and the Islamic World. *Churchill Archive*. URL: <https://www.churchillarchive.com/winston-churchill-and-the-islamic-world> (дата звернення: 27.04.2025).
16. Makovsky M. Churchill's Promised Land: Zionism and Statecraft. New Haven : Yale University Press, 2007.
17. Gilbert M. Churchill and Eugenics. *International Churchill Society*. May 31, 2009. URL: <https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour-extras/churchill-and-eugenics-1/> (дата звернення: 27.04.2025).
18. Policy Of His Majesty's Government. *House of Commons Debate*. 05 October 1938. Vol. 339. cc. 351-474. URL: <https://hansard.parliament.uk/Commons/1938-10-05/debates/25851755-dbcd-4704-9334-fdf2574d6453/PolicyOfHisMajestySGovernment> (дата звернення: 27.04.2025).

19. Winston Churchill First Speech as Prime-Minister to House of Commons. May 13, 1940. *International Churchill Society*. URL: <http://www.winstonchurchill.org/resources/speeches/1940-the-finest-hour/bloodtoil-tears-and-sweat> (дата звернення: 27.04.2025).

REFERENCES

1. Gilbert, M. (2023). *Cherchill. Biohraftia* [Churchill: A biography] (Ya. Voitko & R. Ladokhina, Trans.). Kyiv: KM-Buks [in Ukrainian].
2. *Winston Churchill as a writer*. (n.d.). *Wikipedia*, The Free Encyclopedia. Retrieved April 27, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/Winston_Churchill_as_a_writer [in English].
3. Churchill Archives Centre, Churchill College. (n.d.). *Sir Winston Churchill: A biography*. Retrieved April 27, 2025, from <https://archives.chu.cam.ac.uk/collections/churchill-papers/churchill-biography/> [in English].
4. Churchill, W. (1901, February 18). *House of Commons*. International Churchill Society. Retrieved April 27, 2025, from <https://winstonchurchill.org/resources/quotes/his- maiden-speech/> [in English].
5. Ali, T. (2022). *Winston Churchill: His times, his crimes*. Verso [in English].
6. BP. (n.d.). *Our history: Strong foundations*. Retrieved April 27, 2025, from <https://www.bp.com/en/global/corporate/who-we-are/our-history.html> [in English].
7. International Churchill Society. (2013, July 18). *The Dardanelles and Gallipoli*. Retrieved April 27, 2025, from <https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour/ finest-hour-126/the-dardanelles-and-gallipoli/> [in English].
8. The Churchill Project — Hillsdale College. (2015, May 30). *Socialism is the Philosophy of Failure*. Retrieved April 27, 2025, from <https://winstonchurchill.hillsdale.edu/social-ism-is-the-philosophy-of-failure-winston-churchill/> [in English].
9. Honcharenko, P. I. (2024). *Liderstvo v umovakh total'noyi viyny: uroky Vinstona Cherchyllyia dlya suchasnoyi Ukrainy* [Leadership in conditions of total war: lessons of Winston Churchill for modern Ukraine]. *Politychni studii*. No. 1. P. 5–18 [in Ukrainian].
10. Sobolevskyi, V. R. (2024). *W. Churchill and the Yalta agreements: the Ukrainian dimension of geopolitical compromise* [V. Cherchyll' ta Yaltyns'ki uhody: ukrayins'kyi vymir heopolitychnoho kompromisu]. *Naukovi zapysky NaUKMA*. Vol. 37. No. 3. P. 45–60 [in Ukrainian].
11. Tkachuk, O. A. (2023). *Churchill's anti-Bolshevism and national liberation movements in Eastern Europe (1918–1945)* [Antybil'shovyizm Cherchyllyia ta natsional'no-vyzvol'ni rukhy u Skhidniy Yevropi (1918–1945)]. Kyiv: Vydavnychiy dim "Akademiia" [in Ukrainian].
12. Reed, L. W. (2023, June 1). *Winston Churchill's Gold Standard Folly*. Foundation for Economic Education. Retrieved April 27, 2025, from <https://fee.org/articles/winston-churchill-s-gold-standard-folly/> [in English].
13. Blake, R., & Louis, W. R. (Eds.). (1996). *Churchill*. Clarendon Press [in English].
14. Tharoor, S. (2010, November 29). The Ugly Briton. *Time Magazine*. Retrieved April 27, 2025, from <https://time.com/archive/6597994/the-ugly-briton/> [in English].
15. Dockter, W. (n.d.). *Winston Churchill and the Islamic World*. Churchill Archive. Retrieved April 27, 2025, from <https://www.churchillarchive.com/winston-churchill-and-the-islamic-world> [in English].

16. Makovsky, M. (2007). *Churchill's promised land: Zionism and statecraft*. Yale University Press [in English].
17. Gilbert, M. (2009, May 31). *Churchill and Eugenics*. International Churchill Society. Retrieved April 27, 2025, from <https://winstonchurchill.org/publications/finest-hour-extras/churchill-and-eugenics-1/> [in English].
18. House of Commons Debate. (1938, October 5). *Policy Of His Majesty's Government*. Vol. 339, cc. 351–474. Retrieved April 27, 2025, from <https://hansard.parliament.uk/Commons/1938-10-05/debates/25851755-dbcd-4704-9334-fdf2574d6453/PolicyOfHisMajestySGovernment> [in English].
19. Churchill, W. (1940, May 13). *First Speech as Prime-Minister to House of Commons*. International Churchill Society. Retrieved April 27, 2025, from <http://www.winstonchurchill.org/resources/speeches/1940-the-finest-hour/bloodtoil-tears-and-sweat> [in English].

УДК 316.454.5

DOI: 10.24144/2078-1431.2025.2(35).147–154

Володимир Наконечний,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри міжнародних відносин
Київського національного університету культури і мистецтв

Олександр Качур,
аспірант кафедри журналістики та міжнародних відносин
ПВНЗ «Київський університет культури»

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті проведено комплексний аналіз основних напрямів європейської інтеграції України у військових умовах беручи до уваги цілі сталого розвитку. Розглянуто політичні, економічні, енергетичні, соціальні та безпекові аспекти державної співпраці з Європейським Союзом. Визначено, як участь України в європейських інституціях сприяє зміцненню політичної стабільності, розвитку демократії, утвердженню верховенства права, протидії корупції та підвищенню ефективності державного управління. Проаналізовано вплив інтеграційних процесів на економічне зростання, інвестиційну активність, модернізацію технологій і розширення зовнішньоекономічних зв'язків. Особливу увагу приділено питанням енергетичної безпеки, розвитку відновлюваних джерел енергії та інтеграції до європейських енергетичних систем. У соціальному вимірі розкрито гармонізацію соціальних стандартів, підтримку громадянського суспільства й захист прав людини. Окреслено наслідки війни для реалізації реформ і виконання положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також значення підтримки Євросоюзу через фінансові, гуманітарні та відбудовчі ініціативи, зокрема «RebuildUkraine» та «Платформу відбудови України». Зроблено висновок, що європейський інтеграційний курс залишається стратегічним орієнтиром сталого розвитку України, сприяючи політичній стійкості, економічному відновленню, соціальному поступу та зміцненню національної безпеки навіть у воєнних умовах.

Ключові слова: сталий розвиток, євроінтеграція, політична стабільність, енергетична безпека, соціальний розвиток, безпека, Україна, ЄС.

The article presents a comprehensive analysis of the main directions of Ukraine's European integration under wartime conditions, taking into account the goals of sustainable development. It examines the political, economic, energy, social, and security dimensions of the state's cooperation with the European Union. The study identifies how Ukraine's participation in European institutions contributes to strengthening political stability, developing democracy, upholding the rule of law, combating corruption, and enhancing the efficiency of public administration. The impact of integration processes on economic growth, investment activity, technological modernization, and

the expansion of foreign economic relations is analyzed. Particular attention is paid to issues of energy security, the development of renewable energy sources, and integration into European energy systems. In the social dimension, the article highlights the harmonization of social standards, the support of civil society, and the protection of human rights. It also outlines the consequences of the war for the implementation of reforms and the fulfillment of the provisions of the Association Agreement between Ukraine and the EU, as well as the importance of the EU's support through financial, humanitarian, and reconstruction initiatives, including RebuildUkraine and the Ukraine Recovery Platform. The article concludes that the course of European integration remains a strategic benchmark for Ukraine's sustainable development, fostering political resilience, economic recovery, social progress, and the strengthening of national security even in wartime conditions.

Keywords: sustainable development, European integration, political stability, energy security, social development, security, Ukraine, European Union

Україна перебуває на вирішальному етапі свого історичного розвитку, коли європейська інтеграція постає одним із головних чинників стабільності та сталого поступу держави. В умовах повномасштабної війни з Російською Федерацією стратегічне партнерство з Європейським Союзом набуває особливого значення, оскільки поєднує потребу захисту національної безпеки з модернізацією політичної, економічної та соціальної систем у відповідності до європейських норм і цінностей. Участь у європейських структурах передбачає не лише реалізацію необхідних реформ, а й сучасний етап повномасштабної агресії Російської Федерації вирізняється комплексним характером, здатних оперативно реагувати на виклики війни, забезпечувати економічну стійкість і соціальну єдність суспільства. У цьому контексті дослідження євроінтеграційних аспектів сталого розвитку України є ключовим для визначення стратегічних пріоритетів національної політики, оцінки динаміки реформ і розроблення довгострокової стратегії відновлення та модернізації держави.

Політична стабільність. Євроінтеграція надає Україні можливість зміцнити політичну стабільність та розвивати демократичні інститути. Вхід до ЄС передбачає виконання конкретних реформ, включно з децентралізацією, судовою реформою та антикорупційними заходами (створення НАБУ та САП), що посилює верховенство права та підвищує ефективність державного управління навіть в умовах війни.

Економічний розвиток. Інтеграція України до європейського ринку відкриває нові можливості для розширення експорту, поглиблення торговельно-економічних відносин та залучення капіталу з-за кордону. Угода про поглиблену і всеосяжну зону вільної торгівлі з Європейським Союзом (ПВЗВТ, DCFTA) стимулює зростання експорту в аграрному секторі, галузі інформаційних технологій і металургійному виробництві, а також сприяє технологічній модернізації та диверсифікації національної економіки.

Енергетична безпека. Сталий доступ до енергоносіїв та диверсифікація їх джерел є ключовими аспектами сталого розвитку України. Інтеграція до європейської енергетичної мережі ENTSO-E, модернізація га-

зотранспортної системи, розвиток відновлюваних джерел енергії (сонячна та вітрова енергетика) зменшують залежність від російських постачальників та підвищують енергетичну безпеку.

Соціальний розвиток. Євроінтеграція передбачає впровадження стандартів ЄС у сфері соціального захисту та норм праці. Це покращує доступ громадян до освіти та охорони здоров'я, забезпечує виконання трудових прав та сприяє розвитку громадянського суспільства.

Безпека та мир. ЄС надає Україні політичну, фінансову та військову підтримку, включно з санкціями проти РФ, програмами «RebuildUkraine» та «Ukraine Recovery Platform». Інтеграція до європейських структур зміцнює національну безпеку та підтримує мир у регіоні, що є особливо важливим під час збройного конфлікту.

Для подолання наявних викликів на шляху до повноправного членства в Європейському Союзі необхідним є усвідомлення того, що європейська інтеграція становить фундаментальний напрям внутрішньої та зовнішньої політики України. Її слід розглядати не лише як довгострокову стратегічну мету, а й як об'єктивну умову соціально-економічного розвитку держави в межах європейського простору цінностей. Такий підхід передбачає поступове наближення політичних, економічних та адміністративних інститутів України до стандартів Європейського Союзу.

Важливим завданням у цьому контексті є максимальне використання експортного потенціалу держави, а також реалізація переваг її економіко-географічного положення для розширення присутності на європейських ринках. Євроінтеграційний процес у період повномасштабної агресії Російської Федерації характеризується складністю та багатовимірністю, адже поєднує безпекові, економічні й політичні аспекти розвитку. Незважаючи на воєнні дії та тимчасову окупацію частини територій, Україна продовжує реалізовувати курс на зближення з Європейським Союзом, поєднуючи реформи з питаннями національної безпеки та оборони.

Ключовим інструментом є співпраця в межах Угоди про асоціацію та Поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ, DCFTA), що сприяє гармонізації українського законодавства з нормами ЄС та інтеграції у внутрішній ринок Союзу. Ця угода визначає рамки реформ у сферах правосуддя, антикорупційної політики, захисту прав людини, енергетичної безпеки та інституційного розвитку [4].

У цілому, європейська інтеграція для України постає не лише як зовнішньополітичний вектор, а як системна трансформаційна модель, здатна забезпечити сталий розвиток, політичну стабільність і зміцнення демократичних засад державного управління.

Україна продовжує отримувати комплексну підтримку з боку Європейського Союзу у сфері національної безпеки, що охоплює фінансову та економічну допомогу, програми підготовки кадрів, консультативну діяльність, а також сприяння у трансформації оборонного сектору. Повномасштабна агресія Російської Федерації, розпочата у 2022 році, істотно вплинула на темпи впровадження соціально-економічних реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, і частково ускладнила

реалізацію рекомендацій Європейської комісії. Окремі напрями співпраці, визначені в Угоді, в умовах воєнного стану реалізуються з обмеженнями й можуть бути повністю відновлені лише після стабілізації безпекової ситуації. Водночас низка нормативних положень Європейського Союзу, що регулюють внутрішньополітичні процеси, потребують адаптації до сучасних умов функціонування держави під час війни [6].

Торговельні відносини України з Європейським Союзом демонструють неоднорідну динаміку. Внутрішньогалузевий обіг товарів показує поступове зростання, індекс відкритості торгівлі має висхідну тенденцію, а баланс торгових потоків демонструє певне покращення, що свідчить про зміцнення економічної взаємодії з європейськими партнерами. Водночас негативне сальдо товарообміну з ЄС залишається проблемним, а частка українського експорту на європейському ринку має тенденцію до зниження. Диверсифікація структури експорту відчутніша серед менш об'ємних товарних позицій, що відображає розширення нішових секторів у зовнішній торгівлі. Загальна структура торгівлі свідчить про поступове включення українських підприємств у європейські виробничі ланцюги доданої вартості, переважно на стадіях первинного експорту сировини та імпорту готової продукції, тоді як частка доданої вартості всередині національних компаній залишається обмеженою. Це створює певні обмеження для посилення ролі України у європейському економічному просторі та підкреслює необхідність подальшої диверсифікації експорту та підвищення частки доданої вартості у національних підприємствах.

Російська агресія спричинила припинення діяльності значної частини економічних зв'язків України з провідними європейськими компаніями, що ускладнило взаємодію у критичних секторах, таких як металургія, машинобудування та електротехнічна промисловість. Водночас війна стимулює прискорену інституційну та секторальну інтеграцію національної економіки до внутрішнього ринку ЄС, сприяючи трансформації структури експорту через товарну диверсифікацію та адаптацію виробничих процесів до європейських стандартів. Ця динаміка створює умови для подальшого поглиблення економічної співпраці та забезпечення довгострокової економічної стабільності України. Подальший розвиток зовнішньої торгівлі, зокрема з країнами-членами ЄС, значною мірою залежатиме від відновлення пошкодженої експортної інфраструктури та забезпечення безпечного доступу до портів. У цьому контексті важливим є започаткування ЄС спеціальної «Платформи відбудови України», що координується Єврокомісією та урядом України. Паралельно передбачено створення фонду «RebuildUkraine», інтегрованого до бюджету ЄС, який слугуватиме основним інструментом фінансування відновлювальних робіт через надання грантів і кредитів, з фінансовим управлінням, тісно пов'язаним з інвестиційними програмами та імплементацією реформ. Діяльність фонду спирається на досвід Європейського фонду відновлення та стійкості, який вже демонстрував ефективні механізми подолання криз у різних країнах Євросоюзу.

Сучасні темпи європейського руху України від подання заявки на членство у лютому 2022 року до надання статусу кандидата у червні того ж

року є безпрецедентними в історії ЄС і свідчать про успішність поточного етапу євроінтеграції. Набуття статусу кандидата стало важливим сигналом консолідованої підтримки та солідарності європейської спільноти з Україною, а відкриття перспектив вступу до ЄС виступає потужним морально-психологічним стимулом для громадян, які захищають свою державу та обирають європейський шлях розвитку.

Водночас ЄС надає Україні комплексну підтримку у сфері безпеки, економіки, фінансів та гуманітарної допомоги, включаючи військову та політичну підтримку у протидії російській агресії. Крім того, останнім часом зроблено низку важливих кроків на євроінтеграційному напрямі: запроваджено вигідні «безвізові режими» у сфері енергетики та транспорту, скасовано тарифні й квотні обмеження на торгівлю з Україною, створено умови для інтеграції української промисловості до європейських виробничих і митних систем, а також для участі у програмах цифровізації, таких як «Цифрова Європа».

Таким чином, сучасний етап євроінтеграції України демонструє комплексний підхід, що поєднує економічне, соціальне та інституційне відновлення країни із стратегічною інтеграцією у європейські структури, і закладає підґрунтя для подальшого сталого розвитку навіть у умовах воєнного конфлікту.

Війна Росії проти України у сприйнятті західного реципієнта не лише відкрила причинно-наслідкові механізми російського імперіалізму щодо східноєвропейських країн, а й засвідчила системну антизахідницьку політику Москви [1, с. 4–5]. Російська агресія спрямована не лише проти України як держави, а й проти усталеного світового порядку, який забезпечував відносний мир і стабільність між країнами різних цивілізаційних спільнот. Сучасна фаза російсько-української війни створила тотальний виклик для глобальної системи міжнародних відносин і поставила Україну в центр світового протистояння між Росією та Західним світом.

У цих умовах Україна переживає складну історичну фазу переосмислення національної ідентичності та формування громадянсько-політичної нації. Територія країни фактично стала полем реалізації інтересів інших держав, а український чинник значною мірою визначає глобальні тенденції розвитку та структуру сучасного світового порядку. Війна сприяла консолідації західних держав у боротьбі з неототалітарною Росією, водночас підкреслюючи стратегічну вагу України у забезпеченні безпеки і стабільності регіону.

Україна володіє значним геополітичним потенціалом, що дозволяє їй посилювати власні позиції у міжнародній спільноті. Розробка та впровадження національної геостратегії є важливим завданням не лише політичного характеру, а й питанням забезпечення суверенітету держави та збереження історичної спадщини українського народу. Ефективне управління державотворчими процесами, суспільними трансформаціями та зовнішньополітичною діяльністю потребує чіткого бачення ролі України у глобальному контексті, визначення середньо- та довгострокових пріоритетів геополітичного розвитку та здобуття реальної суб'єктності на міжнародній арені [5, с. 47].

У цьому контексті євроінтеграційний курс України набуває особливої значущості. Він виступає інструментом не лише економічного та соціального розвитку, а й гарантом безпеки, політичної стабільності та зміцнення міжнародної суб'єктності. Вступ України до європейських структур у сучасних умовах війни формує середовище, яке дозволяє країні не лише відновлювати та модернізувати внутрішні інститути, а й забезпечувати довгостроковий сталий розвиток у гармонії з європейськими стандартами і цінностями.

Майбутній розвиток зовнішньої торгівлі України, зокрема з країнами Європейського Союзу, значною мірою залежатиме від відновлення пошкодженої експортної інфраструктури та забезпечення безпечного доступу до морських портів. У цьому контексті ініціативи ЄС, зокрема створення «Платформи відбудови України», що координується Єврокомісією та урядом України, виступають важливим інструментом підтримки стабільного економічного розвитку. Запропонований фонд «RebuildUkraine», інтегрований до бюджету ЄС, розглядається як ключовий механізм фінансування відновлювальних робіт через надання грантів і кредитів, пов'язаних з інвестиційними програмами та процесом реалізації реформ. Діяльність фонду спирається на досвід Європейського фонду відновлення та стійкості, який продемонстрував ефективні підходи до подолання кризових ситуацій у різних країнах Євросоюзу.

Сучасні темпи просування України на європейському шляху — від подання заявки на членство у лютому 2022 року до отримання статусу кандидата в червні того ж року — є безпрецедентними в історії Євросоюзу. Це свідчить про успішність нинішнього етапу євроінтеграції та є важливим актом консолідованої підтримки і солідарності європейської спільноти з Україною. Відкриття перспективи вступу до ЄС також слугує потужним морально-психологічним стимулом для громадян України, які борються за свій європейський вибір.

Європейський Союз здійснює активну підтримку України у протистоянні російській агресії, надаючи воєнну, політичну, фінансово-економічну та гуманітарну допомогу. Останнім часом зроблено ряд важливих кроків на євроінтеграційному напрямі, зокрема запровадження безвізових режимів у сферах енергетики та транспорту, скасування тарифних і квотних обмежень у торгівлі з Україною, а також створення умов для ефективної інтеграції у промисловій сфері, приєднання до митної системи ЄС та програми «Цифрова Європа».

В умовах повномасштабної війни, розв'язаної Росією, Україна демонструє значну політичну стабільність, що є ключовим фактором для продовження євроінтеграційного шляху. Згідно з оцінкою Європейської Комісії, Україна зберігає функціонуючу демократичну систему, активне громадянське суспільство та ефективну державну адміністрацію, навіть в умовах війни [2].

Європейський Союз активно підтримує Україну в її зусиллях щодо зміцнення політичної стабільності. Зокрема, ЄС надає фінансову допомогу, спрямовану на підтримку демократичних інститутів, прав людини та

верховенства права. З 2022 по 2025 рік ЄС мобілізував понад 177,5 мільярда євро на підтримку України, включаючи макрофінансову допомогу, гуманітарну допомогу та військову підтримку [3].

Проте, незважаючи на значну підтримку з боку ЄС, війна створює серйозні виклики для політичної стабільності України. Зокрема, триває боротьба з корупцією, реформування судової системи та забезпечення ефективного управління в умовах воєнного стану. Ці фактори можуть впливати на темпи та якість імплементації європейських стандартів.

Успішне подолання цих викликів та забезпечення політичної стабільності є необхідною умовою для подальшого просування України на шляху до членства в ЄС. Європейський Союз, у свою чергу, продовжує надавати підтримку, спрямовану на зміцнення демократичних інститутів та верховенства права в Україні, що є основою для реалізації євроінтеграційних прагнень країни.

Євроінтеграція залишається ключовим стратегічним курсом для України, що забезпечує комплексний вплив на політичну, економічну, енергетичну, соціальну та безпекову сфери. Політична стабільність підкріплюється розвитком демократичних інститутів, зміцненням верховенства права та боротьбою з корупцією, що створює надійну основу для сталого функціонування держави навіть у складних умовах війни. Економічна інтеграція з ЄС відкриває нові можливості для експорту, залучення інвестицій та технологічного оновлення, водночас стимулюючи диверсифікацію виробництва та формування конкурентоспроможної економіки.

В енергетичній сфері стратегічне приєднання до європейських мереж, розвиток відновлюваних джерел енергії та підвищення енергетичної незалежності дозволяють зменшити ризики зовнішньої залежності і забезпечують стабільне постачання енергоносіїв у кризових умовах. Соціальна інтеграція передбачає гармонізацію стандартів ЄС у сфері праці, соціального захисту, освіти та охорони здоров'я, що підвищує якість життя громадян та зміцнює соціальну згуртованість.

Війна та збройний конфлікт створюють безпрецедентні виклики для імплементації Угоди про асоціацію та реалізації реформ, водночас прискорюючи інституційне та секторальне реформування у стратегічних галузях. Підтримка ЄС, включаючи фінансові, гуманітарні та оборонні програми, санкції проти агресора та ініціативи на кшталт «RebuildUkraine» і «Ukraine Recovery Platform», забезпечує не лише ресурсну базу для відновлення, а й міжнародну легітимізацію євроінтеграційного курсу України.

Отже, майбутній успіх інтеграції залежить від поєднання кількох факторів: завершення реформ у державному управлінні та судовій системі, модернізації інфраструктури, диверсифікації економіки та відновлення контролю над втраченими територіями. Євроінтеграційний курс виступає не лише як зовнішньополітична стратегія, а й як фундаментальний чинник соціальної, культурної та національної консолідації, формуючи у громадян України відчуття приналежності до європейського простору цінностей, прав і свобод.

Таким чином, євроінтеграція є головним інструментом сталого розвитку України у воєнний та післявоєнний період, що забезпечує політичну стійкість, економічну відновлюваність, соціальний прогрес і зміцнення національної безпеки, закладаючи підґрунтя для довгострокового процвітання держави у європейському та глобальному контексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грішнова О. А. Інтеграція українського ринку праці з європейським: загрози та перспективи (оцінка на прикладі країн Східної Європи). *Демографія та соціальна економіка*. — 2017. №3. — 162-173с.
2. Європейська Комісія. (2025). Ukraine's path towards EU accession. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/ukraines-path-towards-eu-accession_en
3. Європейська Рада. (2025). EU solidarity with Ukraine. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-solidarity-ukraine/>
4. Іващук І, Запукхляк В, Іващук О. Економічна дипломатія як детермінанта економічного прогресу та стратегічний пріоритет розвитку країн. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. — 2023. — 44-57с.
5. Пирожков С. І., Хамітов Н. В. Війна і мир в Україні: шляхи до реальної перемоги і розвитку. *Вісник НАН України*. — 2022. — №9 — 38–49 с.
6. Смолій В. А., Яс О. В. Сучасна російсько-українська війна у світлі постколоніалізму. *Вісник НАН України*. — 2022. — №6 — 3–16 с.

REFERENCES

1. Hrishnova O. A. (2017). *Intehratsiya ukrayins'koho rynku pratsi z yevropeys'kym: zahrozy ta perspektyvy (otsinka na prykladi krayin Skhidnoyi Yevropy)*. [Integration of the Ukrainian labor market with the European one: threats and prospects (assessment using the example of Eastern European countries)]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika — Demography and social economy*, no. 3, pp. 162-173. [in Ukrainian].
2. Yevropeys'ka Komisiya [European Commission]. (2025). Ukraine's path towards EU accession. Retrieved from https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/ukraines-path-towards-eu-accession_en [in English].
3. Yevropeys'ka Rada [European Council]. (2025). EU solidarity with Ukraine. Retrieved from <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-solidarity-ukraine/> [in English].
4. Ivashchuk, I., Zapukhliak, V., Ivashchuk, O. (2023). *Ekonomichna dyplomatiia yak determinant ekonomichnoho prohresu ta stratehichnyi priorytet rozvytku krain* [Economic diplomacy as a determinant of economic progress and strategic priority for country development]. *Instytut bukhgalterskoho obliku, kontroliu ta analizu v umovakh hlobalizatsii*, pp. 44–57. [in Ukrainian].
5. Pyrozhekov, S.I., Khamitov, N.V. (2022). *Viina i myr v Ukraini: shliakhy do realnoi pere-mohy i rozvytku* [War and peace in Ukraine: ways to real victory and development]. *Visnyk NAN Ukrainy*, no. 9, pp. 38–49. [in Ukrainian].
6. Smolii, V.A., Yas, O.V. (2022). *Suchasna rosiisko-ukrainska viina u svitli postkolonializmu* [Modern Russian-Ukrainian war in the context of postcolonialism]. *Visnyk NAN Ukrainy*, no. 6, pp. 3–16. [in Ukrainian].

УДК 338.22(477)+658.219.4(437.6):355.01

DOI: 10.24144/2078-1431.2025.2(35).155–165

Петро Токар,
кандидат соціологічних наук,
директор ННІ євроінтеграційних досліджень,
доцент кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій УжНУ

Тетяна Зийбер,
магістрантка 1-го курсу,
кафедри міжнародних студій
та суспільних комунікацій УжНУ

РЕЛОКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ В СЛОВАЧЧИНУ ТА ЙОГО ПІДТРИМКА ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ ІНВАЗІЇ

З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 року тисячі українських підприємців опинилися перед необхідністю повної або часткової релокації свого бізнесу в західні області держави або за кордон. Однією з країн, що прийняла найбільшу кількість українських підприємців, стала Словацька Республіка — близький сусід, член Європейського Союзу та НАТО, органи влади якого від самого початку війни продемонстрували політичну солідарність з Україною та надавали практичну допомогу. Словаччина надала українським підприємцям спрощені процедури реєстрації бізнесу, тимчасовий захист, доступ до ринку праці, податкових номерів (DIČ) та банківських послуг. Державна адміністрація, а також низка місцевих ініціатив сприяли включенню українських підприємців у бізнес-середовище країни, залученню до підприємництва українських біженців. Позитивну роль відіграла активна діяльність Словацько-Української торгово-промислової палати, а також партнерство з Європейським центром підприємництва та інновацій і низкою недержавних бізнес-інституцій, приватних підприємців, волонтерів.

Ключові слова: релокація бізнесу, Україна, Словаччина, війна, українські біженці, ринок праці.

With the start of Russia's full-scale invasion of Ukraine in February 2022, thousands of Ukrainian entrepreneurs were faced with the need to completely or partially relocate their businesses to the western regions of the country or abroad. One of the countries that accepted the largest number of Ukrainian entrepreneurs was the Slovak Republic — a close neighbor, member of the European Union and NATO, whose authorities have demonstrated political solidarity with Ukraine and provided practical assistance since the beginning of the war. Slovakia provided Ukrainian entrepreneurs with simplified business registration procedures, temporary protection, access to the labor market, tax numbers (DIČ), and banking services. The state administration, as well as a number of local initiatives, facilitated the integration of Ukrainian entrepreneurs into the country's business environment and the involvement of Ukrainian refugees in

entrepreneurship. The active work of the Slovak-Ukrainian Chamber of Commerce and Industry, as well as partnerships with the European Centre for Entrepreneurship and Innovation and a number of non-governmental business institutions, private entrepreneurs, and volunteers, played a positive role.

Keywords: *business relocation, Ukraine, Slovakia, war, Ukrainian refugees, labor market.*

Постановка проблеми. Згідно з аналітичними даними словацьких ЗМІ, кількість українських підприємців у країні зросла більш ніж удвічі порівняно з довоєнним періодом (Forbes Slovensko, 2024). Українці відкривають ресторани, салони краси, ІТ-компанії, приватні клініки, логістичні фірми, освітні стартапи. Відзначено також активну участь українського бізнесу у сфері харчування, торгівлі, ремонту, краси, медицини та доставки — зокрема компанії *Нова пошта* [2]. На тлі цієї динаміки Словаччина не лише отримала нові джерела податкових надходжень та зайнятості, але й зміцнила свою позицію як надійного партнера України. Релокація бізнесу стала не лише механізмом виживання для українських підприємців, але й важливим внеском у словацьку економіку та регіональну стабільність у часи турбулентності [1].

Щодо причини вибору Словаччини як країни релокації, то Словацька Республіка стала одним із ключових напрямків для релокації українського бізнесу після початку повномасштабного вторгнення Росії. Її привабливість як країни для переміщення підприємницької діяльності пояснюється низкою об'єктивних і стратегічно важливих чинників.

Перш за все географічна близькість між Україною та Словаччиною, а особливо з Закарпатською областю, забезпечила зручну логістику для переміщення людей, обладнання, товарів і надання послуг. Близькість кордону дозволила українським підприємцям тісніше зберігати оперативний зв'язок із рідним бізнес-середовищем та родинами, що залишилися в Україні.

Другим важливим чинником є спрощені адміністративні процедури реєстрації юридичних осіб. Словацька держава запровадила механізми, що дозволили громадянам України відкривати бізнес у короткі терміни, навіть перебуваючи під тимчасовим захистом. Уряд СР у співпраці з місцевими органами самоврядування та міжнародними партнерами, створив умови для мінімізації бюрократичного навантаження. Крім того, стабільна економіка та прозора система правового регулювання зробили Словаччину безпечною юрисдикцією для збереження активів та подальшого розвитку. Бізнес, особливо з сектора послуг і торгівлі, отримав змогу працювати в передбачуваному середовищі з чіткими правилами гри.

Не менш важливою перевагою стала можливість виходу на ринок Європейського Союзу. Членство Словаччини в ЄС забезпечує доступ до спільного ринку, відкриваючи українським компаніям перспективи масштабування, участі у грантових програмах та проєктах економічної інтеграції. Також варто відзначити підтримку з боку словацького уряду, громадських організацій, бізнес-інкубаторів і міжнародних донорських структур,

які спрямували ресурси на адаптацію українських підприємців, надання консультаційної допомоги та фінансового супроводу. У сукупності ці фактори зробили Словаччину не лише зоною безпеки, але й платформою для нового старту українського бізнесу в умовах війни [3].

Аналіз досліджень, публікацій і офіційних сайтів. Серед українських науковців найбільш помітно опікуються цими дослідженнями Елла Лібанова та Олександр Позняк (Інститут демографії і соціальних досліджень НАН України), Олена Маліновська, Володимир Позняк, Паливода, Володимир Химинець та інші дослідники Національного інституту стратегічних досліджень України, О. П. Мульска, Т. Г. Васильців, І. Є. Бараняк., Н. Зеліско — з інших наукових інституцій та регіонів України, Наталія Гапак, Іван Артьомов, Ярослав Бойко, Оксана Чубарь та Олеся Червак (УжНУ, Україна), Григорій Месежніков, Ольга Гіярфяшова, Юрай Марушіяк, Олександр Дулеба (Словацька Республіка) та інші [13, 14, 15].

Результати дослідження. Виклад основного матеріалу. Державна і міжнародна підтримка українського бізнесу в Словаччині з початком повномасштабної війни в Україні уряд Словацької Республіки, а також міжнародні донори, громадські організації та інституції Європейського Союзу оперативно відреагували на потреби українських переселенців, зокрема підприємців. У Словаччині були створені сприятливі умови для релокації бізнесу, які базувалися на таких формах підтримки:

Урядова підтримка на нашу думку є провідною і має кілька напрямів:

- Спрощена процедура реєстрації бізнесу для громадян України. Українці могли зареєструвати фізичну особу-підприємця або юридичну особу з мінімальним пакетом документів, а термін розгляду заявок скоротився до кількох днів.
- Консультаційна допомога від державних установ, зокрема через мережу контактних центрів, які консультують щодо податкового законодавства, трудового права та легалізації перебування.
- Пільгові умови оренди приміщень для бізнесу на початковому етапі діяльності, а також доступ до індустріальних парків і коворкінгів.

Міжнародна технічна та фінансова допомога:

- Гранти та мікрофінансування від міжнародних організацій, таких як UNDP, IOM, USAID, а також від словацьких та європейських донорських фондів. Частина грантів була спрямована безпосередньо на відновлення або запуск підприємств, які змушені були зупинити роботу в Україні [4].
- Проекти підтримки жінок-підприємниць та вразливих груп серед українських переселенців, що включали навчання, менторство та стартовий капітал.
- Освітні програми і нетворкінг — реалізовано низку заходів для ознайомлення українських підприємців із правилами ведення бізнесу в ЄС, налагодження зв'язків з місцевими підприємствами та інтеграції в бізнес-середовище.

Роль громадського сектору:

- НУО та українські діаспорні організації виступили медіаторами між підприємцями та державними інституціями. Вони забезпечували переклад, юридичну допомогу, інформування та психологічну підтримку.
- Платформи взаємодії бізнесу, як-от Business for Ukraine, створювали можливості для обміну досвідом, кооперації та координації проєктів.

Завдяки цим зусиллям, український бізнес не лише зберіг свою життєздатність у період кризи, а й сприяв розвитку місцевої економіки, створенню робочих місць та збагаченню словацького ринку новими товарами й послугами.

Види релокованого бізнесу та профіль компаній:

У процесі релокації українського бізнесу в Словаччину можна виділити кілька ключових галузей, які виявили найвищу мобільність і адаптивність. Зокрема:

- Сектор інформаційних технологій (IT) — один із лідерів за кількістю переміщених компаній. IT-бізнес найменш залежний від фізичної інфраструктури, тому його представники швидко реагували на виклики війни, переїжджаючи до більш безпечних регіонів або за кордон. У Словаччині найбільше таких компаній обрали міста Кошице, Братислава та Пряшів.
- Малий та середній бізнес у сфері виробництва — компанії, що займаються легкою промисловістю, металообробкою, виготовленням меблів або текстильних виробів. Їх приваблювала наявність індустріальних парків та спрощена система оренди виробничих площ, зокрема в прикордонних регіонах Словаччини.
- Логістика та транспортні послуги — через зміну торговельних маршрутів багато логістичних компаній адаптували свої хаби до нових умов, обираючи територію Словаччини як пункт транзиту або новий логістичний центр.
- Креативні індустрії — медіа, digital-маркетинг, дизайн-студії, архітектурні бюро. Часто вони функціонували як ФОП або невеликі колективи, що оперативно перенесли свою діяльність, зберігаючи онлайн-режим роботи.
- Освітні стартапи та платформи — через зростання попиту на дистанційну освіту, зокрема серед українців за кордоном, частина EdTech-проєктів перенесла свої офіси або реєстрацію до країн ЄС, включно зі Словаччиною [5].

Варто зазначити, що релокація у більшості випадків мала частковий характер — лише частина команди або офісу переміщувалася за кордон, тоді як інші підрозділи продовжували діяльність в Україні. Це дозволяло забезпечити безперервність процесів і зберігати робочі місця для працівників, які залишилися в країні.

Є яскраві приклади успішної релокації українського бізнесу. Успішна релокація українських підприємств до Словаччини стала можливою зав-

дяки поєднанню гнучкості самих підприємців та сприятливих умов з боку приймаючої сторони. Серед них є такі:

- Компанія «NovaTech» (Львів — Кошице), яка спеціалізується на програмному забезпеченні для логістики, перевезла до Кошиц частину розробників і отримала підтримку в межах програми місцевого бізнес-інкубатора. Компанія налагодила співпрацю з Університетом Павла Йозефа Шафарика у Кошице та розширила штат завдяки залученню словацьких IT-фахівців.
- Меблеве підприємство «КомфортБуд» із Дніпра, що втратило виробничу базу під час бойових дій, перемістило обладнання до Пряшева. Завдяки допомозі місцевого самоврядування та фінансовій підтримці від GIZ компанія швидко запустила мале виробництво і вийшла на локальний ринок.
- «Нова пошта» — один із лідерів у сфері логістики в Україні. Після початку повномасштабного вторгнення компанія активно розширила свою присутність у країнах Європейського Союзу, зокрема й у Словаччині. У червні 2023 року «Нова пошта» відкрила своє перше відділення в Братиславі під брендом Nova Post, а згодом — ще декілька пунктів прийому та видачі посилок. Основна мета — забезпечення швидкої та надійної доставки між Україною та Словаччиною, з особливим акцентом на обслуговування української діаспори, волонтерських організацій і малого бізнесу.
- Салон краси Frederico Moreno, який був заснований у місті Херсон і після початку повномасштабної війни відкрив нову студію в Братиславі. Підприємці не лише зберегли високий рівень обслуговування, а й інтегрували словацькі стандарти якості, що дозволило їм залучити як українську діаспору, так і місцевих клієнтів. Цей кейс демонструє успішне поєднання українського досвіду з європейськими практиками у сфері сервісу.
- Сфера громадського харчування також зазнала активної трансформації. Відомі українські мережі та ресторани відкрили нові локації у Словаччині, орієнтуючись як на співвітчизників, так і на місцеве населення. Так, мережа ресторанів *«Львівський круасан»*, що спеціалізується на швидкому харчуванні з елементами української кухні, відкрила успішний заклад у Братиславі.
- Ресторан *«Батоні»*, заснований вихідцями з Одеси, пропонує ф'южн української, одеської та грузинської кухонь, що стало особливо популярним серед мешканців столиці. Ще одним прикладом є ресторан *«Чорноморка»*, який приніс до Словаччини традиції приготування чорноморської риби й морепродуктів. Високоякісний сервіс, адаптація меню під місцеві смаки та використання українських кулінарних традицій дозволили цим бізнесам зайняти гідне місце на словацькому ринку.
- Медичний бізнес також активно освоює новий ринок. У Словаччині було відкрито низку приватних медичних клінік і стоматологічних кабінетів, заснованих українськими лікарями, які виїхали через вій-

ну. Ці установи, орієнтовані як на українців, так і на місцеве населення, пропонують широкий спектр послуг — від загальної практики до високоспеціалізованої стоматології та дерматології. Якість обслуговування, сучасне обладнання та доброзичлива атмосфера сприяють їхній конкурентоспроможності та позитивному іміджу української медицини за кордоном [7].

Усі ці приклади підтверджують, що українські підприємці здатні успішно адаптуватися в новому середовищі, навіть попри форс-мажорні обставини. Їхній внесок не лише пожвавлює місцеву економіку, а й сприяє культурному взаємозбагаченню та розвитку транскордонного підприємництва.

Поза сумнівом провідною є роль українських і словацьких органів влади. Процес релокації українського бізнесу до Словаччини під час повномасштабної війни став можливим завдяки ефективній координації дій між українськими та словацькими органами влади, а також підтримці з боку міжнародних партнерів. З української сторони активну участь у сприянні релокації взяли:

- Міністерство економіки України, яке ініціювало створення спрощених процедур для відкриття бізнесу за кордоном, а також опублікувало низку інструктивних матеріалів для підприємців щодо можливостей релокації.
- Офіс з розвитку підприємництва та експорту (DIA), який забезпечував консультації українським підприємцям, включаючи підтримку у доступі до програм фінансування та інструментів виходу на ринки ЄС.
- Посольство України в Словацькій Республіці, яке виступало комунікаційним майданчиком між українськими підприємцями та словацькими державними органами, сприяючи налагодженню партнерських зв'язків та адаптації бізнесу до місцевих умов.

Зі словацького боку ключову роль у підтримці релокованого бізнесу відіграли:

- Міністерство економіки Словацької Республіки, яке сприяло адаптації нормативної бази для прийому релокованого бізнесу та забезпечення доступу до державних та європейських програм підтримки підприємництва.
- Словацькі бізнес-асоціації та торгово-промислові палати, що надавали консультації з юридичних, податкових та логістичних питань, організовували зустрічі з місцевими бізнес-партнерами та допомагали у пошуку приміщень.
- Місцеві органи самоврядування, які надавали реальні інструменти підтримки: знижки на оренду комерційної нерухомості, консультаційні центри, пільги на реєстрацію бізнесу та іноді — фінансові стимули для запуску нових підприємств на їхній території.

Таке міждержавне та міжінституційне співробітництво стало запорукою успішної адаптації українського бізнесу до нових умов, а також внесло значний вклад у соціально-економічний розвиток приймаючих словацьких регіонів [9].

Перспективи розвитку та співпраці відчутні і можуть стати високо ефективними та продуктивними. Релокація українського бізнесу до Словацької Республіки, що викликана війною, має не лише тимчасовий адаптаційний характер, а й потенціал для довгострокового стратегічного співробітництва між двома державами. Цей процес може стати основою і прикладом для нового формату транскордонної економічної інтеграції. У перспективі особливо важливими виглядають такі напрями розвитку:

- Поглиблення транскордонного співробітництва між Україною та Словаччиною, зокрема в межах Карпатського Єврорегіону, що сприятиме активізації економіки прикордонних територій та створенню сталих логістичних і виробничих ланцюгів Центрально-східної Європи.
- Створення спільних підприємств у галузях логістики, машинобудування, харчової промисловості, ІТ, охорони здоров'я та зеленої енергетики, що дозволить ефективно поєднувати український підприємницький потенціал із європейськими стандартами ведення бізнесу [10].
- Зміцнення людського капіталу — через інтеграцію українських підприємців у європейський ринок, обмін досвідом, застосування сучасних управлінських підходів і розвиток професійних навичок в умовах висококонкурентного середовища.
- Підготовка до повоєнної реконструкції України, де словацький досвід підтримки бізнесу, створення сприятливого середовища для МСП та участі в європейських програмах може бути масштабований в українських регіонах.
- Розвиток освітніх і наукових ініціатив, включаючи академічну мобільність, спільні дослідження, програми дуальної освіти та взаємодію між університетами України та Словаччини.

Таким чином, попри складні обставини, український бізнес не лише виживає, а й адаптується, трансформується та інтегрується у нові ринки Євросоюзу. Релокація в Словаччину виявилася не лише способом збереження підприємницької активності, а й стартовою платформою для налагодження стійкої двосторонньої міжнародної економічної співпраці на роки вперед [11].

Висновки. Релокація українського бізнесу в Словаччину стала одним із важливих механізмів збереження економічної активності українських підприємців під час повномасштабної війни. Цей процес продемонстрував гнучкість, стійкість та здатність українського підприємницького середовища адаптуватися до нових викликів і можливостей, використовуючи наявні ресурси та сприятливе законодавче поле країн-партнерів. Словацька Республіка стала однією з пріоритетних країн для релокації з низки об'єктивних причин: географічна близькість, наявність спрощених процедур реєстрації бізнесу, членство в ЄС та наявність чітких механізмів інституційної підтримки. Урядові структури Словаччини, зокрема Міністерство економіки та місцеві органи самоврядування, НУО створили

сприятливі умови для адаптації українських компаній, включаючи надання пільг, доступ до інфраструктури, консультаційний супровід.

Серед успішних прикладів українського бізнесу в Словаччині можна виокремити ресторани мережі (наприклад, «Львівські круасани», «Батоні», «Чорноморка»), салони краси (Frederico Moreno із Херсону), приватні стоматологічні клініки, а також логістичні компанії, як-от «Нова пошта», що активно розширює мережу представництв в Європі. Ці приклади демонструють потенціал українських підприємців не лише до виживання, а й до зростання в нових умовах. Важливо відзначити ефективну взаємодію українських і словацьких інституцій. Українські органи влади забезпечили інформаційний, дипломатичний та організаційний супровід процесу релокації, водночас словацькі партнери створили умови для легалізації та функціонування бізнесу. Це дозволило багатьом компаніям зберегти трудові колективи, зберегти ланцюги поставок і забезпечити внесок у словацьку економіку у вигляді податків і робочих місць [12].

У середньо- та довгостроковій перспективі цей процес здатен трансформуватися в сталу платформу для транскордонної співпраці, інвестицій, створення спільних підприємств, обміну інноваціями, а згодом — сприяти післявоєнному відновленню України. Досвід релокації в Словаччину може бути використаний як модель для подальшої інтернаціоналізації українського бізнесу та поглиблення інтеграції з країнами ЄС. Таким чином, релокація бізнесу — це не лише вимушена реакція на війну, а стратегічна можливість для оновлення економічного потенціалу, розширення горизонтів українських підприємств і зміцнення партнерських зв'язків між Україною та Словаччиною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ukrajinských podnikateľov je na Slovensku dvakrát viac ako pred vojnou. Štátu nosia milióny eur. URL:<https://www.forbes.sk/ukrajinskych-podnikatelov-je-na-slovensku-dvakrat-viac-ako-pred-vojnou-statu-nosia-miliony-eur/>
2. Crowe Slovakia. (n.d.). Presun podnikania z Ukrajiny na Slovensko Crowe Slovakia. URL:<https://www.crowe.com/sk/news/presun-podnikania-z-ukrajiny-na-slovensko>
3. IOM Slovakia: Assistance to people fleeing the war in Ukraine. (2025). IOM UN Migration. URL:<https://www.iom.sk/en/activities/iom-response-ukraine/overview.html>
4. Startitup. (2024, January 28). Ruskí a ukrajinskí podnikatelia u nás vlastnia takmer 3 300 firiem. Patria ku najčastejším zahraničným vlastníkom slovenských firiem URL: <https://www.startitup.sk/ruski-a-ukrajinski-podnikatelia-u-nas-vlastnia-takmer-3-300-firiem-patria-ku-najcastejsim-zahranicnym-vlastnikom-slovenskych-firiem/>
5. Tri roky vojny: integrácia ľudí z Ukrajiny na Slovensku čelí výzvam. (2025). SAV. URL: https://www.sav.sk/?lang=sk&doc=services-news&source_no=73&news_no=12612
6. Ukraine Refugee Situation. (2025). Operational Data Portal. Available at: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine/location/10785>
7. Trend.sk. (2023, December 11). Biznis na Slovensku láka Ukrajincov, ktorí mali doma problémy s políciou [Business in Slovakia attracts Ukrainians who had problems

- with the police at home]. URL: <https://www.trend.sk/spravy/biznis-slovensku-laka-ukrajincov-ktori-mali-doma-problemy-policiou>
8. Utečenci z Ukrajiny v EÚ. (2025). Európska Rada. Rada Európskej Únie. URL: <https://www.consilium.europa.eu/sk/infographics/ukraine-refugees-eu/>
 9. V Bratislave otvorili veľkokapacitné centrum pomoci pre utečencov z Ukrajiny. (2022). Pravda. URL: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/621627-v-bratislave-otvorili-velkokapacitne-centrum-pomoci-pre-utecencov-z-ukrajiny/>
 10. Trend.sk. (2024, February 6). Vyše tritisíc firiem na Slovensku je vlastnená Rusmi alebo Ukrajincami. URL: <https://www.trend.sk/spravy/vyse-tritisic-firiem-slovensku-je-vlastnena-rusmi-alebo-ukrajincami>
 11. Aktuality.sk. (2024, January 10). Ukrajinské firmy majú v strednej Európe úspech. Chcú expandovať na Západ URL: <https://www.aktuality.sk/clanok/JPrn82Fc/ukrajinske-firmy-maju-v-strednej-europe-uspech-chcu-expandovat-na-zapad/> Novyny.sme.sk. Поради українцям з відкриття бізнесу в Словаччині. URL: <https://novyny.sme.sk/faq/c/porady-ukraintsiam-z-vidkryttia-biznesu-v-slovachchyni>. USBA — Українська спілка бізнесменів у Словаччині. URL: <https://usba.sk>. Finevolution.pl.. Бізнес-імміграція в Словаччину. URL: <https://finevolution.pl/ua/post/biznes-immigracziya-v-slovachchynu/>, а також: Ukraine Refugee Situation. (2025). Operational Data Portal. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine/location/10785>;
 12. Novyny.sme.sk. Наскільки успішні українські компанії у Словаччині. URL: <https://novyny.sme.sk/news/c/naskilky-uspishni-ukrainski-kompanii-u-slovachchyni>
 13. Артёмов І., Ляшко М. Сучасні соціально-економічні виклики для України та шляхи їх мінімізації. Геополітика України: історія і сучасність. Вип.1(32). Ужгород: ДВНЗ «УжНУ». 2024.
 14. Чубарь О. Г., Гапак Н. М., Бойко Я. М., Червак О. Ю. РЕЛОКАЦІЯ БІЗНЕСУ НА ЗАКАРПАТТЯ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ: ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ТА ГАЛУЗЕВИЙ ЗРІЗІ. Наукові перспективи № 5(35) 2023
 15. Наталія Гапак, Ярослав Бойко. Потенціал територіальних громад Закарпаття: емпіричний аналіз ефективності використання. Геополітика України: історія і сучасність. Вип.2 (33). Ужгород: ДВНЗ «УжНУ». 2024

REFERENCES

1. Forbes Slovensko. (2024, March 15). Ukrajinských podnikateľov je na Slovensku dvakrát viac ako pred vojnou. Štátu nosia milióny eur [There are twice as many Ukrainian entrepreneurs in Slovakia as before the war. They bring millions of euros to the state]. <https://www.forbes.sk/ukrajinskych-podnikatelov-je-na-slovensku-dvakrat-viac-ako-pred-vojnou-statu-nosia-miliony-eur/> [in Slovak].
2. Crowe Slovakia. (n.d.). Presun podnikania z Ukrajiny na Slovensko [Relocation of business from Ukraine to Slovakia]. Crowe Slovakia. <https://www.crowe.com/sk/news/presun-podnikania-z-ukrajiny-na-slovensko> [in Slovak].
3. IOM Slovakia: Assistance to people fleeing the war in Ukraine. (2025). IOM UN Migration. Available at: <https://www.iom.sk/en/activities/iom-response-ukraine/overview.html> [in Slovak].
4. Startitup. (2024, January 28). Ruskí a ukrajinskí podnikatelia u nás vlastnia takmer 3 300 firiem. Patria ku najčastejším zahraničným vlastníkom slovenských firiem [Rus-

- sian and Ukrainian entrepreneurs own nearly 3,300 companies in Slovakia. They are among the most frequent foreign owners of Slovak firms]. <https://www.startitup.sk/ruski-a-ukrajinski-podnikatelia-u-nas-vlastnia-takmer-3-300-firiem-patria-ku-najcastejsim-zahranicnym-vlastnikom-slovenskych-firiem/> [in Slovak].
5. Tri roky vojny: integrácia ľudí z Ukrajiny na Slovensku čelí výzvam. (2025). SAV. Available at: https://www.sav.sk/?lang=sk&doc=services-news&source_no=73&news_no=12612 [in Slovak].
 6. Ukraine Refugee Situation. (2025). Operational Data Portal. Available at: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine/location/10785> [in English].
 7. Trend.sk. (2023, December 11). Biznis na Slovensku láka Ukrajinco, ktorí mali doma problémy s políciou [Business in Slovakia attracts Ukrainians who had problems with the police at home]. <https://www.trend.sk/spravy/biznis-slovensku-laka-ukrajincov-ktori-mali-doma-problemy-policiou> [in Slovak].
 8. Utečenci z Ukrajiny v EÚ. (2025). Európska Rada. Rada Európskej Únie. Available at: <https://www.consilium.europa.eu/sk/infographics/ukraine-refugees-eu/> [in Slovak].
 9. V Bratislave otvorili veľkokapacitné centrum pomoci pre utečencov z Ukrajiny. (2022). Pravda. Available at: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/621627-v-bratislave-otvorili-velkokapacitne-centrum-pomoci-pre-utecencov-z-ukrajiny/> [in Slovak].
 10. Trend.sk. (2024, February 6). Vyše tritisíc firiem na Slovensku je vlastnená Rusmi alebo Ukrajincami [Over three thousand companies in Slovakia are owned by Russians or Ukrainians]. <https://www.trend.sk/spravy/vyse-tritisic-firiem-slovensku-je-vlastnena-rusmi-alebo-ukrajincami> [in Slovak].
 11. Aktuality.sk. (2024, January 10). Ukrajinské firmy majú v strednej Európe úspech. Chcú expandovať na Západ [Ukrainian companies are successful in Central Europe. They want to expand West]. Retrieved from <https://www.aktuality.sk/clanok/JPn-82Fc/ukrajinske-firmy-maju-v-strednej-europe-uspech-chcu-expandovat-na-zapad/> Novyny.sme.sk. Porady ukrajintsyam z vidkryttya biznesu v Slovachchyni [Tips for Ukrainians on starting a business in Slovakia]. Retrieved from <https://novyny.sme.sk/faq/c/porady-ukraintsiam-z-vidkryttia-biznesu-v-slovachchyni>. USBA — Ukrayins'ka spilka biznesmeniv u Slovachchyni [USBA — Ukrainian Businessmen's Association in Slovakia]. Retrieved from <https://usba.sk>. Biznes-immihratsiya v Slovachchynu [Business immigration to Slovakia]. Retrieved from <https://finevolution.pl/ua/post/biznes-immigracziya-v-slovachchynu/>, a також: Ukraine Refugee Situation. (2025). Operational Data Portal. Retrieved from <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine/location/10785> [in Slovak/in Ukrainian].
 12. Naskil'ky uspishni ukrayins'ki kompaniyi u Slovachchyni? [How successful are Ukrainian companies in Slovakia?]. Retrieved from <https://novyny.sme.sk/news/c/naskilky-uspishni-ukrainski-kompanii-u-slovachchyni> [in Ukrainian].
 13. Art'omov I., Lyashko M. Suchasni sotsial'no-ekonomichni vyklyky dlya Ukrayiny ta shlyakhy yikh minimizatsiyi. [Modern socio-economic challenges for Ukraine and ways to minimize them]. Geopolitics of Ukraine: history and modernity. Issue 1(32). Uzhhorod: State Higher Educational Institution «UzhNU». 2024. [in Ukrainian].
 14. Chubar' O. H., Hapak N. M., Boyko YA. M., Chervak O. YU. RELOKATSIYA BIZNESU NA ZAKARPATTYA VNASLIDOK VIYNY: TERYTORIAL'NYY TA HALUZEVYY

- ZRIZY [RELOCATION OF BUSINESS TO TRANSCARPATHIA AS A RESULT OF THE WAR: TERRITORIAL AND INDUSTRY ANALYSIS].Scientific Perspectives No. 5(35) 2023 [in Ukrainian].
15. Nataliya Hapak, Yaroslav Boyko. Potentsial terytorial'nykh hromad Zakarpattya: empyrchnyy analiz efektyvnosti vykorystannya [The potential of territorial communities of Transcarpathia: an empirical analysis of the effectiveness of use]. Geopolitics of Ukraine: history and modernity. Issue 2 (33). Uzhhorod: State Higher Educational Institution «UzhNU». 2024 [in Ukrainian].

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

УДК 338.22-044.922+004:330.341.1

DOI: 10.24144/2078-1431.2025.2(35).166–175

*Михайло Газуда,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки і підприємництва
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

*Валерія Машика,
студентка 2 курсу (магістр)
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна*

*Олександр Губський,
студент 2 курсу (магістр)
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна*

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ СТІЙКОСТІ БІЗНЕС-МОДЕЛІ ПІДПРИЄМСТВА ДО ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ

У статті обґрунтовано необхідність впровадження цифрової трансформації як вагомого інструменту підвищення стійкості бізнес-моделі підприємства в умовах зростаючих економічних ризиків. Досліджено підходи до розуміння сутності цифрової трансформації та визначено її роль у мінімізації економічних загроз. Систематизовано типи економічних ризиків та механізми щодо їх зменшення через впровадження цифрових технологій. Запропоновано комплексну модель цифрової трансформації для забезпечення стійкості підприємств.

Ключові слова: цифрова трансформація, бізнес-модель, економічні ризики, стійкість підприємства, цифровізація, інноваційні технології, конкурентоспроможність, управління ризиками.

Enterprises today operate in an increasingly volatile economic landscape marked by geopolitical tensions, pandemic disruptions, and armed conflicts, exposing them to extraordinary levels of economic risk. In this context, digital transformation has evolved from a competitive advantage to an essential requirement for organizational survival and growth. The research systematizes three distinct approaches to understanding digital transformation: the technological approach focuses on implementing innovative technologies such as artificial intelligence, big data analytics, cloud computing, and

Internet of Things; the process-oriented approach emphasizes the transformation of business processes through digitalization; and the strategic approach addresses fundamental changes in business models, corporate culture, and management strategies. The typology of economic risks examined includes financial risks (currency volatility, interest rate fluctuations), operational risks (production failures, supply chain disruptions), market risks (demand changes, competitive pressures), strategic risks (inadequate strategy choices), cyber risks (cyberattacks, data breaches), and regulatory risks (legislative changes, compliance requirements). Digital technologies minimize these risks through big data analytics for market trend forecasting, artificial intelligence for decision-making automation and predictive modeling, cloud technologies for scalability and flexibility, IoT for real-time monitoring and process optimization, blockchain for transaction transparency and data protection, and advanced cybersecurity systems for comprehensive threat protection. A comprehensive digital transformation model is proposed consisting of four stages: diagnostics (digital maturity assessment, key risk identification), strategic planning (vision formation, strategy development, resource planning), implementation (phased solution deployment, personnel training, digital culture formation), and monitoring and adaptation (KPI tracking, impact assessment, continuous improvement). Effective digital transformation increases enterprise adaptability, improves management decision-making quality through data-driven approaches, optimizes resource utilization, forms new revenue sources, and strengthens competitive positions. Digital technologies create sustainable competitive advantages, ensuring long-term business resilience under heightened economic risks.

Keywords: digital transformation, business model, economic risks, enterprise resilience, digitalization, innovative technologies, competitiveness, risk management.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації економіки, геополітичної нестабільності, пандемічних викликів та воєнних конфліктів підприємства стикаються з безпрецедентним рівнем економічних ризиків, які загрожують їхній стабільності та конкурентоспроможності. За даними UNDP (2024), у 2023-2024 рр. лише 9,6% українських підприємств, які призупинили діяльність, мали ризик повного припинення роботи, що свідчить про зростаючу здатність бізнесу адаптуватися до кризових умов [1]. Водночас найсуттєвішими перешкодами для розвитку бізнесу залишаються нестабільність на ринку, обмежений доступ до фінансування та загальні економічні виклики. В таких умовах цифрова трансформація стає не просто конкурентною перевагою, а необхідною умовою виживання та розвитку підприємств. Впровадження цифрових технологій дозволяє підприємствам підвищити операційну ефективність, швидко адаптуватися до змін ринкового середовища, оптимізувати витрати та формувати нові джерела доходів. Цифрові рішення забезпечують можливість прогнозування ризиків, швидкого реагування на загрози та прийняття обґрунтованих управлінських рішень на основі аналізу великих масивів даних. Національний інститут стратегічних досліджень (2023) зазначає, що цифрова трансформація відкриває перспективи запуску інноваційних технологій, які здатні забезпечити стійкість та інклюзивність національної економіки [2]. У 2023-2024 рр. технологічна підтримка від провідних світових компаній, зокрема

SAP (понад 65 млн євро з 2022 рр.), сприяла посиленню цифрової стійкості установ та підприємств в Україні. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю формування науково обґрунтованих підходів до використання цифрової трансформації як інструменту підвищення стійкості бізнес-моделі підприємства в умовах зростаючих економічних ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання цифрової трансформації бізнес-моделей підприємств активно досліджуються вітчизняними та зарубіжними науковцями. Теоретичні основи цифрової трансформації розглядали такі вчені як А. Бортнік [3], Г. Дергачова та Я. Колешня [4], М. Кравченко та В. Салабай [5], С. Черничко, В. Проскура та В. Алмаші [6], Ю. Терлецька [7; 8] та інші. М. Кравченко та В. Салабай актуалізують роль цифрових трансформацій у модернізації бізнес-процесів підприємств та підвищенні їх ефективності [5]. Г. Дергачова та Я. Колешня розглядають цифрову трансформацію як комплексний процес, що включає впровадження технологій, зміну організаційної культури та бізнес-моделей [4]. І. Кузьмук, А. Осіпова та В. Вишнюк наголошують на необхідності адаптації бізнес-моделей до вимог цифрової економіки для забезпечення конкурентоспроможності та стійкості [9]. Ю. Терлецька досліджує вплив інноваційних бізнес-моделей на стратегічний розвиток підприємств [7;8]. А. Бортнік обґрунтував особливості цифрової трансформації бізнес-моделі підприємства в контексті стратегічного розвитку [3]. Р. Лісова окреслила вплив діджиталізації на бізнес-моделі підприємств [10]. Н. Васильців та В. Заставний виокремили особливості цифрового продукту в умовах цифрової трансформації бізнесу [11]. Проблематика управління ризиками досліджується у працях В. Гарькавої, О. Славкової та Т. Волотовської [12]. Є. Поліщук, Ю. Гернего та В. Горбов дослідили вплив цифрової трансформації на адаптацію підприємств в умовах кризи [13]. Л. Райчева та В. Горбаньова розглядають цифрову трансформацію як основну складову формування стратегії розвитку підприємств [14]. Г. Мельничук та О. Марченко здійснили оцінювання комплексного процесу цифровізації бізнес-процесів підприємства [15]. J. Lozić та K. Fotova Ćiković досліджують фундаментальні концепції трансформації бізнес-діяльності [16]. Однак недостатньо вивченими залишаються питання комплексного впливу цифрової трансформації на підвищення стійкості бізнес-моделей підприємства саме в контексті управління економічними ризиками.

Мета статті полягає у дослідженні впливу цифрової трансформації на підвищення стійкості бізнес-моделі підприємства в умовах економічних ризиків та розробка комплексного підходу до використання цифрових технологій як інструменту управління ризиками.

Результати дослідження. Трансформаційні зміни, що нині відбуваються в межах розвитку і функціонування національної економіки країни зумовлюються процесами цифрових впроваджень. Водночас цифровізація сфер і видів економічної діяльності нині набуває особливої активізації, що сприятиме підвищенню рівня результативності й успішності господарювання в межах організацій. Дослідження сутності цифрової трансформації як інструменту підвищення збалансованості й забезпечення стій-

кості бізнес-моделі підприємства доцільно здійснювати з комплексних позицій, зокрема систематизації підходів до розуміння й обґрунтування понятійно-категорійного апарату дослідження поняття «цифрова трансформація». Основні підходи до трактування сутності поняття «цифрова трансформація» наведено у табл. 1.

Таблиця 1

**Науково-теоретичні підходи до трактування
сутності поняття «цифрова трансформація»***

Автор	Сутність поняття
Технологічний підхід	
Васильців Н.М., Заставний В.С. [11]	Процес впровадження інноваційних цифрових технологій, що забезпечує створення нових цифрових продуктів та послуг.
Lozić J., Fotova Čiković K. [16]	Фундаментальна концепція трансформації бізнес-діяльності через використання сучасних цифрових технологій.
Процесний підхід	
Кравченко М.О., Салабай В.О. [5]	Процес модернізації бізнес-процесів підприємств через впровадження цифрових рішень, що підвищує їх ефективність та конкурентоспроможність.
Райчева Л.І., Горбаньова В.О. [14]	Основна складова формування стратегії розвитку підприємств через трансформацію бізнес-процесів на основі цифрових технологій.
Мельничук Г.С., Марченко О.І. [15]	Комплексний процес цифровізації бізнес-процесів підприємства в сучасних умовах.
Стратегічний підхід	
Дергачова Г.М., Колешня Я.О. [4]	Стратегічний процес фундаментальних змін у бізнесі, який передбачає впровадження сучасних цифрових технологій, зміну бізнес-моделей, корпоративної культури та управління.
Бортнік А.М. [3]	Комплексна трансформація бізнес-моделі підприємства через інтеграцію цифрових технологій у всі аспекти діяльності.
Лісова Р.М. [10]	Процес впливу діджиталізації на бізнес-моделі підприємств через використання інструментів цифрової трансформації на різних етапах розвитку.

**Джерело: складено авторами на основі аналізу літературних джерел*

Проведений аналіз дозволяє виділити три основні підходи до розуміння цифрової трансформації:

1. *Технологічний підхід* закріплює увагу на впровадженні інноваційних цифрових технологій, що охоплюють штучний інтелект, великі дані (Big Data), хмарні обчислення (Cloud Computing), Інтернет речей (IoT), як основи трансформаційних процесів.

2. *Процесний підхід*, за якого розглядається цифрова трансформація як процес модернізації та дієвої оптимізації бізнес-процесів організації засобом цифрових впроваджень.

3. *Стратегічний підхід* окреслює цифрову трансформаційну зміну як фундаментальну основу бізнес-моделі побудованої з врахуванням корпоративної культури та формування стратегічної складової розвитку підприємства.

Для розуміння механізмів впливу цифрової трансформації на стійкість бізнес-моделі необхідно систематизувати основні типи економічних ризиків, з якими стикаються підприємства. Типологію економічних ризиків та їх характеристики представлено у табл. 2.

Таблиця 2

Типологія економічних ризиків підприємства*

Тип ризику	Характеристика	Вплив на бізнес-модель
Фінансові ризики	Ризики, пов'язані з фінансовими операціями, волатильністю валютних курсів, зміною відсоткових ставок, доступністю фінансування	Погіршення фінансової стійкості, зниження ліквідності, обмеження інвестиційних можливостей
Операційні ризики	Ризики збоїв у виробничих процесах, постачанні, логістиці, якості продукції/послуг	Зниження операційної ефективності, втрата клієнтів, додаткові витрати
Ринкові ризики	Ризики зміни попиту, посилення конкуренції, втрати ринкової частки, зміни споживчих переваг	Зменшення доходів, втрата конкурентних позицій, необхідність перегляду стратегії
Стратегічні ризики	Ризики неправильного вибору стратегії розвитку, невчасної адаптації до змін, втрати інноваційності	Довгострокове послаблення конкурентних позицій, втрата ринкової релевантності
Кіберризики	Ризики кібератак, витоку даних, порушення конфіденційності інформації	Фінансові втрати, репутаційні збитки, втрата довіри клієнтів
Регуляторні ризики	Ризики зміни законодавства, посилення регулювання, нових вимог до бізнесу	Додаткові витрати на відповідність вимогам, обмеження операційної діяльності

*Джерело: розроблено авторами на основі наукових узагальнень і літературних джерел [12; 13; 14].

Цифрова трансформація впливає на підвищення стійкості й збалансованості бізнес-моделі компанії засобом впровадження різноманітних механізмів з мінімізації економічних ризиків. Основні механізми зазначеного впливу систематизовано у табл. 3.

Таблиця 3

**Механізми впливу цифрової трансформації
на мінімізацію економічних ризиків***

Цифрова технологія	Механізм впливу	Мінімізовані ризики
Аналітика великих даних (Big Data)	Прогнозування ринкових тенденцій, аналіз поведінки споживачів, ідентифікація загроз	Ринкові ризики, стратегічні ризики
Штучний інтелект та машинне навчання	Автоматизація прийняття рішень, прогнозне моделювання, виявлення аномалій	Операційні ризики, фінансові ризики, кіберризики
Хмарні технології (Cloud Computing)	Гнучкість масштабування, зниження капітальних витрат, резервне копіювання даних	Фінансові ризики, операційні ризики
Інтернет речей (IoT)	Моніторинг у реальному часі, оптимізація процесів, превентивне обслуговування	Операційні ризики
Блокчейн	Забезпечення прозорості операцій, захист даних, автоматизація контрактів	Фінансові ризики, регуляторні ризики
Робототизація процесів (RPA)	Автоматизація рутинних операцій, зменшення помилок, підвищення швидкості	Операційні ризики
Кібербезпека	Захист від кіберзагроз, моніторинг безпеки, управління доступом	Кіберризики

*Джерело: розроблено авторами на основі аналізу літературних джерел: [3; 4; 5; 10; 11; 15].

На основі проведеного дослідження запропоновано комплексну модель цифрової трансформації бізнес-моделі підприємства, яка враховує необхідність управління економічними ризиками та включає чотири основні етапи.

Етап 1. Діагностика поточного стану. На цьому етапі здійснюється аналіз поточної бізнес-моделі та рівня цифровізації; ідентифікація ключових економічних ризиків; оцінка готовності підприємства до цифрової трансформації; визначення пріоритетних напрямів цифровізації.

Етап 2. Стратегічне планування. Цей етап передбачає формування бачення цифрової трансформації; розробку стратегії впровадження цифрових технологій; визначення цільових показників стійкості; планування ресурсів та термінів реалізації.

Етап 3. Впровадження цифрових рішень. На даному етапі відбувається поетапне впровадження цифрових технологій; трансформація бізнес-процесів; навчання персоналу; формування цифрової культури.

Етап 4. Моніторинг та адаптація. Завершальний етап включає відстеження ключових показників ефективності; оцінку впливу на рівень економічних ризиків; коригування стратегії на основі результатів; безперервне вдосконалення.

Запропонована модель базується на принципах комплексності, послідовності, адаптивності та орієнтованості на результативність діяльності підприємства. Вона дозволяє підприємствам системно підходити до забезпечення дієвості цифрових трансформацій з урахуванням специфіки управління економічними ризиками. Ефективна цифрова трансформація забезпечує підвищення збалансованості та стійкості бізнес-моделі підприємства засобом:

- *підвищення адаптивності*, за якої уможливорюється швидке реагування на зміни зовнішнього середовища завдяки використанню аналітичних розрахунків у реальному часі та задіянні гнучких цифрових платформ;
- *покращення якості прийняття рішень*, за яких використовуються інформаційні дані та аналітичні інструменти з метою обґрунтування управлінських рішень на адекватній та грамотній основі;
- *оптимізацію використання ресурсів* — автоматизація процесів та використання ІІІ, що сприятиме забезпеченню процесу ефективного використання наявних ресурсів підприємства;
- *формування нових джерел доходів*, де процес цифровізації сприяє побудові інноваційних цифрових продуктів, надаваних послуг та запровадження дієвих бізнес-моделей;
- *посилення конкурентних позицій*, що стосується процесів впровадження інноваційних цифрових рішень забезпечуючи диференціацію та унікальну цінність для клієнтів-споживачів продукту;
- *підвищення прозорості та керованості*, де впроваджені цифрові системи забезпечуватимуть функцію контролю над процесами й стосуватимуться можливості попереджувальних підходів до управління ризиками.

Таким чином, як засвідчує науковий пошук обґрунтування підходів до цифрових впроваджень і трансформацій дає можливість окреслити інструменти підвищення стійкості та збалансованості бізнес-моделей в межах розвитку підприємства для уникнення економічних ризиків і формування перспектив зростання і ефективного функціонування суб'єктів господарювання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки. Цифрова трансформація є комплексним процесом фундаментальних змін у бізнесі, що включає технологічну, процесну та стратегічну складові. Ефективна цифрова трансформація передбачає не лише впровадження технологій, але й зміну бізнес-моделі, корпоративної культури та підходів до управління. Підприємства стикаються з різноманітними економічними ризиками: фінансовими, операційними, ринковими, стратегічними, кіберризиками, регуляторни-

ми, які загрожують стабільності їхньої діяльності. В умовах турбулентності зовнішнього середовища управління цими ризиками стає критично важливим фактором виживання та розвитку. Цифрові технології (аналітика великих даних, штучний інтелект, хмарні технології, Інтернет речей, блокчейн, RPA) створюють механізми мінімізації різних типів економічних ризиків через прогнозування, автоматизацію, оптимізацію процесів та забезпечення безпеки. Запропонована комплексна модель цифрової трансформації бізнес-моделі підприємства, що включає етапи діагностики, стратегічного планування, впровадження та моніторингу, дозволяє системно підходити до підвищення стійкості підприємства до економічних ризиків. Ефективна цифрова трансформація забезпечує підвищення адаптивності підприємства, покращення якості управлінських рішень, оптимізацію ресурсів, формування нових джерел доходів та посилення конкурентних позицій, що в комплексі значно підвищує стійкість бізнес-моделі до економічних ризиків. Перспективами подальших досліджень є поглиблене вивчення галузевої специфіки впливу цифрової трансформації на стійкість бізнес-моделей, розробка методів оцінки ефективності цифрових інвестицій з точки зору мінімізації ризиків, дослідження ролі державної політики у сприянні цифровій трансформації підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. UNDP Ukraine. *Ukraine: Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3), February 2022. December 2023.* 2024. Kyiv. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-third-rapid-damage-and-needs-assessment-rdna3-february-2022-december-2023-enukdej>
2. Національний інститут стратегічних досліджень. *Цифрова трансформація та кібербезпека в умовах війни: виклики та можливості для України.* 2023. Kyiv. URL: <https://niss.gov.ua>
3. Бортнік А.М. *Цифрова трансформація бізнес-моделі підприємства.* Стратегія економічного розвитку України. 2020. № 47. С. 16–31. URL: <http://sedu.kneu.edu.ua/article/view/220813>
4. Дергачова Г.М., Колешня Я.О. *Цифрова трансформація бізнесу: сутність, ознаки, вимоги та технології.* Економічний вісник НТУУ «КПІ»: збірник наукових праць. 2020. № 17. С. 280–290. URL: <https://ev.fmm.kpi.ua/article/view/216367>
5. Кравченко М.О., Салабай В.О. *Роль цифрових трансформацій бізнес-процесів підприємств.* Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут». 2023. № 26. С. 148–153. URL: <https://ev.fmm.kpi.ua/article/view/286988>
6. Черничко С., Проскура В., Алмаші В. *Цифрова трансформація бізнес-процесів як фактор сталого розвитку.* Економіка та суспільство. 2023. № 48. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.15.66>
7. Терлецька Ю.О. *Вплив інноваційних бізнес-моделей на стратегічний розвиток підприємств.* Економіка та суспільство. 2023. № 47. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2025-1-132-4>
8. Терлецька Ю.О. *Управління розвитком підприємства в умовах цифрової трансформації бізнесу.* Економіка та суспільство. 2023. № 54. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-2>

9. Кузьмук І.Я., Осіпова А.А., Вишнюк В.В. *Адаптація бізнес-моделей до вимог цифрової економіки*. Академічні візії. 2024. Вип. 32. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1151>
10. Лісова Р.М. *Вплив діджиталізації на бізнес-моделі: етапи та інструменти цифрової трансформації*. Економіка і суспільство. 2019. № 20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2019_24%282%29__24
11. Васильців Н.М., Заставний В.С. *Особливості цифрового продукту в умовах цифрової трансформації бізнесу*. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 59. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-98>
12. Гарькава В.Ф., Славкова О.П., Вологовська Т.П. *Управління ризиками в умовах нестабільності: виклики для менеджменту в Україні*. Актуальні питання економічних наук. 2024. URL: <https://a-economics.com.ua/index.php/home/article/view/8>
13. Поліщук Є.А., Гернего Ю.О., Горбов В.В. *Цифрова трансформація релокованого бізнесу*. Економіка України. 2025. № 5. С. 53–71. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001576253>
14. Райчева Л.І., Горбаньова В.О. *Цифрова трансформація бізнес-процесів як основна складова формування стратегії розвитку підприємств*. Економічний вісник НТУУ «КПІ». 2024. № 30. URL: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.30.2024.313040>
15. Мельничук Г.С., Марченко О.І. *Окремі аспекти цифровізації бізнес-процесів підприємства в сучасних умовах*. Збірник наукових праць Державного податкового університету. 2021. № 1. С. 169–185
16. Lozić J., Fotova Čiković K. *Digital transformation: The fundamental concept of transformation of business activities*. 107th International Scientific Conference on Economic and Social Development — Economic and Social Survival in Global Changes, Zagreb. 2024. pp. 326–337.

REFERENCES

1. Bortnik, A.M. (2020) *Tsifrova transformatsiya biznes-modeli pidpryyemstva* [Digital Transformation of Enterprise Business Models]. *Stratehiya ekonomichnoho rozvytku Ukrainy*, no. 47, pp. 16–31. URL: <http://sedu.kneu.edu.ua/article/view/220813>
2. Chernychko, S., Proskura, V., Almashi, V. (2023) *Tsifrova transformatsiya biznes-protseviv yak faktor staloho rozvytku* [Digital Transformation of Business Processes as a Factor of Sustainable Development]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 48. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.15.66>
3. Dergachova, H.M., Koleshnya, Ya.O. (2020) *Tsifrova transformatsiya biznesu: sutnist, oznaky, vymohy ta tekhnolohiyi* [Digital Transformation of Business: Essence, Features, Requirements and Technologies]. *Ekonomichnyy visnyk NTUU «KPI»: zbirnyk naukovykh prats*, no. 17, pp. 280–290. URL: <https://ev.fmm.kpi.ua/article/view/216367>
4. Kravchenko, M.O., Salabay, V.O. (2023) *Rol tsifrovykh transformatsiy biznes-protseviv pidpryyemstv* [The Role of Digital Transformation of Enterprise Business Processes]. *Ekonomichnyy visnyk NTUU «Kyivskiy politekhnichnyi instytut»*, no. 26, pp. 148–153. URL: <https://ev.fmm.kpi.ua/article/view/286988>
5. Kuzmuk, I.Ya., Osipova, A.A., Vyshniuk, V.V. (2024) *Adaptatsiya biznes-modeli do vymoh tsifrovoyi ekonomiky* [Adaptation of Business Models to the Requirements of the Digital Economy]. *Akademichni vizyyi*, vol. 32. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1151>

6. Lisova, R.M. (2019) *Vplyv digitalizatsiyi na biznes-modeli: etapy ta instrumenty tsifrovoyi transformatsiyi* [The Impact of Digitalization on Business Models: Stages and Tools of Digital Transformation]. *Ekonomika i suspilstvo*, no. 20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2019_24%282%29__24
7. Melnychuk, H.S., Marchenko, O.I. (2021) *Okremi aspekty tsifrovizatsiyi biznes-protsesiv pidpryyemstva v suchasnykh umovakh* [Certain Aspects of Enterprise Business Process Digitalization in Modern Conditions]. *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho podatkovoho universytetu*, no. 1, pp. 169–185.
8. Polishchuk, Ye.A., Hernego, Yu.O., Horbov, V.V. (2025) *Tsifrova transformatsiya relovovanoho biznesu* [Digital Transformation of Relocated Business]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 5, pp. 53–71. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001576253>
9. Raycheva, L.I., Horbanova, V.O. (2024) *Tsifrova transformatsiya biznes-protsesiv yak osnovna skladova formuvannya stratehiyi rozvytku pidpryyemstv* [Digital Transformation of Business Processes as a Key Component of Enterprise Development Strategy]. *Ekonomichnyy visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut»*, no. 30. URL: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.30.2024.313040>
10. Terletska, Yu.O. (2023) *Vplyv innovatsiynykh biznes-modeli na stratehichnyy rozvytok pidpryyemstv* [Impact of Innovative Business Models on Strategic Development of Enterprises]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 47. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2025-1-132-4>
11. Terletska, Yu.O. (2023) *Upravlinnya rozvytkom pidpryyemstva v umovakh tsifrovoyi transformatsiyi biznesu* [Enterprise Development Management under Digital Business Transformation]. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 54. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-2>
12. Vasylytsiv, N.M., Zastavnyy, V.S. (2024) *Osoblyvosti tsifrovoho produktu v umovakh tsifrovoyi transformatsiyi biznesu* [Features of Digital Product under Business Digital Transformation]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 59. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-98>
13. Harkava, V.F., Slavkova, O.P., Volotovska, T.P. (2024) *Upravlinnya ryzykamy v umovakh nestabilnosti: vyklyky dlya menedzhmentu v Ukraini* [Risk Management under Instability: Challenges for Management in Ukraine]. *Aktualni pytannya ekonomichnykh nauk*. URL: <https://a-economics.com.ua/index.php/home/article/view/8>
14. Național'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen'. (2023) *Tsifrova transformatsiya ta kiberbezpeka v umovakh viyny: vyklyky ta mozhlyvosti dlya Ukrainy* [Digital Transformation and Cybersecurity in Wartime: Challenges and Opportunities for Ukraine]. Kyiv. URL: <https://niss.gov.ua>
15. UNDP Ukraine. (2024) *Ukraine: Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3), February 2022 — December 2023*. Kyiv. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-third-rapid-damage-and-needs-assessment-rdna3-february-2022-december-2023-enukdejp>
16. Lozić, J., Fotova Čiković, K. (2024) *Digital Transformation: The Fundamental Concept of Transformation of Business Activities*. 107th International Scientific Conference on Economic and Social Development — Economic and Social Survival in Global Changes, Zagreb, pp. 326–337.

УДК 338.22+339.94:004

DOI: 10.24144/2078-1431.2025.2(35).176–188

Іван Черленяк,

доктор наук з державного управління,
професор кафедри бізнес-адміністрування,
маркетингу та менеджменту, ДВНЗ

«Ужгородський національний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6270-5549>

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ОРГАНІЗАЦІЇ, АДАПТАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ СИСТЕМ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА КОНФРОНТАЦІЇ ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИХ БЛОКІВ

У статті досліджено методологічні засади аналізу, організації та розвитку бізнес-систем в умовах глобалізації та конфронтації політико-економічних блоків. Розкрито вплив гібридної та повномасштабної війни РФ проти України на трансформацію світового господарства. Показано роль країн БРІКС у формуванні неоднозначних економіко-політичних позицій щодо агресії. Визначено, що фрагментація світового ринку та конфронтація військово-промислових блоків змінюють параметри глобалізаційних процесів. Наголошено на зростанні невизначеності умов розвитку світового економічного простору. Проаналізовано реакцію провідних держав через зміну тарифних і монетарних політик. Виявлено ко-еволюційні та контр-паралельні тенденції: з одного боку — фрагментація, з іншого — прискорена інтеграція та цифровізація. Обґрунтовано, що ці процеси створюють як ризики, так і конкурентні можливості для українських підприємств. Підкреслено значущість практичного застосування методологічних розробок у сфері бізнес-аналізу та проектування бізнес-процесів. Зазначено потребу у формуванні нових методологічних концепцій продукування та розвитку бізнесу. Розкрито подвійний характер методології як результату осмислення практик і як інструменту їх узагальнення. Окреслено необхідність адаптації бізнес-систем до динамічних змін зовнішнього середовища. Висвітлено тенденцію до зростання різноманіття інституціональних форматів підприємництва. Показано обмеженість традиційних моделей ведення бізнесу в умовах глобальної конкуренції. Розглянуто епістемологічний підхід як основу систематизації знань для розвитку бізнесу. Проаналізовано роль бенчмаркінгу як поширеного, але недостатнього інструменту вдосконалення. Доведено, що ефективність бенчмаркінгу залежить від методологічного супроводу та глибинного аналізу. Визначено когнітивну, стабілізуючу, прогностичну та девелоперську функції сучасної методології. Підкреслено значення інноваційних бізнес-рішень у модернізації бізнес-систем. Зроблено висновок про необхідність оновлення методологічних рамок для забезпечення стійкого розвитку бізнесу України в умовах глобалізації та конфронтації.

Ключові слова: методологія, бізнес-системи, глобалізація, конфронтація, бенчмаркінг, інновації, цифровізація, інституціональні формати.

The article examines the methodological foundations of analyzing, organizing, and developing business systems under conditions of globalization and confrontation between politico-economic blocs. The impact of Russia's hybrid and full-scale war against Ukraine on the transformation of the world economy is revealed. The role of BRICS countries in shaping ambiguous economic and political positions regarding the aggression is highlighted. It is determined that the fragmentation of the global market and the confrontation of military-industrial blocs alter the parameters of globalization processes. Emphasis is placed on the growing uncertainty of conditions for the development of the global economic space. The response of leading states through changes in tariff and monetary policies is analyzed. Co-evolutionary and counter-parallel trends are identified: on the one hand — fragmentation, and on the other — accelerated integration and digitalization. It is substantiated that these processes create both risks and competitive opportunities for Ukrainian enterprises. The significance of the practical application of methodological developments in the field of business analysis and business process design is underlined. The need to develop new methodological concepts for business generation and development is emphasized. The dual nature of methodology is revealed, both as a result of reflecting on practices and as a tool for their generalization. The necessity of adapting business systems to the dynamic changes of the external environment is outlined. The trend toward increasing diversity of institutional formats of entrepreneurship is highlighted. The limitations of traditional business models in the context of global competition are demonstrated. The epistemological approach is considered as a basis for systematizing knowledge for business development. The role of benchmarking as a widespread but insufficient tool for improvement is analyzed. It is proven that the effectiveness of benchmarking depends on methodological support and in-depth analysis. The cognitive, stabilizing, prognostic, and developmental functions of modern methodology are defined. The importance of innovative business solutions in the modernization of business systems is emphasized. A conclusion is drawn on the necessity of updating methodological frameworks to ensure the sustainable development of Ukrainian business under conditions of globalization and confrontation.

Keywords: Methodology, Business systems, Globalization, Confrontation, Benchmarking, Innovations, Digitalization, Institutional frameworks.

Постановка проблеми. У другому десятилітті 21 століття в науковій літературі розпочалися активне обговорюється теза про методологічну кризу менеджменту [1].

Класичні моделі стратегічного планування, що базувалися на передбачуваності ринків, втратили ефективність. На сучасному етапі розвитку бізнесу та бізнес-адміністрування треба прямо враховувати, що бізнессистеми дедалі частіше діють у середовищі, яке описується як VUCA (Volatility, Uncertainty, Complexity, Ambiguity) [2]. Звернемо увагу, що в роботі [3] автори пояснюють, що популярний акронім VUCA (Volatility, Uncertainty, Complexity, Ambiguity) часто використовується досить поверхово як «світ хаосу», проте насправді кожен його елемент означає різний тип виклику,

який потребує різних управлінських відповідей. Бізнес-адміністрування, економічна наука та менеджмент як наука та менеджмент як практична діяльність пов'язані незліченною кількістю взаємних кібернетичних зав'язків та управлінських впливів. Все це в комплексі актуалізує проблематику перегляду та переосмислення теоретичних засад управління та пошуку нових методологічних рамок управління розвитком систем бізнесу.

Метою статті є дослідження основних теоретичних парадигм, моделювання процесів трансформації організаційних структур, окреслення комплексної методології дослідження проблем організації, адаптації та розвитку сучасних бізнес-систем в умовах сучасних суперечностей розвитку глобалізованого середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Етапи розвитку методології економічної науки від її зародження і до кінця 20 ст. проаналізовані в роботі [4]. Автор, визнаний методолог економічної науки М. Блаут, доводить: 1) методологічний внесок, зокрема, неокласиків полягав у переході від описового розуміння змісту базових економічних понять та ринкових економічних механізмів застосованих ще класиками до формалізованого аналізу; 2) у впровадженні в науку математичних моделей взаємодії інтересів та вигоди економічних акторів; 3) у зосередженні на психологічних основах раціональності та індивідуальних рішеннях економічних акторів. В цій роботі наголошується, що економісти, для того щоб їх наука не переродилася у формальну логіку без реального змісту, повинні приділяти увагу не тільки побудові елегантних абстрагованих дедуктивних моделей економічних систем та процесів, але їх емпіричній перевірці.

Звернемо увагу, що розвинута в 20 ст. класиками методологія інституціональної економіки (Д. Норт[5], О. Вільямсон[6]) фокусує увагу на ролі економічних, політичних та соціальних інститутів у забезпеченні стабільності та передбачуваності економічних відносин. У сучасних дослідженнях інституціональний підхід часто розглядається як ключовий інструмент пояснення адаптивності бізнес-систем до глобальних трансформацій. З метою подолання обмежень неокласичної теорії при дослідженні проблематики трансформаційних економік Степаненко С.В. у роботі [7] пропонує *системно-синергетичний підхід до формування методологічної основи інституціонального аналізу*. В основу методології сучасних економічних досліджень автор пропонує композицію таких тез: «1) об'єкт наукового аналізу розглядається з позицій системності, як складова більш широкого об'єкта; 2) об'єкт є цілісним утворенням; 3) вплив об'єкта наукового аналізу як цілого на його складові здійснюється через організацію взаємодії між ними; 4) причини розвитку будь-якого об'єкта системно-синергетична методологія вбачає не лише у зовнішньому впливі, вона розглядає і внутрішні рушійні сили, притаманні йому, як дію, як саморух і саморозвиток об'єкта; 5) взаємообумовленість та взаємозалежність усіх складових цілісного об'єкта наукового аналізу знімає проблему пошуку першопричини його розвитку» [7, с. 35–37]. Аналізуються умови при яких, в певний історичний період, з'являється фірма, як система капіталістичного виробництва, що базується на технологічному розподілі праці.

В роботі А. Іванька [9] розглянуто складові адаптації організаційних систем управління підприємствами до економіки знань. Автор підкреслює, що конкурентоспроможність бізнесу в глобальному середовищі визначається здатністю інтегрувати інформаційні та мережеві форми організації. О. Бут-Гусаїм [10] акцентує увагу на інструментальному забезпеченні стратегій інноваційного розвитку бізнес-структур, підкреслюючи значення цифрових технологій, фінансового моделювання, методів стратегічного планування, орієнтованих на швидку реакцію на глобальні виклики. У дослідженні [11] М. Чепелюк підкреслюється, що адаптація підприємств відбувається через модифікацію операційних моделей, впровадження інноваційних управлінських практик та цифрових технологій, що забезпечує підвищення стійкості бізнес-систем у періоди турбулентності. На думку Ю. В. Ущатовського цивілізаційний підхід синтезує системний і синергетичні підходи до аналізу суспільно-економічної системи; є загальнонауковими програмою та методом пізнання реальності [12].

В колективній монографії [13] артикулюється, що розпочата РФ повномасштабна військова агресія проти України привела до кардинальної модифікації трендів трансформації глобалізаційних процесів. В цій же роботі робиться висновок, що в умовах, коли світ стає дедалі більш взаємозалежним, особливого значення набуває міждисциплінарний підхід до вирішення складних соціально-економічних задач.

Аналіз літератури свідчить про актуальність трьох методологічних підходів до дослідження проблем організації та розвитку бізнес-систем у глобалізованому середовищі: а) інституціонального підходу (аналіз ролі правил, норм і прав власності у формуванні адаптивності систем); б) системно-синергетичного підходу (розгляд бізнесу як відкритої, динамічної системи, здатної до самоорганізації); в) інноваційно-стратегічного підходу (орієнтація на цифровізацію, інструменти стратегічного планування та управління змінами).

Виклад основного матеріалу. Гібридна і повномасштабна війна РФ проти України та її економіки відбувається за підтримки союзників або «напів-союзників» у рамках економіко-політичного блоку країн БРІКС (Brazil, Russia, India, China, South Africa), які навіть явно демонструють прихильні або неоднозначні позиції щодо агресії [14, 15]. Фрагментація світового господарства та різка конфронтація військово-промислових блоків, спровокована повномасштабною агресією Російської Федерації (за негласної та явної підтримки її союзників) проти України як ключової держави системи європейської безпеки, суттєво вплинула на загальні характеристики економічного та технологічного глобалізаційного процесу [16, 17]. У результаті зростає загальна невизначеність умов розвитку світового економічного простору (OECD, 2023). У цьому контексті необхідно звернути увагу на різкі зміни тарифних та монетарних політик провідних країн, що стали реакцією на нові геоекономічні виклики [18, 19].

Вказані ко-еволюційні та контр-паралельні тенденції — з одного боку, фрагментація та конфронтація, а з іншого — прискорена глобалізація, що супроводжується інтеграцією ринків, цифровими інноваціями та за-

гостренням конкуренції між бізнес-системами — формують нові системні виклики для всіх галузей економіки України. Водночас ці ж тенденції можуть створювати певні конкурентні можливості для вітчизняних підприємств у низці галузей. (див. Табл.1)

Таблиця 1.

**Схематична модель:
«Глобалізація – Фрагментація – Конфронтація»**

Вимір/Процес	Глобалізація	Фрагментація	Конфронтація
Сутність	Інтеграція національних економік, зростання взаємозалежності.	Поділ глобального простору на регіональні блоки.	Протистояння військово-політичних та економічних союзів.
Ключові драйвери	ТНК, цифрові технології, міжнародна торгівля, мобільність капіталу.	Протекціонізм, санкції, регіональні угоди.	Геополітичні конфлікти, військові блоки, санкційні війни.
Вплив на бізнес-системи	Розширення ринків, доступ до інновацій, зростання конкуренції.	Обмеження доступу до ринків, регіоналізація ланцюгів постачання.	Ризики інвестицій, перебої у логістиці, зростання витрат.
Можливості	Масштабування бізнесу, диверсифікація ресурсів, глобальні партнерства.	Розвиток локальних ринків, створення регіональних альянсів	Інновації у сфері безпеки, диверсифікація постачань, пошук нових ніш.
Загрози	Втрата локальної ідентичності, залежність від глобальних гравців.	Зростання бар'єрів, зниження ефективності глобальних ланцюгів.	Поляризація ринків, непередбачуваність середовища, економічні втрати.
Методологічні орієнтири	Адаптація до глобальних стандартів, управління знаннями.	Розробка регіональних стратегій, інституційна гнучкість.	Сценарне планування, ризик-менеджмент, стратегічна стійкість.

(Складено на основі даних робіт 10, 16, 18)

Вважаємо, що у зв'язку з описаними вище процесами посилюється значимість практичних апікацій змісту методологічних розробок у сфері аналізу та проектування систем бізнесу та бізнес-процесів у цих нових умовах. Зростає потреба розвивати методологічні дослідження сутності як самого середовища до якого повинні адаптуватися і розвинуті успішні фірми, фірми аутсайтери і фірми-початківці. Зростає практична цінність оновлення методологічних рамок та настанов для адаптації фірм як оди-

ниці популяції певного бізнесу, так і самих популяцій певного виду бізнесів до нових умов глобалізованого середовища.

На основі аналізу даних табл.1. робимо висновок про необхідність сьогодні ініціювати та розвинути якісно нові методологічні концепції продукування бізнесу та розвитку систем бізнесу. Вони мають враховувати ту обставину, що на поточному етапі розвитку цивілізації визначальними чинниками трансформації бізнес-середовища багатьох країн і Європи, і країн інших континентів світу стали насамперед саме суперечливі структурно-функціональні аспекти контр-паралельних процесів сучасності: глобалізації та конфронтації. З одного боку, це тенденція росту обсягів інтеграції національних економік, інтенсивна взаємодія бізнес-систем (підприємств, фірм та компаній) різних країн, посилення ступеня проникнення в національні економіки транснаціональних компаній, стрімкий розвиток цифрових технологій, зміна споживчих преференцій населення більшості країн світу. З іншого боку, це фрагментація глобалізованого економічного світу на військово-політичні та політико-економічні блоки та посилення усіх форматів конкуренції. У такій ситуації актуалізується інтегральна потреба у доповненні, уточненні і навіть модернізації складових методології дослідження сучасних бізнес-систем як у фокусі проблем економічної динаміки, так і фокусі розвитку структури та механізмів функціонування суб'єктів бізнесу в умовах двоярусної контр-паралельної системи потоків «глобалізації-фрагментації-конфронтації».

Сучасні бізнес-системи функціонують та розвиваються в умовах які вимагають постійної адаптації організаційних структур, управлінських практик і технологічних рішень. Фіксується тенденція до зростання різноманіття інституціональних форматів (правил, моделей взаємодії) та організаційних форм підприємницької діяльності. Звичні моделі ведення бізнесу втрачають ефективність, оскільки не враховують динамічного впливу зовнішнього середовища та динаміку внутрішніх дисфункцій.

Методологія певної науки чи певного роду практичної діяльності має подвійну природну роль: 1) вона є результатом осмислення вдалих та доцільних прийомів, концептів, конструктів та орієнтирів діяльності; 2) методологія служить платформою оцінювання, селекції, узагальнення та архівації вдалих та доцільних прийомів, концептів, конструктів та орієнтирів діяльності.

Дослідження проблем та можливостей вдосконалення методології організації та розвитку бізнес-систем у такому контексті розширяє можливості акторів бізнесу та Уряду виявляти та формувати механізми стійкого реагування вітчизняних фірм на виклики глобалізації та мінливості інституціональних форматів (правил, моделей взаємодії, міжнародного законодавства та політики торговельних преференцій та обмежень). Пристосована до сучасних викликів методологія дослідження дуальної системи «менеджмент — економіка» у сучасному світі глобальної конкуренції та співробітництва фірм повинна слугувати інструментом досягнення кількох цілей:

1) розрізнення та виявлення слабких сигналів про загрози, виклики, потреби, завдання і можливості фірми;

2) усвідомлення та візуалізації на мові концептів економіки, бізнесу та менеджменту сутності необхідних рішень стосовно змін чинної конфігурації активів фірми;

3) пошук алгоритму оптимального рішення;

4) пошук та обґрунтування ресурсної бази рішення;

5) розробка алгоритму вирішення проблеми в контексті загальних завдань бізнесу фірми або модифікації цих завдань.

Епістемологічний формат здобування та освоєння інформації й знань, важливих для розвитку бізнесу фірми, дає змогу впорядковувати релевантні фрагменти нового знання, представлені у фахових виданнях. Епістемологічний підхід забезпечує систематизацію компонентів пізнання та формування верифікованих блоків знання. Такі блоки придатні для ширшого використання у процесі розвитку бізнесу на основі аналізу та узагальнення командою менеджерів.

Загальним емпіричним методологічним підходом який менеджмент фірм найчастіше застосовує свідомо або несвідомо є наслідування лідерів галузі. Йдеться про аналогове запозичення успішних практик, копіювання або моделювання компонентів передового досвіду. Сьогодні цей підхід часто позначають модним терміном бенчмаркінг. Однак на сучасному етапі розвитку складності бізнесу такого простого формату вдосконалення часто виявляється недостатньо. В умовах глобальної конкуренції бенчмаркінг не забезпечує успіху, якщо він застосовується без належного методологічного супроводу та без «сміслової лінзи» розпізнавання та розуміння глибинних рівнів проблем розвитку фірми. Це пояснюється тим, що в широкому праксеологічному сенсі наукова методологія розвитку підприємництва та економіки здатна виконувати водночас когнітивну, стабілізуючу, прогностичну та розвивальну (девелоперську) функції. Саме на основі сучасної методології організації підприємництва та менеджменту керівник системи бізнесу має здійснюватися аналіз помилок і успішних рішень, управлінських та технологічних інновацій. Важливим є також осмислене формування модернізованих бізнес-систем на основі інновацій, передбачення й оцінювання вигід, а також реалізація переваг від інноваційних бізнес-рішень.

У сучасних умовах керівникам бізнес-систем та розробникам окремих складових або напрямів бізнесу необхідно враховувати, що методологічні основи розвитку фірми доцільно постійно формувати й застосовувати паралельно-послідовно на двох рівнях:

1. Гносеологічному — як рівні пізнання та осмислення знань.

2. Епістемологічному — як рівні перевірки, інтеграції та систематизації знань.

Епістемологічний вимір зосереджується не лише на накопиченні інформації, а й на осмисленні способів її здобуття, перевірки та інтеграції у систему знань. Для керівників бізнесу це означає необхідність не копіювати практики конкурентів, а критично аналізувати джерела знань, оцінювати їхню достовірність і релевантність у власному контексті.

У фокусі епістемології окреслюються такі ключові виклики пришвидшеної глобалізації:

1. Інформаційна перенасиченість — компанії отримують величезні масиви даних, які без методологічної «лінзи» залишаються хаотичними.
2. Динамічність ринків — знання швидко втрачають актуальність, якщо не піддаються постійному оновленню та верифікації.
3. Крос-культурність — глобальні практики потребують адаптації до локальних умов, а не механічного перенесення.

Вважаємо, що у цьому зв'язку необхідно постійно розвивати рамкову методологію аналізу, прогнозування та вдосконалення бізнес-систем. Вона має формуватися як інтегрований комплекс здобутків сучасних наук — менеджменту, економіки, соціології, психології — узагальнених у новітніх наукових публікаціях та практичних дослідженнях. Така методологія повинна виконувати не лише когнітивну функцію (пояснення та систематизація знань), а й прогностичну (передбачення сценаріїв розвитку), стабілізуючу (забезпечення внутрішньої узгодженості бізнес-системи) та розвивальну (створення нових моделей і практик, здатних забезпечити конкурентоспроможність у глобальному середовищі).

Особистісний формат розвитку свідомості та знань менеджера є насамперед гносеологічний процес. В гносеологічному процесі для розробників стратегії управління та розвитку фірм методологічні інновації та базова методологія працює як когнітивна процедура яка містить три стадії: 1) накопичення фактів та вражень необхідних для формування умов концентрації компонентів простору смислових відображень та «до-наукового формування» неусвідомлених смислових лінз, тобто конструктів та концептів завдяки яким набувають «тілесності» розрізнені враження та підсвідомі образи дослідника (І.Кант їх називав «апріорним знанням»; 2) сформована із цих концептів та конструктів методологія аналізу ситуації із багатьох можливих платформ розуміння завдань розвитку дозволяє розпізнати найбільш відповідну та адекватну завданням дослідження платформу загального знання, для пошуку відповідних понять (конструктів), для перетворення простору вражень в простір первинних алгоритмів дії та уточнення змісту конструктів та концепцій; 3) модифікована таким чином методологія придатна для проектування складних алгоритмів розв'язання завдання практики та знаходять засоби трансформації їх в поняття та концепції. Наступними етапами, звичайно повинна стати процедура порівняння із здобутками епістемологічного підходу до новаторських планів та пропозицій.

В нормальних психоенергетичних та політичних умовах взаємодії особистих, групових, колективних, цехових та суспільних інтересів та можливостей процесу еволюції систем «практика-наука-методологія-практика», керівництво успішним бізнесом набуває структурну форму 6-ти витків спіралі, що розширюється:

- 1) когнітивна ланка (основа) — пізнання та систематизація знань;
- 2) евристична ланка основа — пошук нових знань і рішень;
- 3) стабілізуюча — упорядкування та забезпечення сталості пошуку рішень;
- 4) розви-

вальна — стимулювання інновацій та розвитку алгоритмів результативної підприємницької діяльності та інженерних рішень модернізації виробничо-технологічної бази; 5) інтегративна — поєднання підходів, дисциплін і методів; 6) прогностична — передбачення майбутніх тенденцій і результатів.

В плані особистого розвитку успішний менеджер повинен опанувати три методологічні стадії пізнання необхідні для розробки стратегії бізнесу.

Накопичення фактів та вражень. Менеджер збирає інформацію: аналізує фінансові звіти, читає галузеві огляди, спілкується з клієнтами та командою. У нього формується «мозаїка» вражень — відчуття, що ринок змінюється, але ще без чіткої картини. Це відповідає стадії «до-наукового формування» смислових лінз.

Аналітичне структурування. На основі зібраних даних бізнес-адміністратор (менеджер) формує концепти: наприклад, «зростання попиту на онлайн-сервіси» чи «ризик залежності від одного постачальника». Він порівнює різні сценарії розвитку, відкидає менш релевантні та вибудовує первинні алгоритми дій — наприклад, диверсифікація постачальників або інвестиції у цифровізацію. *Проектування рішень.* Менеджер розробляє конкретну бізнес-стратегію: планує запуск нової онлайн-платформи, визначає бюджет, ресурси та строки. Первинні алгоритми перетворюються у чіткі управлінські рішення, які можна реалізувати на практиці. Ці три стадії — від хаотичних вражень до структурованих концептів і далі до практичних рішень — відображають шлях, через який гносеологічний процес стає основою для стратегічного управління системою бізнесу. На його основі менеджери повинні розробляти концепти, як загальні ідеї та конструкти, як їхні операціоналізовані моделі.

Модель ієрархічної складності (МНС) є формальною теорією для оцінки складності поведінки, Вона розроблена авторами Коммонс М. Л., Гейн-МакКалла Р., Баркер К. Д., Лі Е. Й. [21]. Ця теорія визначає ієрархію рівнів складності когнітивних завдань на основі принципів теорії інформації. Методологічний потенціал МНС полягає в алгоритмізації когнітивного процесу пізнання сутності складних систем на основі ідеї циклічності процесів декомпозиції та композиції складності досліджуваних об'єктів на основі концептуальної візуалізації його рівнів складності.

Концептуальна візуалізація проводиться на основі таких методологічних принципів: 1) завдання більшої складності визначаються в термінах попереднього рівня складності. 2) завдання більшої складності організують дії попереднього рівня складності. 3) завдання більшої складності організують дії нижчого рівня складності не довільним способом (саме цим завдання більшої складності відрізняються від простих ланцюжків дій нижчого рівня складності).

Методологія МНС при вдалому виборі методів аналізу в поєднанні з методами сценарного аналізу та прогнозування дозволяє забезпечити: 1. Оцінку готовності до глобалізації: чи здатна компанія перейти від локальної ефективності до глобальної інтеграції. 2. Діагностику управлінських практик: чи відповідають управлінські рішення рівню складності

середовища. 3. Прогнозування розвитку: МНС дозволяє побачити, які рівні мислення потрібні для подолання криз (наприклад, фінансових чи екологічних). 4. Порівняння між країнами: модель зручна для аналізу, наприклад таких питань як українські чи німецькі компанії адаптуються до глобальних викликів у порівнянні з транснаціональними корпораціями.

Висновки. У зв'язку з описаними вище процесами зростає значущість практичних застосувань методологічних розробок у сфері аналізу бізнес-процесів та проектування бізнес-систем у нових глобальних умовах. В умовах «зіткнення простору глобалізації з простором конфронтації» різко посилюється потреба у розвитку методологічних досліджень, спрямованих на вивчення як самого середовища, до якого мають адаптуватися успішні компанії, так і тих, що перебувають на стадії становлення чи відстають у розвитку. Зростає практична цінність оновлення методологічних рамок і настанов для адаптації як окремих фірм, так і цілих бізнес-популяцій до нових умов глобалізованого середовища. Разом з тим сучасна методологія опирається та такі основні підходи, як методологічні субпростори меншої складності. А) **системний підхід**: бізнес як відкрита система, що взаємодіє з глобальним середовищем. Б) **інституціональний підхід**: роль міжнародних норм, правил і культурних кодів. В) **еволюційний підхід**: бізнес як динамічна структура, що постійно змінюється. Д) **порівняльний підхід**: аналіз різних моделей бізнес-організації (західна, азійська, українська).

Важливою необхідністю менеджменту фірм є формування якісно нових методологічних схем, що враховують суперечливі структурно-функціональні аспекти контрпаралельних процесів сучасності — глобалізації та конфронтації. Необхідно на кожному етапному переході системно враховувати, що методологія науки управління чи практичної діяльності з розвитку систем бізнесу має подвійну природу та подвійне завдання: 1) є результатом осмислення та кодифікації вдалих прийомів, концептів і конструктів); 2) виступає платформою для оцінювання, селекції, узагальнення та архівації цих прийомів і концептів.

Дослідження проблем удосконалення методології організації та розвитку бізнес-систем у такому контексті надає можливість розширювати потенціал як бізнес-акторів, так і державних інституцій у формуванні механізмів стійкого реагування на виклики глобалізації та мінливості інституціональних форматів. Пристосована до сучасних викликів методологія дослідження дуальної системи «менеджмент — економіка» повинна слугувати інструментом досягнення п'яти практичних цілей: виявлення слабких сигналів про загрози та можливості; усвідомлення необхідних рішень у термінах економіки та менеджменту; пошук алгоритму оптимального рішення; обґрунтування ресурсної бази рішення або проекту; розробка алгоритму реалізації рішень у контексті стратегічних завдань бізнесу.

Керівництво успішним бізнесом в умовах суперечливих викликів простору конфронтації та простору глобалізації повинно створювати та відтворювати потенціал, постійно забезпечувати досить швидкий рух 6-ти витків діяльнісної спіралі, що циклічно розширяється:

1) когнітивна ланка (основа) — пізнання та систематизація знань; 2) евристична ланка основа — пошук нових знань і рішень; 3) стабілізуюча — упорядкування та забезпечення сталості пошуку рішень; 4) розвивальна — стимулювання інновацій та розвитку алгоритмів результативної підприємницької діяльності та інженерних рішень модернізації виробничо-технологічної бази; 5) інтегративна — поєднання підходів, дисциплін і методів; 6) прогностична — передбачення майбутніх тенденцій і результатів.

В умовах одночасної дії як викликів глобалізації, так і загроз створених агресією РФ, яка спровокувала різку конфронтацію політико-економічних блоків, менеджмент українських фірм та корпорацій повинен освоїти технології алгоритмізації когнітивного процесу пізнання сутності складних систем. Вона зможе демонструвати результативність на основі циклічності процесів декомпозиції та композиції складності досліджуваних об'єктів на основі технік концептуальної візуалізації рівнів складності проблем розвитку бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Whittington R., Cailluet L., Yakis-Douglas B. Opening strategy: Evolution of a precarious profession. *British Journal of Management*. 2011. Vol. 22, No. 3. P. 531–544.
2. Bennett N., Lemoine G. J. What a difference a word makes: Understanding threats to performance in a VUCA world. *Business Horizons*. 2014. Vol. 57, No. 3. P. 311–317.
3. Bennett N., Lemoine G. J. What VUCA really means for you. *Harvard Business Review*. 2014.
4. Blaug M. *The Methodology of Economics: Or how economists explain*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. 274 p.
5. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. з англ. І. Дзюб. Київ: Основи, 2000. 198 с.
6. *Природа фірми: Походження, еволюція і розвиток* / за ред. О. Е. Вільямсона, С. Дж. Вінтера; пер. з англ. А. В. Куликова; наук. ред. пер. В. П. Кузьменко. Київ: А.С.К., 2002. 336 с.
7. Степаненко С. В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології): монографія. Київ: КНЕУ, 2008. 312 с.
8. Мілай А. О. Методологічний підхід до дослідження економічної природи фірми. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2015. № 12. С. 8–13. Київ: ВПК «Політехніка».
9. Іванько А. І. Складові адаптації організаційних систем управління підприємствами до економіки, заснованої на знаннях. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2020. Вип. 2. С. 118–126.
10. Бут-Гусаім О. Г. Умови та вплив глобалізаційних перетворень на діяльність бізнес-структур. *Business Inform*. 2024. Vol. 1, No. 1. С. 29–45. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-1_0-pages-29_45.pdf
11. Чепелюк М. І. Трансформація українського бізнесу в умовах глобальних викликів. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Т. 9, № 4. С. 187–195.
12. Ущаповський Ю. В. Методологічний потенціал інституційних досліджень у сучасній економічній науці. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. № 2(104). С. 26–31. DOI: [https://doi.org/10.26642/ema-2023-2\(104\)-26-31](https://doi.org/10.26642/ema-2023-2(104)-26-31)

13. Глобалізаційні процеси у світовій економіці: виклики та можливості для України: колективна монографія / за заг. ред. О. О. Борзенко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2022. 264 с.
14. Chatham House. BRICS and the Russia-Ukraine war. *Chatham House*. 4 July 2022. URL: <https://www.chathamhouse.org/2022/07/brics-and-russia-ukraine-war>
15. Carnegie Endowment for International Peace. BRICS in the shadow of the Ukraine war. *Carnegie Endowment for International Peace*. 15 June 2023. URL: <https://carnegieendowment.org/2023/06/15/brics-in-shadow-of-ukraine-war-pub-90123>
16. International Monetary Fund. Geoeconomic fragmentation and the future of multilateralism (IMF Staff Discussion Note). *IMF*. 15 January 2023. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/IMF-Staff-Discussion-Notes/Issues/2023/01/15/Geoeconomic-Fragmentation-and-the-Future-of-Multilateralism-527208>
17. World Bank. War in Ukraine: Impacts on global trade and investment. *World Bank*. 12 April 2022. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2022/04/12/war-in-ukraine-impacts-on-global-trade-and>
18. Organisation for Economic Co-operation and Development. *OECD Economic Outlook 2023*. OECD Publishing, 2023. URL: <https://www.oecd.org/economic-outlook/-investment>
19. National Bank of Ukraine. *Macroeconomic and monetary review*. Kyiv: NBU, October 2022. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM-2022-10.pdf?v=4
20. Commons M. L., Gane-McCalla R., Barker C. D., Li E. Y. The model of hierarchical complexity as a measurement system. *Behavioral Development Bulletin*. 2014. Vol. 19, No. 3. P. 9–14. <https://doi.org/10.1037/h0100593>

REFERENCES

1. Whittington R., Cailluet L., Yakis-Douglas B. (2011). Opening strategy: Evolution of a precarious profession. *British Journal of Management*. Vol. 22, No. 3. P. 531–544. [in English].
2. Bennett N., Lemoine G. J. (2014) What a difference a word makes: Understanding threats to performance in a VUCA world. *Business Horizons*. Vol. 57, No. 3. P. 311–317. [in English].
3. Bennett N., Lemoine G. J. (2014.) What VUCA really means for you. *Harvard Business Review*. [in English].
4. Blaug M. (1992). *The Methodology of Economics: Or how economists explain*. Cambridge: Cambridge University Press. 274 p. [in English].
5. Nort D. (2000). *Instytutsiyi, instytutsiyna zmina ta funktsionuvannya ekonomiky [Institutions, institutional change and the functioning of the economy]* / per. z anhl. I. Dzyub. Kyiv: Osnovy. 198 s. [in Ukrainian].
6. Vil'yamson O.E. (2002). *Pryroda firmy: Pokhodzhennya, evolyutsiya i rozvytok [The Nature of the Firm: Origin, Evolution, and Development]* za red. O.E. Vil'yamsona, S. Dzh. Vintera; per. z anhi. A.V. Kulykova; nauk. red. per. V.P. Kuzmenko. Kyiv: A.S.K. 336 s. [in Ukrainian].
7. Stepanenko S. V. (2008). *Instytutsional'nyy analiz ekonomichnykh system (problemy metodolohiyi): monohrafiya [Institutional analysis of economic systems (methodological problems): monograph]*. Kyiv: KNEU. 312 s. [in Ukrainian].
8. Milay A.O. (2015). *Metodolohichnyy pidkhid do doslidzhennya ekonomichnoyi pryrody firmy [Methodological approach to studying the economic nature of the firm]*. *Ekonomichnyy visnyk NTUU «KPI»*. № 12. S. 8-13. Kyiv: VPK «Politehnika». [in Ukrainian].

9. Ivanko A.I. (2020). *Skladovi adaptatsiyi orhanizatsiynykh system upravlinnya pidpryyemstvam y do ekonomiky, zasnovanoyi na znannyakh* [Components of adaptation of organizational systems of enterprise management to the knowledge-based economy]. *Instytut bukhholders'koho obliku, kontrol' ta analiz v umovakh hlobalizatsiyi*. Vyp. 2. S. 118-126. [in Ukrainian].
10. But-Husaim O. H. (2024). *Umovy ta vplyv hlobalizatsiynykh peretvoren' na diyal'nist' biznes-struktur* [Conditions and impact of globalization transformations on the activities of business structures]. *Business Inform*. Vol.1, No. 1. P. 29-45. Retrieved from https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2024-1_0-pages-29_45.pdf [in Ukrainian].
11. Chepelyuk M. I. (2024). *Transformatsiya ukrayins'koho biznesu v umovakh hlobal'nykh vyklykiv* [Transformation of Ukrainian business in the face of global challenges]. *Ukrayins'kyy zhurnal prykladnoyi ekonomiky ta tekhniky*. № 4. S. 187- 195. [in Ukrainian].
12. Ushchapovs'kyy YU. V. (2023). *Metodolohichnyy potentsial instytutsiynykh doslidzhen' u suchasniy ekonomichniy nautsi* [Methodological potential of institutional research in modern economic science]. *Ekonomika, upravlinnya ta administruvannya*. № 2 (104). S. 26-31. DOI: [https://doi.org/10.26642/ema-2023-2\(104\)-26-31](https://doi.org/10.26642/ema-2023-2(104)-26-31) [in Ukrainian].
13. *Hlobalizatsiyni protsesy u svitoviy ekonomitsi: vyklyky ta mozhlyvosti dlya Ukrayiny: kolektyvna monohrafiya* [Globalization processes in the world economy: challenges and opportunities for Ukraine: collective monograph] / za zah. red. O. O. Borzenko; NAN Ukrayiny, DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrayiny». Kyiv. 2022. 264 s. [in Ukrainian].
14. Chatham House. (2022, 4 July). BRICS and the Russia-Ukraine war. *Chatham House*. Retrieved from <https://www.chathamhouse.org/2022/07/brics-and-russia-ukraine-war> [in English].
15. Carnegie Endowment for International Peace. (2023, 15 June). BRICS in the shadow of the Ukraine war. *Carnegie Endowment for International Peace*. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/2023/06/15/brics-in-shadow-of-ukraine-war-pub-90123> [in English].
16. International Monetary Fund. (2023, 15 January). Geoeconomic fragmentation and the future of multilateralism (IMF Staff Discussion Note). *IMF*. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/IMF-Staff-Discussion-Notes/Issues/2023/01/15/Geoeconomic-Fragmentation-and-the-Future-of-Multilateralism-527208> [in English].
17. World Bank. (2022, 12 April). War in Ukraine: Impacts on global trade and investment. *World Bank*. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2022/04/12/war-in-ukraine-impacts-on-global-trade-and> [in English].
18. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023). *OECD Economic Outlook*. OECD Publishing. Retrieved from <https://www.oecd.org/economic-outlook/-investment> [in English].
19. National Bank of Ukraine. (2022, October). *Macroeconomic and monetary review*. Kyiv: NBU. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM-2022-10.pdf?v=4 [in English].
20. Commons M. L., Gane-McCalla R., Barker C. D., Li E. Y. (2014). The model of hierarchical complexity as a measurement system. *Behavioral Development Bulletin*. Vol. 19, No. 3. P. 9–14. <https://doi.org/10.1037/h0100593> [in English].

УДК 338.24:330.341+330.131.7+338.137.2

DOI: 10.24144/2078-1431.2025.2(35).189–198

Сергій Газуда,
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки і підприємництва
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Аліна Гаврилешко,
студентка 2 курсу (магістр)
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна

Ксенія Геращенко,
студентка 2 курсу (магістр)
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ АНТИКРИЗОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджується проблема формування ефективної антикризової економічної стратегії та підвищення конкурентоспроможності підприємств у сучасних умовах економічної нестабільності та високої турбулентності ринкового середовища. Розглянуто вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на функціонування підприємств, підкреслено важливість науково обґрунтованого підходу до виявлення, попередження та подолання кризових явищ. Проаналізовано різні підходи до антикризового управління, зокрема проактивну поведінку підприємства, розробку довгострокових стратегій з урахуванням ресурсних обмежень та інтересів учасників управління, а також визначення альтернативних управлінських рішень для подолання суперечностей кризового розвитку. Особлива увага приділена принципам планування конкурентоспроможності підприємства, серед яких цілеспрямованість, системність, наукова обґрунтованість, об'єктивність, оптимальність, дієвість та економічна ефективність. Розглянуто роль конкурентоспроможності як багатогранної категорії, що формується завдяки ефективному використанню виробничого, маркетингового, фінансового, науково-технічного, інноваційного та кадрового потенціалу, а також гнучкому пристосуванню до змін середовища та випередженню цих змін. Досліджено різні моделі стратегічного планування антикризового управління, включаючи базове стратегічне планування, планування сценаріїв, «органічне» планування та управління за результатами (MbR), а також американську і японську моделі реалізації антикризових стратегій. Проаналізовано їхні особливості, переваги та можливості застосування у вітчизняному бізнес-середовищі. Показано, що системне впровадження антикризових стратегій дозволяє мінімізувати негативні наслідки кризових явищ, підвищити конкурентоспроможність підприємств і використовувати кризові ситуації як стимул для

стратегічного оновлення та довгострокового розвитку. Наголошено на тому, що формування ефективної антикризової економічної стратегії та підвищення конкурентоспроможності підприємства є ключовими чинниками його стабільного розвитку, економічної ефективності та зміцнення позицій на ринку в умовах нестабільності та глобальної турбулентності.

Ключові слова: антикризова економічна стратегія, антикризове управління, конкурентоспроможність підприємства, стратегічне планування, управління змінами, ризики та невизначеність, адаптивне управління, інновації та технології, стабільний розвиток підприємства, корпоративне управління, глобальне ринкове середовище.

The article investigates the issue of forming an effective anti-crisis economic strategy and enhancing the competitiveness of enterprises under current conditions of economic instability and high market turbulence. The influence of external and internal factors on enterprise operations is considered, emphasizing the importance of a scientifically grounded approach to identifying, preventing, and overcoming crisis phenomena. Various approaches to anti-crisis management are analyzed, including proactive enterprise behavior, the development of long-term strategies considering resource constraints and stakeholders' interests, as well as the determination of alternative management decisions to address contradictions arising from crisis development.

Particular attention is given to the principles of planning enterprise competitiveness, including goal orientation, systemacity, scientific justification, objectivity, optimality, effectiveness, and economic efficiency. The role of competitiveness as a multifaceted category is examined, formed through the efficient use of production, marketing, financial, scientific-technical, innovation, and human resources, as well as through flexible adaptation to environmental changes and anticipation of these changes.

The article highlights various models of strategic anti-crisis management planning, including basic strategic planning, scenario planning, "organic" planning, and Management by Results (MbR), as well as American and Japanese models for implementing anti-crisis strategies. Their features, advantages, and applicability in the domestic business environment are analyzed. It is shown that the systematic implementation of anti-crisis strategies allows enterprises to minimize the negative effects of crises, enhance competitiveness, and use crisis situations as a stimulus for strategic renewal and long-term development.

Thus, forming an effective anti-crisis economic strategy and enhancing enterprise competitiveness are key factors for ensuring stable development, economic efficiency, and strengthening market positions in conditions of instability and global turbulence.

Keywords: anti-crisis economic strategy, anti-crisis management, enterprise competitiveness, strategic planning, change management, risks and uncertainty, adaptive management, innovations and technologies, sustainable enterprise development, corporate governance, global market environment.

Постановка проблеми. У сучасних умовах економічної нестабільності та високої турбулентності ринкового середовища підприємства стикаються з численними викликами, пов'язаними з нестійкістю фінансових і ринкових процесів, посиленням конкуренції та швидкими технологічни-

ми змінами. Зростання впливу зовнішніх ризиків, глобальна невизначеність та внутрішні управлінські дисбаланси значно ускладнюють функціонування підприємств, підвищують ймовірність кризових явищ і загрожують стабільності їх розвитку.

Водночас ефективне управління кризовими ситуаціями та підвищення конкурентоспроможності підприємства залишаються ключовими факторами забезпечення його стійкого розвитку. Проблема полягає у необхідності розробки науково обґрунтованих підходів до формування антикризових стратегій, які дозволяють підприємствам не лише мінімізувати негативні наслідки криз, а й використовувати їх як імпульс для стратегічного оновлення, підвищення ефективності та зміцнення ринкових позицій.

Особливу актуальність має вивчення моделей стратегічного планування антикризового управління, принципів формування конкурентоспроможності та адаптивного управління ресурсами підприємства, що дає змогу ефективно реагувати на внутрішні та зовнішні виклики та забезпечує довгостроковий розвиток у складних умовах ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми антикризового управління та підвищення конкурентоспроможності підприємств активно досліджуються вітчизняними та зарубіжними науковцями. В. Король [1, 8] підкреслює важливість системного підходу та узгодження стратегій управління з ресурсними можливостями підприємства. П. Брін та А. Черпак [2, 7] розглядають антикризове управління як процес формування альтернативних управлінських рішень для подолання суперечностей кризового розвитку.

В. Воронов, Е. Зябрева та С. Соломаха [3, 12] пропонують методику оцінки якості антикризового управління на промислових підприємствах. О. Побережний [4, 9] акцентує увагу на необхідності розробки стратегій антикризового управління з урахуванням специфіки підприємства, а Г. Соболева [5, 10] — на науково обґрунтованій антикризовій політиці. С. Телін [6, 11] розглядає управління кризою як засіб запобігання банкрутству.

Щодо конкурентоспроможності, Л. Шевченко [13] та І. Дмитрієв з колегами [14] підкреслюють важливість стратегічного планування та діагностики. О. Кузьмін та співавт. [15] пропонують методичні підходи до планування та оцінки конкурентоспроможності, а С. Брикаліна та А. Пильова [16] — практичні шляхи її підвищення. Отже, сучасні дослідження відображають комплексний підхід до антикризового управління та зміцнення конкурентних позицій підприємств у нестабільному економічному середовищі. Однак, додаткових наукових пошуків потребують питання стосовно окреслення підходів до формування антикризової економічної стратегії спрямованої на забезпечення конкурентних переваг розвитку суб'єкта господарювання.

Мета статті. Метою статті є дослідження проблем формування ефективної антикризової економічної стратегії та підвищення конкурентоспроможності підприємств в умовах економічної нестабільності та високої турбулентності ринкового середовища.

Результати дослідження. Сучасні умови господарювання в умовах нестабільних економічних впливів як зовнішніх, так і в межах суб'єкта господарювання зумовлюють необхідність побудови результативної антикризової економічної стратегії з обґрунтуванням дієвих підходів, що виокремлює передумови забезпечення збалансованого розвитку підприємств на перспективу. Посилення впливу зовнішніх чинників, непередбачуваних ризиків, невизначеності процесів глобального характеру, а також управлінських диспропорцій зумовлюють доцільність обґрунтування науково-теоретичних підходів до виявлення, передбачення та й подолання кризових явищ у процесі функціонування господарюючого суб'єкта. Системний аналіз причин кризи, побудова інструментів ранньої діагностики та розробка адаптивних управлінських рішень дають змогу підприємствам мінімізувати втрати, підвищити конкурентоспроможність і використовувати кризу як імпульс для стратегічного оновлення та розвитку.

У наукових дослідженнях простежуються різні підходи до трактування змісту стратегії антикризового управління. Зокрема, О. Побережний підкреслює, що її формування має ґрунтуватися на проактивній поведінці підприємства, а не на переважно реактивних діях, що дозволяє керівництву подолати обмеження управлінської раціональності [4]. На думку В. Короля, стратегія антикризового управління повинна розроблятися в руслі довгострокового розвитку підприємства, реалізація якого забезпечується системою методів досягнення його генеральної мети з урахуванням інтересів учасників антикризового управління та стратегічних орієнтирів функціонування підприємства [1]. Інші науковці зазначають, що в межах антикризового управління стратегія виконує роль інструмента розв'язання суперечності між зростанням впливу кризотворних факторів у процесі розгортання кризи та обмеженими ресурсами, які підприємство може мобілізувати для протидії кризовим явищам [6]. Науковці П. Брінь та А. Черпак [2] пропонують орієнтувати пріоритети антикризової стратегії на визначення параметрів, що дозволяють сформулювати набір альтернативних управлінських рішень для подолання суперечностей кризового розвитку в умовах невідповідності між цілями підприємства, його ресурсними можливостями та динамікою внутрішніх і зовнішніх факторів.

Концептуальними основами імперативів, що окреслюють процес формування профілю певних антикризових управлінських механізмів є узгодженість, комплексність, багатоваріантність, результативність, адаптивність, послідовність, гнучкість, відповідність умовам, інноваційність, ефективність, наявність чіткого управлінського керівництва та стратегічна спрямованість. Відповідно, профіль механізму антикризового управління на підприємстві має охоплювати суб'єкт і об'єкт управління, цілі й завдання, принципи та функції, керівні положення, критерії й показники оцінки, рівні управлінської ієрархії, ресурсне забезпечення, а також організаційні, матеріальні, фінансові, кадрові, нормативні й інформаційні системи підтримки. До його складу також входять методи та інструменти управління і фактори впливу. Формуючи такий профіль, необхідно застосовувати ситуаційний і гнучкий підхід, оскільки структура та зміст окре-

мих його елементів залежать від спеціалізації підприємства, масштабу діяльності, рівня диверсифікації, особливостей організаційної культури, дизайну управлінської системи та специфіки ієрархії [3].

Із широкого спектра стратегій, що застосовуються суб'єктами господарювання, на нашу думку, найбільш придатними для неприбуткових організацій є такі: базове стратегічне планування; вирівнювання організації; планування сценаріїв; «органічне» планування; управління за результатами.

Першу модель доцільно застосовувати невеликими організаціями, які мають обмежений досвід або зовсім не володіють практикою формування антикризової стратегії розвитку. Її рекомендовано впроваджувати протягом одного року, що дає змогу оцінити результативність обраних стратегічних рішень. Після цього організація може переходити до більш розгорнутої моделі, що охоплює всі етапи формування антикризової стратегії та містить розширений набір уточнювальних елементів. Така модель зазвичай використовується керівництвом організації й передбачає: визначення мети (місії); встановлення стратегічних цілей, необхідних для її реалізації; розроблення конкретних стратегій і підходів досягнення кожної цілі; формування оперативних планів щодо реалізації окремих стратегій; систематичний моніторинг та оновлення стратегії розвитку.

Друга модель забезпечує підвищення ефективності управління організацією завдяки чіткому узгодженню її ресурсного потенціалу з визначеною місією. Її доцільно застосовувати у випадках, коли організації необхідно з'ясувати причини неефективності окремих процесів або здійснити коригування управлінських дій. Такий підхід є особливо корисним тоді, коли виникає значна кількість проблем, пов'язаних із внутрішньою ефективністю функціонування.

Модель «планування сценаріїв» може застосовуватися для формування справді стратегічного мислення та ефективно поєднуватися з іншими моделями стратегічного планування. Вона є корисною для визначення стратегічних цілей і ключових питань, оскільки передбачає: вибір кількох зовнішніх чинників і прогнозування можливих змін, пов'язаних із ними; розроблення варіантів дій організації в умовах реалізації кожного з потенційних сценаріїв; визначення найбільш обґрунтованих стратегій, які організація готова впроваджувати у відповідь на зміни зовнішнього середовища.

Модель «органічного» планування має аналогію з розвитком живого організму та ґрунтується на принципах самоорганізації. Її використання може передбачати такі кроки: формулювання та уточнення культурних цінностей організації; визначення бачення її майбутнього розвитку; обговорення процесів, необхідних для досягнення цього бачення; повторне уточнення ціннісних орієнтирів; підготовку плану презентації стратегічних намірів організації для зацікавлених сторін.

Розроблена скандинавськими науковцями концептуальна модель управління за результатами (Management by Results, MbR) є інтегративним підходом, що ґрунтується на синтезі теоретичних напрацювань та

емпіричних даних. Ця модель є прямим наслідком узагальнення управлінського досвіду, акумульованого впродовж останніх декад. Ключова особливість MbR полягає у фокусі на кінцевому, вимірному результаті, на противагу процесно-орієнтованим парадигмам, які можуть призводити до функціональної фіксації.

Антикризова політика корпоративного управління, що базується на одній із двох моделей стратегічного планування — американській або японській — здобула широке поширення у компаніях світу. Обидві моделі можуть формуватися на основі індивідуальних планів розвитку.

Американська стратегія передбачає такі ключові умови: продукція повинна вигідно відрізнятися від конкурентів; відповідати специфічним потребам певної цільової аудиторії; бути доступною за ціною. Основні характеристики моделі: послідовне впровадження заздалегідь розроблених заходів щодо подолання кризи; пріоритетність рішень топ-менеджменту; підбір оптимального плану на основі зазначених умов. Реалізація цієї стратегії забезпечує швидке прийняття рішень, збільшення обсягів продажу, однак план може запроваджуватися повільно та зустрічати опір виконавців [5].

Антикризове управління на основі японської моделі передбачає такі умови: підприємство має бути прибутковим; необхідно створити корпоративну спільноту співробітників; пріоритет надається розвитку наукоємних виробництв, тоді як галузі без наукоємної складової доцільно переміщати в інші країни. Основні характеристики моделі: розроблений план повинен отримати позитивне схвалення зацікавлених сторін; заходи реалізуються паралельно; діяльність підрядників оптимізована та доступна для ефективної реалізації [5].

Фахівці з антикризового фінансового менеджменту відзначають, що японська модель стратегічного планування є найбільш придатною для застосування в Україні. В умовах українського бізнес-середовища більшість компаній стикається з обмеженістю ресурсів, що значно звужує їхні можливості для маневру при розробці та впровадженні антикризової стратегії [5].

Сучасні економічні умови характеризуються посиленням конкуренції, швидким впровадженням новітніх технологій та нестабільністю ринкових процесів. Це зумовлює необхідність застосування ефективних методів управління розвитком підприємств і формування міцних конкурентних переваг.

Використання науково обґрунтованих підходів до підвищення конкурентоспроможності дозволяє комплексно аналізувати внутрішні ресурси та зовнішнє середовище, впроваджувати інноваційні рішення, коригувати бізнес-моделі та розробляти стратегії, які сприяють стабільному і довгостроковому розвитку підприємства.

Термін «конкуренція» походить від латинського «*concurentia*» — «збігаюся», «зіштовхуюся» і означає суперництво між учасниками ринкового господарства за кращі умови виробництва, купівлі та продажу товарів і послуг [13].

Зазвичай вирізняють наступні основні форми конкуренції:

- функціональну (виникає в ситуації, коли товар, що випускається певним підприємством, поряд із товарами інших фірм задовольняє конкретну потребу споживача);
- видову (виникає між різновидами товару, що в принципі задовольняють ту саму потребу; при цьому існує хоча б один параметр, за яким вони різняться (потужність двигуна автомобіля, кількість швидкостей у велосипеда тощо);
- предметну (існує щодо різних марок певного товару, які виробляються різними фірмами) [14].

Конкурентоспроможність підприємства є комплексною та багатогранною категорією, яка відображає сукупність порівняльних переваг у різних сферах (економічній, технологічній, кадровій, товарній, ринковій тощо), поєднання яких формує для підприємства більш стійкі позиції на певному ринку у відповідний період часу у порівнянні з визначеними конкурентами. Конкурентоспроможність підприємства формується завдяки ефективному використанню виробничого, маркетингового, фінансового, науково-технічного, інноваційного, кадрового, майнового потенціалу, а також завдяки гнучкому пристосуванню до змін середовища функціонування, а часто — завдяки випередженню цих змін. Конкурентоспроможність підприємства значною мірою залежить від конкурентоспроможності галузі, регіону функціонування та економіки України в цілому, які формують конкурентне середовище. Останнє у свою чергу визначає умови, взаємодію та характер суперництва між суб'єктами підприємницької діяльності. Варто зауважити, що формування конкурентоспроможності підприємства відбувається у певному середовищі функціонування, з огляду на це перспективами подальших досліджень є виокремлення пріоритетних факторів забезпечення конкурентоспроможності машинобудівних підприємств з метою їхнього цілеспрямованого формування та регулювання.

Доцільно зазначити, що до принципів планування конкурентоспроможності підприємства належать, зокрема [15]:

1. *Цілеспрямованість*. Планування має будуватися відповідно до визначених цілей: виявлення слабких сторін у порівнянні з конкурентами, визначення позиції підприємства на ринку та формування конкурентних переваг.

2. *Наукова обґрунтованість*. Використання перевірених методів, показників і даних забезпечує реалістичність та достовірність планів.

3. *Об'єктивність*. Плани повинні відображати реальні можливості підприємства, а не ілюзорні горизонти розвитку.

4. *Системність*. Урахування всіх важливих елементів та їх взаємозв'язків у процесі планування.

5. *Оптимальність*. Вибір найбільш доцільних рішень серед можливих альтернатив для збереження або зміцнення конкурентних позицій.

6. *Дієвість*. План має стати ефективним інструментом управління, який реально впроваджується в практику.

7. *Обґрунтованість індикаторного забезпечення.* Використання показників, які можна об'єктивно оцінити і які дозволяють контролювати конкурентоспроможність.

8. *Економічна ефективність.* Витрати на планування та збір інформації повинні бути виправданими та не перевищувати очікувану користь від реалізації плану.

Нині економічне середовище в Україні характеризується високою нестабільністю, зростанням невизначеності та ризиків, що ускладнює діяльність підприємств на внутрішньому ринку. Як засвідчує світова практика, здатність ефективно адаптуватися до таких умов мають підприємства, які орієнтовані на довгострокові цілі та формування стійких конкурентних переваг [16].

Підвищення конкурентоспроможності окремого підприємства залежить не лише від його внутрішніх дій, але й від загальної конкурентної активності на галузевому, регіональному та державному рівнях. Конкурентоспроможні національні підприємства формують основу економічного розвитку країни, а їх успіх визначається як внутрішніми, так і зовнішніми факторами у корпоративному та соціальному середовищі. Сучасні глобальні ринки, відкриті та мобільні, а також впровадження нових технологій роблять середовище прозорим, динамічним і мінливим [16].

Конкуренція та конкурентоспроможність залишаються ключовими об'єктами досліджень протягом усієї історії економічних відносин. Сучасні науковці визначають конкурентоспроможність підприємства як комплексну оцінку його переваг, що включає формування ресурсного потенціалу, задоволення потреб споживачів та досягнення ефективності господарської діяльності в конкретний період [16].

Процес підвищення конкурентоспроможності потребує стратегічного підходу та управління змінами, врахування взаємозв'язків між елементами організації та її зовнішнім середовищем. Основними напрямками підвищення конкурентоспроможності є управління інноваціями та технологіями, організація виробничих процесів, ефективне використання інформації, управління персоналом та змінами. До практичних засобів підвищення конкурентоспроможності належать [16]: аналіз споживчих потреб і конкурентного середовища, розробка нових продуктів, підвищення техніко-економічних характеристик продукції, модернізація обладнання, оптимізація витрат, диференціація продукції та поліпшення обслуговування клієнтів.

Отже, забезпечення високого рівня конкурентоспроможності зумовлює необхідність ефективного задіяння наявних ресурсних можливостей суб'єктів господарювання, формування стабільної ринкової позиції та стійкого споживчого попиту на виготовлений товар, продукції або ж надані підприємством послуги, що в цілому забезпечать його економічну стабільність, конкурентну перевагу над виробниками аналогічної продукції і сприятимуть водночас реалізації намічених організацією цілей. Дослідженням підтверджено, що формування ефективної антикризової економічної стратегії та підвищення конкурентоспроможності підприємства

є ключовими умовами його стабільного розвитку в умовах економічної нестабільності та високої турбулентності ринкового середовища. Успішна реалізація таких стратегій потребує системного підходу, наукового обґрунтування, адаптивності та врахування внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на діяльність підприємства. Застосування комплексних управлінських рішень дозволяє не лише мінімізувати негативні наслідки кризових явищ, а й використовувати їх як імпульс для стратегічного оновлення та довгострокового зміцнення конкурентних позицій на ринку.

Висновки. Проведене дослідження на основі оцінювання впливу внутрішніх і зовнішніх факторів функціонування підприємства, аналіз сучасних підходів до антикризового управління з визначенням принципів планування конкурентоспроможності дало змогу окреслити рекомендаційні аспекти щодо системного впровадження антикризових стратегій, які забезпечать стійкий розвиток та конкурентні переваги успішної діяльності суб'єкта господарювання й в цілому сприятимуть зміцненню позицій підприємства на ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антикризовий менеджмент в умовах ринкової трансформації економіки [Текст]: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.02 / Король Володимир Степанович; Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. дослідж. Л., 2001. 19 с.
2. Брінь П. В., Черпак А. Ю. Управління антикризовою діяльністю підприємства. Вісник НТУ "ХПІ". 2013. № 69 (1042). С. 92–98.
3. Воронов О. О., Зябрева Е. А., Соломаха С. І. Спосіб оцінки якості антикризового управління діяльністю промислового підприємства. Економіка. Управління. Право. 2011. № 1–3. С. 60–63.
4. Побережний О.М. Необхідність розробки стратегії антикризового управління на ВАТ "УМАНЬПИВО" Черкаської області.
5. Соболева, Г. (2022). Формування антикризової політики управління підприємством. Економіка та суспільство, (41). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-54>
6. Телін С. В. Антикризове управління як засіб запобігання банкрутству підприємств. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2010. № 5 Т.2. С. 214–218.
7. Шевченко Л. С. Конкурентоспроможність бізнесу (підприємства): навч. посіб. у питаннях і відповідях. Харків: Право, 2022. 312 с.
8. Дмитрієв І. А., Кирчата І. М., Шершенюк О. М. Конкурентоспроможність підприємства: навч. посіб. Харків: ХНАДУ, 2020. 340 с.
9. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г., Романко О. П. Конкурентоспроможність підприємства: планування та діагностика: монографія. Івано-Франківськ: Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, 2011. 182 с.
10. Брикаліна С. В., Пильова А. В. Конкурентоспроможність підприємства та шляхи її підвищення. Одеса: Одеська національна академія харчових технологій, 2022.

REFERENCES

1. Korol, V.S. (2001). Antykryzovyy menedzhment v umovakh rynkovoyi transformatsiyi ekonomiky [Anti-crisis management in the context of market transformation of the economy]. Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t rehion. doslidzh. 19 p. [in Ukrainian].
2. Brin, P. V., & Cherpak A. Yu. (2013). Upravlinnya antykryzovoyu diyal'nistyu pidpryyemstva [Management of anti-crisis activities of the enterprise]. Visnyk NTU "KHPI". No. 69 (1042). 92–98. [in Ukrainian].
3. Voronov, O. O., Zyabreva, E. A., & Solomakha, S. I. (2011). Sposib otsinky yakosti antykryzovoho upravlinnya diyal'nistyu promyslovoho pidpryyemstva [A method for assessing the quality of anti-crisis management of an industrial enterprise] *Ekonomika. Upravlinnya. Pravo*. No 1–3. [in Ukrainian].
4. Poberezhnyy O.M. (n.d.) Neobkhdnist' rozrobky stratehiyi antykryzovoho upravlinnya na VAT "UMAN'PYVO" Cherkas'koyi oblasti [The need to develop an anti-crisis management strategy at OJSC "UMAN'PYVO" in Cherkasy region]. [in Ukrainian].
5. Sobolyeva, H. (2020). Formuvannya antykryzovoyi polityky upravlinnya pidpryyemstvom [Formation of an anti-crisis policy for enterprise management]. *Ekonomika ta suspil'stvo*, 41. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-54> [in Ukrainian].
6. Telin S. V. (2010). Antykryzove upravlinnya yak zasib zapobihannya bankrutstvu pidpryyemstv [Anti-crisis management as a means of preventing bankruptcy of enterprises]. Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. *Ekonomichni nauky*, 5 (2), 214–218 [in Ukrainian].
7. Shevchenko L. S. (2022). Konkurentospromozhnist' biznesu (pidpryyemstva): navch. posib. u pytannyakh i vidpovidyakh [Competitiveness of business (enterprise): training manual in questions and answers]. Kharkiv: Pravo. 312 p. [in Ukrainian].
8. Dmytriyev I. A., Kyrchata I. M., & Shershenyuk O. M. (2011). Konkurentospromozhnist' pidpryyemstva: navch. posib [Enterprise competitiveness: teaching aids]. Kharkiv: KHNADU. 340 p. [in Ukrainian].
9. Kuz'min O. YE., Mel'nyk O. H., & Romanko O. P. (2011). Konkurentospromozhnist' pidpryyemstva: planuvannya ta diahnostyka: monohrafiya [Enterprise competitiveness: planning and diagnostics: monograph]. Ivano-Frankivsk: Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. 182 p. [in Ukrainian].
10. Brykalina S. V., Pyl'ova A. V. (2022). Konkurentospromozhnist' pidpryyemstva ta shlyakhy yiyi pidvyshchennya [Competitiveness of the enterprise and ways to increase it]. Odesa: Odes'ka natsional'na akademiya kharchovykh tekhnolohiy. [in Ukrainian].

Наукове видання

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Збірник наукових праць
Випуск 2 (35)

*Свідectтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації КВ № 20545-10345ПР,
видане Міністерством юстиції України 15.01.2014 р.*

Присвоєно ідентифікатор R30-04501 у Реєстрі
суб'єктів у сфері друкованих медіа
(Рішення Нацради України з питань телебачення
і радіомовлення № 2178 від 27.06.2024)

Коректура, технічна редакція: *К. Ловас*

Обкладинка: *А. Артёмова*

Комп'ютерна верстка: *А. Дербак*

Підписано до друку 05.12.2025. Гарнітура Palatino Linotype.
Формат 60x84/8. Ум.друк.арк. 23,3. Наклад 100 прим. Замовл. № 412К.

Виготовлено та видруковано: ТОВ «РІК-У»
88006, м. Ужгород, вул. Карпатської України, 36

Г36 **Геополітика України: історія і сучасність:** збірник наукових праць. Вип. 2 (35). / ред. кол.: О. М. Руденко (гол. ред.) та ін. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2025. 200 с.
ISSN 2078-1431

DOI: 10.24144/2078-1431.2025.1(34)
УДК 327 (477)

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ «ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ»

Видання засноване 2009 року НН Інститутом євроінтеграційних досліджень Ужгородського національного університету (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації № 20545-10345ПР).

Проблематика збірника:

- геополітика України в контексті процесів глобалізації;
- актуальні проблеми зовнішньої політики та міжнародні відносини України;
- актуальні проблеми інтеграції України у ЗВТ з Європейським Союзом та інші.

Серед авторів збірника – відомі вчені як із України, так і з країн зарубіжжя. Збірник має веб-сайт з українським та англійським інтерфейсом, розміщений на платформі «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського НАН України. Індексується в Index Copernicus та інших наукометричних базах даних. Опублікованим у ньому матеріалам присвоюється міжнародний цифровий ідентифікатор DOI.

Збірник наукових праць внесено до Переліку наукових фахових видань України за спеціальностями: 292 Міжнародні економічні відносини (наказ МОН України від 11.07.2019 № 975) та 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії (наказ МОН України від 28.12.2019 №1643).

Збірник наукових праць «Геополітика України: історія і сучасність» – видання з відкритим доступом, його вміст знаходиться у вільному доступі та є безкоштовним для користувача або його установи. Користувачам дозволено читати, завантажувати, копіювати, поширювати, друкувати, шукати або посилатися на повний текст статті в цьому збірнику.

Періодичність видання – 2 рази на рік, мови видання: українська, англійська.